

ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

**A STUDY OF HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT
ACCORDING TO THE PRINCIPLES
OF THE 10 WHOLESOME COURSES OF ACTION**

พระมหาพรสวรรค์ กิตติวโร (จันโปรด)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ

พระมหาพรสวรรค์ กิตติวโร (จันโปรด)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A STUDY OF HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT
ACCORDING TO THE PRINCIPLES
OF THE 10 WHOLESOME COURSES OF ACTION**

PHRAMAHA PORNSAWAN KITTIVARO (CHANPROD)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
[Buddhist Studies]

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand, 2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร.)

..... กรรมการ
(พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ. ดร.)

..... กรรมการ
(พระมหาอุดม สารเมธี)

..... กรรมการ
(ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร)

..... กรรมการ
(ดร. อำนาจ ยอดทอง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ. ดร. ประธานกรรมการ
พระมหาอุดม สารเมธี กรรมการ
ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ
ผู้วิจัย	: พระมหาพรสวรรค์ กิตติวโร (จัน โปรด)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	
	: พระมหาทวิ มหาปัญญา โฉม (ละลง), ผศ.ดร., ป.ธ.๕, พธ.บ., ศน.ม., M.Phil., Ph.D. (Buddhist studies)
	: พระมหาอุดม สารเมธี (สารบรรณ), ป.ธ.๕, ศษ.บ., พธ.ม.
	: ดร. เสนาะ ผดุงฉัตร ป.ธ.๕, พ.ม., พธ.บ., M.A., พธ.ด.
วันสำเร็จการศึกษา	: ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป ๒) เพื่อศึกษาพัฒนามนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

จากการศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักทั่วไปนั้นพบว่า เป็นการพัฒนาที่มองมนุษย์ในฐานะเป็นทรัพยากร คือเป็นทุนเป็นปัจจัยในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นการพัฒนาเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการทำงานให้เกิดความเจริญก้าวหน้าของบุคลากรด้วยการพัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะ ทักษะคิด และเตรียมบุคลากรเพื่อความก้าวหน้าที่ไปสู่ระดับสูงขึ้นไปเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าสูงสุดที่เรียกว่า ทุนมนุษย์ เป็นกระบวนการที่ผู้บริหารมุ่งเน้นเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายในองค์การอย่างเต็มความสามารถ โดยใช้ทั้งกลยุทธ์และทักษะเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการวางแผนอย่างเป็นระบบต่อเนื่องเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่จะได้รับจากการพัฒนา คือเพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการปฏิบัติงานของพนักงานและประสิทธิภาพในการดำเนินขององค์การ โดยใช้วิธีการพัฒนาด้วยการให้การศึกษ การฝึกอบรม และการพัฒนา ตามลำดับ

จากการศึกษาพัฒนามนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ อันเป็นการพัฒนาด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่า การพัฒนามนุษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้น มองมนุษย์ในฐานะที่มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตนเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล และการพัฒนาตามหลักคุณ

กรรมบถ ๑๐ ประการนั้น เป็นการพัฒนามนุษย์ได้ครบทั้งกาย วาจา และใจ ถือได้ว่าเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา เพราะการพัฒนามนุษย์ที่ดีจะต้องมีธรรมะเป็นพื้นฐาน อำนวยให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม มีเป้าหมายเพื่อเป็นการแก้ปัญหาของมนุษย์ โดยมีรูปแบบการปฏิบัติรวมลงในไตรสิกขา เป็นกระบวนการพัฒนาทางร่างกาย วาจา จิต และปัญญา ที่สามารถพัฒนามนุษย์ได้ทุกระดับชั้น ระดับสังคม เพื่อพัฒนามนุษย์ให้ได้บรรลุจุดมุ่งหมายของชีวิตและประโยชน์ต่าง ๆ

สำหรับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน พบว่า เป็นการนำเอาหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการพร้อมทั้งหลักธรรมที่เหมาะสมมาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบันใน ๔ ระดับชั้นด้วยกัน ได้แก่ ๑) ระดับปัจเจกบุคคล ๒) ระดับครอบครัว ๓) ระดับองค์กร และ ๔) ระดับสังคม เพื่อเป็นการช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ เพราะเนื่องจากมนุษย์ทุกคนมีพื้นฐานของการกระทำที่ออกมาทางกาย วาจา และใจ ที่ยังประกอบไปด้วย ความโลภ ความโกรธ และความหลง ในการพัฒนาตามหลักการทั่วไปนั้นไม่ได้พัฒนาในด้านของพื้นฐานของชีวิต ดังนั้นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จำเป็นต้องนำหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการและหลักธรรมที่เหมาะสมไปประยุกต์ใช้ เพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้านพื้นฐานให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผลและประโยชน์สูงสุด

Thesis Title : A Study of Human Resources Development According to the Principles of the 10 Wholesome Courses of Action.

Researcher : Phramaha Pornsawan Kittivaro (Chanprod)

Degree : Master of Arts (Buddhist studies)

Thesis Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr. Phramaha Tawee Mahapanyo (Lalong), Pali IX., B.A., M.A., M.Phil, Ph.D. (Buddhist studies)

: Phramaha Udom Saramedhi (Saraban) Pali IX., B.A., M.A.

: Dr. Sanor Padoongchatra Pali IX., B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : 30 November 2011.

Abstract

This thesis is of three objectives: 1) to study the development of human resources according to the general principles. 2) to study the development of human beings according to the principles of the 10 wholesome courses of action 3) to study the development of guidelines for the application of the 10 wholesome course of action in developing the human resources to the present societies.

From the study of the development of the human resources according to the general principles, it is found that it is the development of the human beings as the resource which is the fun and the factor in developing the economics and the societies. It is the development for incasing the efficiency in working to be in progress for the personnels by developing their knowledge, abilities, skills and attitudes. It is also to prepare the personnels for their higher progress to be the highest valuable personnels called the human friends. It is also the process which the administrators aim for the development of human resources. Within the organization efficiently by using both the strategies and the skills to develop the existing human resources effectively by making the plans continually for achieving the aims of the development. It is also to develop the ability in the employee's working and the effectiveness in cursing out the work in the organization by using the method of giving the education, the training and the developing in order.

From the study of the development of human beings according to the 10 wholesome courses of action which is the development with Doctrinal principles in Buddhism, it is found that the development of human beings in Buddhism is to look at the human beings as they are the human beings of their own. The lives of the human beings are the aim to happiness, freedom and goodness, all of which are individual. The development of human beings according to the principles of the 10 wholesome courses of action is the development of the human being's body, speech and mind, which is regarded as the mind's principles in Buddhism, because the good way of developing the human beings must be of Dharma as the base and the aid to cause the human virtue to arise with the aim to solve the problem faced by the human beings with the patterns of practice in the threefold method of training in morality. It is the process of body, speech, mind and wisdom development which can develop the human beings of every class to help the human beings to be successful in their aims and benefits.

Regarding the application of the application of the 10 wholesome courses of action to develop the human resources in the present societies, it is found that it is to apply the principles of the 10 wholesome courses of action and the suitable doctrinal principle to develop the human resources in the present societies at 4 stages, namely: 1. The individual state, 2. The family state, 3. The organization state and 4. The society state to solve different problems arising from the human beings, because every human being has the base of action arising from the body, the speech and the mind, all of which consist of the greed, the anger and the delusions. The development according to the general rules is not connected with the basic development. So, in the development of the human resource, it is necessary to apply the 10 wholesome courses of action and suitable doctrinal principles to the development of the human resources in the basic state to be of efficiency, effectiveness and the highest benefit.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดี เนื่องจากความเมตตาอนุเคราะห์และความช่วยเหลือของบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ ดังต่อไปนี้

กราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต, พธ.ด. กิตติมศักดิ์) เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม พระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้าที่เมตตาอนุเคราะห์เรื่องการศึกษาเล่าเรียนด้วยความซาบซึ้งในพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่ง

กราบขอบพระคุณ พระอาจารย์พระมหาทวี มหาปญฺโญ ผศ.ดร.ประธานที่ปรึกษา พระอาจารย์พระมหาอุดม สารเมธี และ อาจารย์ ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้คอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ พร้อมตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ คณาจารย์ในบัณฑิตวิทยาลัย มีอาจารย์พระครูใบฎีกาสันน ทรรศโก อาจารย์รัชนี สุทนต์ และทุกท่านที่คอยช่วยเหลือแนะนำในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา

กราบขอบพระคุณ พระสุธีวรालังการ (สมกิต สิริคุตฺโต) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และผู้ช่วย อาจารย์ใหญ่วัดราชโอรสาราม ผู้ให้ที่พักที่อาศัยสนับสนุนการเล่าเรียน และแนะนำสั่งสอนผู้วิจัย ด้วยดีตลอดมา

ขอขอบคุณ พระมหาปรหัตติ ปรัตตฺยูปชีวี ผู้ที่ให้การสนับสนุนด้านคำปรึกษา และให้ที่พักในการใช้เขียนวิทยานิพนธ์ และพระมหาอุทัย ภูริเมธี ผู้ที่ให้การสนับสนุนด้านข้อมูลเพื่อใช้ในการเขียนวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอเจริญพรขอบคุณ รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยแก้ไขบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอเจริญพรขอบคุณ คุณศิริพร รัตนสุวรรณ ผู้อุปถัมภ์ทุนการศึกษาขณะกำลังศึกษา และขณะทำวิจัยตลอดมา

ขอเจริญพรขอบคุณ แม่ชีรัศมี บานเย็น ผู้คอยช่วยเหลือสืบค้นข้อมูล ด้วยความวิริยะ อุตสาหะ และถวายคำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการศึกษาเล่าเรียนด้วยดีเสมอมา

ขอบคุณเพื่อน ๆ นิสิตรุ่น ๒๑ ทุกรูปที่คอยแนะนำเป็นกำลังใจ แนะนำช่วยเหลืออันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา

ขอบคุณผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่าน ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิง ประกอบในการทำวิจัยครั้งนี้

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และ บูชาคุณบุพการีผู้ให้กำเนิด คือ คุณพ่อสมภท คุณแม่ก้อนแก้ว จัน โปรด ผู้ให้กำเนิด ชีวิตและคุณแลจนผู้วิจัยเติบโต ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียน พัฒนาตนเอง จนเกิดคุณค่าต่อการดำรงชีวิต ผู้วิจัยหวังว่า งานวิจัยชิ้นนี้จะมีส่วนช่วยให้ผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้า ได้เห็นคุณค่าและประโยชน์ของ หลักสูตรกรรมบถ ๑๐ ประการที่จะได้นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อให้เกิด ประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคมสืบต่อไป

พระมหาพรสวรรค์ กิตติวโร (จัน โปรด)

๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป	
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	๑๐
๒.๑.๑ ค่านิยมศัพท์ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	๑๖
๒.๑.๒ ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	๑๗
๒.๒ ความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	๒๑
๒.๓ ระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	๒๔
๒.๓.๑ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับจุลภาค	๒๕

๒.๓.๒	วิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับจุลภาค	๒๖
๒.๓.๓	องค์การที่รับผิดชอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับจุลภาค	๒๗
๒.๓.๔	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับมหภาค	๒๘
๒.๓.๕	วิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับมหภาค	๒๘
๒.๓.๖	องค์การที่รับผิดชอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับมหภาค	๓๒
๒.๔	หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	๓๓
๒.๕	วิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	๓๖
๒.๕.๑	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยวิธีการฝึกอบรม (Training)	๓๖
๒.๕.๒	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการศึกษา (Study)	๔๓
๒.๕.๓	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการพัฒนา (Development)	๔๘
๒.๕	จุดมุ่งหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป	๕๕
๒.๖	สรุป	๕๗
บทที่ ๓ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ		
๓.๑	แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์เชิงพุทธ	๕๕
๓.๑.๑	ความหมายของการพัฒนา	๖๒
๓.๑.๒	ความหมายของมนุษย์	๖๘
๓.๒	ความหมายและความสำคัญของหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ	๖๕
๓.๒.๑	ความหมายของคุณธรรมบด ๑๐ ประการ	๖๕
๓.๒.๒	ความสำคัญของหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ	๗๐
๓.๓	หลักการพัฒนามนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ	๗๒
๓.๓.๑	หลักการพัฒนามนุษย์โดยการอบรมทางด้านศีล (ศีลศึกษา)	๗๓
๓.๓.๒	หลักการพัฒนามนุษย์โดยการอบรมทางด้านสมาธิ (จิตตศึกษา)	๗๗
๓.๓.๓	หลักการพัฒนามนุษย์โดยการพัฒนาปัญญา (ปัญญาศึกษา)	๗๕
๓.๔	วิธีการพัฒนามนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ	๘๑
๓.๔.๑	วิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยการประพฤติเรียบร้อยทางกาย ๓ ประการ	๘๑
๓.๔.๒	วิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยการประพฤติเรียบร้อยทางวาจา ๔ ประการ	๘๗

๓.๔.๓. วิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยการประพุดิเรียบร้อยทางใจ ๓ ประการ	๕๑
๓.๕ จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ	๑๐๐
๓.๕.๑ จุดมุ่งหมายของการพัฒนามนุษย์	๑๐๐
๓.๕.๒ ประโยชน์ของการพัฒนามนุษย์	๑๐๓
๓.๖ สรุป	๑๑๑
บทที่ ๔ แนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน	
๔.๑ การประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับปัจเจกบุคคล	๑๑๖
๔.๒ การประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับครอบครัว	๑๒๒
๔.๓ การประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับองค์กร	๑๓๐
๔.๔ การประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับสังคม	๑๓๕
๔.๕ สรุปผล	๑๔๔
บทที่ ๕ สรุปผลและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๔๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	๑๕๓
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ	๑๕๔
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ	๑๕๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๕๕
บรรณานุกรม	๑๕๖
ประวัติผู้วิจัย	๑๖๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์ต่าง ๆ ได้จัดทำเฉพาะตามที่อยู่ในเนื้อหางานวิจัยฉบับนี้เท่านั้น พระไตรปิฎกภาษาบาลี และ ภาษาไทย อรรถกถา ฎีกา และ ปกรณ์วิเสส ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉพาะที่ต้องการอ้างหลายฉบับจะใส่อักษรย่อของฉบับนั้น ๆ ไว้ ธรรมนูญกฎกติกการใช้ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย คัมภีร์ภาษาบาลีบางคัมภีร์มิได้ใส่อักษรย่อ ได้พิมพ์รายละเอียดแบบเชิงอรรถทั่วไป อักษรย่อเรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	วินัยปิฎก	มหาวิภงฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (บาลี)	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณฺณาสค์	(ภาษาไทย)
สํ.ส. (บาลี)	สังยุตตนิกาย	สคาถวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.ส. (ไทย)	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม. (บาลี)	สังยุตตนิกาย	มหาวารวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.ม. (ไทย)	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	อังกุตฺตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	อังกุตฺตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี)	อังกุตฺตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย)	อังกุตฺตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก. (บาลี)	อังกุตฺตรนิกาย	สตุตกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตุตก. (ไทย)	อังกุตฺตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.อฎุจก. (บาลี)	อังกุตุตตรนิกาย	อฎุจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อฎุจก. (ไทย)	อังกุตุตตรนิกาย	อฎุจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	อังกุตุตตรนิกาย	ทสกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย)	อังกุตุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ชุ.ฐ. (บาลี)	ชุตตทกนิกาย	ธมมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ชุ.ฐ. (ไทย)	ชุตตทกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ชุ.อิติ. (บาลี)	ชุตตทกนิกาย	อิติวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ชุ.อิติ. (ไทย)	ชุตตทกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ชุ.เปต. (บาลี)	ชุตตทกนิกาย	เปตวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ชุ.เปต. (ไทย)	ชุตตทกนิกาย	เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
ชุ.จู. (บาลี)	ชุตตทกนิกาย	จูฬนิตยเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ชุ.จู. (ไทย)	ชุตตทกนิกาย	จูฬนิตยเทศ	(ภาษาไทย)
ชุ.ป. (บาลี)	ชุตตทกนิกาย	ปฎิสัมภิตามคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ชุ.ป. (ไทย)	ชุตตทกนิกาย	ปฎิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

ฎีกาปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.มหาฎีกา (บาลี)	ปรมตถมณฺชฺสาวิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.มหาฎีกา (ไทย)	ปรมตถมณฺชฺสาวิสุทฺธิมรรคมหาฎีกา	(ภาษาไทย)

ชื่อบัญ

ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๕๒/๒๒๐ หมายถึง มัชฌิมนิกาย อูปริปณฺณาสกปาติ เล่ม ๑๔ ข้อ ๒๕๒ หน้า ๒๒๐ฉบับ มหาจุฬาเดปีฎกั ๒๕๐๐, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๒/๒๕๗-๒๕๘ หมายถึง มัชฌิมนิกาย อูปริปณฺณาสกั ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕

วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๕๗. หมายถึง วินยปิฎก สมฺมุตปาสาทิกา มหาวิภงฺกอฎุจกถา ภาค ๑ หน้า ๕๗ ฉบับ มหาจุฬาอฎุจกถา ๒๕๓๔

ชุ.ฐ.อ. (บาลี) ๑/๗๕-๗๖. หมายถึง ธมมปทฎุจกถา ภาค ๑ หน้า ๗๕-๗๖ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในโลกนี้มีสัตว์มีชีวิตหลายจำพวกอาศัยอยู่ในบรรดาสัตว์มีชีวิตเป็นจำนวนมากนั้น สัตว์ที่นับได้ว่าเป็นสัตว์ประเสริฐที่สุดคือมนุษย์ เหตุผลที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลายได้ ก็เนื่องด้วยมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีการพัฒนาได้มากกว่าสัตว์ทุกจำพวก เพราะนอกจากมนุษย์แล้วสัตว์ทั้งหลายต่างอาศัยเพียงสัญชาตญาณในการเลี้ยงชีวิตและเอาตัวรอดเท่านั้น ในขณะที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสัญชาตญาณน้อยกว่าสัตว์ทุกจำพวก^๑ แต่สามารถพัฒนาได้มากกว่าสัตว์เหล่านี้ ดังมีผู้กล่าวว่า “มนุษย์นั้นดูเหมือนว่าจะมีลักษณะพิเศษหลายประการที่บรรดาสัตว์และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ไม่มี จนทำให้บางคนไม่ยอมรับว่ามนุษย์คือสัตว์ชนิดหนึ่ง ลักษณะพิเศษของมนุษย์ เช่น ใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม รู้จักแต่งตัวได้สวย กินอาหารได้มากมายหลายประเภท เนื้อก็กินได้ ฟิชก็กินได้ มนุษย์มีมันสมองที่ประเสริฐเฉลิยवलลาด สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม สามารถดัดแปลงสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์ และที่สำคัญคือสามารถสะสมและถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อ ๆ ไป”^๒ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า มนุษย์ถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการที่จะเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมหรือเป็นตัวชี้วัดความเป็นไปของสังคมในปัจจุบัน เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบันล้วนเกิดขึ้นได้ด้วยอาศัยมนุษย์เป็นผู้สร้างแทบทั้งนั้น ฉะนั้นเมื่อสังคมที่ต้องการความเจริญความก้าวหน้าก็ต้องหันไปพัฒนาสิ่งที่เป็นต้นทุนของทุกสิ่งทุกอย่างนั้นก็คือทรัพยากรมนุษย์นั่นเอง

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยทั่วไปหรือตามวิทยาการสมัยใหม่นั้นก็คือการพัฒนาคุณภาพของมนุษย์เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมปัจจุบันเพื่อที่จะทำให้สังคมสามารถเจริญก้าวหน้าไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการดำเนินการเกี่ยวกับการส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการทำงานดีขึ้นตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน อันเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น หรืออีกนัยหนึ่ง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็น

^๑ กรมวิชาการ, การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์/พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑.

^๒ ณรงค์ เต็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

กระบวนการที่จะเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงผู้ปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้ ความสามารถ อันจะนำไปสู่ประสิทธิภาพในการทำงานให้มีคุณภาพประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจแก่องค์กร^๓ ในด้านเศรษฐศาสตร์นั้น หมายถึง การเพิ่มทุนมนุษย์ และการลงทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจ ในด้านรัฐศาสตร์ หมายถึง การเตรียมประชาชนสำหรับการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง โดยเฉพาะประชาชนในระบอบประชาธิปไตย^๔ และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นยังหมายถึง การจัดการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคนทำงาน เกี่ยวกับการกำหนดและการดำเนินนโยบายในด้านการวางแผนกำลังคน การจัดหาและคัดเลือกคนทำงาน การพัฒนา การจ่ายค่าตอบแทน การประชาสัมพันธ์ เพื่อการธำรงรักษากำลังคน การพัฒนาสภาพการทำงานอย่างเป็นธรรมเพื่อความมุ่งหมายให้คนทำงานอยู่ดี และเป็นส่วนสำคัญในความสำเร็จขององค์กร^๕ ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไปจึงนับได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้วิจัยมองว่าควรศึกษาหาคำตอบ

สำหรับพระพุทธศาสนามองเห็นว่า มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายเมื่อเกิดมาในโลกนี้แล้ว ล้วนต้องประสบกับความทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น ความทุกข์เป็นปัญหาที่ทำให้สัตว์และมนุษย์ทั้งหลายไม่ได้พบอิสรภาพ พระพุทธศาสนาจึงมีจุดหมายสูงสุดที่จะทำให้มนุษย์ได้ข้ามพ้นไปจากห้วงทุกข์ เพื่อพบอิสรภาพอย่างแท้จริง และการที่จะพ้นจากทุกข์ได้นั้นก็ด้วยการพัฒนาจิตนั่นเอง ประเด็นนี้เองจึงทำให้พระพุทธศาสนามองว่า มนุษย์มีภาวะแฝงเร้นอยู่ ภาวะที่แฝงเร้นนั้นเรียกว่า “ศักยภาพของมนุษย์” ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วสามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองให้ประเสริฐที่สุดได้ และผู้ที่สามารถพัฒนาได้ถึงขั้นสูงสุดจะ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐสุด ดังพระพุทธพจน์ว่า “ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้ ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด”^๖ การพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา มีการจัดการศึกษาโดยลำดับ (อนุปปพสิกขา) มีการปฏิบัติโดยลำดับ (อนุปปพปฏิบัติ) เหมือนมหาสมุทรลุ่มลงโดยลำดับลาดลงโดยลำดับและลึกลงโดยลำดับ ไม่โกรกชันเหมือนภูเขาขาด หรือเหมือนเหวลึก การศึกษาและการปฏิบัติพระพุทธศาสนาจึงดำเนินตามลำดับขั้น ไม่ข้ามขั้นตอน ชาวพุทธผู้มุ่งประโยชน์จึงควร

^๓ สมาน ริงสิโยภยกุล, ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : สวัสดิการสำนักงาน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘.

^๔ จีระ หงส์ถาวรณ, แนวคิดและหลักการ ขอบข่าย ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๕.

^๕ พยอม วงศ์สารศรี, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๓๓), หน้า ๕.

^๖ พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๒๑/๗๒, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

ประพาศิธรรมอันจักอำนวยการประโยชน์ทั้ง ๓ ตามลำดับ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้า และประโยชน์สูงสุดคือมรรคผลนิพพาน^๑

มนุษย์นั้นมีมานานแล้วในโลก แต่มนุษย์ยังเขว้าวในทางจิตอยู่มาก ทั้งนี้เพราะขาดการพัฒนา หรือพัฒนาไม่ถูกต้อง ทำให้อายุจิตไม่เจริญเท่าที่ควร จึงมีอาการเป็นเด็กในร่างผู้ใหญ่อยู่เป็นอันมาก สังคมมนุษย์จึงสับสนวุ่นวายไม่แพ้สังคมเด็กไร้เดียงสา เด็กไร้เดียงสาเสียอีกแม้จะสับสนวุ่นวาย แต่ก็ไม่น่ากลัว ไม่มีพิษมีภัยอะไรนัก แต่ในสังคมเด็กในร่างผู้ใหญ่ที่วุ่นวายเร่าร้อนและมีพิษภัยอยู่รอบด้าน^๒

การศึกษาที่มุ่งเอาความเป็นใหญ่เป็นโต เป็นเจ้าคนนายคน และการพัฒนาที่เน้นในทางวัตถุมากเกินไปจนลืมพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มาเป็นเวลานานนั้น ทำให้สังคมมีรากเป็นพิษและออกดอกออกผลมาเป็นพิษอย่างที่เห็น ๆ กันอยู่ และยากที่จะแก้ไขได้ถ้าไม่แก้ไขที่ต้นเหตุ คือ สร้างค่านิยมในสังคมใหม่ สังคมจะได้เจริญอย่างมีสัดส่วนสมบูรณ์ พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณค่าเสียก่อน แล้วจึงพัฒนาทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อรับใช้มนุษย์ มิใช่พัฒนาไปเพื่อเอามนุษย์ไปเป็นทาสรับใช้สิ่งแวดลอม ซึ่งจะเป็นภาวการณ์ที่สร้างปัญหามากมาย สังคมไทยปัจจุบันส่วนใหญ่พัฒนาตามสังคมตะวันตก เพื่อไปให้ทันสังคมตะวันตกคือยุโรปและอเมริกา จึงพยายามแสวงหาความจริงภายนอกตัวยิ่งกว่าภายในตัว ตามอย่างเขาจึงก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาอีกมากมาย ทั้งเรื่องของความเสื่อมทางศีลธรรม ปัญหาเยาวชน เรื่องอบายมุข ปัญหาสิ่งเสพติด ปัญหาความรุนแรง และอาชญากรรม อันเป็นผลมาจากการละเลยการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นถึงการพัฒนามนุษย์จากข้างในคือทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ โดยใช้หลักกรรมหลายประการ และหนึ่งในนั้นก็ คือ หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการที่เป็นหลักกรรมที่สามารถพัฒนามนุษย์ทั้งกาย วาจา และใจ ไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งจะทำให้มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนามีความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุขกว่าการพัฒนาตามหลักการทั่วไป คือ ตามหลักวิทยาการสมัยใหม่

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เพื่อหาคำตอบว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีรูปแบบ หลักการ วิธีการ และผลอย่างไร โดยในเบื้องต้นจะศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักการทั่วไปเพื่อนำมาเป็นกรอบในการวิจัย โดยจะศึกษาเพื่อพัฒนาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ใน

^๑ ที.ปา.ฎีกา ๑๖๐/๑๐๐.

^๒ วศิน อินทสระ, แนวทางพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๕), หน้า ๖.

สังคมปัจจุบันเพื่อประโยชน์สุขของคนในสังคม ตลอดจนถึงการพัฒนาสังคม และประเทศให้ได้รับความเจริญยิ่งขึ้นไปทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป
๒. เพื่อศึกษาการพัฒนาตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ
๓. เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. หลักการ วิธีการ และจุดมุ่งหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักการทั่วไป เป็นอย่างไร
๒. หลักการ วิธีการ และจุดมุ่งหมายของการพัฒนามนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ เป็นอย่างไร
๓. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมได้อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ และการประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ มาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, อรรถกถา, ฎีกา, อนุฎีกา, เอกสาร, และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

พัฒนา (ภาวนา) (Development) หมายถึง การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น, การทำให้เกิดขึ้น, การเจริญ, การฝึกฝนอบรม

มนุษย์ (Human) หมายความว่า เป็นเหล่ากอ, เชื้อสายหรือลูกหลานของมนุษย์ เป็นผู้รู้เหตุและไม่รู้เหตุ ซึ่งได้แก่ผู้ที่รู้จักดี, รู้จักชั่ว, รู้จักเหตุผล, รู้จักบาปบุญคุณโทษ ผู้มีใจสูง สูงโดยหนา ขึ้น มากขึ้น พอหนุนขึ้น ก่อขึ้น สังสมขึ้น

ทรัพยากรมนุษย์ (Human resource) หมายถึง มนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล รู้จักดี ชั่ว รู้จักประโยชน์และมีประโยชน์ รู้จักใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต เป็นสัตว์ที่มีใจสูง มีศักยภาพ สามารถพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ได้ เป็นปัจจัยเบื้องต้นที่มีความสำคัญที่สุดที่มีผลต่อการ

เจริญเติบโตของหน่วยงาน องค์กร สังคม ตลอดจนของประเทศชาติ และเป็นตัวขับเคลื่อนให้หน่วยงานหรือองค์กรนั้น ๆ ประสบความสำเร็จได้

การพัฒนาคน (Human Development) หมายถึง การพัฒนาคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ ให้เป็นคนดี มีความสุข มีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลที่ยั่งยืน

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human resource Development) หมายถึง การพัฒนาคนในฐานะที่เป็นการพัฒนาทรัพยากรอย่างหนึ่ง หรือเป็นทุนให้มีคุณค่าต่อองค์กร สังคม และประเทศชาติ

การประยุกต์ (Applicability) หมายถึงการนำความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ หรือการนำความรู้มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ ในที่นี้หมายถึงการนำเอาหลักของกฎศกธรรมบถ ๑๐ ประการมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

กฎศกธรรมบถ ๑๐ (Kusala-Kammāpath: wholesome course of action) หมายถึง ทางแห่งกฎศกธรรม, ทางทำความดี, กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความเจริญหรือสุคติ มี ๑๐ อย่าง คือ ก. กายกรรม ๓ ได้แก่ ๑. ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๒. ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ๓. ละการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม ข. วชิกรรม ๔ ได้แก่ ๔. ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ ๕. ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ๖. ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ ๗. ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ ค. มโนกรรม ๓ ได้แก่ ๘. ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา ๙. ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา ๑๐. เห็นชอบตามคลองธรรม

๑.๖ ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ **พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)**^๕ ได้กล่าวถึงการพัฒนามนุษย์ไว้ในหนังสือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” สรุปความได้ว่า การพัฒนาที่จะสามารถยั่งยืนได้นั้น ต้องเริ่มที่พัฒนามนุษย์ให้มีจริยธรรมให้ได้เสียก่อน เพราะว่าถ้าคนมีจริยธรรม ก็จะสามารถปฏิบัติตามวิธีการต่าง ๆ ได้สำเร็จ และเมื่อพัฒนาคนได้ถูกต้องแล้ว คนก็จะมีจริยธรรมได้ จริยธรรมนั้นต้องมีทั้งระดับบุคคลระดับสังคม และระดับชาติ การพัฒนาให้มีจริยธรรมจะให้สำเร็จได้ก็ด้วยการศึกษา พระพุทธศาสนามองว่า กิเลสเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่เป็นธรรมชาติที่แก้ไขได้ เพราะธรรมชาติของคนเป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ แก้ไขปรับปรุงได้ เมื่อพัฒนาคนขึ้นไป ก็เปลี่ยนจากกิเลสไปเป็นคุณธรรมและปัญญาได้ จริยธรรมจึงไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องที่จำฝืนใจ แต่จริยธรรมที่แท้ต้องเป็นจริยธรรมแห่ง

^๕พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘-๘๒.

ความพอใจและความสุข ถ้าฝึกพัฒนาถูกต้อง มนุษย์จะเอาชนะธรรมชาติภายในตัวเองได้ดี และเป็นจริงยิ่งกว่าการเอาชนะธรรมชาติภายนอกเหมือนอย่างที่ตะวันตกได้พยายามมาจนเป็นปัญหาแก่ตัวมนุษย์เอง ดังที่เป็นกันอยู่

๑.๖.๒ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๑๑} ได้อธิบายถึงการพัฒนามนุษย์ไว้ในหนังสือ “พุทธวิถีการบริหาร” ว่า การศึกษาอบรมในพระพุทธศาสนายึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ดังเห็นได้จากการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการและวุฒิภาวะของผู้เรียน โดยที่พระพุทธเจ้าทรงเทียบความพร้อมในการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลเข้ากับบัวสี่เหล่า และทรงจำแนกประเภทของบุคคลที่จะเข้ารับการศึกษารวมไปตามจริต ๖ และที่สำคัญคือ พระพุทธเจ้ามุ่งให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ตัวอย่างเช่น การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวชที่ต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการให้การอุปสมบทแก่กุลบุตร เมื่อบวชเข้ามาแล้ว พระบวชใหม่จะต้องได้รับการฝึกหัดอบรมและการศึกษาเล่าเรียนจากพระอุปัชฌาย์ โดยอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของท่านจนพรรษาครบ ๕ พรรษา

๑.๖.๓ วีระศักดิ์ กิติวัฒน์^{๑๒} ได้กล่าวถึงการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ไว้ในหนังสือ “สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน, การบริหารงานบุคคล.” สรุปความได้ว่า การพัฒนาบุคคลหมายถึงการเสริมสร้างความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ ตลอดจนทักษะ ในการทำงานของบุคคล โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อจะสร้างให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถทำงานที่อยู่ในความรับผิดชอบในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีศักยภาพที่จะสามารถทำงานได้อย่างดี เมื่อได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นไปตามลำดับขั้น และสิ่งที่ต้องเรียนรู้ในเรื่องการพัฒนาบุคคล ได้แก่ ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาบุคคล วิธีการต่าง ๆ ที่ใช้เพื่อการพัฒนาบุคคล ตลอดจนเรื่องทั่วไป เกี่ยวกับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาข้าราชการพลเรือนไทย

^{๑๑}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิถีการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕.

^{๑๒}วีระศักดิ์ กิติวัฒน์, สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน การบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน ก.พ. , ๒๕๓๐), หน้า ๑๗ - ๒๒.

๑.๖.๔ วิชัย โสสุวรรณจินดา^{๑๒} ได้กล่าวถึงการบริหารทรัพยากรมนุษย์ไว้ในหนังสือ “การบริหารทรัพยากรมนุษย์” สรุปความได้ว่า การบริหารทรัพยากรมนุษย์ ถือเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารงานในองค์การ โดยเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารให้ศิลปะและกลยุทธ์ในการแสวงหาคัดเลือก และบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้ปฏิบัติงานในองค์การ รวมถึงการบำรุงรักษาบุคคลในองค์การให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างเต็มความสามารถ ทั้งโดยให้สามารถตอบสนองความต้องการขององค์การ และความต้องการของผู้ปฏิบัติงานได้ทั้งสองทาง การบริหารทรัพยากรมนุษย์แต่เดิมโดยมากเป็นไปตามแนวการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ และตามแนวมุขยสัมพันธ์ ส่วนในยุคปัจจุบัน การบริหารทรัพยากรมนุษย์ได้มีการเน้นการส่งเสริมความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมมากขึ้น

๑.๖.๕ พระศักดิ์ดา วิสุทธิญาโณ (มรดา)^{๑๓} สรุปถึงการพัฒนาศาสนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาไว้ในงานวิจัย จากการศึกษาพบว่า การพัฒนามุขยตามหลักการพระพุทธศาสนา เน้นการฝึกพัฒนามุขยในทุก ๆ มิติ เช่น ขบวนการคัดสรรคนจากหลักการพิจารณามุขยว่าเปรียบเสมือนบัว ๔ เหล่า, หลักจริต ๖ เพื่อการจัดสรรหลักธรรมให้เหมาะสมกับบุคคลเพื่อได้รับผลที่เป็นเลิศจากการฝึกปฏิบัติ นั้น การใช้คำพุทธสุภาษิตสอดแทรกในคำสอน การดำเนินชีวิตให้เจริญด้วยหลักภาวา ๔ เพื่อพัฒนา กาย สิล จิต และ ปัญญาของตน ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีเมตตาปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นได้รับความสุข และมีชีวิตที่พัฒนาอย่างสมบูรณ์

๑.๖.๖ พระราเชนทร์ วิจารณ์ (ไชยเจริญ)^{๑๔} สรุปถึงการพัฒนามุขยตามแนวพระพุทธศาสนา ในงานวิจัย ซึ่งสรุปความได้ว่า แนวทางการพัฒนาที่ถูกต้องและเป็นการพัฒนาที่ได้สมควร คือไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ซึ่งจะนำไปสู่ผลสำเร็จในการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น เป็นหลักธรรมเพื่อการพัฒนาบุขยโดยตรง ซึ่งมีหลายประการ เช่น หลักคำสอนเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง สังคม การปกครอง เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีหลักธรรม

^{๑๒} วิชัย โสสุวรรณจินดา, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ VJ พรินติ้ง, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕ – ๓๐.

^{๑๓} พระศักดิ์ดา วิสุทธิญาโณ (มรดา), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓-๔๘.

^{๑๔} พระราเชนทร์ วิจารณ์ (ไชยเจริญ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๘๕ .

เพื่อพัฒนามนุษย์ให้ไปสู่ความหลุดพ้น โดยมีแนวทางการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา ที่พัฒนาคนทั้งทางด้านพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และ ปัญญา ซึ่งการพัฒนาต้องศึกษาทั้งเนื้อหา (ปริยัติ) การลงมือปฏิบัติ (ปฏิบัติ) เพื่อให้เข้าใจกฎแห่งธรรมชาติ หรือกฎของชีวิต อันจะนำไปสู่ผลสำเร็จ (ปฏิเวธ) สำหรับหลักการปฏิบัติที่เน้นพึ่งดำเนินตามหลัก ภาวนา ๔ คือ กาย ศีล จิต และปัญญา เพื่อให้เกิดคุณภาพแห่งการพัฒนาอย่างแท้จริง

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ที่มีลำดับขั้นตอนดังนี้

๑. ขั้นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร โดยแบ่งตามแหล่งข้อมูล ดังนี้

๑.๑ ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ และคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ เพื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ “เรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ” นำมาแสดงไว้เพื่อประกอบการประกอบในการวิจัย

๑.๒ ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้ศึกษาจากคัมภีร์ชั้นนอร์ธกคาฎีกา ชั้นหลัง ๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนา และได้อาศัยตำราหนังสือ เอกสาร บทความ งานวิจัยเชิงวิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องและวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งปัญหาที่ต้องการทราบ เพื่อนำมาประมวลใช้ประกอบการวิจัยครั้งนี้

๒. ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษวิเคราะห์ในขั้นนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ ๓ ความ อธิบายขยายนัยจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือพระไตรปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ ธรรมกถาฎีกา ปรกณวิเสส เอกสาร อินเทอร์เน็ต บทความทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีการอธิบายเพิ่มเติม ในกรณีที่จะเห็นว่าจะต้องมีการอธิบายและขยายความเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น

๓. สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ นำเสนอผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบถึงหลักการ วิธีการ และจุดมุ่งหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป

๒. ทำให้ทราบถึงหลักการ วิธีการ และจุดมุ่งหมายของการพัฒนามนุษย์ตามหลักคุณสฤกรมมบด ๑๐ ประการ

๓. ทำให้สามารถใช้แนวทางการประยุกต์ใช้หลักคุณสฤกรมมบด ๑๐ ประการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

บทที่ ๒

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจของโลกมีพลวัตสูง ความเจริญทางเทคโนโลยี เป็นส่วนหนึ่งในความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นการเตรียมคนเพื่อให้พร้อมในความเจริญที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หลักสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักการทั่วไปคือ จะต้องให้ความรู้และประสบการณ์ด้านวิชาการ การฝึกอบรมความรู้ที่ทันสมัยรวมทั้งการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมควบคู่กันไป เช่น การให้คนมีความรู้ จะต้องฝึกให้มีวินัยในการทำงานควบคู่กันไปด้วย ดังนั้นในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป คือหลักการที่ใช้อยู่ในปัจจุบันทั้งในส่วนของชาวตะวันตกและตะวันออกออกเป็นข้อ ๆ ดังนี้คือ

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้กลายเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อความอยู่รอด และความมีประสิทธิภาพขององค์กร การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่มีคุณค่าต่อความสำเร็จขององค์กรในยุคของการแข่งขัน จำเป็นที่องค์กรจะต้องมีนโยบาย และแผนการที่ให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาและการฝึกอบรม จึงทำให้เกิดแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

เดวิด อีสตัน (David Easton)^๑ ได้กล่าวถึง แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เรื่ององค์ประกอบของระบบ เดวิด อีสตัน อธิบายว่า ระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีองค์ประกอบสำคัญ คือ ปัจจัยนำเข้า ซึ่งได้แก่ คน เงิน และวิทยาการ กระบวนการแปรสภาพ ซึ่งได้แก่ การศึกษา ฝึกอบรม พัฒนา และปัจจัยนำออกซึ่งได้แก่ คนที่มีคุณภาพ

ความสำเร็จในการพัฒนามนุษย์ถือได้ว่าสามารถเปลี่ยนแปลงค่านิยม ทักษะคติ ความต้องการ และพฤติกรรมของมนุษย์จากเดิมมาสู่ภาวะใหม่ เป็นการกระตุ้นให้เกิดความต้องการโครงการใหม่ ๆ ดังจะเห็นได้ว่าในองค์กรต่าง ๆ เมื่อทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรได้รับการพัฒนาสูงขึ้น มีความรู้ความชำนาญมากขึ้น ก็มักที่จะเกิดความต้องการ โครงการใหม่ ๆ ทางการบริหารซึ่ง

^๑เดิมศักดิ์ ทองอินทร์ ผศ.ดร., เอกสารประกอบสอน : การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (ภาควิชา รัฐศาสตร์คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ๒๕๔๗, หน้า ๑๒.

จะเรียกร้องให้ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายจัดการดำเนินการให้มีขึ้น เช่น ในระยะหลังองค์การเกือบทุกแห่งถูกเรียกร้องให้มีการจัดระบบเกี่ยวกับความมั่นคงปลอดภัยในการทำงาน ระบบการประกันชีวิต และสุขภาพ เป็นต้น และในระดับชาติก็เช่นเดียวกัน การที่ทรัพยากรมนุษย์ของชาติได้รับการพัฒนามีคุณภาพดีขึ้น ก็ย่อมจะมีความต้องการโครงการใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องการให้บริการจากภาครัฐอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ดังจะเห็นได้ว่าภารกิจต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐเพิ่มมากขึ้น เมื่อระดับของการพัฒนาประเทศสูงขึ้น เป็นต้น

เดิมศักดิ์ ทองอินทร์^๒ ได้กล่าวแนวความคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่า เป็นภารกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งที่องค์กรทุกองค์การต้องการปฏิบัติมากบ้างน้อยบ้าง ตามนโยบายของแต่ละองค์การ ในเรื่องนี้มีแนวคิดที่แตกต่างกัน ๒ แนวคิด คือ

๑) แนวคิดแบบดั้งเดิม เป็นแนวคิดที่เชื่อว่า การพัฒนาบุคลากรเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับองค์กรและมีใช่เป็นหน้าที่ที่องค์กรจะต้องจัดให้มีการพัฒนาบุคลากรของตนแต่อย่างใด องค์กรมีหน้าที่เฉพาะแต่เพียงบังคับบัญชาควบคุมให้พนักงานแต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งหรือตามที่ได้รับมอบหมาย ถ้าหากบุคลากรจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรคุ้มกับเวลาและค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไปในทางตรงกันข้ามแนวคิดนี้เชื่อว่า หากองค์กรได้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถตั้งแต่แรกเข้ามาอยู่กับองค์กร บุคคลนั้นยังสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ทุกอย่างตลอดไป ดังนั้น องค์กรที่มีพื้นฐานความเชื่อเช่นนี้ จึงมุ่งเน้นที่การสรรหาและคัดเลือกบุคลากร เพื่อให้ได้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถสูงที่สุดมากกว่าที่จะดำเนินการพัฒนาบุคลากรของตน

๒) แนวคิดแบบสมัยใหม่ เป็นแนวคิดที่เชื่อว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นที่องค์กรทุกองค์การต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้ว่าจะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ แต่องค์กรจะได้รับประโยชน์มากกว่าโดยมีเหตุผลสนับสนุนความเชื่อนี้ ๒ ประการ คือ

๒.๑) ถึงแม้ว่าองค์กรจะมีระบบการสรรหาคัดเลือกบุคลากรที่ดีพอได้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถเพียงใดก็ตาม แต่ก็มิได้เป็นหลักประกันได้ว่าบุคคลนั้นจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งอื่น ย่อมมีความจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดีเสียก่อน

^๒ เดิมศักดิ์ ทองอินทร์ ผศ.ดร., เอกสารประกอบสอน : การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (ภาควิชารัฐศาสตร์คณะสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) อ่างใน พระบุญไชย ญาณโร, กาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของวิทยาลัยสงฆ์ลาว, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘.

๒.๒) ในปัจจุบันได้มีการคิดค้นและการนำเอาวิทยาการบริหารสมัยใหม่มาใช้ในการบริหารงานด้านต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย จึงเป็นความจำเป็นที่บุคคลทุกคนจะต้องปรับปรุงตนเองให้มีความรู้ทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในองค์การที่ต้องดำเนินการแข่งขันกับผู้อื่น ย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาบุคลากรของตนให้มีความรู้ความสามารถที่สูงขึ้นอยู่เสมอ

คณัย เทียนพูน^๓ ได้กล่าวถึง แนวคิดการพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ว่า ในยุคโลกาภิวัตน์นี้ทรัพยากรมนุษย์ เป็นกุญแจไขสู่ความสำเร็จของชาติ ถ้าหากประเทศใดประเทศหนึ่งมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ คุณภาพ และจริยธรรมสูง เชื่อว่าเราคงก้าวเข้าไปแข่งขันในโลกไร้พรมแดนได้อย่างไม่ยากเย็นนัก มุมมองใหม่ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามกรอบแนวคิดการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ เพื่อให้ธุรกิจสามารถนำไปเป็นรูปแบบเพื่อพัฒนาองค์การที่นำไปสู่ความสำเร็จได้ทั้งองค์การและประเทศชาติ ดังนี้

๑) ระดับจุลภาค เป็นระดับการเรียนรู้ในองค์การซึ่งการเรียนรู้ใน ๓ ระดับ คือ

๑.๑) การเรียนรู้ของบุคคล (Individual Learning) หัวใจสำคัญอยู่ที่การเรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิดในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๒) ทีมการเรียนรู้ (Team Learning) เป็นรูปแบบการพัฒนาการทำงานเป็นทีมที่มีลักษณะข้ามฝ่ายงาน การสั่งตนเอง และการจัดการความคิดที่แตกต่าง

๑.๓) องค์การแห่งการเรียนรู้ (Organizational Learning) เป็นการเรียนรู้ระดับสูงสุดในองค์การ ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการเกิดมีการเรียนรู้ การพัฒนาองค์การให้เป็นองค์การแห่งการเรียนรู้นี้จะเน้นเรื่องการเรียนรู้ในสถานที่ทำงาน การมีความคิดแบบเป็นระบบหรือบูรณาการ การพัฒนาตนเองเป็นบุคคลผู้รอบรู้การมีเป้าหมายร่วมกัน และการบูรณาการเพื่อจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

๒) ระดับมหภาค เมื่อสามารถพัฒนาคนในองค์การให้เกิดการเรียนรู้ได้ ๓ ระดับแล้วก็จะก้าวไปสู่ระดับการพัฒนาในระดับมหภาคต่อไป ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับเช่นกัน คือ

๒.๑) การพัฒนาระดับชุมชนหรือประเทศ เป็นการพัฒนาองค์ความรู้หรือเทคโนโลยีของเราเอง การมีลักษณะที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่เป็นสติปัญญาหรือมันสมองให้กับสังคมหรือประเทศชาติ

^๓ คณัย เทียนพูน, ส่องโลกทรรศน์นักบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕.

๒.๒) การพัฒนาระดับภูมิภาค เป็นการพัฒนาด้านวัฒนธรรมหรือการข้ามวัฒนธรรมที่จะเตรียมเข้าแข่งขันในระดับโลก พร้อมกับการพัฒนาความสามารถในการคิดเชิงกลยุทธ์ที่จะเข้าแข่งขันในธุรกิจที่รุนแรงระดับภูมิภาค

๒.๓) การพัฒนาสู่ระดับโลก เป็นระดับสุดยอดของการพัฒนา คือ สามารถบูรณาการทั้งการเรียนรู้และการพัฒนาเข้ามาเป็นหนึ่งเดียว จนทำให้ประเทศของเราก้าวหน้าในสู่เวทีโลกระดับนานาชาติแบบนักกลยุทธ์ระดับโลกที่มีความพร้อมด้านศักยภาพของคนเทคโนโลยี การจัดการและทุนเป็นต้น

ในส่วนของทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นั้นมีหลายแนวคิดหลายวิธีการด้วยกันที่จะให้บุคคลในองค์กรเกิดการเรียนรู้ และมีโอกาสปรับปรุงวิธีการทำงานเพื่อความเจริญเติบโตของตนและองค์กร ทฤษฎีการบริหารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะมีอยู่หลายแนวคิดหลายรูปแบบและได้แบ่งออกเป็นหลายยุคหลายกลุ่ม แต่จะนำเอาทฤษฎีที่สำคัญ ๆ เท่านั้น ซึ่งสาระสำคัญของทฤษฎีจะได้กล่าวถึงประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑) ทฤษฎีความต้องการและความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์

ลำดับขั้นความต้องการของ มาสโลว์ (Maslow)^๔

อับราฮัม เอช มาสโลว์ (Abraham H. Maslow) ได้ศึกษาทฤษฎีการจูงใจซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายที่เรียกว่าทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการ (Hierarchy of Needs) โดย Maslow จัดลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ออกเป็น ๕ ขั้นตอน คือ

๑) ความต้องการทางร่างกาย (Physiological Needs) ได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำ อากาศหายใจ เพศ เป็นต้น ความต้องการดังกล่าวถือว่าเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของร่างกายเพื่อการดำรงชีวิต

๒) ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs) ได้แก่ ความปลอดภัยทั้งทางร่างกายและอารมณ์ เช่น ความต้องการจะได้บ้านพักอาศัยหรือเสื้อผ้าอย่างเพียงพอ ควรจะต้องปราศจากความกังวลใจในเรื่องความมั่นคงทางการงานและการเงิน เป็นต้น

^๔ Adranam H. Maslow, "A Theory of Human Motivation", (Psychological Review, 50 1943), pp. 370-396.

๓) ความต้องการทางสังคม (Social Needs) หลังจากความต้องการทั้งสองขั้นได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการต่อมา คือ ความต้องการเป็นเจ้าของ หรือความต้องการทางสังคมซึ่งได้แก่ ความต้องการความรักและความต้องการได้รับการยอมรับจากเพื่อนร่วมงาน

๔) ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องในสังคม (Esteem Needs) เป็นความต้องการขั้นสูง ความต้องการดังกล่าวแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือ ด้านหนึ่งเป็นความต้องการเกี่ยวกับภาพพจน์ที่ดีของตัวเองและการยอมรับตัวเอง ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นความต้องการเกี่ยวกับการได้รับการยกย่องและนับถือจากคนอื่น

๕) ความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จ ตามความนึกคิดด้วยตัวเอง (Self Actualization Needs) เป็นความต้องการขั้นสูงสุด ซึ่งเกี่ยวกับความสามารถของแต่ละคนที่จะพัฒนาตัวเองให้เจริญก้าวหน้าถึงที่สุด

๒) ทฤษฎีการจูงใจของ Lyman W. Porter และ Edward E. Lawler^๕

พอร์เตอร์ (Porter) และ ลอว์เลอร์ (Lawler) เห็นว่า ผลจากการปฏิบัติงานจะก่อให้เกิดผลลัพธ์หรือรางวัลซึ่งรางวัลเหล่านี้ประกอบด้วย รางวัลภายนอก (Extrinsic Rewards) ซึ่งได้แก่ รายได้และการเลื่อนตำแหน่ง ส่วนรางวัลภายใน (Intrinsic Rewards) ได้แก่ การยอมรับตัวเองและความรู้สึกถึงความสำเร็จแต่ละคนจะประเมินผลถึงความเสมอภาคหรือความยุติธรรมของรางวัลกับความพยายามที่จะได้ใช้ไป รวมทั้งระดับของความสำเร็จในการปฏิบัติงาน หากรู้สึกว่าร่วรางวัลที่ได้รับมีความยุติธรรมบุคคลนั้นก็จะมีคามพึงพอใจในงาน

๓) ทฤษฎีการเสริมแรงเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์^๖

การเสริมแรง (Reinforcement) หมายถึง สิ่งเร้าต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการตอบสนองรางวัล คือ ตัวเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforces) รางวัลทุกอย่างเป็นตัวเสริมแรง ส่วนตัวเสริมแรงทางลบ (Negative Reinforces) ทำให้พฤติกรรมเพิ่มขึ้น เพื่อหยุดผลที่ไม่พึงประสงค์

ประเภทของตัวเสริมแรง

ตัวเสริมแรง (Reinforces) คือทุกสิ่งที่ทำให้เกิดพฤติกรรมเพิ่มขึ้น ตัวเสริมแรงสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ

^๕ Lyman W. Porter and Edward E. Lawler III, **Managerial Attitudes and Performance**, (Homewood III. Dorsey Press, 1968), p.87.

^๖ พรชัย ลิขิตจรรยาโรจน์, ผศ.ดร., **พฤติกรรมองค์การ (Organizational Behavior)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๑.

๑) ตัวเสริมแรงปฐมภูมิ (Primary Reinforces) คือ การให้รางวัลแก่ตัวเอง ได้แก่ อาหาร น้ำ ความต้องการทางเพศ และการหลับนอน ตัวเสริมแรงปฐมภูมินี้เป็นความต้องการที่เกิดจากสัญชาตญาณและไม่ใช่เกิดจากการเรียนรู้ ดังนั้น ตัวเสริมแรงปฐมภูมิจึงเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่สลับซับซ้อนในองค์กรน้อยมาก

๒) ตัวเสริมแรงทุติยภูมิ (Secondary Reinforces) เป็นความต้องการที่เกิดจากการวางเงื่อนไข จึงต้องอาศัยการเรียนรู้ เช่น เงิน ซึ่งเป็นรางวัลขั้นพื้นฐานที่องค์กรจ่ายให้แก่ทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรและตัวทรัพยากรมนุษย์ จะได้รับรางวัลตัวเสริมแรงปฐมภูมิ ส่วนตัวเสริมแรงทุติยภูมิอื่น ๆ ที่เป็นรางวัล ได้แก่ ความมีชื่อเสียง คำชมเชย ความพอใจ ความตั้งใจ การยอมรับ การรู้จักกัน เป็นต้น

๔) ทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักทฤษฎี X และทฤษฎี Y^{๓)}

ดักลาส แมคเกรเกอร์ (Douglas McGregor) ได้เสนอทฤษฎีการจูงใจ ที่เรียกว่า ทฤษฎี X และทฤษฎี Y ดังนี้ คือ

ทฤษฎี X ตั้งอยู่บนสมมติฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ดังนี้

๑) มนุษย์โดยทั่วไปไม่ชอบทำงาน และจะพยายามหลีกเลี่ยงงานให้มากที่สุด

๒) มนุษย์ส่วนใหญ่ถูกบังคับขู่เข็ญด้วยการลงโทษ เพื่อให้เขามีความพยายามทำงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร

๓) โดยธรรมชาติมนุษย์ชอบที่จะได้รับคำสั่ง ต้องการที่จะหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ และไม่ค่อยมีความทะเยอทะยาน แต่ต้องการความมั่นคงความปลอดภัยเหนือสิ่งอื่นใด

ทฤษฎี Y ตั้งอยู่บนสมมติฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ดังนี้

๑) การใช้ความพยายามทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจในการทำงาน ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ยุ่งยากลำบากอะไรเลย แท้ที่จริงแล้วการทำงานเหมือนกับการเล่นหรือการพักผ่อน

๒) ทรัพยากรมนุษย์มีความสามารถในการควบคุมตัวเอง ให้ทำงานไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ โดยไม่ต้องควบคุมบังคับ

๓) การสร้างความผูกพันต่อองค์กร เป็นผลมาจากการให้รางวัลตามความสำเร็จของผลงาน

^{๓)} Douglas McGregor, *The Human Side of Enterprise*, (New York : McGraw-Hill, 1960), pp. 33-57.

๔) ภายใต้อาณัติที่เหมาะสม มนุษย์โดยทั่วไปเรียนรู้ไม่เพียงแต่การยอมรับเท่านั้น แต่ยังแสวงหาความรับผิดชอบเพิ่มอีกด้วย

๕) ความสามารถในการจินตนาการ ความเฉลียวฉลาด และความคิดสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาขององค์กรมีอยู่กว้างขวางในตัวมนุษย์

๖) ภายใต้อาณัติของคนที่ในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ความสามารถทางสติปัญญาของคนในองค์กรมีโอกาสแสดงความสามารถเพียงบางส่วนเท่านั้น

จะเห็นได้ว่า หากผู้บริหารยอมรับทฤษฎี X แล้ว จะใช้วิธีการจูงใจให้คนทำงานโดยควบคุมอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เกิดความเกรงกลัวและไม่เปิดโอกาสให้คนอื่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่หากผู้บริหารยอมรับทฤษฎี Y แล้ว จะใช้วิธีการจูงใจโดยเปิดโอกาสให้คนอื่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน มีการมอบหมายงานให้ทำ ซึ่งทฤษฎี Y นับว่าเป็นทฤษฎีที่มีประโยชน์ต่อการจูงใจในการทำงานเป็นอย่างมาก

จากแนวความคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ได้กล่าวมาข้างบนนี้ สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการมาจากการบริหารงานบุคคลเนื่องจากทรัพยากรมนุษย์เป็นองค์ประกอบ หรือเป็นตัวแปรที่สำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตหรือประสิทธิภาพในการทำงาน จุดมุ่งหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญ คือ การปรับปรุงประสิทธิภาพของบุคคล กลุ่ม และองค์กร การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะมีบทบาทเกี่ยวข้องกับเรื่องการปฏิบัติงานว่าควรจะทำงานอะไรให้บรรลุผล และเรื่องกระบวนการทำงาน ว่าควรทำงานให้บรรลุผลได้อย่างไร ทรัพยากรบุคคลเป็นทรัพยากรที่มีค่าสูงสุดขององค์กร คุณลักษณะของบุคคลที่จะเป็นทรัพยากรที่ดีและมีค่าขององค์กรนั้น ควรจะมีความรู้ ความสามารถ ในวิชาชีพที่ตนรับผิดชอบอยู่ มีทัศนคติที่ดี มีความคิดสร้างสรรค์และมองกว้างไกล สามารถปรับตัวเองให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของสังคมสิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีที่ทันสมัยซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้สามารถสร้างให้มีในตัวองทรัพยากรบุคคลได้ หากมีการพัฒนาคนหรือการพัฒนาบุคลากร การพัฒนาบุคคลในองค์กรจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้องค์กรประสบความสำเร็จและบรรลุสู่เป้าหมายขององค์กร

๒.๑.๑ คำนิยามศัพท์ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

คำว่า “พัฒนา” เป็นคำกริยา แปลว่า ทำให้เจริญ ทำให้ยิ่งขึ้นถาวร ดังนั้น “การพัฒนา” ก็คือการทำให้เจริญ “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” คือตัวของบุคคลแต่ละคนให้เจริญขึ้นหรือการ

เปลี่ยนแปลงตัวเองไปในทางที่เจริญขึ้นมีความสมบูรณ์ด้วยความดีงาม ความสูงส่งสมกับเป็นมนุษย์ผู้มีใจสูง^๔

คำว่า “ทรัพยากร (Natural Resources)” มาจากรากศัพท์ ทรัพยากร + อากร = ทรัพยากร

บุญคง หันจางสิทธิ์^๕ ได้ให้คำนิยามศัพท์คำว่า ทรัพยากร คือ สิ่งที่ดีว่ามีคุณภาพ (A Useful Thing or Quality) อาจมีรูปร่าง เช่น เงินตรา สมบัติพิสดานและอาจจะไม่มีรูปร่างก็ได้ เช่น ปัญญาเป็นทรัพย์ ซึ่งตรงกับคำกลอนที่ว่า “มีปัญญาเหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน” ส่วนอากร แปลว่า บ่อเกิดหรือที่เกิดทรัพยากรจึงหมายถึงสิ่งทั้งปวงที่มีคุณภาพและเป็นบ่อเกิดหรือที่เกิดแห่งทรัพย์ เช่น ทรัพย์ในดิน สินในน้ำ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่หรือเกิดตามธรรมชาติอันอาจนำมาใช้เป็นประโยชน์ได้

คำว่า “มนุษย์” เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ได้แก่ สึกษา หรือการศึกษา คือการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา มนุษย์ที่ฝึก ศึกษา หรือพัฒนาแล้วถือว่าเป็น “สัตว์ประเสริฐ” เป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วยตนเองและช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดิ

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ การทำให้มนุษย์มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า และงอกงาม ยักรวมไปถึงปัจจัยที่เป็นบ่อเกิดและที่เกิดของสิ่งมีค่าและความมั่งคั่งทั้งหมดด้วย ไม่ว่าจะมียูปร่าง เช่น เงินตรา ทรัพย์ในดิน สินในน้ำ หรือไม่มีรูปร่าง สัมผัสไม่ได้ เช่น ปัญญา ความรู้ความสามารถ ความฉลาด ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งประการหลังล้วนแต่เป็นคุณภาพและคุณสมบัติที่มีคุณค่าอยู่ในตัวมนุษย์ทั้งสิ้น

๒.๑.๒ ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นการพัฒนาเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการทำงานเพื่อให้เกิดการปรับปรุงการทำงานและเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าของบุคลากร เป็นการพัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะ ทักษะ ทักษะ และประสบการณ์ให้แก่บุคลากร และพัฒนาให้คนในองค์กรมีความก้าวหน้า ทันสมัย และยังเป็นเตรียมบุคลากรเพื่อความก้าวหน้าไปสู่ระดับสูงขึ้นไป ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้บุคลากรได้มีแนวทางในการ

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนามมีบุ๊ก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๐๓.

^๕ บุญคง หันจางสิทธิ์, เศรษฐศาสตร์ทรัพยากร, (กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

ปฏิบัติงานตามหน้าที่ได้รับมอบหมายให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดแก่องค์กร ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้หลายท่านพอประมวลได้ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นการมองมนุษย์ในฐานะเป็นทรัพยากร คือเป็นทุนเป็นปัจจัยในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นคำที่เกิดมาไม่นานนัก(เกิดในช่วง ค.ศ. ๑๙๖๕ – ๑๙๗๐ คือ พ.ศ. ๒๕๐๘ – ๒๕๑๓) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในช่วงที่เน้นเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ และก็ขยายไปถึงการพัฒนาสังคม

ส่วนการพัฒนามนุษย์โดยมองคนในฐานะเป็นมนุษย์ มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตัวเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมาย จุดหมายของชีวิต คือความสุข อิศราภาพ ความสำเร็จ ความงามของชีวิต ซึ่งเป็นตัวเฉพาะบุคคล^{๑๑}

อำนาจ แสงสว่าง^{๑๒} ได้กล่าวไว้ใน “การจัดการทรัพยากรมนุษย์” ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การวางแผนอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง เพื่อจัดการให้มีการพัฒนาระดับขีดความสามารถในการปฏิบัติงานของพนักงานและประสิทธิภาพในการดำเนินขององค์กร โดยใช้วิธีการฝึกอบรม การให้ความรู้และจัดโปรแกรมการพัฒนาพนักงานให้มีโอกาสได้รับความก้าวหน้าในอาชีพสำหรับอนาคต

มัลลี เวชชาชีวะ^{๑๓} ได้ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ว่า หมายถึง การวางแผนล่วงหน้าเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ขององค์กรเป็นรายบุคคล ให้เขามีความพร้อมที่จะทำงานในหน้าที่ของเขาให้ได้ผลดีแก่องค์กรมากที่สุด

พยอม วงศ์สารศรี^{๑๔} ได้ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การทำให้มีคุณภาพมากขึ้น ในกรณีเกี่ยวกับบุคคลก็คือ การดำเนินการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ และทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติงานที่ตนรับผิดชอบให้มีคุณภาพประสพผลสำเร็จเป็นที่พอใจแก่องค์กร

^{๑๑} กรมวิชาการ, การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์/พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๓๕), หน้า ๓.

^{๑๒} อำนาจ แสงสว่าง, การจัดการทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕๖.

^{๑๓} มัลลี เวชชาชีวะ, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัย สถาบันพัฒนาบัณฑิตบริหารศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑.

^{๑๔} พยอม วงศ์สารศรี, การบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

วิชัย โสสุวรรณจินดา^{๑๔} ได้ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ว่า หมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหารใช้ศิลปะและกลยุทธ์ดำเนินการสรรหา คัดเลือกและบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้ปฏิบัติงานในองค์กร พร้อมทั้งสนใจการพัฒนา การบำรุงรักษาให้สมาชิกที่ปฏิบัติงานในองค์กรสามารถเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ เพื่อการทุ่มเทการทำงานให้กับองค์กร และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

สมชาย หิรัญกิตติ^{๑๕} ได้ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ว่า หมายถึง บุคคลซึ่งมีความพร้อม มีความจริงใจ และสามารถที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร หรือเป็นบุคคลในองค์กรที่สามารถสร้างคุณค่าของระบบการบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้ ดังนั้นองค์กรจึงมีหน้าที่ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้ปฏิบัติงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรซึ่งต้องใช้การวางแผนเชิงกลยุทธ์ด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์เข้ามาช่วย

บุญเลิศ ไพรินทร์^{๑๖} ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ว่า หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งมวลอันอาจได้แก่การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งจะครอบคลุมกระบวนการจัดการศึกษาให้ทุกคนและทุกระดับได้มีความรู้ ความสามารถ มีทักษะและทัศนคติอันพึงปรารถนาของสังคมและประเทศชาติและรวมถึงการฝึกอบรม การสอนงานการสับเปลี่ยนหมุนเวียนหรือแม้แต่กระบวนการในการพัฒนาตนเองอีกด้วย

อำนาจ เจริญศิลป์^{๑๗} ได้ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ว่า หมายถึง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพดีขึ้น ต้องพัฒนาในด้านร่างกายและจิตใจไปพร้อมๆกัน นอกจากนั้นจะต้องให้มนุษย์มีความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมด้วย จึงจะเป็นคนที่สมบูรณ์หรือความเป็นมนุษย์ออกไปอยู่ในสังคมได้ และเมื่อมนุษย์มีความรู้แล้ว ต้องนำไปปฏิบัติฝึกฝนให้เกิดผลดีคือ มี

^{๑๔} วิชัย โสสุวรรณจินดา, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: V J พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^{๑๕} สมชาย หิรัญกิตติ, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธีระฟิล์ม และ โซเท็กซ์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^{๑๖} บุญเลิศ ไพรินทร์, พฤติกรรมการบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: สำนักคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

^{๑๗} อำนาจ เจริญศิลป์, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๖.

ประสบการณ์ดีนั่นเอง ประสบการณ์ดี ความรู้ดี มีคุณธรรมดี และมีความสามารถสูง มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ควรใช้เป็นหลักในการจัดการทรัพยากรมนุษย์

จำเนียร จวงตระกูล^{๑๘} ได้อธิบายความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ว่า หมายถึง การพัฒนาของบุคคลและการพัฒนาขององค์การ การพัฒนาของบุคคลคือการที่บุคคลมีความรู้ ทักษะ ความสามารถที่สูงขึ้นและมีพฤติกรรมที่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น นอกจากนี้การพัฒนาของบุคคลยังรวมไปถึงการพัฒนาอาชีพและการปรับปรุงผลงานที่จะทำให้้องค์การได้รับประโยชน์มากขึ้น เช่น ้องค์การมีประสิทธิภาพมากขึ้น สามารถแข่งขันกับคู่แข่งได้มากขึ้น และกิจกรรมของ้องค์การมีผลกำไรมากขึ้น และเป็นกระบวนการปรับปรุงผลการปฏิบัติงานของ้องค์การโดยผ่านสมรรถนะของบุคคลรวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบงานความถนัดความเชี่ยวชาญและการจูงใจ

ฟิปปี้ (Fippo)^{๑๙} ได้กล่าวถึง “การพัฒนาบุคคลากร”ว่า หมายถึง การเพิ่มทักษะด้วยการฝึกอบรมเพื่อให้ปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง

เมกกินสัน (Megginson)^{๒๐} ได้กล่าวถึง “การพัฒนาบุคคลากร” ว่า หมายถึง การดำเนินการความพยายามใด ๆ ที่จะทำให้สมรรถภาพเชิงสร้างสรรค์ของแต่ละคนสอดคล้องกับงานในหน้าที่ที่บุคคลแต่ละคนรับผิดชอบ

เนดเลอร์ (Nadler)^{๒๑} ได้ให้ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่า หมายถึง เป็นการจัดการกิจกรรมที่เป็นระบบและต่อเนื่อง กิจกรรมที่จัดจะกำหนดให้สิ้นสุดในเวลาที่เหมาะสม และสามารถสร้างกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้อย่างดี ซึ่งกิจกรรมที่จัดเพื่อพัฒนา

^{๑๘} จำเนียร จวงตระกูล , การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เล่ม ๑.(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสมาธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐-๖๗.

^{๑๙} Flippo, Edwin B. Management : A Behavioral Approach. Boston: Allyn & bacon, 1971. อ้างใน พระบุญจันทร์ จนุทสาโร, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวตามหลักไตรสิกขา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓.

^{๒๐} Megginson, Leon C. Personnel, A Behavioral Approach to Administration, (Homewood: Richard D Lrwin, 1969), p.307.

^{๒๑} Nadler, Leonard, Desingning training program : The critical events model,(Reading, Mass. Addison – Wesley, 1982), p. 12.

ทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรในสังคม ตอบสนองความต้องการของการพัฒนาคนในองค์กรและสังคม

แพ็ค (Pace)^{๒๒} ได้ให้ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมที่จะนำมาซึ่งคุณภาพและความสามารถในการผลิตของพนักงาน และนำมาซึ่งความพอใจงานระหว่างพนักงานหัวหน้าและพนักงานอื่น ๆ โดยการพัฒนาต้องทำทั้งระดับปัจเจกบุคคล (Individual Development) ระดับองค์กร (Organization Development) การพัฒนาอาชีพ (Career Development)

รัสเซลล์ ซี. สเวนส์บรี (Russell C. Swansbury)^{๒๓} ได้กล่าวถึง “การพัฒนาบุคคลากร” ว่า หมายถึง การศึกษาของบุคคลที่ต้องการพัฒนาตนเองให้มีความรู้ในเรื่องเทคนิคและวิชาชีพ เพื่อยกระดับความสามารถให้ทันต่อความก้าวหน้าของวิชาการเพื่อสนองความพึงพอใจในเรื่องความอยากรู้ อยากเห็นของบุคคลนั้น

จากความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่กล่าวมานั้นพอสรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นหมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหารมุ่งเน้นเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายในองค์กรอย่างเต็มความสามารถ โดยใช้ทั้งกลยุทธ์และทักษะเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการวางแผนอย่างเป็นระบบต่อเนื่องเพื่อจัดการให้มีการพัฒนาขีดความสามารถในการปฏิบัติงานของพนักงานและประสิทธิภาพในการดำเนินขององค์กร โดยใช้วิธีการฝึกอบรม จัดกิจกรรมที่จะเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของทรัพยากรมนุษย์ ให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ในการปฏิบัติงานได้ยิ่งขึ้น รวมทั้งมีทัศนคติที่ดีต่อหน้าที่ ความรับผิดชอบ อันจะทำให้งานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นทั้งในปัจจุบันและในอนาคตต่อไปได้

๒.๒ ความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ทรัพยากรมนุษย์ เป็นปัจจัยสำคัญและเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าสูงสุดในการพัฒนาองค์กร องค์กรจะประสบความสำเร็จได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับบุคคล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินการ สามารถจำแนกความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังนี้

๑. ช่วยให้บุคคลที่ปฏิบัติงานในองค์กรมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน เกิดความจงรักภักดีต่อองค์กรที่ตนปฏิบัติงาน ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อผลผลิตขององค์กร

^{๒๒} Pace. P.W.Smith, **Human Resource Development**, (New jersey : Prentice Hall, 1991), p.7.

^{๒๓} Russell C. Swansbury, **In Service Education**, (New york : G.D. putmen Sons, 1968), p. 47.

ทรัพยากรมนุษย์ เป็นทรัพย์สินขององค์กร มิใช่ค่าใช้จ่าย พัฒนาได้ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นแหล่งสร้างเสริมและเพิ่มคุณค่าของผลผลิตและการบริการขององค์กร การฝึกอบรมให้คนทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การประเมินผลการปฏิบัติงาน การเลื่อนตำแหน่ง โยกย้าย การพัฒนาศักยภาพให้คนในองค์กรทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง มีขวัญกำลังใจ และมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในองค์กร มีความจงรักภักดีจนกระทั่งพ้นสภาพการเป็นคนในองค์กร อีกทั้งบทบาทของการจัดการเปลี่ยนไปจากเดิมเป็นอันมาก เพราะต้องการผู้บริหารมืออาชีพจริงเพื่อมาบริหารงานยามวิกฤตได้หรือจัดการงานได้ตามสถานการณ์โดยใช้สหวิทยาการเพื่อการแก้ปัญหา เพราะความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยแวดล้อมทั้งภายในองค์กรและภายนอกองค์กรเปลี่ยนแปลงรวดเร็วเป็นเรื่องที่นักบริหารต้องตามให้ทันและปรับตัวให้ทันอีกด้วย^{๒๔}

๒. ช่วยให้เข้าใจความซับซ้อนและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการและเครื่องมือ เครื่องใช้อำนวยความสะดวกสบายให้แก่การดำรงชีวิตในลักษณะที่แข่งขันกันสนองความต้องการของมนุษย์มากขึ้น ทำให้เกิดการแข่งขันทางธุรกิจอุตสาหกรรมไม่มีที่สิ้นสุด แต่ละกิจการทั้งในระดับประเทศจนถึงระดับโลกจึงต้องสรรหาคัดเลือกและเสริมสร้างคนดีไว้ใช้งาน

๓. ช่วยให้ธุรกิจดำเนินไปได้ เพราะธุรกิจอุตสาหกรรมแข่งขันกันมากขึ้น จึงเกิดความต้องการคนดีมีความสามารถสูงมาทำงานให้

๔. ช่วยลดปัญหาแรงงาน เพราะพลังของสถาบันแรงงานที่เติบโตและแข็งแกร่งขึ้น เป็นแรงผลักดันให้นายจ้างต้องให้ความสำคัญเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลเพิ่มขึ้น เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาแรงงานซึ่งจะบั่นทอนความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงขององค์กร

๕. ช่วยพัฒนาให้องค์กรเจริญเติบโต เพราะการบริหารทรัพยากรมนุษย์เป็นสื่อกลางในการประสานงานกับแผนกต่าง ๆ เพื่อแสวงหาวิธีการให้ได้บุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้ามาทำงานในองค์กร เมื่อองค์กรได้บุคคลที่มีคุณสมบัติดังกล่าว ย่อมทำให้องค์กรเจริญเติบโตและพัฒนายิ่งขึ้น

จากการที่องค์กรใหญ่โตซับซ้อนมากขึ้น ตามสภาพแข่งขันและความเจริญทางเศรษฐกิจการแบ่งงานกันทำในองค์กรขนาดเล็ก จะมีลักษณะคนเดียวทำงานได้หลายอย่าง แต่เมื่อองค์กรขยายตัวใช้เทคโนโลยีสูงขึ้น ก็ต้องการความชำนาญเฉพาะอย่างมากขึ้น ซึ่งบางแห่งใช้

^{๒๔} ธงชัย สมบูรณ์, การบริหารและจัดการมนุษย์ในองค์กร, (กรุงเทพมหานคร: ประชาชนศึกษา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑-๑๒.

ความชำนาญเฉพาะอย่างมากเกินไป (overspecialization) ก็จะทำให้กระบวนการงานบางอย่างติดขัดหรือรอกาน ถ้าเกิดความขัดข้องในจุดใดจุดหนึ่งขึ้น ผู้ปฏิบัติงานมีอิทธิพลต่อความสำเร็จของงานอย่างมาก องค์การใดที่ให้ความเอาใจใส่ต่อคนผลผลิตขององค์การนั้นจะเพิ่มมากขึ้นเพราะคนทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น^{๒๕}

๖. ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงแก่สังคมและประเทศชาติ ถ้าการบริหารทรัพยากรมนุษย์ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ย่อมไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างองค์การและผู้ปฏิบัติงาน ทำให้สภาพสังคมโดยรวมมีความเข้าใจที่ดีต่อกัน^{๒๖}

การพัฒนาบ้านเมืองให้ดียิ่งขึ้นนั้น ย่อมต้องพัฒนาบุคคลก่อน เพราะถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวม ไม่ได้รับการพัฒนาแล้ว ส่วนรวมจะเจริญและมั่นคงได้ยากยิ่ง การที่บุคคลจะพัฒนาได้ก็ด้วยปัจจัยประการเดียวคือ การศึกษา การศึกษานั้นแบ่งเป็นสองส่วน คือ การศึกษาด้านวิชาการส่วนหนึ่ง กับการอบรมบ่มนิสัย ให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดีใฝ่เจริญ มีปกติละอายชั่วกลัวบาป ส่วนหนึ่ง การพัฒนาบุคคลจะต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสองส่วนเพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ไว้ใช้ประกอบการและความคิดไว้เกี่ยวพันการประพฤติปฏิบัติทุกอย่าง ให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ควร และอำนวยผลเป็นประโยชน์ที่พึงประสงค์^{๒๗}

อีกประการหนึ่งยังสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ หรือผลให้แก่องค์การได้เป็นอย่างมาก เพราะว่างานด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นงานที่มุ่งเลือกสรรคนดี มีความรู้ความสามารถ เข้ามาทำงาน โดยมีการดำเนินการฝึกอบรม พัฒนาปรับปรุงให้พนักงานมีความรู้ ความสามารถ ทันสมัยต่อสภาพสังคม เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีค่าสูงสุดขององค์การหรือที่เรียกว่า “ทุนมนุษย์” และยังเป็นปัจจัยสำคัญที่จะบ่งชี้ถึงความสำเร็จหรือล้มเหลวในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ขององค์การ ซึ่งประโยชน์และผลที่ได้รับนั้น อาจกล่าวได้ดังนี้ คือ

๑. ช่วยทำให้ระบบวิธีการทำงานมีสมรรถภาพสูงขึ้นเพราะเมื่อได้รับความรู้จากการฝึกอบรม ก็สามารถนำเทคนิค และวิธีการใหม่ไปใช้ในการแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงงานให้มีประสิทธิภาพ และมีการติดต่อประสานงานดีขึ้น

^{๒๕} เสนาะ ดิยาวัว, การบริหารงานบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔-๑๕.

^{๒๖} พยอม วงศ์สารศรี, การบริหารงานบุคคล, หน้า ๖.

^{๒๗} พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๔๐.

๒. เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้เกิดประหยัด เมื่อได้รับการพัฒนาแล้ว ความผิดพลาดที่ก่อให้เกิดความสิ้นเปลืองเสียหายย่อมลดน้อยลง ทำให้ประหยัดงบประมาณค่าใช้จ่ายในการซื้อวัสดุที่ใช้ในการปฏิบัติงานได้

๓. ช่วยลดเวลาในการเรียนงานให้น้อยลง เมื่อได้รับการพัฒนาแล้ว จะสามารถปฏิบัติงานได้ผลดี และลดเวลามากกว่าที่จะต้องทำงานและเรียนงานควบคู่กันไปในเวลาเดียวกัน

๔. ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของผู้บังคับบัญชา เมื่อได้รับการพัฒนาแล้ว ย่อมมีความรู้ความเข้าใจ และมีทักษะในการทำงานเพิ่มขึ้น

๕. เป็นการแนะแนวทางในการก้าวหน้าของบุคคลทางหนึ่ง เมื่อได้รับการพัฒนาแล้ว ย่อมจะได้รับการเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง และโยกย้าย เพื่อความก้าวหน้า

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะมีผลทำให้บุคคลสามารถเข้าใจงาน คนและองค์การอย่างกว้างขวาง และมีความเกี่ยวเนื่องในการปรับคนให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิค ทางสังคม หรือ ทางด้านสภาวะแวดล้อม

๒.๓ ระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ฟิลลิปส์ ซี บาวเมล (Phillip C. Baumel) นักวิชาการผู้มีความเชี่ยวชาญด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้ให้ความหมายไว้ในเอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช^{๒๘} ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรมนุษย์ขององค์การอย่างเป็นระบบ เริ่มต้นด้วยการพูนความรู้ ความสามารถของทรัพยากรมนุษย์อย่างมีแผน เพื่อให้บุคคลปรับทัศนคติ ค่านิยม และความต้องการของตนเอง อันจะนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนโครงการสร้างของบุคคลในสังคม ซึ่งหากเป็นการพิจารณาในระดับชาติแล้วแล้ว หมายถึงการเลื่อนขั้นทางสังคม หรือหากพิจารณาในระดับองค์การก็หมายถึงการเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง นำมาซึ่งความเท่าเทียมกันของโอกาสในการทำงานซึ่งเป็นไปตามหลักความเสมอภาคของระบบคุณธรรม

องค์การทุกองค์การในทุกระดับต้องการความเจริญเติบโต และมีการปรับวิธีการดำเนินไปตามสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเพื่อความอยู่รอดและเพื่อความได้เปรียบในการแข่งขัน ดังนั้น ทรัพยากรมนุษย์ขององค์การจึงต้องได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ ความสามารถ ทัน

^{๒๘} เซาว์ โรจนแสง รศ.ดร., แนวคิด การวางแผน และระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เอกสารการสอนชุดวิชา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๑), หน้า ๑/๕๑.

หรือนำการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เมื่อบุคคลได้รับการพัฒนาแล้ว ย่อมมีค่านิยม ทักษะ ความต้องการ และพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นการ กระตุ้นให้ทรัพยากรมนุษย์เกิดความต้องการใหม่ ๆ^{๒๕} นำไปสู่การเพิ่มขึ้นของบทบาททางการศึกษา ซึ่งจะทำให้มีความต้องการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง เสริมสร้างโอกาส ความเท่าเทียมกัน ในการทำงาน ยังผลให้โครงการใหม่ ๆ เกิดขึ้นอีก การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การกระทำ ได้ ๒ ระดับ คือ

๒.๓.๑ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับจุลภาค

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับจุลภาค เป็นการพิจารณา ถึงการพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ในองค์การต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นลูกจ้างหรือพนักงานขององค์การนั้น ๆ สาละสำคัญของ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การ ก็คือ การเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ และความสามารถให้แก่ บุคคลเพื่อที่จะทำงานในองค์การอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การที่บุคคลจะทำงานได้ อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลขึ้นอยู่กับสิ่งที่บุคคลได้รับรู้ความสามารถของตน รู้จักงาน ที่ต้องทำ รู้จักลักษณะขององค์การและผลผลิตที่องค์การปรารถนา รวมทั้งการรู้ความสัมพันธ์ของ หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในแนวราบและแนวดิ่ง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การนี้มุ่งพัฒนา บุคคลให้มีพลวัต (Dynamics) คือมีลักษณะการเคลื่อนไหวต่อการรับรู้ มีการปรับตัวและพร้อมที่จะ ละลายพฤติกรรมของตนเองเพื่อทำงานร่วมกับเพื่อน^{๒๖}

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับจุลภาคนั้น เป็นการเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ ความสามารถ ตลอดจนการอุทิศตัว บุคลิกภาพ การปรับตัว และการคิดริเริ่มของทรัพยากรมนุษย์ ในองค์การโดยผ่านกระบวนการของการศึกษา การฝึกอบรม และการพัฒนาซึ่งองค์การจัดให้มีขึ้น หรือเป็นเรื่องที่บุคคลดำเนินการเอง เพื่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านความคิด ความรู้ จิตใจ บุคลิกภาพ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงาน เมื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้ดำเนินการแล้ว สามารถวัดผลงาน หรือความประพฤติดของพนักงานในองค์การได้ว่าเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น หรือไม่เพียงใด ข้อมูลที่วัดได้นี้จะเป็นข้อมูลย้อนกลับเข้ามาสู่กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในรอบต่อไป อนึ่ง กระบวนการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น อยู่ภายใต้สภาพแวดล้อม ภายในองค์การอันได้แก่ การเปิดโอกาสความก้าวหน้าในงานการเรียนรู้ และการสนับสนุนของ

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑/๕๐.

^{๒๖} ปภาวดี ประจักษ์สุนันตี, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาริราช, ๒๕๓๔), หน้า ๑/๘๗-๑/๘๘.

ผู้บริหาร เป็นต้น ดังนั้นระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับระบบอื่นๆ ภายในองค์การ

๒.๓.๒ วิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับจุลภาค

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับจุลภาคกระทำได้หลายวิธี^{๓๓} คือ

๑. การให้ความรู้แก่พนักงานโดยวิธีการศึกษา

การให้ความรู้แก่พนักงานโดยวิธีการศึกษานั้นทำได้ใน ๒ ลักษณะ คือ การศึกษาก่อนเข้าทำงาน และการศึกษาหลังจากได้ผ่านการสรรหาและการเลือกสรร และได้ทำงานในองค์การมาระยะหนึ่งแล้ว การศึกษาก่อนเข้าทำงานเป็นการศึกษาตามหลักสูตรในโรงเรียน มหาวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษาอื่น ๆ เพื่อเตรียมบุคคลให้พร้อมที่จะประกอบวิชาชีพต่อไป ซึ่งองค์การมีส่วนเกี่ยวข้องโดยการให้ทุนแก่นักศึกษาในสถานศึกษาต่าง ๆ โดยมีข้อผูกพันว่าเมื่อศึกษาจบแล้วต้องกลับมาทำงานให้กับองค์การเป็นการชดเชยทุนต่อไป สำหรับการศึกษาลงจากได้เข้าเป็นพนักงานและทำงานกับองค์การมาระยะหนึ่งแล้ว การพัฒนาในลักษณะนี้เป็น การเปิดโอกาสให้พนักงานได้เพิ่มพูนทักษะ ความรู้ ความสามารถและสมรรถนะโดยการเข้ารับการศึกษเพิ่มเติมโดยมุ่งหวังประกาศนียบัตรปริญญา หรือวุฒิการศึกษาอื่น ๆ ซึ่งองค์การมีส่วนเกี่ยวข้องโดยการอนุญาตให้พนักงานลาศึกษาต่อได้ ทั้งนี้ อาจให้ได้รับเงินเดือนระหว่างหรือไม่มีก็ได้ ตามแต่จะตกลงทำสัญญากัน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยวิธีการศึกษานี้เป็นวิธีการที่ต้องใช้เวลาในการพัฒนาที่ยาวนานพอสมควร ส่วนใหญ่มักจะมีระยะเวลาเกินกว่า ๑ ปี วัตถุประสงค์ของการศึกษาเป็นการให้ความรู้ในทางทฤษฎีโดยทั่ว ๆ ไป เพื่อให้บุคคลนำไปใช้ปฏิบัติในการทำงานต่อไป มิได้เป็นการให้ความรู้ด้านหนึ่งด้านใดโดยเฉพาะเหมือนกับการฝึกอบรม

๒. การจัดการให้พนักงานได้รับการฝึกอบรม

การฝึกอบรมเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ซึ่งมีจุดหมายเกี่ยวกับงาน โดยเฉพาะ คือเป็นการเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และบุคลิกภาพของบุคคลให้เหมาะสมกับงานที่ทำอยู่ การฝึกอบรมทรัพยากรมนุษย์สามารถกระทำได้หลายประเภท เช่น การฝึกอบรมก่อนเข้าทำงาน การฝึกอบรมปฐมนิเทศ การฝึกอบรมหลังเข้าทำงานแล้ว และการฝึกอบรมก่อนที่จะได้รับการเลื่อนตำแหน่ง การจัดฝึกอบรมนั้น องค์การอาจจะดำเนินการจัดขึ้นเองภายในองค์การหรือจัดส่งพนักงานเข้ารับการฝึกอบรมกับสถาบันที่จัดฝึกอบรมก็ได้

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน เชาวน์ โรจนแสง รศ.ดร., แนวคิด การวางแผน และระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๕๕-๖๒.

๓. การพัฒนาตนเองของพนักงาน

การพัฒนาตนเองหมายถึงการที่บุคคลแต่ละคนแสวงหาและเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และความสามารถของตนขึ้นเองเพื่อเป็นการเตรียมตนเองสำหรับความก้าวหน้าในสายงาน หรือสายอาชีพต่อไปภายหน้า ซึ่งองค์การสามารถสนับสนุนการพัฒนาตนเองได้โดยการจัดให้มี ห้องสมุดหรือจัดหาหนังสือ บทความ และเอกสารต่าง ๆ ให้พนักงานได้อ่านหรือเรียนรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งการเปิดโอกาสให้มีความก้าวหน้าในสายอาชีพสำหรับบุคคลที่มีการพัฒนาตนเอง การพัฒนาตนเองของพนักงานอาจกระทำได้โดยการศึกษาหรือฝึกอบรมที่เป็นทางการ ได้รับคุณวุฒิ เพิ่มขึ้น หรือเป็นไปอย่างไม่เป็นทางการ โดยเป็นการศึกษาดูด้วยตนเองโดยมิได้มีคุณวุฒิเพิ่มขึ้น หากแต่เพิ่มคุณภาพการทำงานเพิ่มขึ้นในทางที่เป็นประโยชน์แก่องค์การ นอกจากนี้ การพัฒนาตนเองอาจเป็นไปในลักษณะของการพัฒนาจิตใจหรือบุคลิกภาพของพนักงานก็ได้^{๓๒}

๒.๓.๓ องค์การที่รับผิดชอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับจุลภาค

หน่วยงานและบุคคลที่รับผิดชอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การ ได้แก่

๑. ฝ่ายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การ สำหรับองค์การที่จัดให้มีฝ่ายพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ขึ้น โดยเฉพาะหน่วยงานดังกล่าวจะมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและวางแผน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ รวมทั้งการดำเนินงานและการควบคุมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้เป็นไปตามนโยบายที่กำหนดไว้

๒. หน่วยงานจัดการทรัพยากรมนุษย์ สำหรับองค์การที่มีได้จัดให้มีฝ่ายพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ขึ้น โดยตรง หน้าที่ดังกล่าวจะอยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานจัดการทรัพยากร มนุษย์ ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นหน้าที่หนึ่งในกระบวนการจัดการทรัพยากรมนุษย์ ซึ่ง ประกอบด้วยหน้าที่ในการกำหนดความต้องการทรัพยากรมนุษย์ การตอบสนองความต้องการด้าน ทรัพยากรมนุษย์ การชำระรักษา และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

๓. ผู้บริหาร อาจกล่าวได้ว่า ผู้บริหารทุกระดับชั้นในองค์การมีหน้าที่รับผิดชอบใน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขององค์การ ซึ่งผู้บริหารแต่ละระดับมีความรับผิดชอบแตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้บริหารระดับสูงจะรับผิดชอบในการกำหนดนโยบายและแผนการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ ซึ่งจะเป็นการกำหนดวัตถุประสงค์และแนวทางอย่างกว้าง ๆ ของการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ไว้ สำหรับผู้บริหารระดับกลาง โดยเฉพาะผู้บริหารงานทรัพยากรมนุษย์หรือผู้บริหารฝ่าย พัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีหน้าที่รับผิดชอบในการกำหนดแผนดำเนินการ ดำเนินการพัฒนา

^{๓๒} เซาว์ โรจนแสง รศ.ดร., แนวคิด การวางแผน และระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๑/๖๖.

ทรัพยากรมนุษย์ให้สอดคล้องกับนโยบายและแผนระดับองค์กร และผู้บริหารระดับต้นได้แก่ หัวหน้าหรือผู้บังคับบัญชาชั้นต้นของพนักงาน มีหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน ตลอดจนควบคุมดูแล การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในความรับผิดชอบของตน โดยการสอนแนะนำ ให้ความรู้เกี่ยวกับ งาน ประเมินผลการปฏิบัติงาน ตลอดจนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของพนักงานให้เป็นไปตามที่ องค์กรต้องการและสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔. นักวิชาการและวิทยากร ทำหน้าที่ในการสอนหรือฝึกอบรมให้แก่ทรัพยากรมนุษย์ ทั้งที่เป็นนักวิชาการหรือวิทยากรขององค์กรเอง หรือนักวิชาการและวิทยากรซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ จากภายนอกองค์กร

๕. ตัวพนักงานเอง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะประสบผลสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับ ความตั้งใจและความเต็มใจของพนักงานที่จะเข้ารับการศึกษา การอบรม การพัฒนา ตลอดจนการ พัฒนาตนเอง โดยมีจุดมุ่งมั่นเพื่อที่จะทำงานในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และมีความก้าวหน้าในสายงานหรือสาขาอาชีพต่อไป

๒.๓.๔ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับมหภาค

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับมหภาคเป็นการพิจารณาถึงทรัพยากรมนุษย์ใน ระดับชาติ ซึ่งได้แก่ การพัฒนากำลังคนหรือประชากรของประเทศ โดยอาศัยยุทธวิธีและ มาตรการเกี่ยวกับ อัตราการเกิด – การตาย ของประชากร การศึกษา การจ้างงานและการมีงานทำเพื่อ การพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ นับเป็นกระบวนการเพิ่มพูน ทักษะความรู้ความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ให้เหมาะสมกับความต้องการ ด้านการจ้าง งานของประเทศ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นการพัฒนาเพื่อที่จะทำให้อุปทานกำลังคนของประเทศ เท่ากับ อุปสงค์กำลังคนของประเทศ

๒.๓.๕ วิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับมหภาค

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับชาตินั้นเริ่มปรากฏในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕.(พ.ศ. ๒๕๒๕- ๒๕๒๙)^{๓๓} ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดนโยบายเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานด้าน ประชากรไว้เพียง ๒ ด้านคือ

๑. การลดอัตราการเพิ่มของประชากร

^{๓๓} สุจิตรา จันทนา ผศ., การพัฒนาบุคคลและการฝึกอบรม, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชา บริหารธุรกิจและสหกรณ์ คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏพระนคร, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐๑.

๒. การพัฒนาคุณภาพของประชากร

ในเรื่องการลดอัตราการเพิ่มประชากร ได้กำหนดเป้าหมายอัตราเพิ่มของประชากรเหลือประมาณร้อยละ ๑.๕ ในปีสุดท้ายของแผน คือ ปี ๒๕๒๕ โดยกำหนดมาตรการสำคัญ ๓ ด้าน คือ ด้านการวางแผนครอบครัว เช่นขยายการให้บริการวางแผนครอบครัวอย่างทั่วถึง ขยายและปรับปรุงเผยแพร่การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว และเพิ่มการผลิตและพัฒนาบุคลากรด้านการวางแผนครอบครัว ด้านการปรับปรุงกฎหมายและสิ่งจูงใจ เช่น ยกเลิกการเก็บภาษีอุปกรณ์วางแผนครอบครัว ส่งเสริมเอกชนตั้งโรงงานผลิตอุปกรณ์วางแผนครอบครัว ด้านประชากรศึกษา เช่น การให้การเรียนรู้แก่ประชากรในเรื่องการวางแผนครอบครัวที่ถูกต้องสำหรับการพัฒนาคุณภาพประชากรได้อย่างมีประสิทธิภาพอื่น ๆ เช่น แผนพัฒนาเด็กเยาวชน แผนพัฒนาการศึกษา และแผนวัฒนธรรม สรุปได้ว่า ได้มีการพัฒนาคุณภาพของประชากรโดยผ่านระบบการศึกษา ระบบศาล และระบบป้องกันอาชญากรรม

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๔)^{๓๔} ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาคน สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งกำหนดวิธีการพัฒนาไว้ ๓ ประการด้วยกัน คือ

๑. การพัฒนาคุณภาพคนและแรงงาน โดยรักษาขนาดและการกระจายตัวของประชากรให้เหมาะสม ปรับปรุงระบบการศึกษาและการฝึกอบรมตลอดจนการพัฒนาจิตใจและคุณภาพของแรงงาน วิธีการพัฒนานี้นำไปสู่ภาคปฏิบัติโดยแผน ๒ กลุ่ม คือ แผนงานด้านประชากร และ แผนงานพัฒนาคุณภาพคนและแรงงาน

๒. เสริมสร้างความสงบสุข โดยป้องกันอาชญากรรม อุบัติภัย ตลอดจนปรับปรุงงานกระบวนการยุติธรรมและจัดสวัสดิการสังคมให้มีประสิทธิภาพ และเสริมสร้างความสงบสุขให้สังคมจะมุ่งแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและมีอยู่ในสังคม เช่น แก้ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความยากจน ปัญหาคนพิการ ปัญหาของผู้ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ

๓. ปรับปรุงกลไกการพัฒนาสังคม ได้แก่ องค์การบริหารของรัฐ เอกชน ชุมชน และครอบครัวให้มีส่วนในการพัฒนา มากขึ้น และมีการประสานงานกันอย่างมีประสิทธิภาพและทิศทางเดียวกัน ที่เรียกว่า ชุมชนสัมพันธ์

^{๓๔} วิโรจน์ สารรัตนะ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, ม.ป.ป.), หน้า ๘-๙.

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ (พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๘)^{๓๕} ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาคน สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งกำหนดวิธีการพัฒนาไว้ ๒ ประการด้วยกัน คือ

๑. พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การศึกษาและสาธารณสุข ให้สอดคล้องและสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยเน้นเร่งกระจายโอกาสและปรับปรุงคุณภาพการศึกษา ปรับปรุงและผ่อนคลายนโยบาย ระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ ให้เอื้อต่อการสนับสนุนบทบาทของภาคเอกชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุน และพัฒนาการศึกษาและสาธารณสุขของประเทศมากยิ่งขึ้น ขยายความร่วมมือในการฝึกอบรมทักษะวิชาชีพ ระหว่างสถาบันการศึกษา สถาบันฝึกอบรมฝีมือแรงงาน กับสถานประกอบการให้กว้างขวาง พัฒนาและขยายระบบสาธารณสุขมูลฐานเข้ามาในเขตเมืองมากยิ่งขึ้น ลดความแออัดของโรงพยาบาลขนาดใหญ่ในเขตเมือง และรณรงค์อย่างต่อเนื่องเพื่อป้องกันแก้ไขปัญหาโรคเอดส์ โดยระดมความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ และเอกชน

๒. พัฒนาจิตใจ วัฒนธรรมและสังคม เพื่อให้คนปรับตัวได้ทันกับการเปลี่ยนแปลงและเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศ โดยจัดให้มีกลไกของรัฐเพื่อประสานงานและสนับสนุนช่วยเหลือการดำเนินงานของบ้าน วัด โรงเรียน ชุมชน และองค์กรทางด้านศีลธรรมต่าง ๆ ให้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการพัฒนาจิตใจ ให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมความมั่นคงของครอบครัว ด้วยการรณรงค์อย่างต่อเนื่อง ให้มารดาบิดามีความรับผิดชอบต่อครอบครัว จัดระบบการให้สวัสดิการสังคมแก่ผู้ด้อยฐานะทางเศรษฐกิจและผู้ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น การให้เงินอุดหนุนหรือทุนการศึกษา การให้บริการรักษาพยาบาลแก่ผู้ยากจน ผู้สูงอายุ และชนิกกำลังของชุมชน องค์กรภาคเอกชนรวมทั้งสถาบันศาสนากับภาครัฐ ในการป้องกันแก้ไขปัญหาสังคม

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๔)^{๓๖} เน้นที่คนคือศูนย์กลางของการพัฒนา

^{๓๕} เบญจวรรณ มณีฉาย, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิบัณฑิต, ม.ป.ป.), หน้า ๒๒-๒๔.

^{๓๖} เชาวน์ โจรินแสง รศ.ดร., แนวคิดการวางแผน และระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๑-๕๕.

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๕- ๒๕๔๘)^{๓๓} ได้กำหนดเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพของคน โดยขยาย การประกันคุณภาพ ผลิตผลการเจ็บป่วย ประชาชนมีการออกกำลังกาย มีการศึกษา เพิ่มคุณภาพ การเรียนการสอน ยกกระตือรือร้นการศึกษาของกำลังแรงงาน และเพิ่มโอกาสการมีงานทำ

การพัฒนาประเทศที่เกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔)^{๓๔} ในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ของประเทศ ได้กำหนดเป้าประสงค์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้ “สังคมไทยเป็นสังคม ที่มีความสุขอย่างยั่งยืน บนฐานของความพอเพียง เป็นธรรม และเป็นไทย” โดยกำหนด วัตถุประสงค์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ดังนี้

๑. เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้รอบรู้คู่คุณธรรม มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทัน พร้อมเผชิญ การเปลี่ยนแปลงก้าวสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้อย่างมีความสุข

๒. เพื่อเตรียมทรัพยากรมนุษย์ให้พร้อมรองรับการพัฒนา เพื่อเพิ่มขีดความสามารถ ในการแข่งขันของประเทศ

๓. เพื่อสร้างความตระหนักให้คนในสังคมรู้ในคุณค่าของตนเองและผู้อื่น ยอมรับ ความแตกต่างในการอยู่ร่วมกัน คงคุณค่าในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีส่วนร่วมในการทำ ประโยชน์สู่ส่วนรวม นำไปสู่สังคมที่มีความสงบสุข สามัคคีและเป็นปึกแผ่น

ในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔) ได้กำหนดเป้าหมายพัฒนาคุณภาพทรัพยากรมนุษย์และสังคมไทยสู่สังคม แห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้^{๓๕}ไว้ดังนี้

๑. จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยเพิ่มขึ้นจาก ๗ ปี เป็น ๑๐ ปี

๒. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาหลักของทุกระดับสูงกว่าร้อยละ ๕๕

๓. เพิ่มกำลังแรงงานระดับกลางที่มีคุณภาพไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๖๐ ของกำลังแรงงานทั้ง ประเทศ

๔. ผลิตภาพแรงงานเพิ่มขึ้นร้อยละ ๕

๕. จำนวนบุคลากรด้านการวิจัย ๘ คนต่อประชากร ๑๐,๐๐๐ คน

^{๓๓} ชีรพงษ์ มหาวิโร, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เดอะ บุคส์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔๕.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

๖. ลดอัตราการเจ็บป่วยในโรคที่ป้องกัน ๕ อันอับแรก

๗. คนไทยที่มีอายุตั้งแต่ ๖ ปีขึ้นไปร้อยละ ๕๐ มีการออกกำลังกายสัปดาห์ละ ๓ วัน วันละ ๓๐ นาที

๘. อัตราการสูบบุหรี่ของคนไทยต่ำกว่าร้อยละ ๑๕

๙. ผู้อยู่ในเศรษฐกิจนอกระบบได้รับความคุ้มครองในสังคมอย่างทั่วถึง

๒.๓.๖ องค์การที่รับผิดชอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับมหภาค

หน่วยงาน ที่รับผิดชอบในการวางแผนตลอดจนดำเนินการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับมหภาคหรือระดับชาติได้แก่^{๔๐}

๑. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต และให้เกิดความสอดคล้องระหว่างการพัฒนาทั้งทางสังคมและทางเศรษฐกิจของชาติ

๒. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ มีหน้าที่สำรวจ ศึกษาวิเคราะห์ วิจัยสถานะทางการศึกษาเพื่อเสนอแนะจุดมุ่งหมาย นโยบายการศึกษาวางแผนการศึกษาแห่งชาติและแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ พิจารณาและประสานโครงการพัฒนาและแผนงานการศึกษาทุกระดับและประเภท กำหนดหลักการเกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ รวมทั้งวิจัยเพื่อเป็นวิธีการแก้ไขปัญหา ปรับปรุงและพัฒนาการศึกษาของประเทศ

๓. กระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัย มีหน้าที่ในการวางแผนการศึกษา กำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนทั้งภาคบังคับ ได้แก่ ระดับประถมศึกษา และนอกภาคบังคับ ได้แก่ ระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ตลอดจนดำเนินการบริหารการศึกษาของชาติให้เป็นไปตามนโยบายและแผนที่กำหนดไว้

๔. สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน และคณะกรรมการข้าราชการประเภทต่างๆ มีหน้าที่ในการวางแผนและดำเนินการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่อยู่ในระบบราชการ โดยจัดให้มีการวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การสรรหาและว่าจ้างบุคลากร การประเมินผลการปฏิบัติงาน การเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง การฝึกอบรม และการพัฒนาตลอดจนการเปิดโอกาสให้ทรัพยากรมนุษย์ในองค์การมีความก้าวหน้าในสายงาน

^{๔๐} เชาวน์ โจรจนแสง รศ.ดร., แนวคิด การวางแผน และระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๑/๖๑.

๕. **องค์การธุรกิจภาคเอกชน** เป็นแหล่งความรู้และเผยแพร่องค์ความรู้และนวัตกรรม เสริมสร้างอาชีพและการจ้างงาน ประสานความร่วมมือกับภาครัฐและสถาบันการศึกษาในการ กำหนดทิศทางการพัฒนาคุณภาพคนเพื่อเพิ่มขีดการแข่งขันของประเทศ ร่วมพัฒนาหลักสูตร การศึกษา ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์สู่ระบบการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา องค์การธุรกิจเอกชน จะเป็นประโยชน์อย่างมากที่จะบอกได้ว่าตลาดแรงงานต้องการอะไร ตาม แนวคิดของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามความต้องการของตลาด สังคม และประเทศชาติ การ พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอดีตที่ผ่านมาจะมององค์การธุรกิจ หรือแม้แต่องค์กรภาครัฐผู้ใช้ ทรัพยากรมนุษย์ไปจนทำให้ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหามากมาย เพราะผู้บริหารประเทศใน อดีตมองปัญหาทรัพยากรมนุษย์ไม่ทะลุ

๒.๔ หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

หลักการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สามารถจำแนกออกเป็น ๓ ^{๔๑} แนวทางใหญ่ ๆ คือ

๒.๔.๑ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการดำเนินให้บุคลากรได้รับประสบการณ์และการ เรียนรู้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อนำมาปรับปรุงความสามารถในการทำงาน โดยวิธีการ ๓ ประการ คือ

การฝึกอบรม (Training) เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ มุ่งเน้นเกี่ยวกับงานที่ ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน เป้าหมายคือการยกระดับความรู้ ความสามารถ ทักษะ ของพนักงานใน ขณะนั้นให้สามารถทำงานในตำแหน่งนั้น ๆ ได้ ผู้ที่ผ่านการอบรมไปแล้วสามารถนำความรู้ไป ใช้ได้ทันที

การศึกษา (Education) การศึกษานับว่าเป็นวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยตรง เพราะการให้การศึกษาเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ทศนคติ ตลอดจนเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัวในทุก ๆ ด้านให้กับบุคคล ถ้าพิจารณาในแง่องค์กรแล้ว การศึกษาจะเน้นการเตรียม พนักงานสำหรับในอนาคต เพื่อเตรียมพนักงานให้มีความพร้อมที่จะทำงานตามความต้องการของ องค์กรในอนาคต หรืออีกกรณีหนึ่ง การให้การศึกษาสามารถใช้เพื่อเตรียมพนักงานเพื่อการเลื่อน ตำแหน่งงานใหม่ซึ่งอาจต้องใช้ระยะเวลานาน

^{๔๑} นิสตารักษ์ เวชยานนท์, บทความวิชาการ HR, (คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒน บริหารศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๐ – ๑๔๐.

การพัฒนา (Development) เป็นกระบวนการปรับปรุงองค์การให้มีประสิทธิภาพ เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ไม่ได้มุ่งเน้นที่ตัวงาน แต่มีจุดเน้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามที่ต้องการ ต้องการ การพัฒนาองค์การนั้นเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับองค์การเพื่อการปฏิบัติงานขององค์การในอนาคต เพื่อให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีรวมทั้งสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

๒.๔.๒ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการนำกิจกรรมที่มีการกำหนดและวางรูปแบบอย่างมีระบบมาใช้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะ และปรับปรุงพฤติกรรมของพนักงานให้ดีขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาใน ๓ ส่วน คือ

๑) การพัฒนาบุคคล (Individual Development) ความจำเป็นในระดับบุคคล ในการเรียนรู้และการพัฒนาตามที่ Barrow and Loughlin กล่าวว่า องค์การจำเป็นจะต้องให้พนักงานเขาเพิ่มพูนความรู้และความสามารถในสิ่งต่อไปนี้ กล่าวคือ

ประการแรก ควรให้การศึกษากับพนักงานเพื่อให้พนักงานสามารถปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และให้เขาเกิดความเข้าใจในบทบาทของตนที่พึงอุทิศให้กับองค์การและสามารถตัดสินใจในการทำงานได้อย่างเหมาะสม

ประการที่สอง องค์การต้องการให้พนักงานมีการเพิ่มพูนความรู้และทักษะใหม่ ๆ และมีความสามารถในการปรับตัวได้ทันต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลง โดยการเรียนรู้ การพัฒนาความสามารถของตนเองและจะต้องมีการพัฒนาทักษะต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง และทันสมัยอยู่เสมอ

ประการที่สาม องค์การต้องการให้พนักงานมีความสามารถในการทำงานในโครงสร้างแบบแบนราบและมีสายการบังคับบัญชาที่สั้นกระชับ การทำงานที่มีการควบคุมดูแลไม่มากนัก การมีวัตถุประสงค์และการตรวจสอบการทำงานของตนเอง ตลอดจนการปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาดด้วยตนเอง

ประการที่สี่ องค์การต้องการให้พนักงานมีความสามารถในการติดต่อสื่อสารกับลูกค้า การประสานงานระหว่างแผนกต่าง ๆ และมีทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

นอกจากนั้น บุคลากรในองค์การยังจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นในการทำงาน มีความสามารถในการจัดการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น และดำเนินการจัดการกับงานใหม่ ๆ อีกทั้งบุคลากรจะต้องมีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ตนเองให้มากขึ้นอีกด้วย บุคลากรจะต้องพัฒนาตนเองให้มีลักษณะเป็นผู้ที่สามารถทำงานได้ทันที

๒) การพัฒนาสายอาชีพ (Career Development) เป็นหน้าที่ของทั้งสองฝ่ายขององค์กร และฝ่ายพนักงานด้วย ในส่วนของพนักงานแต่ละคนจะต้องยอมรับว่าตนมีหน้าที่ในการพัฒนาสายงานอาชีพของตนด้วย โดยต้องคอยประเมินตนเองอยู่เสมอและปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองก้าวขึ้นไปในสายงานอาชีพ

การพัฒนาสายงานอาชีพ จะเน้นโอกาสในงานอาชีพที่ตอบสนองความสนใจและความต้องการส่วนบุคคล และความต้องการขององค์กรให้สอดคล้องกัน โดยที่องค์กรจะต้องกำหนดแผนพัฒนาสายงานและการจัดการสายงานของบุคลากร โดยอาศัยแผนปฏิบัติการทรัพยากรมนุษย์ที่ได้รับการวางแผนไว้เรียบร้อยแล้วมาเป็นแนวทางการดำเนินการ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาสายงานอาชีพจะมีความแตกต่างกับการพัฒนาบุคคลเพราะการพัฒนาสายงานอาชีพเน้นที่ประสิทธิภาพของงานระยะยาวและมุ่งความสำเร็จของบุคคลเป็นสำคัญ กล่าวได้ว่า การพัฒนาสายงานอาชีพ คือการพัฒนาส่งเสริมให้พนักงานพัฒนาตนเองตลอดชีวิตการทำงาน ดังนั้น การเลือกอาชีพงานจึงต้องจัดทำเป็นกระบวนการไม่ว่าจะมีโอกาสก้าวหน้าหรือไม่ก็ตาม บุคคลจะต้องพัฒนาสายงานอาชีพทุกขั้นตอนตลอดชีวิตการทำงาน ซึ่งเมื่อบุคคลเข้าเป็นสมาชิกในองค์กรก็ย่อมต้องการความเจริญก้าวหน้าในสายงานอาชีพของตนเอง จะเห็นได้ว่า การพัฒนาสายงานอาชีพจึงเป็นความรับผิดชอบและความมุ่งหมายร่วมกันทั้งองค์กรและบุคลากร

๓) การพัฒนาองค์กร (Organization Development) การพัฒนาองค์กร มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพและปรับปรุงสุขภาพขององค์กรให้แข็งแรงสมบูรณ์ยิ่งกว่าเดิม นอกจากนี้การพัฒนาองค์กรจะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้เกิดขึ้นในจุดใดจุดหนึ่ง แต่จะต้องเป็นไปทั่วทั้งระบบขององค์กร และการพัฒนาองค์กรจะต้องคำนึงถึงการปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรม ซึ่งจะต้องเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงที่ความคิดของคนในองค์กรเสียก่อน เมื่อคนในองค์กรเปลี่ยนแปลงความคิดแล้วย่อมจะช่วยส่งผลเชื่อมโยงไปยังการปรับเปลี่ยนโครงสร้างในการทำงานและปรับเปลี่ยนการใช้เทคโนโลยี

๒.๔.๓ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ซึ่งหลักการนี้จะเป็นการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้และงานเข้าด้วยกันซึ่งสามารถรวมกันได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบใน ๓ ส่วน คือ ในระดับบุคคล (Individual) ระดับกลุ่ม หรือทีมผู้ปฏิบัติงาน (Work groups or teams) และระดับระบบโดยรวม (The system) และกระบวนการเรียนรู้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) การเรียนรู้จากประสบการณ์

๒) การเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบัน

๓) การเรียนรู้เพื่อเตรียมตัวสำหรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

๒.๕ วิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

โดยทั่วไปแล้ว การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สามารถทำได้หลายวิธี แต่วิธีที่นิยมทำเป็นกันส่วนใหญ่ มี ๓ วิธี ได้แก่ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการฝึกอบรม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการศึกษา และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการพัฒนา

๒.๕.๑ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยวิธีการฝึกอบรม (Training)

การพัฒนาบุคลากรด้วยการจัดโครงการฝึกอบรมนั้นจะส่งผล และเอื้ออำนวยประโยชน์ให้กับองค์กรหรือหน่วยงานได้เพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถและทัศนคติที่มีต่องานของบุคลากรผู้รับผิดชอบจัดการฝึกอบรมเป็นสำคัญ หากจะให้ได้สามารถปฏิบัติงานด้านการบริหารงานฝึกอบรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกเหนือไปจากจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับกระบวนการ ฝึกอบรม และหลักการบริหารงานฝึกอบรมแต่ละขั้นตอนแล้ว ผู้รับผิดชอบงานฝึกอบรมควรจะต้องมีความรู้พื้นฐานทางสังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์แขนงต่างๆ อย่างกว้างขวาง เช่น สังคมวิทยา จิตวิทยา และศาสตร์การจัดการ ซึ่งจะช่วยให้เอื้ออำนวยให้สามารถกำหนดหลักสูตร และโครงการฝึกอบรมได้ง่ายขึ้น มีความรู้เกี่ยวกับหลักการบริหารบุคคลและการพัฒนาบุคคลด้วยวิธีการอื่นๆ นอกเหนือไปจากการฝึกอบรม ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงความหมายของการฝึกอบรม ความจำเป็นในการฝึกอบรม กระบวนการของการฝึกอบรม ประเภทของการฝึกอบรม และวิธีการฝึกอบรม ดังนี้

๑. ความหมายของการฝึกอบรม

บรรยงค์ ไตจินดา^{๔๒} ได้ให้ความหมายของการฝึกอบรมไว้ว่า เป็นการช่วยให้บุคลากรทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการยกระดับความสามารถของบุคลากรทุกวิถีทางให้เท่าเทียมกับงานที่มอบให้ทำ การฝึกอบรม เป็นกระบวนการพัฒนาและปรับปรุงลักษณะการทำงานให้เป็นไปตามความต้องการของบุคคลและนโยบายขององค์กร การฝึกอบรมต้องอาศัยเทคนิคและหลักการเรียนรู้เข้ามาช่วย เช่น การตั้งใจ ความเข้าใจ การได้ความรู้และการเก็บความรู้ นั้นไว้แล้วนำมาปฏิบัติในการทำงานได้ การฝึกอบรมจะได้ผลดี เมื่อผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เข้าใจถึงจุดหมายของการอบรม โดยมีรูปแบบต่าง ๆ เช่น การปฐมนิเทศ การฝึกในห้องฝึกงาน การอบรมโดยอาศัยเทคนิคการสอน เช่น การบรรยาย การอภิปรายเป็นต้น โดยส่วนใหญ่ การ

^{๔๒} บรรยงค์ ไตจินดา, การบริหารงานบุคคล, หน้า ๑๕๔.

ฝึกอบรมจะเป็นวิธีการที่ใช้สำหรับงานปัจจุบัน กำหนดแบบอย่างที่เป็นทางการกับระดับพนักงาน สำหรับการพัฒนาเป็นกระบวนการที่ใช้สำหรับงานในอนาคต

เสนาะ ดิยาว^{๔๓} ได้ให้ความหมายการฝึกอบรมไว้ว่า เป็นกระบวนการที่จัดขึ้น เพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้และมีความชำนาญเพื่อวัตถุประสงค์อย่างหนึ่ง โดยมุ่งให้คนได้รู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนไปในทางที่ต้องการ ตามความหมายดังกล่าว การฝึกอบรมทำให้ผู้รับการอบรมได้รับความรู้ใหม่ ๆ ได้รับความชำนาญในการปฏิบัติงานมากขึ้น เพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาและทัศนคติที่จะปรับปรุงงาน เปลี่ยนแปลงงานให้ดีขึ้นตามแนวทางที่องค์กรกำหนด

๒. ความจำเป็นในการฝึกอบรม

ความจำเป็นในการฝึกอบรมเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาบุคคลในองค์กรให้มีความรู้อย่างพอเพียงที่จะปฏิบัติงานนั้น มีทัศนคติที่ดีต่องาน เพราะถ้าคนเรามีความพึงพอใจงาน ย่อมส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน และมีความสามารถทำงานอย่างชำนาญหรือกล่าวได้ว่ามีทักษะในงานนั้น ๆ เป็นอย่างดี^{๔๔} ความจำเป็นที่จะต้องมีการฝึกอบรมเนื่องมาจากเหตุผลดังต่อไปนี้

๑) องค์กรมุ่งหวังผลผลิตที่มีประสิทธิผลและประสิทธิภาพ ผู้ที่จะทำให้ผลผลิตไปสู่จุดหมายปลายทางที่องค์กรกำหนดไว้ก็คือ บุคคลในองค์กร ถ้าพึ่งเพียงผู้จัดการหรือผู้บริหารยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายขององค์กรได้ จำเป็นต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจของบุคคลภายในองค์กร งานจึงจะประสบความสำเร็จ ฉะนั้น จำเป็นต้องมีหน่วยงานสอนให้เขาได้เรียนรู้งานนั้น ๆ ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจงานอันนำไปสู่ความรวดเร็วในการทำงาน และยังเป็นการป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นจากการทำงานนั้น ๆ

๒) ลักษณะงานในองค์กรมีความแตกต่างจากความรู้ที่ได้รับจากสถานศึกษา เพราะสถานศึกษาจะให้ความรู้และฝึกฝนสิ่งที่กว้าง ๆ อาจไม่ได้เฉพาะเจาะจงและมีลักษณะพิเศษตามลักษณะเฉพาะของงานในองค์กร ฉะนั้นผู้สำเร็จการศึกษาจำเป็นต้องได้รับการเรียนรู้งานนั้นก่อนทำงานเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ปฏิบัติงานอันเป็นผลให้ทำงานด้วยความสบายใจ

๓) งานในองค์กรจะมีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงอยู่เสมอ การเปลี่ยนแปลงนี้จำเป็นต้องมีการปรับสิ่งต่าง ๆ ให้เหมาะสมไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะงานหรือการ

^{๔๓} เสนาะ ดิยาว, การบริหารงานบุคคล, หน้า ๑๒๗.

^{๔๔} พยอม วงศ์สารศรี, การบริหารงานบุคคล, หน้า ๑๔๗.

เปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี อาทิเช่น การนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในงานต่าง ๆ จำเป็นต้องฝึกอบรมให้บุคลากรในองค์กรสามารถทำงานใหม่ได้อย่างดี

๔) บุคคลในองค์กรจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาโดยธรรมชาติของมนุษย์เมื่อทำงานไปนาน ๆ ความเฉื่อยชา ความแข็งจะเกิดขึ้น ฉะนั้นองค์กรจำเป็นต้องจัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นใจให้เขาได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อไม่ให้เขาเกิดความรู้สึกว่าเขาอายุมากแล้ว ปล่อยให้เด็กรุ่นหลังทำ จะต้องทำให้คนในองค์กรเกิดจิตสำนึกว่าทุกคนไม่มีใครแก่เกิดการพัฒนา ดังนั้น การฝึกอบรมจึงมุ่งไปที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบุคคลเป็นสำคัญให้รู้สิ่งใหม่ให้พอใจงานใหม่ ให้มีทักษะในการทำงานใหม่ ๆ นั่นได้ การฝึกอบรมจึงมีลักษณะเป็นระบบ

๓. กระบวนการของการฝึกอบรม

กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นขั้นตอนการดำเนินงานในการพัฒนาบุคลากรอย่างเป็นระบบและมีแบบแผน สามารถสรุปกระบวนการหรือขั้นตอนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยการฝึกอบรมได้ดังนี้

๑) กำหนดหรือวิเคราะห์ความจำเป็นในการฝึกอบรม (Training Needs Analysis or Needs Assessments)

ความจำเป็น หรือ Needs ในการฝึกอบรมและพัฒนาถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยพิจารณาถึงสิ่งที่ขาดหือบกพร่องบนพื้นฐานของการเปรียบเทียบระหว่างผลงานที่ต้องการกับที่เป็นอยู่จริง นอกจากนั้น ยังพิจารณาถึงโอกาสหรือศักยภาพในการปรับปรุงผลงาน ซึ่งสามารถพิจารณาได้ว่าเป็นการจูงใจคนให้ปรับปรุงหรือสร้างโอกาสเพื่อความสำเร็จ โดยอาศัยโมเดลของขีดความสามารถ (Competency Model) ในการกำหนดแนวทางฝึกอบรมและพัฒนา^{๔๕}

เพื่อให้การฝึกอบรมสามารถบรรลุผลตามเป้าหมายและช่วยแก้ไขปัญหาได้นั้น องค์กรจะต้องมีการสำรวจว่ามีความจำเป็นมากน้อยเพียงใดถึงต้องมีการฝึกอบรม มีเรื่องอะไรที่บ่งบอกว่าควรมีการฝึกอบรมในการหาความจำเป็นนี้มีขั้นตอนที่จะต้องดำเนินการคือ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล^{๔๖}

^{๔๕} ธงชัย สันติวงษ์, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร:บริษัทประชุมช่างจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๖-๒๗๗.

^{๔๖} นิศดารก์ เวชยานนท์, บทความทางวิชาการ HR, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๖.

การเก็บรวบรวมข้อมูล สามารถทำได้หลายวิธี เช่น

- โดยการศึกษาถึงวัตถุประสงค์ขององค์การตลอดจนหน้าที่และลักษณะงานขององค์การโดยละเอียด
- โดยการสอบถามผู้ปฏิบัติงานและผู้รับบริการ
- โดยการสังเกตการณ์ปฏิบัติงาน รวมทั้งพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติงานองค์การ
- โดยการศึกษาจากเอกสาร เช่น บันทึกการปฏิบัติงาน ผลการปฏิบัติงาน หรือผลการประเมินครั้งก่อน

การหาความจำเป็นในการฝึกอบรมทำได้ใน ๓ ระดับ คือ

(๑) **Organization Analysis** เป็นการรวบรวมและตรวจสอบข้อมูลต่าง ๆ ที่ใช้ในการกำหนดความจำเป็นในการฝึกอบรม เช่น ทักษะความชำนาญของพนักงาน โครงสร้างขององค์การภารกิจของหน่วยงาน นโยบาย เป้าหมาย รวมทั้งแผนงานต่าง ๆ ขององค์การ

(๒) **Task Analysis** เป็นการวิเคราะห์ตำแหน่งงานต่าง ๆ ในองค์การว่า ในแต่ละงานมีงานย่อย ๆ อะไรบ้าง จำเป็นต้องอาศัยบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในด้านใดบ้าง เพื่อกำหนดความจำเป็นในการฝึกอบรม

(๓) **Person Analysis** เป็นการวิเคราะห์ความจำเป็นในการฝึกอบรมเฉพาะของพนักงานแต่ละคน ว่ามีจุดอ่อน จุดแข็งอย่างไร เพื่อที่จะช่วยแก้ไขอาจทำได้โดยการสังเกต การสัมภาษณ์หรือการใช้แบบสอบถาม

นอกเหนือจาก ๓ วิธีที่กล่าวมานี้ การหาความจำเป็นในการฝึกอบรมอาจแบ่งออกตามความจำเป็นของพนักงาน ๒ ประเภท คือ

(๑) การหาความจำเป็นของพนักงานใหม่ การหาความจำเป็นในการฝึกอบรมแบบนี้สามารถหาได้โดยการวิเคราะห์งานที่พนักงานใหม่ต้องเข้ามาทำงาน โดยศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับงานนั้น ๆ เพื่อกำหนดทักษะเฉพาะที่จะใช้กับงานโดยทั่วไป โดยจะหาข้อมูลได้จากการพิจารณาคำบรรยายลักษณะงาน (Job description) และคุณสมบัติของผู้ที่ทำงานในตำแหน่งนั้น (Job specification) วิธีการหาความจำเป็นแบบนี้เรียกว่า Task analysis

(๒) การหาความจำเป็นของพนักงานประจำในปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่า Performance analysis โดยดูจากเอกสารการประเมินผลการปฏิบัติงานว่าพนักงานแต่ละคน มีปัญหาที่ควรจะได้รับพัฒนาในด้านใดบ้าง และกำหนดความจำเป็นในการฝึกอบรมต่อวัตถุประสงค์ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

๒) การออกแบบและพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรม (Developing and design Training programs)

เมื่อสามารถวิเคราะห์ได้ว่าองค์กร และบุคลากรต้องการได้รับการแก้ไขหรือจงใจให้ปรับปรุงผลงานก็จะต้องมีการออกแบบและพัฒนาหลักสูตร ซึ่งประกอบไปด้วยกิจกรรมที่สำคัญ ได้แก่ การกำหนดวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม การกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้ารับการฝึกอบรม การสร้างหลักสูตรการฝึกอบรม การคัดเลือกวิทยากร การเลือกเทคนิคและวิธีการในการฝึกอบรม การกำหนดสถานที่จัดการฝึกอบรมและอุปกรณ์การฝึกอบรม^{๔๖}

๑) การบริหารหลักสูตร (Training Delivery)

ในขั้นตอนนี้ สามารถกำหนดช่วงเวลาของกิจกรรมต่าง ๆ ออกได้เป็นสามระยะได้แก่ ระยะแรก เป็นการวางแผนจัดหลักสูตรการฝึกอบรมโดยที่จะมีความเกี่ยวข้องกับหน่วยงานฝึกอบรม หน่วยงานต้นสังกัด และหน่วยงานวัดผลธุรกิจ

ระยะสอง การดำเนินการฝึกอบรม จะเป็นการดำเนินการในเรื่องของการจัดเตรียมความพร้อมในด้านสถานที่และพิธีการจัดการฝึกอบรมในแต่ละวัน ความสอดคล้องระหว่างเนื้อหาการฝึกอบรมกับวัตถุประสงค์หลักสูตร งบประมาณประจำวัน และรายงานสรุปความก้าวหน้าในการจัดการฝึกอบรม

ระยะสาม การดำเนินการเมื่อสิ้นสุดการฝึกอบรม ซึ่งต้องอาศัยการดำเนินงานร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การจัดทำรายงานผลการฝึกอบรมโดยหน่วยงานฝึกอบรม การนำผลที่ได้จากการฝึกอบรมไปปฏิบัติโดยหน่วยงานต้นสังกัด และการวัดผลทางธุรกิจในด้านผลลัพธ์โดยหน่วยงานวัดผลธุรกิจ

เพื่อให้การฝึกอบรมดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ขั้นตอนในการบริหารหลักสูตรนี้ จำเป็นจะต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน เพื่อกำหนดหน้าที่รับผิดชอบและประสานงานกันในการฝึกอบรมจะเพิ่มหรือลดฝ่ายไหนขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เริ่มตั้งแต่การจัดตั้งคณะกรรมการ อำนวยการ คณะกรรมการดำเนินการ เลขานุการ ทรัพยากร พิธีกร ฝ่ายเอกสารและรับลงทะเบียน ฝ่ายจัดทำคำบรรยาย ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายเทคโนโลยี ฝ่ายพยาบาล ฝ่ายยานพาหนะ ฝ่ายปฏิคม ฝ่ายอาหารและเครื่องดื่ม ฝ่ายการบันเทิงและกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ และฝ่ายประเมินผลเป็นอาทิ

^{๔๖} ดนัย เทียนพุฒิ, กลยุทธ์การพัฒนาคน : สำหรับนักฝึกอบรมมืออาชีพโปรแกรม ๑ : การจัดทำแบบฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร, (กรุงเทพมหานคร : บิ๊กแบงก์, ๒๕๕๐), หน้า ๗๗-๘๑.

๔) การดำเนินการอบรม

การดำเนินการอบรมนั้นเป็นขั้นตอนปฏิบัติการตามแผนที่กำหนดไว้ ควรให้บุคลากรในหน่วยงานทุกคนได้รับทราบเกี่ยวกับแผนดำเนินการ เพื่อความร่วมมือในการดำเนินการให้บรรลุจุดมุ่งหมาย โดยเปิดรับสมัครผู้ที่สนใจ หรือคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายตามความเหมาะสมเพื่อเข้ารับการฝึกอบรม จัดการสถานที่และรายละเอียดการดำเนินงานให้เรียบร้อยและเริ่มดำเนินการพัฒนาบุคลากร ในขั้นนี้ทางคณะผู้จัดจะต้องมีการต้นตัวต่อการเปลี่ยนแปลงหรือสถานการณ์ฉุกเฉินที่อาจจะเกิดขึ้นอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนเวลา สถานที่ และวิทยากรให้เป็นไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์เพื่อให้การฝึกอบรมดำเนินไปสู่เป้าหมายอย่างราบรื่นที่สุด^{๔๘}

๕) การประเมินและติดตามผลการฝึกอบรม (Training Evaluation and Follow Up)

สิ่งที่ต้องการประเมินและติดตาม จะประกอบไปด้วยการประเมินในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(๑) การประเมินการเรียนรู้ เพื่อต้องการทราบว่าผู้เข้ารับการอบรมเกิดการเรียนรู้มากน้อยเพียงใด

(๒) การประเมินปฏิกิริยา เพื่อต้องการทราบว่า ผู้เข้ารับการอบรมมีความคิดเห็นและทัศนคติอย่างไรต่อการฝึกอบรม เช่น ทัศนคติต่อวิทยากรหรือหัวข้อวิชา

(๓) การประเมินพฤติกรรม เพื่อต้องการทราบว่า ผู้เข้ารับการอบรมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำงานไปในทางที่ดีขึ้นหรือไม่

(๔) การประเมินผลลัพธ์ เพื่อต้องการทราบว่า ผู้ผ่านการอบรมปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลดีขึ้นกว่าเดิมหรือไม่ และการดำเนินงานของหน่วยงานนั้นก้าวหน้าขึ้นกว่าเดิมเป็นผลมาจากการฝึกอบรมหรือไม่^{๔๙}

ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาในการฝึกอบรม ประกอบไปด้วย

ประการที่หนึ่ง การฝึกอบรมเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของพนักงาน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร การฝึกอบรมจะเกี่ยวข้องกับทักษะและความสามารถของพนักงานในปัจจุบัน ซึ่งจะช่วยให้พนักงานมีความชำนาญในทักษะและความสามารถเฉพาะด้านเพิ่มขึ้น

^{๔๘} ฌ็อง-พอล แซงต์-อองส์, *การจัดการทรัพยากรมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๕- ๑๔๐.

^{๔๙} พยอม วงศ์สารศรี, *องค์กรและการจัดการ* พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗๒-๑๗๓.

ประการที่สอง การฝึกอบรมเป็นการสร้างทักษะ ทักษะ และความรู้ให้แก่พนักงาน

ประการที่สาม การเรียนรู้ เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแบบถาวร เมื่อบุคคลได้รับการเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ และความสามารถ

ประการที่สี่ มุ่งเน้นการเพิ่มพูนทักษะ กล่าวคือ พฤติกรรมที่ได้รับจากการเรียนรู้ ซึ่งเป็นเป้าหมายของการฝึกอบรมนั้นคือ การเพิ่มพูนทักษะต่าง ๆ ให้แก่พนักงาน ยกตัวอย่างเช่น ทักษะในการเคลื่อนไหว ทักษะในการรับรู้ และทักษะการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เป็นอาทิ

ประการสุดท้าย แนวคิดสำคัญที่นำมาประยุกต์ใช้ในการฝึกอบรมเพื่อให้เกิดประสิทธิผลมากที่สุด จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงปัจจัยต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น ผู้เข้ารับการฝึกอบรมต้องถูกกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้โดยที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมต้องมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ ซึ่งการเรียนรู้และการฝึกอบรมต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหาร ผู้เข้ารับการฝึกอบรมต้องนำสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ไปปฏิบัติ และสิ่งที่ได้จากการฝึกอบรมจะต้องเป็นสิ่งที่มีความหมาย สามารถนำไปปรับใช้ได้ ส่วนทางด้านของสื่อที่ใช้ในการฝึกอบรมต้องสามารถสื่อสารได้ดี และสิ่งที่เรียนรู้ในการฝึกอบรมต้องนำไปสู่การปฏิบัติ

จากความหมายดังที่ได้กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า การฝึกอบรมเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เฉพาะของบุคคลเพื่อที่จะปรับปรุงและเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจ (Understanding) ทักษะ (Skill) ทักษะ (Attitude) และพฤติกรรม (Behavior) อันเหมาะสมจนสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมและทัศนคติต่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๔. ประเภทของการฝึกอบรม

การฝึกอบรมนั้นสามารถแยกได้หลายประเภท ตามลักษณะของจุดมุ่งหมาย ผู้เข้ารับการอบรมและระยะเวลาในการสอบ แต่ที่หน้าสังเกตก็คือการฝึกอบรมก็เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้รับความชำนาญ การแบ่งประเภทของการฝึกอบรมจะถือสิ่งใดเป็นเกณฑ์ก็ตาม ก็มุ่งผลอยู่ที่ผู้เข้ารับการอบรม เราสามารถแบ่งตามลักษณะของผู้เข้ารับการอบรม^{๕๐} ดังต่อไปนี้

- ๑) การฝึกอบรมแบบปฐมนิเทศ (induction or orientation)
- ๒) การฝึกอบรมโดยการทำงาน (on the job Training)
- ๓) การฝึกอบรมในห้องทดลองปฏิบัติงาน (Vestibule Training)
- ๔) การฝึกหัดช่างฝีมือ (Apprenticeship Training)
- ๕) การฝึกงาน (internship Training)

^{๕๐} เสนาะ ดิเขาว์, การบริหารงานบุคคล, หน้า ๕๕-๑๐๑.

๖) การฝึกอบรมพิเศษ (Special purpose program)

๕. วิธีการฝึกอบรม

ความสำเร็จในการจัดการฝึกอบรมจึงนับว่ามีส่วนขึ้นอยู่กับวิธีการที่จะใช้ถ่ายทอดและการสร้างบรรยากาศให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมตื่นตัว มีความพร้อม และเต็มใจที่จะได้รับการฝึกฝนซึ่งปัจจุบันวิธีการใช้ในการฝึกอบรมนั้นมีอยู่หลายวิธี ที่นิยมใช้มีดังต่อไปนี้^{๕๑}

- ๑) การบรรยาย (Lecture)
- ๒) การประชุม (Conference)
- ๓) การแสดงบทบาทสมมุติ (Role Playing)
- ๔) การใช้กรณีศึกษา (Case Study)
- ๕) การสาธิต (Demonstration)
- ๖) การสัมมนา (Seminar)
- ๗) การฝึกงานในสถานการณ์จริง (On the job Training)

จากความหมายของการฝึกอบรมข้างต้นพอสรุปได้ว่า การฝึกอบรมมีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการจัดการในการปฏิบัติงานของพนักงานเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความชำนาญในการทำงานและเป็นกระบวนการที่ทำให้คนเรียนรู้ และมีความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งสำหรับการใช้ในการปฏิบัติงาน ความสำคัญของการฝึกอบรมคือทำให้ผลผลิตสูงขึ้น มีทัศนคติที่ดีขึ้น และมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๕.๒ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการศึกษา (Study)

การศึกษาที่จุดเน้นที่บุคคลหรือทรัพยากรมนุษย์มากกว่างาน วัตถุประสงค์ของการศึกษาก็เพื่อเตรียมบุคคลสำหรับการเลื่อนตำแหน่งที่สูงขึ้นในองค์กรกับเป็นการพัฒนาเรื่องอาชีพ กล่าวคือเลื่อนขึ้นเป็นหัวหน้างาน การให้การศึกษาทางด้านทัศนคติที่เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ และการบังคับบัญชาจะเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับโครงการการศึกษาของบุคคล เนื่องจากการให้การศึกษาเรื่องใหม่จึงเป็นความจำเป็นเพื่อที่จะสามารถปรับตัวทำหน้าที่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ได้^{๕๒}

^{๕๑} ฌ็องฟ็องท์ เขจรนันท์, การจัดการทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๑๕๕-๑๕๘.

^{๕๒} คูรายละเอียดยุคใหม่ เชาว์ โรจนแสง รศ.ดร., แนวคิด การวางแผน และระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๕๕-๖๒.

สิ่งที่ควรคำนึงถึงในเรื่องของการศึกษาคือการศึกษาเป็นเรื่องของการลงทุน ซึ่งผลที่จะได้รับจะปรากฏขึ้นในระยะยาว นอกจากนี้การประเมินผลกระทำได้โดยเทียบผลที่ได้กับวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ ดังนี้

๑. การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ความรู้ ความสามารถ และทักษะของมนุษย์สามารถพัฒนาได้ด้วยการศึกษา มีการวิจัยจนเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าการลงทุนด้านการให้การศึกษาที่มีผลโดยตรงต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมาก เช่น สหรัฐอเมริกา เยอรมนี และญี่ปุ่น มีการลงทุนทางการศึกษามาก ทำให้ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายเอาแบบอย่าง

จะเห็นว่าการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การจึงน่าจะมีความเหมาะสมและสมควรได้รับการดำเนินการจัดการศึกษาลักษณะนี้ไปพร้อม ๆ กับการศึกษาที่จัดอยู่ในสถานศึกษา

๒. การศึกษาเป็นการลงทุนและการบริโภค

การศึกษาในทรรศนะของนักเศรษฐศาสตร์จะต้องคำนึงถึงผลได้ คือสิ่งที่คาดว่าจะได้รับจากการลงทุนทางการศึกษานั้นๆ การศึกษาคือการบริโภคซึ่งสามารถแยกทรรศนะทั้ง ๒ ออกได้ ดังนี้

๑) การศึกษาเป็นการลงทุน ตามแนวคิดในปัจจุบันถือว่ารายจ่ายเพื่อการศึกษาเป็นการจ่ายลงทุนเพื่อเพิ่มผลผลิตในอนาคต บทบาทของการศึกษานั้นจะอยู่ในรูปของทักษะที่แฝงในตัวมนุษย์ที่เราถือว่าเป็นทุนมนุษย์ ไม่จำเป็นต้องบำรุงรักษาและปรับปรุงทักษะ ความรู้ และประสบการณ์ของมนุษย์ถือได้ว่าเป็นการลงทุนในมนุษย์

๒) การศึกษาเป็นการบริโภค การศึกษาเพื่ออรรถประโยชน์และการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต กล่าวคือ การศึกษาที่มีจุดประสงค์เพื่อการเสริมสร้างเกียรติ ศักดิ์ศรี ความมีหน้ามีตาในสังคมแก่บุคคลากร

จะเห็นได้ว่า รายจ่ายเพื่อการศึกษาทั้งหมดไม่ใช่เป็นรายจ่ายเพื่อลงทุนเพียงประการเดียว แต่รายจ่ายเพื่อศึกษานั้นเป็นทั้งรายจ่ายเพื่อการบริโภคและรายจ่ายเพื่อการลงทุนไปพร้อม ๆ กัน พิจารณาในเชิงเศรษฐศาสตร์แล้ว การศึกษาคือปัจจัยแห่งการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของทุนมนุษย์นั่นเอง

๓. การจัดการการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การศึกษาเป็นกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลอย่างเป็นระบบ การศึกษาของบุคลากรในองค์กรจะต้องยึดถือจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์กรเป็นหลัก ทั้งนี้ เพื่อจะได้ทำให้พฤติกรรมของบุคคลในองค์กรเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกับ วัตถุประสงค์ขององค์กร

๔. ความจำเป็นที่องค์กรต้องจัดให้มีการศึกษา

เหตุผลที่องค์กรจำเป็นต้องจัดให้มีการศึกษาแก่บุคลากรเนื่องมาจากสาเหตุ ๔ ประการคือ

๑) สถานศึกษาไม่สามารถผลิตบุคคลที่ทำงานได้ทันที ไม่มีสถานศึกษาใด ๆ ที่สามารถผลิตบุคคลที่สามารถปฏิบัติงานได้ทันทีที่จบการศึกษาออกมาแล้ว เมื่อเข้ามาสู่องค์กร

๒) ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ในสภาพปัจจุบันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ผู้ปฏิบัติงานควรจะได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงโดยกระบวนการศึกษา

๓) ความต้องการความเจริญก้าวหน้าในอาชีพ พยายามที่จะพัฒนาตนเองให้มีโอกาสเลื่อนตำแหน่งหน้าที่การเงิน ซึ่งจะผลต่อความเจริญก้าวหน้าของหน่วยงาน และเป็นการสร้างขวัญ กำลังใจต่อผู้ปฏิบัติงาน

๔) การได้ประสบการณ์ที่ตรงตามความต้องการ ประสบการณ์ตรงต่อการพัฒนาและปรับปรุงความสามารถของบุคคล

๕. หลักการจัดการศึกษา

เมื่อเหตุผลและความจำเป็นในการจัดให้มีการศึกษาแก่บุคลากร การจัดการศึกษาควร จะยึดหลักต่อไปนี้

๑) การศึกษาตามความประสงค์ของบุคลากร เมื่อบุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานเข้ามาเป็น สมาชิกขององค์กรบุคลากรย่อมมีความต้องการที่จะได้รับ โอกาสการพัฒนาเพื่อเลื่อนตำแหน่ง หน้าที่การงานของตนเองให้สูงขึ้น ทำให้บุคลากรเกิดความภาคภูมิใจในตำแหน่งหน้าที่การงาน ของตนเองมากขึ้น องค์กรจึงจำเป็นต้องส่งเสริมและสนับสนุนบุคคลให้ได้รับโอกาสการ พัฒนาตนเอง

การจัดการศึกษาตามความต้องการของบุคลากรอีกประเภทหนึ่งที่องค์กรควรให้ความสำคัญต่อการศึกษาคือกลุ่มสนใจต่าง ๆ กล่าวคือ กลุ่มผู้ปฏิบัติงานอาจมีความต้องการที่จะพัฒนาประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

๒) การศึกษาตามความประสงค์ขององค์กร ด้วยเหตุผลที่ว่าสถานศึกษาที่จัดการศึกษาในระบบไม่สามารถผลิตบุคลากรให้สามารถปฏิบัติงานได้ทันที องค์กรจึงมีความจำเป็นจะต้องพัฒนาบุคลากรของตนเองให้มีประสิทธิภาพจนสามารถตอบสนองต่อภารกิจขององค์กรได้ เมื่อสำเร็จแล้วจะได้รับการบรรจุและแต่งตั้งเข้าปฏิบัติงานประจำในองค์กร เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม รูปแบบของการจัดการศึกษาตามความประสงค์ขององค์กรสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะคือ

- ๑) การศึกษาก่อนปฏิบัติงาน เป็นการให้การศึกษาแก่บุคลากรก่อนเข้าประจำการ
- ๒) การศึกษาระหว่างประจำการ เป็นการศึกษาสำหรับผู้ปฏิบัติงานที่อยู่นั้นอยู่แล้ว เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานให้ดียิ่งขึ้น
- ๓) การศึกษาก่อนได้รับการเลื่อนตำแหน่ง การศึกษาก่อนแต่งตั้งเข้าสู่ตำแหน่ง

๖. ระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การจัดการศึกษาของประเทศไทยในอดีตเป็นการจัดการศึกษาที่มีศูนย์กลางอยู่ที่วัด บ้าน และวัง โดยการศึกษาที่วัดนั้นจะมีพระเป็นผู้สอนเพื่อให้สามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้ และยังมีการสอนศีลธรรมตามหลักของศาสนาเพื่อให้ลูกศิษย์ประพฤติดี ประพฤติชอบ การศึกษาที่บ้านเป็นการศึกษาแบบไม่มีแบบแผน บิดามารดาเป็นผู้บรมสั่งสอนตามโอกาสเพื่อให้รู้ภาษาของตนและสามารถสื่อสารกับผู้อื่นด้วยภาษาพูดให้เป็นที่เข้าใจกันได้ ส่วนการศึกษาในวังนั้น เป็นการเรียนกับนักปราชญ์หลวงผู้รับราชการอยู่ในราชสำนัก และเป็นผู้มีความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่สามารถถ่ายทอดไปยังบรรดาลูกศิษย์ที่เป็นเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการ ต่อมาได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้มีการปฏิรูปการศึกษาไทยให้เป็นแบบสากล โดยระบบการศึกษาของไทยในปัจจุบันได้กำหนดให้มี ๓ รูปแบบ

๑) การศึกษาในระบบ

การศึกษาในระบบมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นการจัดการเรียนการสอนภายในโรงเรียนหรือสถานศึกษาเป็นหลัก มีรูปแบบการจัดสถานศึกษา การจัดบรรยากาศการเรียนรู้ที่เป็นลักษณะเฉพาะของสถานศึกษาที่ต่างไปจากวิถีชีวิตที่เป็นจริงในชีวิตประจำวันในสังคมและชุมชน

กลุ่มเป้าหมายเป็นเด็กและเยาวชน มีการกำหนดวัยของผู้เรียนไว้อย่างชัดเจน มีโครงสร้างของระบบที่แน่นอนเป็นไปตามลำดับขั้น

๒) การศึกษานอกระบบ

การศึกษานอกระบบมีลักษณะที่สำคัญคือ ผู้เรียนไม่มีการกำหนดเกณฑ์อายุ เหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียน ผู้สอนเป็นครูผู้สอนที่มีความรู้ ความชำนาญ และความเชี่ยวชาญในวิชาที่เรียนโดยตรง หรือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์จากการประกอบอาชีพของตนมาเป็นวิทยากรและอาสาสมัคร หลักสูตรและเนื้อหาวิชา ยืดหยุ่นได้มาก เนื้อหาสามารถปรับตามท้องถิ่น และความสนใจของผู้เรียน จะมีภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ รูปแบบการจัด เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามวัตถุประสงค์ของผู้จัดและผู้เข้ารับการศึกษ การเรียนการสอน แตกต่างกันไปและตามความเหมาะสม โดยอาจจัดในรูปแบบพบปะสนทนา การสาธิต การฝึกอบรม การใช้โสตทัศนูปกรณ์ สื่อมวลชน การศึกษาทางไกล เป็นต้น

๓) การศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยมีลักษณะที่สำคัญ คือ การศึกษาตามอัธยาศัยมีรูปแบบที่ไม่เป็นรูปแบบที่จะอธิบายได้ชัดเจน ไม่สามารถจับต้องหรือมองเห็นเหมือนการศึกษาในระบบที่มีโรงเรียนเป็นตัวแทนระบบ เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมที่มีหลายสถานการณ์ จึงมีหลายวัตถุประสงค์และไม่จำเป็นต้องเพื่อการศึกษา เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาระบบอื่น ๆ บุคคลสามารถใช้การศึกษาตามอัธยาศัยในระหว่างการเรียนในระบบพร้อม ๆ กันด้วย เป็นการศึกษาที่มีหลากหลายรูปแบบ และใช้วิธีการที่ไม่เป็นทางการต่าง ๆ ได้ไม่จำกัด

๖. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการศึกษาจากภายนอกองค์การ

งานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การ โดยการศึกษาจะต้องอาศัยทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

แต่เนื่องจากการเข้าสู่ตำแหน่งของบุคคลได้อาศัยหลักเกณฑ์ของระดับการศึกษาในระบบเป็นปัจจัยในการกำหนดตำแหน่งอัตราเงินเดือน และโอกาสก้าวหน้าในโครงสร้างของตำแหน่งนั้น ๆ การพัฒนาบุคลากรโดยการศึกษาจากภายนอกองค์การที่จัดเป็นระบบสามารถดำเนินการได้ด้วยการให้ศึกษาต่อโดยไม่มีผลกระทบต่องานประจำ ให้ศึกษาต่อเต็มเวลา ให้ศึกษาต่อบางเวลา ให้โอกาสเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์

๘. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการศึกษาจากภายในองค์กร

ความจำเป็นของการใช้กำลังคนเพื่อดำเนินภารกิจขององค์กรให้บรรลุเป้าหมายอาจต้องการบุคลากรที่มีทักษะ ความรู้ ความสามารถเฉพาะเจาะจง ซึ่งไม่อาจพึ่งพาการศึกษาจากภายนอกได้ องค์กรจึงจำเป็นต้องจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคลากรขึ้นใช้เอง และในขณะเดียวกัน องค์กรบางลักษณะนอกจากจะผลิตบุคลากรไว้ใช้เองแล้วยังสามารถผลิตผู้ชำนาญการและเชี่ยวชาญตามที่ตนเองถนัดและมีความสามารถให้กับองค์กรอื่น ๆ ได้ด้วย องค์กรที่จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคลากรภายในองค์กรประกอบด้วย โครงสร้าง รูปแบบ และวิธีการดำเนินการที่แตกต่างกันออกไป คือ โครงสร้างขององค์กรที่จำเป็นต้องผลิตบุคลากรขึ้นใช้เอง ฝ่ายจัดบริการการศึกษามีบทบาทในการพัฒนาบุคลากรในองค์กร โดยทำหน้าที่กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาและพัฒนาบุคลากรในองค์กร กำหนดแผนงานและวิธีการในการพัฒนา รวมทั้งทำหน้าที่ในการประเมินโครงการพัฒนาบุคลากรในองค์กรด้วย การกำหนดวัตถุประสงค์ แผนงาน และวิธีการที่ถูกต้อง เหมาะสม สามารถนำไปสู่การปฏิบัติที่ชัดเจนรอบคอบ และตรงกับเป้าหมายในการพัฒนาบุคลากรขององค์กร

๒.๕.๓ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการพัฒนา (Development)

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการพัฒนาตนเองในงาน หมายถึง ผู้บังคับบัญชาหรือผู้ที่รับผิดชอบอื่น ๆ เช่นฝ่ายการเจ้าหน้าที่/ฝ่ายการพนักงานได้ทำการสอนงาน (Coaching) การแนะนำงาน และการเพิ่มหน้าที่และความรับผิดชอบในงาน การหมุนเวียนงาน ให้พนักงานได้รับความรู้และประสบการณ์จากการทำงานในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ เป็นการเพิ่มพูนความรู้และพัฒนาทักษะในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติงานมีขีดความสามารถในการปฏิบัติงานเพิ่มมากขึ้น^{๕๓}

^{๕๓} เฉลิมพงษ์ มีสมนัย รศ.ดร., วิธีการและเทคนิคการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เอกสารการสอนชุดวิชา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๑), หน้า ๕/๑๔ – ๕/๑๕.

แนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ ขององค์การที่มีส่วนในการกำหนดภาวะบทบาทของทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งประกอบมีหลาย ๆ ด้านดังนี้^{๕๔}

๑. การพัฒนาตนเอง (Self Development)

การพัฒนาตนเอง^{๕๕} หมายถึง การเสริมสร้างตนเองให้บรรลุจุดมุ่งหมายของชีวิต โดยไม่เบียดเบียนสิทธิของผู้อื่น ด้วยการเสริมสร้างและพัฒนาชีวิตและการงานของตนให้สูงขึ้น มีคุณประโยชน์และมีความสุข ซึ่งการพัฒนาตนเองมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

- ๑) สามารถพึ่งตนเองได้ คือ สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้
- ๒) ประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงาน
- ๓) สามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้

เมื่อพิจารณาถึงขั้นตอนในการพัฒนาตนเองพบว่ามีขั้นตอนที่สำคัญ ๒ ส่วน คือ การสำรวจตนเองและการวิเคราะห์ตนเอง ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) การสำรวจตนเอง เพื่อที่จะกำหนดเป้าหมายในอนาคตที่เราต้องการ ประเด็นสำคัญที่ทุกคนควรรู้เกี่ยวกับตนเอง ได้แก่

(๑) พื้นฐานดั้งเดิม ยกตัวอย่างเช่น ประวัติ ชื่อ นามสกุล สถานที่เกิด สิ่งแวดล้อมในวัยเด็ก ผู้ที่เคยเลี้ยง เล่น สอน บันดาลใจ บุคลิกลักษณะเฉพาะของบิดามารดา และญาติ เหตุการณ์ที่มีอิทธิพลหรือฝังใจ หนังสือ แนวความคิด รูปภาพและสถานที่ที่ชอบและประทับใจมาก ความคิดภาพหรือสิ่งต่าง ๆ ที่มีอำนาจเหนือจิตใจของตน สิ่งของ เหตุการณ์ เรื่องราวต่าง ๆ ที่ตนพูดถึงบ่อย ๆ

(๒) จุดอ่อนของตน นิสัยที่ไม่พึงประสงค์ สิ่งที่ไม่ได้ สิ่งที่ทำให้ตนรู้สึกว่าคุณหมิ่น สิ่งที่ไม่อยากพูดถึง สิ่งที่ไม่อยากฟัง ไม่อยากเห็น สิ่งที่ทำให้คนอื่นแสดงปฏิกิริยาอันไม่พึงประสงค์

(๓) จุดเด่นของตนเอง นิสัยอันดีงาม สิ่งที่ได้ดีที่สุดในสิ่งที่ทำให้รู้สึกภาคภูมิใจในตนเองสิ่งที่ตนทำได้ แต่คนอื่นทำไม่ได้ สิ่งที่ชอบที่สุด สิ่งที่ต้องการมากที่สุด

^{๕๔} ศุจิตรา ชนานันท์, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๓-๑๑๐.

^{๕๕} เซาว์ โรจนแสง รศ.ดร., แนวคิด การวางแผน และระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๑/๖๖.

๒) การวิเคราะห์ตนเอง เป็นการมองตนเองให้ลึกลงไปในรายละเอียด การวิเคราะห์ตนเอง มักจะใช้แนวความคิด Johari Window ที่นำเสนอโดยนักวิชาการ ๒ คน คือ Joseph Luff Harry Ingram แนวคิด Johari Window จะมีการแบ่งหน้าต่างออกเป็น ๔ บาน ดังนี้

(๑) พฤติกรรมเปิดเผย (Open Area) เป็นพฤติกรรมที่ตัวเองรู้ว่า ตัวเองเป็นอย่างไร และคนอื่นรู้ด้วยเช่นกันว่าคน ๆ นั้นมีพฤติกรรมอย่างไร เช่น พฤติกรรมชอบช่วยเหลือผู้อื่น

(๒) พฤติกรรมบอด (Blind Spot) เป็นพฤติกรรมที่คนอื่นรู้ว่าคน ๆ นั้นเป็นอย่างไร แต่ตัวเองไม่รู้ว่าตนเองเป็นอย่างไร เช่น พุดไม่ซัด พุดมาก

(๓) พฤติกรรมซ่อนเร้น ปิดบัง (Hidden Area) เป็นพฤติกรรมที่ตัวเองรู้ว่า ตัวเองเป็นอย่างไร แต่คนอื่นไม่รู้ว่าคน ๆ นั้นมีพฤติกรรมเช่นนั้น เช่น มีจิตใจอีกจากคนอื่น

(๔) พฤติกรรมมืด (Unknown Area) เป็นพฤติกรรมที่ทั้งตัวเองและคนอื่นก็ไม่รู้ว่าคน ๆ นั้นมีพฤติกรรมอย่างไร

ตามแนวคิดของ Jonari Window การที่คนจะพัฒนาตนเองได้นั้น จะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองให้มากที่สุดโดยค้นหาตัวเองและเปิดเผยตัวเอง (Openness) เพื่อให้ผู้อื่นได้เรียนรู้เกี่ยวกับตนเองเพื่อผู้อื่นจะได้มีโอกาสบอกให้ตัวเขาได้ทราบว่าเขาเป็นอย่างไร มีจุดดี และจุดที่จะต้องปรับปรุงอย่างไรบ้าง เพื่อจะได้มีโอกาสแก้ไขปรับปรุงในส่วนที่ตนเองยังไม่ดี ในกรณีนี้เขาจำเป็นต้องยอมรับ (Feedback) จากผู้อื่นแม้ว่าจะเป็น (Negative Feedback) ก็ตาม

ทรัพยากรมนุษย์ที่จะพัฒนาได้นั้นต้องประกอบด้วยหลาย ๆ ลักษณะดังนี้ ^{๕๖}

ประเภทของบุคคล หรือ ลักษณะของบุคคลแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของมนุษย์ด้วยสาเหตุนี้องค์กร หรือบรรดาบริษัททั้งหลายจึงจำเป็นต้องแสวงหาบุคคล ที่คิดว่าจะมีแววที่จะพัฒนาตนเองได้ ดังนั้น ทรัพยากรมนุษย์ที่พัฒนาได้จะต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังต่อไปนี้หรือประกอบไปด้วย ๔ ข้อหลัก คือ

๑) รู้จักยอมรับ ในความรู้ความสามารถของบุคคลอื่นหรือของผู้ร่วมงานด้วยกันตามสถานภาพที่แท้จริง ไม่เอาเกณฑ์ของตนเองไปวัดไม่ว่าจะเป็นวิชาการหรือส่วนตัว ถ้าไม่ยอมรับจะต้องเป็นการไม่ยอมรับด้วยเหตุผล และการแสดงออกที่เหมาะสมไม่กระทบกระเทือนใจกันโดยไม่จำเป็น

๒) รู้จักยืดหยุ่น ทั้งในทัศนคติและวิธีการทำงานยอมรับด้านกลยุทธ์มีการปรับตัวเข้าหากันเพื่อให้เกิดความกลมกลืนรู้เขารู้เรา รู้ความพอดีที่จะปฏิบัติต่อกัน แต่ไม่ควรยืดหยุ่นโดยขาด

^{๕๖} เดิมศักดิ์ ทองอินทร์ ผศ.ดร., เอกสารประกอบการสอน : การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๗-๘.

หลักการ ปล่อยให้ไหลไปตามกระแสความคิดของคนอื่นที่ขาดเหตุผลจะต้องมีหลักการในการยึดหยุ่น

๓) รู้จักยืนหยัด ในทัศนคติและวิธีการหรือกลยุทธ์ในการทำงานที่เชื่อมั่นด้วยหลักของเหตุผลว่าถูกต้อง ทั้งนี้ต้องหาวิธีการแสดงความยืนหยัดให้เหมาะสมในลักษณะที่แน่วแน่ในหลักการ แต่นิมนวลงในวิธีการ อย่างไรก็ตามในกรณีที่ต้องแสดงความรุนแรงตามความจำเป็นก็จะต้องแสดงแต่จะทำด้วยความชัดเจนในสิ่งที่ทำไม่ควรทำโดยอารมณ์จนไม่มีเหตุผล

๔) รู้จักยืดหยุ่น จะต้องรู้จักสร้างอหิชาศัยโมตรีเข้าหากันมีอารมณ์ขันไม่เคร่งเครียดกับงาน จะเป็นยุทธวิธีสำคัญในการทำงานร่วมกันจงพยายามฝึกหัดตนเองให้เป็นคนยิ้มได้เสมอจะช่วยให้เกิดความอดทน สามารถควบคุมอารมณ์ได้

๒. การพัฒนาสายอาชีพ (Career Development)

การพัฒนาสายอาชีพ^{๕๗} หมายถึง แนวทางหรือวิธีการที่องค์กรกำหนดขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันว่าองค์กรจะมีพนักงานที่มีคุณสมบัติและประสบการณ์ตามที่องค์กรต้องการ ซึ่งการพัฒนาสายอาชีพจะเป็นแนวทางที่พนักงานจะได้รับการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และความสามารถ เพื่อให้มีโอกาสในการเติบโตและเจริญก้าวหน้าตามเส้นทางงานอาชีพที่องค์กรได้กำหนดไว้

การพัฒนาสายอาชีพจะประกอบไปด้วยแนวคิดที่สำคัญ ๒ ประการด้วยกัน คือ^{๕๘}

ประการแรก แนวคิดการจัดการสายอาชีพของพนักงาน (Career Management) ซึ่งเป็นระบบหรือกระบวนการที่องค์กรได้จัดเตรียมและดำเนินการเพื่อธำรงรักษา พัฒนา และใช้คนให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ประการที่สอง การวางแผนอาชีพของพนักงาน (Career Planning) ซึ่งเป็นแผนอาชีพของพนักงานที่กำหนดขึ้นจากสิ่งที่พนักงานอยากจะเป็นหรืออยากจะทำในอนาคต ซึ่งจะมีทั้งแผนระยะยาว และแผนระยะสั้น

การพัฒนาสายงานอาชีพ เป็นหน้าที่ของทั้งฝ่ายองค์กรและฝ่ายพนักงานด้วย ในส่วนของพนักงานแต่ละคนจะต้องยอมรับว่าตนมีหน้าที่ในการพัฒนาสายงานอาชีพของตนด้วย โดยต้องคอยประเมินตนเองอยู่เสมอและปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองก้าวขึ้นไปในสายงาน

^{๕๗} สุจิตรา จันทนา ผศ., การพัฒนาบุคคลและการฝึกอบรม, หน้า ๒๑๕.

^{๕๘} อากรณี ภูวิทยาพันธ์, Career Development in Practice, (กรุงเทพมหานคร: เอชอาร์เซ็นเตอร์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓๗.

อาชีพ การพัฒนางานสายอาชีพ จะเน้นโอกาสในงานอาชีพที่ตอบสนองความสนใจและความต้องการส่วนบุคคล และความต้องการขององค์กรให้สอดคล้องกัน โดยที่องค์กรจะต้องกำหนดแผนพัฒนางานและการจัดการสายงานของบุคลากร โดยอาศัยแผนปฏิบัติการทรัพยากรมนุษย์ที่ได้รับการวางแผนไว้เรียบร้อยแล้วมาเป็นแนวทางการดำเนินการ อย่างไรก็ตาม การพัฒนางานอาชีพจะมีความแตกต่างกับการพัฒนาบุคคล เพราะการพัฒนางานอาชีพเน้นที่ประสิทธิภาพของงานในระยะยาวและมุ่งความสำเร็จของบุคคลเป็นสำคัญ กล่าวได้ว่า การพัฒนางานอาชีพคือการพัฒนาส่งเสริมให้พนักงานพัฒนาตนเองตลอดชีวิตการทำงาน ดังนั้น การเลือกอาชีพงานจึงต้องจัดทำเป็นกระบวนการไม่ว่าจะมีโอกาสก้าวหน้าหรือไม่ก็ตาม บุคคลจะต้องพัฒนางานอาชีพทุกๆ ขั้นตอนตลอดชีวิตของการทำงาน ซึ่งเมื่อบุคคลเข้าเป็นสมาชิกในองค์กรก็ย่อมต้องการความเจริญก้าวหน้าในสายงานอาชีพของตนเอง จะเห็นได้ว่า การพัฒนางานอาชีพ จึงเป็นความรับผิดชอบและความมุ่งหมายร่วมกันของทั้งองค์กรและบุคลากร

๓. การสร้างและพัฒนาทีมงาน (Team Building and Team Development)

การสร้างทีม หมายถึง กระบวนการพัฒนาที่ช่วยให้สมาชิกขององค์กรทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ซึ่งการสร้างทีมจะช่วยให้พนักงานเพิ่มพูนทักษะการจัดการกับปัญหา พัฒนาการสื่อสาร และยอมรับซึ่งกันและกัน และเป็นการใช้ปฏิสัมพันธ์ของกิจกรรมกลุ่มต่อสมาชิกของทีม ให้เกิดการเพิ่มพูนความเชื่อมั่นและการเปิดเผย

ทีมงาน คือ การที่กลุ่มบุคคลเข้ามาร่วมกันในการปฏิบัติงานอย่างหนึ่งอย่างใดตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้โดยผู้ที่เข้ามาร่วมปฏิบัติงานจะต้องรับรู้และเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ มีการแบ่งภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบและรับทราบข้อตกลงต่าง ๆ ของกลุ่มอย่างชัดเจน การทำงานของทีมจะต้องเป็นไปตามระบบเปิด (Open system) และมีการติดต่อประสานงานอย่างมีประสิทธิภาพในระหว่างผู้ปฏิบัติงาน ส่วนพฤติกรรมในการทำงานเป็นทีมจำเป็นต้องมีลักษณะที่สำคัญต่าง ๆ ดังนี้

- ๑) มีการสื่อสารกันอย่างมีประสิทธิภาพ พูดจากันชัดเจน
- ๒) มีการประสานงาน
- ๓) มีการตรวจสอบการทำงานของกันและกันตลอดเวลา
- ๔) มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลย้อนกลับซึ่งกันและกัน มีการบอกกล่าวกัน จะต้องยอมรับการที่คนอื่นให้ Feed back เพื่อเราจะได้นำไปปรับปรุงแก้ไข
- ๕) สมาชิกแต่ละคนจะต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ สภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

การเพิ่มประสิทธิภาพของทีมสามารถทำได้หลายวิธี ยกตัวอย่างเช่น มีการแบ่งแยกบทบาทของสมาชิกให้ชัดเจนว่าแต่ละคนมีหน้าที่อะไร โดยต้องให้ทุกหน้าที่นั้นส่งเสริมซึ่งกันและกันอาจจัดให้มีการจูงใจให้สมาชิกแต่ละคนปฏิบัติงาน อีกทั้งผู้นำกลุ่มจะต้องเป็นผู้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับองค์กร และเชื่อมโยงการจูงใจให้ทำงานเพื่อที่เขาจะได้สามารถทำงานร่วมกันได้ หรืออาจใช้วิธีการแยกขนาดของกลุ่มให้เล็กลงเพื่อประสิทธิภาพของงาน ขนาดของทีมที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับภารกิจของทีม รวมถึงการจัดให้มีการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิก นอกจากนั้นแล้วการพัฒนาการทำงานเป็นทีมพึงพิจารณาปัจจัยสู่ความสำเร็จที่ช่วยให้ทีมสามารถแข่งขันกับทีมอื่นๆ ได้ ซึ่งประกอบไปด้วยหลักการที่สำคัญ ดังนี้

- ๑) สมาชิกแต่ละคนต้องรู้เป้าหมายของการทำงานร่วมกันเป็นทีมว่าทีมต้องการอะไร
- ๒) สมาชิกทุกคนต้องมีความต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายนั้นด้วย
- ๓) สมาชิกทุกคนต้องมีความสามารถที่จะปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของตน
- ๔) สมาชิกทุกคนต้องทำหน้าที่ของตนและมีความรับผิดชอบ
- ๕) สมาชิกทุกคนต้องพร้อมและกระตือรือร้นกระฉ่งในการปฏิบัติหน้าที่ของตน
- ๖) มีการทำงานที่สัมพันธ์กันเป็นทีม ทำงานร่วมกันได้

ทั้งนี้ เงื่อนไขสำคัญที่จะก่อให้เกิดทีมที่มีประสิทธิผล จำเป็นที่จะต้องพิจารณารายละเอียดที่สำคัญดังต่อไปนี้ กล่าวคือ สมาชิกทุกคนจะต้องมีความรับผิดชอบและความผูกพันทางจิตใจกับเป้าหมายของทีม สมาชิกแต่ละคนจะต้องสนใจที่จะสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในทีม มิใช่สนใจแต่เฉพาะงานของทีมเพียงอย่างเดียว ทีมจะต้องมีการแลกเปลี่ยนแนวคิดระหว่างสมาชิก และทีมจะต้องมีการรวบรวมข้อมูล ข่าวสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลย้อนกลับเพื่อเสนอให้ทีมทราบถึงผลการทำงาน

๔. การพัฒนาองค์กร (Organization Development)

การพัฒนาองค์กร มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพและปรับปรุงสุขภาพขององค์กรให้แข็งแรงสมบูรณ์ยิ่งกว่าเดิม นอกจากนี้การพัฒนาองค์กรจะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้เกิดขึ้นในจุดใดจุดหนึ่ง แต่จะต้องเป็นไปทั่วทั้งระบบขององค์กร และการพัฒนาองค์กรจะต้องคำนึงถึงการปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรม ซึ่งจะต้องเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงที่ความคิดของคนในองค์กรเสียก่อน เมื่อคนในองค์กรเปลี่ยนแปลงความคิดแล้วย่อมจะช่วยส่งผลเชื่อมโยงไปยังการปรับเปลี่ยนโครงสร้างในการทำงานและปรับเปลี่ยนการใช้เทคโนโลยี การพัฒนาองค์กรประกอบไปด้วยขั้นตอนที่สำคัญต่างๆ ดังนี้^{๕๕}

^{๕๕} สุจิตรา ธนานันท์, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๑๐๘- ๑๑๕.

๑) การวินิจฉัยองค์กร (Organization Diagnosis)

การวินิจฉัยองค์กรเป็นกิจกรรมที่ผู้บริหารตระหนักถึงปัญหาที่องค์กรประสบอยู่ หรือมองเห็นโอกาสในการพัฒนาองค์กร แล้วดำเนินการแต่งตั้งผู้ที่มีอำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบในการพัฒนาองค์กร ซึ่งมักจัดตั้งเป็นทีมงานพัฒนาองค์กรให้ทำการศึกษา ทำความเข้าใจและอธิบายสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา และเสนอแนะวิธีการพัฒนาองค์กรในอนาคต

๒) การกำหนดกลยุทธ์และวางแผนพัฒนาองค์กร (Establish OD Strategy and Implementation Plan)

ในขั้นตอนนี้ทีมงานพัฒนาองค์กรจะนำข้อมูลจากการวินิจฉัยองค์กรมากำหนดกลยุทธ์และวางแผนพัฒนาองค์กร และวางแผนปฏิบัติงาน (Action Plan) เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการซึ่งจะต้องดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และเป็นขั้นตอน โดยพิจารณาภาพรวมขององค์กร เพื่อให้แผนปฏิบัติการสามารถบูรณาการเข้ากับกลยุทธ์ขององค์กร และสร้างผลงานที่สำเร็จให้เป็นรูปธรรม

๓) การดำเนินงานพัฒนาองค์กร (Organization Development Intervention)

การดำเนินงานพัฒนาองค์กร เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จในการพัฒนาองค์กร โดยผู้ที่มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการพัฒนาองค์กรจะนำแผนการพัฒนาองค์กรไปปฏิบัติโดยการวางแผนปฏิบัติงาน จัดทำตารางกิจกรรม กำหนดตารางเวลาและ ผู้รับผิดชอบอย่างชัดเจน ตลอดจนพยายามแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในการดำเนินงาน โดยเฉพาะปัญหาเฉพาะหน้าซึ่งอาจจะเกิดขึ้นโดยไม่คาดคิดและเตรียมรับมือมาก่อน ดังนั้น ผู้ทำการพัฒนาองค์กรจะต้องเปิดใจ ตื่นตัวและเตรียมพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาอยู่ตลอดเวลา

๔) การประเมินผลการพัฒนาองค์กร (Organization Evaluation)

การประเมินผลการพัฒนาองค์กร เป็นขั้นตอนสำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งในการพัฒนาองค์กรที่ช่วยในการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการพัฒนาองค์กร ว่าสอดคล้องกับเป้าหมาย เกณฑ์ และมาตรฐานที่กำหนดไว้เพียงใด ตลอดจนผู้ดำเนินการจะต้องแก้ไขและปรับปรุงอย่างไรเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตามที่ต้องการขณะเดียวกันก็จะเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ของทีมงานพัฒนาองค์กร โดยทีมงานจะได้รับข้อมูลย้อนกลับ เพื่อปรับปรุงตนเองให้สามารถทำการพัฒนาองค์กรได้ดีขึ้นในอนาคต

๒.๕ จุดมุ่งหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป

การกำหนดจุดมุ่งหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยกำหนดจากปัญหาและความต้องการในการพัฒนาบุคลากร ความมุ่งหมายพิจารณาได้ ๒ ประการ^{๖๐} คือ

๑. ความมุ่งหมายขององค์กร เป็นความมุ่งหมายในแง่ส่วนรวม ได้แก่
 - ๑) เพื่อสร้างความสนใจในการปฏิบัติงานของข้าราชการ พนักงานและเจ้าหน้าที่
 - ๒) เพื่อสอนแนะวิธีการปฏิบัติงานที่ดีที่สุด
 - ๓) เพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานให้ได้ผลสูงสุด
 - ๔) เพื่อลดความสิ้นเปลือง และป้องกันอุบัติเหตุในการปฏิบัติงาน
 - ๕) เพื่อจัดวางมาตรฐานในการปฏิบัติงาน
 - ๖) เพื่อพัฒนาฝีมือในการปฏิบัติงานของบุคคล
 - ๗) เพื่อพัฒนาการบริหาร โดยเฉพาะการบริหารด้านบุคคลให้มีความพึงพอใจทุกฝ่าย
 - ๘) เพื่อฝึกฝนบุคคลไว้เพื่อความก้าวหน้าของงาน และการขยายขององค์กร
 - ๙) เพื่อสนองบริการอันมีประสิทธิภาพแก่สาธารณะ

๒. ความมุ่งหมายส่วนบุคคล หมายถึง ความมุ่งหมายของข้าราชการ พนักงานที่ปฏิบัติงานอยู่ในองค์กร ความมุ่งหมายส่วนบุคคล ได้แก่

- ๑) เพื่อความก้าวหน้าในการเลื่อนขั้นตำแหน่ง
- ๒) เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพในการปฏิบัติงาน
- ๓) เพื่อพัฒนาฝีมือในการปฏิบัติงานโดยการทดลองปฏิบัติ
- ๔) เพื่อฝึกฝนการตัดสินใจ
- ๕) เพื่อเรียนรู้งาน ลดอัตราเสี่ยงในการปฏิบัติงาน
- ๖) เพื่อปรับปรุงสภาพการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น
- ๗) เพื่อส่งเสริมและสร้างขวัญในการปฏิบัติงาน
- ๘) เพื่อเข้าใจนโยบายและความมุ่งหมายขององค์กรที่ปฏิบัติงานอยู่ให้ดีขึ้น
- ๙) เพื่อให้มีความพอใจในการปฏิบัติงาน

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีจุดมุ่งหมายหรือเป้าประสงค์เพื่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่มีประสิทธิภาพได้มาตรฐานเกิดความพึงพอใจร่วมกันกับทรัพยากรมนุษย์ทุกระดับ โดยสามารถอธิบายได้ ดังนี้

๑. จุดมุ่งหมายในแง่การสร้างประสิทธิภาพและศักยภาพในการทำงาน

^{๖๐} พยอม วงศ์สารศรี, การบริหารงานบุคคล, หน้า ๑๗๑.

เมื่อองค์กรส่วนใหญ่มีความมุ่งหมาย ๑ ประการ^{๖๐} ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เช่น ได้แก่การอยู่รอดด้วยผลกำไรที่เพียงพอ การมีขีดความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืน และการมีความชอบธรรมทางสังคม ความมุ่งหมายเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อเป้าประสงค์ของการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งอาจจะสามารถแปลงความมุ่งหมายใหญ่ระดับองค์กรมาสู่ความมุ่งหมายย่อยระดับการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งจะสามารถช่วยให้เราเห็นภาพความมุ่งหมายของการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ได้ ดังนี้

๑) ในแง่ของการที่จะต้องสร้างความมั่นใจว่าองค์กรจะสามารถอยู่รอดได้พร้อมไปกับความสามารถที่จะมีกำไรในการประกอบกิจการงานใด ๆ ได้อย่างเพียงพอ (Goal Of Securing Viability With Adequate Profitability) นั้น การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ ก็คงจะต้องกำหนดความมุ่งหมายในแง่ของการสร้าง “ผลิตภาพด้านแรงงาน” (Labour Productivity) ให้เกิดขึ้นภายในองค์กรนั้น ย่อมหมายถึงว่า การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์จะต้องทำให้องค์กรเกิดความคุ้มค่าในการลงทุน (Cost-Effectiveness) ที่เกี่ยวกับทรัพยากรบุคคลในองค์กร

๒) ในแง่ของการที่องค์กรประสงค์ที่จะมีความได้เปรียบในการแข่งขันอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ก็จะต้องกำหนดความมุ่งหมายในแง่ของการที่จะทำให้องค์กรพร้อมกับการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการทำให้องค์กรมีความยืดหยุ่นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงและการแข่งขันอย่างยั่งยืนจึงเป็นเป้าประสงค์ที่สำคัญอีกประการของงานด้านการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์

๓) ในแง่ของการที่องค์กรประสงค์ที่จะมีความชอบธรรมทางสังคม ก็ถือเป็นภาระหน้าที่สำคัญของการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ที่จะต้องมุ่งเน้นการสร้างความรู้สึกรู้สึกให้องค์กรให้มีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรับผิดชอบต่อบุคลากรภายในองค์กร และผลกระทบจากการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะไปมีผลต่อสังคมภายนอก ซึ่งต่อมาได้ขยายนิยามความรับผิดชอบต่อออกไปสู่ความรับผิดชอบต่อสังคมสิ่งแวดล้อม และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มต่าง ๆ

^{๖๐} สมบัติ กุสุมาลี, *บริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ไปเพื่ออะไร?* , โครงการบัณฑิตศึกษา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ประชาธิปัตย์, อ่างใน พระศักดิ์ดา วิสุทธิญาณ (มรดา), *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕.*

๒. จุดมุ่งหมายในแง่การสร้างคุณธรรมจริยธรรมในองค์กร^{๖๒}

ทรัพยากรมนุษย์ที่ผ่านหลักสูตรการฝึกอบรมเกิดศักยภาพในการทำงานแก่องค์กรสูงสุด และประโยชน์ร่วมกันทั้งทางการทำงานและความสุขในการอยู่ร่วมกันซึ่งจะช่วยปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กร วิธีการทำงานหรือนิสัยการทำงานโดยมุ่งเน้นการสร้างคามพึงพอใจให้แก่ลูกค้าการทำงานเป็นทีม การมีระเบียบวินัยและการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการชี้แจง “วิสัยทัศน์” และการเน้นหนักให้มีการยึดมั่นใน “คุณค่า” หรือ “ค่านิยม” ขององค์กรอย่างต่อเนื่อง

สรุป จุดมุ่งหมายการฝึกอบรมและพัฒนา คือ แสดงถึงผลของความต้องการ ควรบอกถึงพฤติกรรมที่ปรารถนา สภาพการณ์ของสิ่งที่เกิดขึ้น และบอกถึงมาตรฐานที่พนักงานแต่ละคนปฏิบัติ สามารถวัดได้ การบอกถึงจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนจะช่วยให้สามารถเลือกวิธีการและวัสดุอุปกรณ์ตลอดจนเลือกแนวทางการประเมินผลได้ตรงกับโปรแกรมการฝึกอบรมและพัฒนา

๒.๖ สรุป

จากการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป ทำให้ทราบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นการมองมนุษย์ในฐานะเป็นทรัพยากร คือเป็นทุนเป็นปัจจัยในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นคำที่เกิดในช่วง ค.ศ. ๑๙๖๕ – ๑๙๗๐ คือ พ.ศ. ๒๕๐๘ – ๒๕๑๓ เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในช่วงที่เน้นเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ และก็ขยายไปถึงการพัฒนาสังคม แต่เดิมนั้นเชื่อว่า การพัฒนาบุคลากรเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับองค์กรและมีใช่เป็นหน้าที่ที่องค์กรจะต้องจัดให้มีการพัฒนาบุคลากรของตนแต่อย่างใด องค์กรมีหน้าที่เฉพาะแต่เพียงบังคับบัญชาควบคุมให้พนักงานแต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่ง หรือตามที่ได้รับมอบหมายก็เพียงพอแต่ต่อมามีความเชื่อว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นที่องค์กรทุกองค์กรต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้ว่าจะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ แต่องค์กรจะได้รับประโยชน์มากกว่า เพราะว่าในยุคโลกาภิวัตน์นี้ทรัพยากรมนุษย์ เป็นกุญแจไขสู่ความสำเร็จของชาติ ถ้าหากประเทศใดประเทศหนึ่งมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ คุณภาพ และจริยธรรมสูง เชื่อว่าคงก้าวเข้าไปแข่งขันในโลกไร้พรมแดนได้อย่างไม่ยากเย็นนักเพื่อให้ธุรกิจสามารถนำไปเป็นรูปแบบเพื่อพัฒนาองค์กรที่นำไปสู่ความสำเร็จได้ทั้งองค์กรและประเทศชาติ ดังนั้นจึงได้เกิดแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาต่าง ๆ ออกมาสนับสนุนไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีความต้องการและความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์มาสโลว์ ทฤษฎีการจูงใจของ Lyman W.Porter และ Edward E.

^{๖๒} ชำนาญ พิมลรัตน์, เป้าหมายงานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, อ้างใน พระศักดิ์ดา วิสุทธิญาโณ (มรดา), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนา”, หน้า ๕๖.

Lawler ทฤษฎีการเสริมแรงเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักทฤษฎี X และทฤษฎี Y จากนั้นก็ได้นำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยแบ่งระบบของการพัฒนาออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระบบการพัฒนาในระดับจุลภาค และระดับมหภาค ระดับจุลภาคเป็นระดับการเรียนรู้ในองค์การการเรียนรู้ใน ๓ ส่วน คือ ๑) การเรียนรู้ของบุคคล ๒) ทีมการเรียนรู้ และ ๓) องค์การแห่งการเรียนรู้, ระบบการพัฒนาในระดับมหภาคก็มีอยู่ ๓ ส่วนเช่นกัน คือ ๑) การพัฒนาระดับชุมชนหรือประเทศ ๒) การพัฒนาระดับภูมิภาค และ ๓) การพัฒนาสู่ระดับโลก

การพัฒนาในแต่ละระดับก็มีหลักการและวิธีการพัฒนาที่ต่างกันออกไปตามความเหมาะสมแต่เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วก็จะมีหลักการและวิธีการที่คล้าย ๆ กัน คือ หลักการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สามารถจำแนกออกเป็น ๓ แนวทางใหญ่ ๆ ได้แก่ ๑) แนวทางการดำเนินให้บุคลากรได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อนำมาปรับปรุงความสามารถในการทำงาน โดยวิธีการ ๓ ประการ คือ (๑) การฝึกอบรม (Training) (๒) การศึกษา (Education) และ (๓) การพัฒนา (Development) ๒) แนวทางการนำกิจกรรมที่มีการกำหนดและวางรูปแบบอย่างมีระบบมาใช้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะ และปรับปรุงพฤติกรรมของพนักงานให้ดีขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาใน ๓ ส่วน คือ (๑) การพัฒนาบุคคล (Individual Development) (๒) การพัฒนาสายอาชีพ (Career Development) และ (๓) การพัฒนาองค์การ (Organization Development) ๓) แนวทางการพัฒนาองค์การให้เป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) เป็นการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้และงานเข้าด้วยกันซึ่งสามารถรวมกันได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบใน ๓ ส่วน คือ ในระดับบุคคล (Individual) ระดับกลุ่ม หรือทีมผู้ปฏิบัติงาน (Work groups or teams) และระดับระบบโดยรวม (The system) เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่จะได้รับการพัฒนาใน ๒ ประการ คือ ๑) ความมุ่งหมายขององค์การ เป็นความมุ่งหมายในแง่ส่วนรวม ได้แก่ เพื่อสร้างความสนใจในการปฏิบัติงานของข้าราชการ พนักงานและเจ้าหน้าที่, เพื่อสอนแนะวิธีการปฏิบัติงานที่ดีที่สุด และเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานให้ได้ผลสูงสุด เป็นต้น ๒) ความมุ่งหมายส่วนบุคคล หมายถึง ความมุ่งหมายของข้าราชการ พนักงานที่ปฏิบัติงานอยู่ในองค์การ ความมุ่งหมายส่วนบุคคล ได้แก่ เพื่อความก้าวหน้าในการเลื่อนขั้นตำแหน่ง, เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพในการปฏิบัติงาน, เพื่อพัฒนาฝีมือในการปฏิบัติงานโดยการทดลองปฏิบัติ, เพื่อปรับปรุงสภาพการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น และเพื่อส่งเสริมและสร้างขวัญในการปฏิบัติงาน เป็นต้น

บทที่ ๓

การพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการถือได้ว่าเป็นหลักธรรมสำคัญในการพัฒนาบุคลิกของพระพุทธศาสนาอีกหลักธรรมหนึ่งที่สามารถพัฒนาบุคลิกได้ครบทั้งกาย วาจา และใจ เพราะว่าการพัฒนาบุคลิกในทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งเน้นไปในการพัฒนาที่มองคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ ความหมายคือ มนุษย์นั้นมีความเป็นมนุษย์ของเอาเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล^๑ อีกทั้งเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นในส่วนของจิตใจหรือพฤติกรรมเป็นหลักใหญ่ สำหรับหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาก็มีหลายอย่างด้วยกัน แต่ในที่นี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาเฉพาะหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ใช้ในการพัฒนาบุคลิกด้านพื้นฐานในสมัยพุทธกาล ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาการพัฒนาบุคลิกตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ โดยผู้วิจัยได้แยกประเด็นออกเป็นข้อ ๆ ดังนี้คือ

๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกเชิงพุทธ

ความคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา มี ๔ อย่าง คือ ๑. พระพุทธศาสนามองว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมชาติในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาตินั้น เมื่อธรรมชาติเป็นระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย มนุษย์ซึ่งเป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งด้วย ก็จึงเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่เป็นองค์รวมอันนี้ การที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้ เราเรียกว่าความเป็นไปตามกระบวนการของเหตุปัจจัย โลกทั้งโลก จักรวาลทั้งจักรวาล เป็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยทั้งสิ้น เมื่อมนุษย์มาเป็นพวกหนึ่งหรือประเภทหนึ่งอยู่ในระบบนี้ มันก็อยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนี้ด้วย จะเรียกว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติหรือไม่เป็น ก็เป็นไปโดยอัตโนมัติเท่านั้น

๒. ในเมื่อมนุษย์อยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ ก็ย่อมเป็นไปตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น เพราะฉะนั้น มนุษย์ทำอะไรขึ้นมา ก็มีผลในระบบเหตุปัจจัยนี้ กระทบต่อสิ่งภายนอกบ้าง กระทบตัวเองบ้าง และใน

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษากับการพัฒนาศรีพยานุรักษ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

ทำนองเดียวกัน สิ่งที่เกิดขึ้นภายนอก ก็มีผลกระทบต่อตัวมนุษย์ด้วย คือทั้งในมุมกิริยาและปฏิบัติ ตัวเองทำไปก็กระทบสิ่งอื่น สิ่งอื่นเป็นอย่างไรก็มากระทบตัวเอง ข้อสำคัญคือมองไปให้ครบตลอดทั่วระบบความสัมพันธ์นี้ ว่าชีวิตและกิจกรรมการกระทำของตนเอง ทั้งเป็นไปตามระบบเหตุปัจจัยแล้วก็ทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัย

๓. มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ทางพระเรียกว่าเป็นทัมมะ คือเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ข้อนี้ถือว่าเป็นความคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาขึ้นมา ก็เพราะถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก หลักนี้เป็นแกนสำคัญของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้จริยธรรมมีความหมายเท่ากับการศึกษา และเพราะเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ จริยธรรมจึงเป็นระบบที่มีความประสานกลมกลืน เช่น ทำให้จริยธรรมกับความ สุข เป็นสภาพที่พัฒนาไปด้วยกันได้หรือเป็นจริยธรรมแห่งความสุข หลักการนี้ถือว่า ความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่การฝึกฝนพัฒนา ถ้าไม่พัฒนาแล้วมนุษย์ไม่ประเสริฐ และมนุษย์นั้นเมื่อพัฒนาแล้วสามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง อันนี้เป็นข้อยืนยันของพระพุทธศาสนาว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้จนประเสริฐสุดเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง

๔. ความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วอย่างหนึ่ง คือการทำให้ความแตกต่างกลายเป็นความประสานเสริมเติมเต็มกลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ เมื่อมนุษย์ยังไม่พัฒนา ทำให้เกิดความแตกต่างเป็นขัดแย้ง หรือเกิดความสับสนแล้วความแตกต่างก็กลายเป็นความขัดแย้ง ศักยภาพของการพัฒนาคือการทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริม การพัฒนามนุษย์อย่างนี้จะต้องมาประยุกต์เข้ากับการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมด

เครื่องวัดการพัฒนาของมนุษย์ที่แท้จริง คือการที่ความสามารถยิ่งขึ้น ๆ ในการทำให้ความเป็นอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายเกื้อกูลเอื้อประโยชน์แก่กันมากขึ้น เบียดเบียนกันน้อยลง และทำให้โลกอุดมสมบูรณ์งดงามเหมาะแก่การอยู่อาศัยมากยิ่งขึ้น^๒

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า “การพัฒนามนุษย์ โดยมองคนในฐานะเป็นมนุษย์ หมายความว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของเขาเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิตคือความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล”

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๑.

^๓ อ้างแล้ว.

การพัฒนาคนในที่นี่ไม่ใช่เน้นด้านการพัฒนาความสามารถหรือความรู้ในวิชาการต่าง ๆ แต่หมายถึงพัฒนาคุณสมบัติที่อยู่ภายในตัวบุคคล เช่นศีลธรรมหรือพัฒนาจิตใจนั่นเอง

การพัฒนาคน เป็นการพัฒนาขั้นพื้นฐานต่อเนื่องเป็นการพัฒนาระยะยาว มองคนในฐานะเป็นมนุษย์ต้องให้ความสำคัญว่า การจะพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างไร เพื่อพร้อมที่จะเป็นทรัพยากร เป็นทุนเป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพ ในการพัฒนาประเทศโดยองค์รวม ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในความหมายเป็นการพัฒนาระยะสั้น เป็นการพัฒนาโดยยุคสมัย มีความหมายขึ้นกับกาลเทศะ และสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของยุคสมัยนั้น ๆ แต่ทั้งนี้แม้เป็นคำที่แยกออกจากกันชัดเจน แต่ทั้งสองคำมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างมากกล่าวคือคุณภาพของการพัฒนาใด ๆ จะบังเกิดได้ประโยชน์สูงสุดต่อเมื่อมีการพัฒนาการอย่างมีคุณภาพของการพัฒนาทั้งสองอย่างด้วยกัน^๔

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความเห็นว่า “จากการที่มนุษย์พัฒนาได้นี้เอง ทำให้มนุษย์มีระดับการพัฒนาที่แตกต่างกัน ความแตกต่างทางสังคมในทัศนะจึงเกิดจากระดับการพัฒนาของบุคคล โดยท่านได้แบ่งบุคคลในสังคมออกเป็น ๔ ระดับตามความสามารถในการพัฒนาจิตใจและปัญญา โดยวัดจากมาตรฐานของปุถุชน^๕ คือ

๑. มนุษย์ที่ต่ำกว่ามาตรฐานปุถุชนสามัญ
๒. มนุษย์ปุถุชนสามัญ
๓. มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว
๔. มนุษย์ที่ประเสริฐ

จากการแบ่งมนุษย์ออกเป็นระดับต่าง ๆ นี้เองทำให้เห็นว่า การพัฒนาคนในสังคมมีความแตกต่างกันหลากหลายตามระดับของการพัฒนาคุณธรรมและปัญญาที่มีความก้าวหน้าและล้ำหลังแตกต่างกัน โดยที่บางคนมีคุณธรรมน้อย บางคนมีคุณธรรมมาก แต่บุคคลเหล่านี้ก็สามารถที่จะพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าได้ทุกเมื่อ และบุคคลที่ความแตกต่างกันนี้มีความเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นทางสังคม ท่านยังได้กล่าวอีกว่า “คนจะพัฒนาได้ต้องอาศัยเครื่องมือที่สำคัญที่สุดคือการศึกษา การศึกษาจะทำให้คนเป็นคนดีมีความสุข และเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ การพัฒนาคนมีความหมายที่สำคัญอยู่สองประการ คือ ๑) การพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พัฒนาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๔.

๒) การพัฒนาคนในฐานะเป็นทรัพยากรมนุษย์” การพัฒนามนุษย์ต้องพัฒนาคนเป็นแกนกลาง โดยเริ่มต้นที่ฐานคือการพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติพร้อมที่จะดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งปัญญาเพื่อให้มีชีวิตที่ดีงามเรียกว่า “พัฒนาให้เป็นบัณฑิตผู้สามารถนำชีวิตและสังคมไปสู่สันติสุข” ส่วนการพัฒนาคนในฐานะเป็นทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นการช่วยให้สังคมมีทุนมนุษย์ที่คุณภาพ และประสิทธิภาพในการประกอบกิจกรรมที่จะทำให้เกิดผลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยพัฒนาให้เป็นนักผลิตผู้มีความพร้อมที่จะสนองความต้องการของสังคม เมื่อสังคมได้พัฒนามนุษย์ให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ มนุษย์ที่พัฒนาดีแล้วก็จะมีส่วนร่วมที่รวมกำลังกันสร้างสรรค์สังคมให้เจริญงอกงาม “เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อโอกาสให้ทุกคนเจริญยิ่งขึ้น ไปในการมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุข” คนกับสังคมจึงเป็นปัจจัยของกันและกัน การพัฒนาคนกับการพัฒนาสังคมมีความสัมพันธ์กัน โดยจะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้วย

ดังนั้น ในการสร้างสรรค์รูปแบบสังคมที่ดีอันมีจุดหมายเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี เกื้อกูลให้มนุษย์ได้พัฒนาศักยภาพของตนเพื่อให้เข้าถึงชีวิตที่ดีงาม ยิ่งสังคมเจริญพัฒนาขึ้นเท่าใด ก็จะเป็นสภาพแวดล้อมที่ดีที่ทำให้มนุษย์พัฒนาตนเองได้ง่ายขึ้นเท่านั้น “เราสร้างสังคมที่ดีที่สุดเพื่อช่วยเป็นสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลให้ชีวิตมนุษย์ได้พัฒนาอย่างดีที่สุด”^๖

๓.๑.๑ ความหมายของการพัฒนา

คำว่า พัฒนา มีรากศัพท์ มาจากภาษาบาลีว่า วฑฺฒน^๗ หมายถึง เจริญ รุ่งเรือง งอกงาม เจริญขึ้น เติบโต ก้าวหน้า แก่ เฒ่า^๘ ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ อธิบายความหมายคำว่า พัฒนา ไว้ว่า การทำให้เจริญ ตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนา การพัฒนาจึงตรงกับคำว่า ภาวนา^๙ หมายถึง คุณชาติเป็นเครื่องยังกุศลให้เกิด คุณชาติเป็นเครื่องยังกุศลให้เจริญ ความมีสำรวมใจตั้งความปรารถนา การทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น ให้เจริญขึ้น การอบรมให้เจริญขึ้น^{๑๐} โดย

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘.

^๗ จานงค์ อดิวัตตนิทธี, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๗.

^๘ ประยุทธ์ หลงสมบูรณ์, พจนานุกรม มคอ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๗.

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นามมีบุ๊ค จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๕.

^{๑๐} จานงค์ อดิวัตตนิทธี, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า ๑๑๗.

^{๑๑} ประยุทธ์ หลงสมบูรณ์, พจนานุกรม มคอ-ไทย, หน้า ๕๔๑.

พระพุทธศาสนาแสดงหลักการภาวนาหรือการพัฒนาไว้ว่า จะต้องดำเนินไปพร้อม ๆ กัน ๔ ทาง คือ กาย ศีล จิต และปัญญา^{๑๒} ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายรายละเอียดของภาวนา ๔^{๑๓} ไว้ดังนี้

๑) กายภาวนา การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือทางวัตถุ ซึ่งมีคำอธิบายไว้หลายอย่าง ได้แก่ อินทรีย์สังวร แปลว่าสำรวมอินทรีย์ ๖ แต่บางแห่งแสดงไว้เพียง ๕ คือ ยกเว้นใจ ให้รู้จักคิดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ รวมทั้งการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกาย นอกจากนี้บางครั้ง กายภาวนา หมายถึง กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางกาย ได้แก่ การบริโภคน้ำ การใช้สอยต่างๆ ซึ่งเป็นหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนา คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

๒) สีลภาวนา การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ เพื่อนมนุษย์ ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย มีความสุจริตกาย วาจา ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน ซึ่งมองได้สองด้าน คือ ด้านภายในตัวเอง กับด้านภายนอก โดยที่ด้านภายใน คือ การฝึกกายวาจาให้เดินเข้าสู่ทางที่ถูกต้องปราศจากโทษ เพื่อให้เป็นพื้นฐานในการฝึกอบรมจิตต่อไป สำหรับด้านภายนอก คือ การมองในแง่ประโยชน์ของสังคม ได้แก่ การไม่เบียดเบียนกันเป็นอย่างน้อย ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น ต่อจากนั้นเป็นศีลที่เกื้อกูลยิ่งขึ้น คือ การช่วยเหลือทางสังคม

๓) จิตตภาวนา การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ คือ การทำจิตใจให้เจริญออกงามขึ้นในคุณธรรม ความดีงาม ความเข้มแข็งมั่นคง และความเบิกบานผ่อนคลายสงบสุข มีคุณภาพจิตดี มีสมรรถภาพจิตดี มีสุขภาพจิตดี เข้มแข็งมั่นคง เจริญออกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่อนคลาย เป็นต้น

^{๑๒} อด. ต.ก. (บาลี) ๒๐/๑๐๑/๒๔๓, อด. ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๐๑/๓๓๗, อด. ป.ญจก. (บาลี) ๒๒/๗๕/๕๗, อด. ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๗๕/๑๔๔.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐), หน้า ๗๐, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับเดิม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๗๑, พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๕-๑๕.

๔) ปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ ความคิดความเข้าใจ และการหยั่งรู้ความจริง ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง คือ เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะหรือตามที่มันเป็น สิ่งทั้งหลายเป็นอย่างไร ก็รู้ตามที่มันเป็นอย่างนั้นแค่นั้น เกิดญาณตัญญาทัสสนะ รู้เท่าทันเห็นแจ้ง โลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

อีกนัยหนึ่ง คำว่า “พัฒนา” แปลว่า เจริญ หรือทำให้เจริญ ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาสมบัติที่อยู่ในตัวบุคคล เช่น ศีลธรรม ศัพท์ที่ให้ความหมายใกล้เคียงกันที่พบเห็นมากในทางพระพุทธศาสนามีปรากฏอยู่ ๑ ศัพท์^๔ คือ

๑) ศัพท์ว่า “ภาวนา” แปลว่า การทำให้เจริญ การทำให้เกิดมี, การทำให้มีให้เพิ่มขึ้น^๕ หรือการเติบโต ดังปรากฏคำที่ใช้ในพระพุทธศาสนา เช่น สมถภาวนา หรือวิปัสสนาภาวนา ในทางพระพุทธศาสนามีการปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมาในทางพัฒนามนุษย์โดยรูปแบบการปฏิบัติรวมลงอยู่ในหลักกรรมไตรสิกขา คือ กระบวนการพัฒนาทางร่างกาย วาจา จิตใจและสติปัญญา ซึ่งสามารถฝึกอบรมฝึกฝนพัฒนามนุษย์ได้ทุกระดับชั้น และทุกระดับสังคม ซึ่งพระพุทธศาสนาสามารถพัฒนาทั้งที่เป็นวัตถุรูปธรรมสามารถมองเห็นจับต้องได้ และสามารถพัฒนามนธรรมอันเป็นความรู้สึกที่ไม่สามารถจับต้อง ส่วนมากมาในรูปของกิริยา คือ ภาวิต ที่แปลว่าเจริญแล้วดังพุทธพจน์ที่ว่า

ปลงจินานิ ภิกขเว อนาคตภยานิ เอตริหิ อสมุปปन्नานิ आयตี สมุปปชชิสฺสฺสนฺติ ตานิ
โเว ปฏิพฺพชฺชิตพฺพานิ ปฏิพฺพชฺชิตฺวา จ เตสํ ปหานาย วายมิตพฺพํ กตมานิ ปลงจ ภวิสฺสฺสนฺติ
ภิกขเว ภิกขุ อนาคตมทฺธานํ อภาวิตกายา อภาวิตสีลา อภาวิตจิตฺตา อภาวิตปลฺลยา ฯ เป ฯ
อิตติ โข ภิกขเว รมฺมสนฺโทสา วินยฺสนฺโทโส วินยฺสนฺโทสา รมฺมสนฺโทโส อิทํ ภิกขเว
ปจฺมํ อนาคตภยํ เอตริหิ อสมุปปन्नํ आयตี สมุปปชชิสฺสฺสนฺติ ตํ โเว ปฏิพฺพชฺชิตพฺพํ
ปฏิพฺพชฺชิตฺวา จ ตสฺส ปหานาย วายมิตพฺพํ^๖

แปลว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภยในอนาคต ๕ ประการนี้ ยังไม่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่จักเกิดขึ้นในกาลต่อไป ภยเหล่านั้น เธอทั้งหลายพึงรับรู้ไว้ และพึงพยายามเพื่อละภยเหล่านั้นเสีย

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พัฒนาการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

^๕ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๔๘๗.

^๖ อัง.ปญจก.(บาลี) ๒๒/๗๕/๕๗.

ภัยในอนาคต ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑ ในอนาคต หมู่กษัตริย์ไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา ฯลฯ ภัยในอนาคตประการที่ ๑ นี้ ซึ่งยังไม่เกิดขึ้นในบัดนี้ แต่จักเกิดขึ้นในเวลาต่อไป ภัยนั้น เธอทั้งหลายพึงรับรู้ไว้ และพึงพยายามเพื่อละภัยนั้นเสีย^{๑๑}

๒) ศัพท์ว่า “ทมะ” แปลว่า การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา^{๑๒} เป็นข้อที่ ๒ ในฉราวาสธรรม ๔ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

บุคคลอยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธามิตรธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรม^{๑๓} ธิติ จาคะ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก^{๑๔}

๓) ศัพท์ว่า “สิกขา” สิกขาเป็นคำภาษาบาลี ถ้าเป็นภาษาสันสกฤตก็เรียกว่า ศีกษา สิกขา แปลว่า การศึกษา การสำเนียง การฝึกฝนอบรม^{๑๕} มีความสำคัญมากทางพระพุทธศาสนา มาในคำว่า ไตรสิกขา การฝึกอบรมทั้งหมดในทางพระพุทธศาสนา กระบวนการทางปฏิบัติทั้งหมด เรียกว่าไตรสิกขา^{๑๖} คือ

(๑) อธิศีลสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติ อย่างสูง)

(๒) อธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่น สมาธิอย่างสูง)

(๓) อธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง)

ในที่บางแห่งยังปรากฏศัพท์ที่ใช้แทนกันอีกจำนวนหนึ่งได้แก่ ศัพท์ว่า อาเสวิต (เสพคุ่น) พหุลีกต (กระทำให้มาก) ยานีกต (ทำให้เป็นดูจยานที่เทียมดีแล้ว) วตุฤกต (ทำให้เป็นที่ตั้ง) อนุฤกต (เข้าไปตั้งไว้) ปริจิต (ประพฤตีสั่งสมเนื่อง ๆ) สุตมารทุท (ปรารภสม่าเสมอดีแล้ว) ซึ่ง

^{๑๑} อัง.ปญจก (ไทย) ๒๒/๗๕/๑๔๔.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๕.

^{๑๓} ธรรมะ และ ทมะ ในที่นี้มีความหมายว่า ปัญญา เหมือนกัน (ถ.ศ.อ. ๑/๒๔๖/๓๑๕-๓๑๖).

^{๑๔} ถ.ศ.(บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๕, ถ.ศ.(ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๕.

^{๑๖} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๖, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๑๒.

จะปรากฏในลักษณะของศัพท์พวง คือมาพร้อมกัน แต่โดยความหมายแล้ว ก็คือ เป็นการทำให้มีขึ้น ให้เกิดขึ้นนั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า

เมื่อเมตตาเจโตวิมุติอันบุคคลเสพมาแต่แรก ให้เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดูยานที่เยี่ยมดีแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้ง ประพฤติสังสมเนื่อง ๆ ปรารถสมาสมาดีแล้ว พึงหวังประโยชน์ ๑๑ อย่าง คือ หลับเป็นสุข ๑ ตื่นเป็นสุข ๑ ... เมื่อยังไม่บรรลुकุณวิเศษที่ยิ่งขึ้นไป ย่อมเกิดในพรหมโลก ๑ เมื่อเมตตาเจโตวิมุติ อันบุคคลเสพมาแต่แรก ให้เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดูยานที่เยี่ยมดีแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้ง ประพฤติสังสมเนื่อง ๆ ปรารถสมาสมาดีแล้ว พึงหวังประโยชน์ ๑๑ นี้แล^{๒๓}

เพื่อให้เข้าใจความหมายของการพัฒนาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงรวบรวมความหมายของการพัฒนา ในทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมาแสดงไว้ ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ^{๒๔} อธิบายว่า คำว่า “พัฒนา” หรือ วัฒนา ในภาษาบาลี แปลว่า รก คือรกรอย่างหนาแน่น เช่น ผมบนศิรชะรก เรียกว่าพัฒนา หรือวัฒนา หรือวัตนะ เป็นความเจริญเหมือนกัน และถ้าใครมีความประพฤติไม่มีประโยชน์ ก็เรียกว่าคนทำโลกให้รกร ใช้คำเดียวกับคำว่าวัตนะ จึงมีคำห้ามไว้ว่า น สียา โลกวตฺตโน อย่าเป็นคนรกรโลก โลกวตฺตโน แปลว่าคนทำโลกให้รกร ดังนั้นถ้าจะให้รกรไปด้วยคนดี ของดี ก็ต้องพัฒนาทางจิต ซึ่งเป็นผู้นำของกาย

พระเทพวิสุทธกวี (พิจิตร จิตตมโน)^{๒๕} อธิบายว่า คำว่า พัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาประเทศ การพัฒนาสติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น แต่ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริงที่ใช้ในการพัฒนาจิตนั้น ท่านใช้คำว่า ภาวนา หมายถึง การทำให้มี การทำให้เกิดขึ้น ทำให้เจริญ การอบรมการบำเพ็ญ เช่น คำว่า สมาธิภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือบำเพ็ญสมาธิ และ คำว่า วิปัสสนาภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือการบำเพ็ญวิปัสสนา

^{๒๓}วิ.ป.(บาลี) ๘/๓๓๑/๒๕๘, วิ.ป.(ไทย) ๘/๓๓๑/๔๕๔.

^{๒๔}พุทธทาสภิกขุ, การเมืองคือธรรมะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๓๑), หน้า ๑๕๕-๒๐๐.

^{๒๕}พระเทพวิสุทธกวี (พิจิตร จิตตมโน), การพัฒนาจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

พระไพศาล วิสาโล^{๒๖} อธิบายว่า การพัฒนาที่แท้จริงในทางพุทธธรรม จะต้องเอื้ออำนวยให้แต่ละคนตระหนักถึงสายสัมพันธ์ที่ตนมีต่อสังคมและธรรมชาติ อันตนจะต้องเกื้อกูลปัจจัยแวดล้อมดังกล่าวให้เป็นไปด้วยดี โดยไม่เอาผลประโยชน์ส่วนตนเป็นเกณฑ์ พร้อมกันนั้น การพัฒนาจะต้องมีธรรมะเป็นพื้นฐาน อำนวยให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม เมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความยุติธรรม

จางง์ อติวัฒนสิทธิ์^{๒๗} อธิบายว่า ตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนา การพัฒนาตรงกับคำว่า “ภาวนา” ซึ่งหมายถึง การทำให้เจริญงอกงาม (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Development) หากพิจารณาจากรากศัพท์ คำว่า พัฒนา มาจากภาษาบาลีว่า วัฒนะ หรือ วัฒนา คำนี้หมายถึงความเจริญก้าวหน้า หรือภาวะยืนยาวนาน เช่น คำว่า อายุวัฒนะ หมายถึง ทำให้อายุยืนนาน อันหมายรวมถึง ความเป็นผู้มีสุขภาพแข็งแรงดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน และนอกจากนี้ คำว่า วัฒนะ หมายถึง รุ่งเรือง ไม่มีระเบียบเลยก็ได้ เช่น คำว่า โลกวิพทุทโน หมายถึง เป็นคนรกรกโลก เป็นสิ่ง/เป็นคนที่โลกไม่ต้องการ อย่างไรก็ตาม คำว่า การพัฒนาในที่นี้เป็นคำที่กำหนดให้มีคุณค่า และตามหลักการของพระพุทธศาสนา การพัฒนาจะต้องดำเนินไปพร้อมๆ กัน ๔ ทาง คือ การพัฒนาทางด้านกายภาพ การพัฒนาศีลธรรมและ/หรือ การพัฒนาสังคม การพัฒนาทางด้านจิตใจ และการพัฒนาทางด้านปัญญา นอกจากนี้พระพุทธศาสนาพิจารณาว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการพยายามที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง รักษา สิ่งที่ดีให้คงอยู่ ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู และปรับปรุงทั้งตนเอง และสังคมรอบข้างให้ดีขึ้นและมีความหมายมากยิ่งขึ้น แต่ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในกระบวนการพัฒนาขึ้นอยู่กับบุคคลเป็นส่วนสำคัญ

จากข้อมูลที่น่าเสนอไปข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนา เป็นการเรียนรู้ ฝึกหัดพัฒนาตนให้เต็มศักยภาพของมนุษย์ เพราะการมีศักยภาพที่ดีจะทำให้ชีวิตดีงาม ทำให้โลกดีขึ้น และทำให้สังคมให้มีความสุข โดยมนุษย์สามารถพัฒนาให้รู้ ให้เข้าใจ ให้ทำได้ ให้ทำเป็น ทำให้งดงามและทำให้เป็นประโยชน์ พร้อม ๆ กัน ๔ ทาง คือ การพัฒนาทางด้านกายภาพ การพัฒนาศีลธรรมและ/หรือการพัฒนาสังคม การพัฒนาทางด้านจิตใจ และการพัฒนาทางด้านปัญญา ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู และปรับปรุงทั้งตนเอง และสังคมรอบข้างให้ดีขึ้นและมีความหมายมากยิ่งขึ้น การพัฒนามนุษย์ จึงเป็นการมองคนในฐานะเป็นมนุษย์ คือ มนุษย์มี

^{๒๖} พระไพศาล วิสาโล, พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๒๗} จางง์ อติวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

ความเป็นมนุษย์ของเขาเอง โดยชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิตคือ สุขภาพ อิศราภาพ ความดีงามของชีวิต

๓.๑.๒ ความหมายของมนุษย์

ความหมายของ “มนุษย์” หมายถึงจิตดวงแรกที่ปรากฏขึ้นในครรภ์มารดาจนถึงตาย^{๒๘} หมายความว่า ตั้งแต่จิตถือปฏิสนธิในครรภ์มารดาจนเติบโตคลอดออกมาเป็นทารก เติบโตเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ และ แก่ ตายไปจากโลกนี้ คือมนุษย์^{๒๙}

คำว่า มนุษย์ มาจาก ศัพท์ภาษาสันสกฤต ๒ ศัพท์ คือ มน + อุษย ในคัมภีร์ อภิธาน์ปทีปิกาสูจิ^{๓๐} แสดงไว้ ๒ นัย คือ

- ๑) มนุษย์ หมายถึง ผู้มีจิตใจสูง (มโน อุตฺสนมฺมสุธาติ มนุสฺโส)
- ๒) ผู้รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์(หิตาหิตฺ มนฺติ ชานาตีติ มนุสฺโส)

คำว่า “มนุษย์” แปลว่า ผู้มีใจสูง หมายถึง ผู้ที่มีใจสูงด้วยคุณธรรม ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า คุณธรรมที่จะทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นมนุษย์ที่แท้จริงได้ ก็เพราะศีล ๕ และ ธรรม ๕ กล่าวคือ การจะเกิดเป็นมนุษย์ได้ ก็เพราะศีลและธรรมนำมาให้เกิดตรงกันข้าม หากใครมีศีล ๕ ธรรม ๕ ไม่ครบ ก็จะขาดความเป็นมนุษย์โดยลำดับ ยิ่งเหลือความเป็นมนุษย์ลดน้อยลงทุกที เป็นได้แก่คนไม่ถึงขั้นเป็นมนุษย์ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุ^{๓๑} กล่าวถึงความ เป็นมนุษย์ไว้ว่า

เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง	เหมือนหนึ่งผู้มีดีที่แววขน
หากใจต่ำเป็นได้แค่เพียงคน	ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา

คำว่า มนุษย์ มีการเรียกใช้ หลายคำ เช่น ในภาษาบาลี เรียกว่า ชน หมายถึง คน, บุคคล หรือ คำว่า อิตฺติ หมายถึง มนุษย์เพศหญิง และ คำว่า ปุริส หมายถึง มนุษย์เพศชาย^{๓๒} คำว่า ปุคคล

^{๒๘}วิ.มหา.(บาลี) ๑/๑๗๒/๕๕, วิ.มหา.(ไทย) ๑/๑๗๒/๑๔๑.

^{๒๙}ดูรายละเอียดใน ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๑๕/๔๐-๔๑, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๕/๖๕-๖๖.

^{๓๐}พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาราษฎร์พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๓๐๖.

^{๓๑}พิน ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

^{๓๒}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๕๑๐.

แปลว่า บุคคล, สัตว์ (สิ่งมีชีวิต)^{๓๓} คำว่า บุคคล ปัจจุบันได้นำมาใช้ในภาษาไทย ใช้เรียกมนุษย์ ซึ่งมีความหมายเดียวกัน

สรุปความได้ว่า มนุษย์ ตามทัศนะพุทธศาสตร์ ดังนี้
 มนุษย์ คือ ผู้ที่มีจิตใจสูง
 มนุษย์ คือ ผู้รู้จักเหตุและผล
 มนุษย์ คือ ผู้เป็นเหล้ากอแห่งมनु
 มนุษย์ คือ ผู้สั่งสมความรู้และความคิดแบบไร้ขอบเขตจำกัด
 มนุษย์ คือ ผู้รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีใช้ประโยชน์^{๓๔}

ส่วนผู้วิชัยมองว่า ทัศนะที่อธิบายมนุษย์ได้ชัดเจนที่สุด คือ สิ่งที่ควรทำในความดี ในสิ่งที่มีประโยชน์ เพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ ความสุข ความสงบ ความสำเร็จของชีวิต ที่ประกอบด้วยศีลธรรม เมื่อมีศีลธรรมอยู่ในชีวิต ย่อมได้ชื่อว่าเป็นชีวิตที่ดี มีความรอบรู้ รู้จักคุณค่าต่าง ๆ ว่าจะไร้อะไรผิด และสามารถปฏิบัติธรรม จนพ้นจากความทุกข์ก้าวสู่พระนิพพานได้

๓.๒ ความหมายและความสำคัญของหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

๓.๒.๑ ความหมายของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

คำว่า “กุศลกรรมบถ ๑๐” หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม, ทางทำความดี, กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความเจริญหรือสุคติ มี ๑๐ อย่าง^{๓๕} คือ

ก. กายกรรม ๓ ได้แก่ ๑. ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๒. ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ๓. ละการประพฤติดิฉินในกาม เว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกาม

ข. วาจกรรม ๔ ได้แก่ ๔. ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ ๕. ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ๖. ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ ๗. ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ

ค. มโนกรรม ๓ ได้แก่ ๘. ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา ๙. ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา ๑๐. เห็นชอบตามคลองธรรม^{๓๖}

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐, ๒๔๒.

^{๓๔}พระมหาสมณ ปุจฉาจารย์ (จ่านิล), มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔.

^{๓๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

^{๓๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๕.

คำว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ในบาลีเรียกชื่อหลายอย่าง เช่นว่า ธรรมจริยา^{๓๓} ความประพฤติ ธรรมบ้าง โสโงย^{๓๔} ความสะอาดหรือเครื่องชำระตัวบ้าง อริยธรรม อารยธรรม, ธรรมของผู้เจริญ บ้าง อริยมรรค มรรคอันประเสริฐบ้าง สัทธรรม ธรรมดี, ธรรมแท้บ้าง, สัมปฐริสธรรม^{๓๕} ธรรมของ สัตบุรุษบ้าง

๓.๒.๒ ความสำคัญของหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

ความสำคัญของหลักกุศลกรรมบถ โดยความหมาย หลักกุศลกรรมบถนั้น คือหลัก ของศีลสิกขาส่วนหนึ่ง ถือว่ามีความสำคัญมากต่อการพัฒนามนุษย์ในปัจจุบัน เพราะว่า เป็นหลัก ช่วยให้นุษย์ที่ได้รับการพัฒนาแล้วอาศัยอยู่ในสังคมนี้ได้อย่างเป็นสุข สามารถช่วยลดปัญหาของ ประเทศชาติได้จำนวนมาก ตลอดจนเป็นเหตุให้โลกนี้ได้รับความสงบสุข เพราะว่า ในหลักของ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น ครอบคลุมการพัฒนามนุษย์ให้ดีทั้ง ๓ ทวาร คือ กาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนา ทั้งกาย วาจา และใจ^{๓๖} ไปในทางที่เป็นกุศลคือดีได้แล้ว ย่อมเป็นอุปการะต่อ การใช้ชีวิตในสังคม อันดับแรก ย่อมเป็นการทำให้ตนเป็นคนดี พร้อมทั้งยังปฏิบัติต่อคนรอบข้าง ด้วยความดี เมื่อทุกคนเป็นคนดีประพฤติปฏิบัติดีต่อกัน เป็นจำนวนมาก สังคมที่อยู่ก็เป็นสังคม ของคนดี สังคมของคนดีหลาย ๆ สังคมรวมกันใหญ่ขึ้นเป็นระดับประเทศ ประเทศก็กลายเป็น ประเทศที่มีประชากรเป็นคนดี เมื่อแต่ละประเทศมีแต่ประชากรที่เป็นคนดีมีศีลธรรม โลกใบนี้ย่อม เต็มไปด้วยคนดี

หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ หากว่า มนุษย์ได้ศึกษาและปฏิบัติตามอย่างถูกต้องและ เเคร่งครัดแล้วย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ได้มากอย่างที่กล่าวมา และจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนา มนุษย์ที่จะต้องใช้หลักกุศลกรรมบถเข้าไปในการจัดการ เพราะว่า ความเดือดร้อนหรือความทุกข์ ต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในสังคมโลกนี้ ล้วนแล้วแต่มีสาเหตุมาจากการที่มนุษย์นั้นขาดการพัฒนา ตนให้ตั้งอยู่ในหลักแห่งกุศลกรรมบถ

โดยนัยที่กล่าวมา แม้ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการในการแก้ปัญหาด้วยการนำมาสอนให้มนุษย์ได้สมาทานประพฤติปฏิบัติตาม เป็นเหตุให้ มนุษย์พัฒนาตนจากผู้ทุศีล เป็นคนมีศีล หมั่นประกอบคุณงามความดีทั้งแก่ตนและผู้อื่นเป็นเหตุ ให้ได้รับประโยชน์ความสงบสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ในการนำหลักกุศลกรรมบถไปสั่งสอน

^{๓๓}ม.ญ.(บาลี) ๑๒/๔๓๕/๓๘๘, ม.ญ.(ไทย) ๑๒/๔๓๕/๔๓๒.

^{๓๔}อง.ทสก.(บาลี) ๒๔/๑๓๖/๒๑๖, อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๓๖/๓๑๕.

^{๓๕}อง.ทสก.(บาลี) ๒๔/๑๔๕-๑๔๘/๑๕๕-๒๐๐, อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๔๕-๑๔๘/๒๕๑-๒๕๓

^{๓๖}ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๔๓/๒๓๘, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๔๓/๓๖๒.

นั่น พระพุทธเจ้ามิได้นำไปสอนครบทั้งสิบข้อในทุกที่ บางแห่งก็ใช้เพียงไม่กี่ข้อเพื่อให้ตรงกับ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ๆ แต่เมื่อโดยหลักแล้วก็ทรงใช้หลักของกุศลกรรมบถนั่นเอง ซึ่งมนุษย์ที่ ประพฤติปฏิบัติตนให้ตั้งอยู่ในหลักกุศลกรรมบถได้แล้ว มิใช่จะได้รับประโยชน์แต่โลกนี้เท่านั้น ยังเป็นเหตุปัจจัยให้ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามได้รับถึงประโยชน์ในโลกหน้าด้วย คือ เมื่อละจากโลกนี้ ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ตามที่ปรากฏในพุทธพจน์ที่ว่า

พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ความประพฤติเรียบร้อยคือความประพฤติธรรมทางกาย มี ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ (๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ (๓) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม ความประพฤติธรรมทางวาจา ๔ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ (๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด (๓) เป็นผู้ ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ (๔) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ความประพฤติทาง ใจ ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา (๒) เป็นผู้ไม่มีจิตพยาบาท (๓) เป็น สัมมาทิฐิ

พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายบางพวกในโลกนี้ เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เพราะเหตุประพฤติเรียบร้อย คือ ประพฤติธรรม (กุศลกรรม บถ) อย่างนี้แล^{๕๑}

เนื้อความจากพุทธพจน์ที่ปรากฏนั้นแสดงให้เห็นว่า สัตว์ทั้งหลายบางพวก คือมนุษย์ บางพวกในโลกนี้ ถ้าหากพัฒนาตนด้วยการประพฤติตนให้อยู่ในหลักกุศลกรรมบถแล้ว เมื่อตายไป จากโลกนี้ ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ได้แน่นอน

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ มนุษย์ที่รับการพัฒนาแล้วเท่านั้นจึงเป็นผู้ประเสริฐที่สุด ดังที่มีปรากฏในพุทธพจน์ที่ว่า “ทณฺโฑ เสฏฺฐโจ มนุสฺเสสุ แปลว่า ผู้ฝึกหัดแล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์”^{๕๒} “วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน โส เสฏฺฐโจ เทวมานุเส แปลว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ(คือพัฒนาอบรมตนแล้ว) ประเสริฐสุดทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์”^{๕๓}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์นั้นทรงยกย่องมนุษย์ที่ได้รับการ พัฒนาฝึกฝนว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐ เป็นสัตว์มีศักยภาพที่สามารถพัฒนาได้มากกว่า สัตว์ทั้งหลาย คือ

^{๕๑}ม. มูล.(บาลี) ๑๒ / ๔๓๕/๓๘๕, ม. มูล.(ไทย) ๑๒ / ๔๓๕/๔๓๒.

^{๕๒}จ.ร.(บาลี) ๒๕/๓๒๑/๓๒, จ.ร.(ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

^{๕๓}ส.นิ.(บาลี) ๑๖/๒๔๕/๒๕๖, ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๒๔๕/๓๓๘.

ทางด้านปัญญา ซึ่งหลักการพัฒนามนุษย์ด้วยไตรสิกขา คือ การศึกษาในเรื่องศีล สมาธิ และปัญญามีดังนี้

๓.๓.๑ หลักการพัฒนามนุษย์โดยการอบรมทางด้านศีล (ศีลสิกขา)

ศีล คือ การฝึกความประพฤติให้สุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ การรักษาระเบียบวินัย การดำรงตนด้วยดีในสังคม ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง เป็นการควบคุมพฤติกรรมในการแสดงออก ซึ่งบุคคลจะต้องควบคุมพฤติกรรมภายนอกทั้งหมด รวมความได้ว่า ศีลก็คือความปกติทางกาย และวาจา เป็นเจตนาของผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติผิดในกาม จากการพูดเท็จ และจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท^{๔๔} อีกอย่างหนึ่ง กล่าวได้ว่า ศีลคือเจตนา เจตสิก สังวร และอวิตกกัมมะ ชื่อว่า ศีล ดังที่ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระเจ้า กล่าวไว้ว่า “เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีล สังวรชื่อว่าศีล และอวิตกกัมมะก็ชื่อว่าศีล^{๔๕}”

ศีลภาวนา (Moral Development) หมายถึงการเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี มีการเกื้อกูลกัน^{๔๖}

ศีลภาวนา คือ การเจริญศีลให้มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียนก่อให้ความเดือดร้อนให้ผู้อื่น แก่สังคม และประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมมีระเบียบวินัย ประกอบอาชีพสุจริต ฝึกตนเองให้อยู่ในสังคมด้วยดีและเป็นประโยชน์^{๔๗} ระดับต้นก็คือ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีลเหล่านี้ มุ่งไปที่การไม่เบียดเบียนกัน สร้างความไว้วางใจเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ศีลเป็นคุณสมบัติของตัวบุคคล เพราะศีลเป็นเรื่องของบุคคลมีระเบียบมีวินัยในการดำเนินชีวิต มีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี ส่วนวินัยเป็นการจัดระเบียบ ศีลกับวินัยจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มาคู่กัน จะเป็นตัวเอื้ออำนวยให้เราเมื่อมีโอกาสมีเวลาที่จะพัฒนาชีวิตได้สะดวกขึ้น เพราะถ้ามีมนุษย์ในสังคมมีความประพฤติทางกาย ทางวาจา อยู่ในศีลแล้ว การจะปรับตัวอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ความร่มเย็น เป็นชีวิตที่พร้อมจะรับการพัฒนา และมีโอกาสทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเป็นอันมาก ทำให้เป็นคนที่มีความมั่นใจในตนเอง เพราะได้เว้นในสิ่งที่ควรเว้น ทำในสิ่งที่ควรทำ การ

^{๔๔} วจ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๓๒/๒๕, วจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒๓๒/๔๕.

^{๔๕} จุ.ป.(บาลี) ๓๑/๓๕/๔๖, จุ.ป.(ไทย) ๓๑/๓๕/๖๐.

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๐.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต, หน้า

ดำเนินชีวิตก็ปราศจากความกังวล ในทางตรงกันข้ามหากมีชีวิตที่ไม่มียินัย ไม่มีศีลเสียแล้ว จะเป็นการดำรงชีวิตที่ไร้เดียงสา ไม่รู้เรื่องการครองชีวิตว่าจะไปอยู่อย่างไร จะอยู่ในระยะที่ดำเนินชีวิตไม่ตรง เพราะมีการมีการคบแต่มิตรเทียม มิตรปลอมอก ประพฤติชั่วทั้งทางกายและทางวาจา จนไม่ได้พัฒนาคุณค่าความเป็นมนุษย์ขึ้น ไม่ได้ก้าวเดินไปในทางที่ดี ชีวิตที่ได้มามีดีมากจะมีดีไป เข้าสู่อบายภูมิเหมือนเดิม แต่ถ้าหากชีวิตที่ได้มา มีการอบรมด้านการพัฒนาทางศีล เมื่อมีการฝึกพร้อมแล้ว จึงเป็นคุณสมบัติของผู้พัฒนาทางศีลเรียกว่า ภาวิตสีโล และย่อมได้รับประโยชน์ของการรักษาศีลดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

๑. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติในโลกนี้ ย่อมได้โภคทรัพย์ใหญ่หลวง ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๒. คหบดีทั้งหลาย กิตติศัพท์อันดีงามของบุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติย่อมกระฉ่อนไป นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๓. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นขัตติยบริษัทก็ตาม พราหมณ์บริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก้แล้วกล้า ไม่เก้อเงินเข้าไป นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๔. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๕. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ หลังจากตายแล้วย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล^{๕๒}

การพัฒนาโดยใช้หลักของศีล คือ การชำระกาย วาจา ให้สะอาด ถือว่าเป็นเบื้องต้นในการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วย การงดเว้นจากความชั่วทั้งปวง พระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาถึงความเป็นไปได้ หรือความเป็นจริงตามธรรมชาติ และได้พิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์ คือ ประโยชน์ที่จำเป็นแก่ผู้รับการพัฒนา คือ แต่ละบุคคลได้เป็นผู้ระเบียบในตนเอง สามารถบังคับตนเองให้อยู่ในขอบเขตที่ต้องการได้ ไม่ทำอะไรตามใจชอบแต่มีความรับผิดชอบค้ำึงถึงผู้อื่น โดยเริ่มต้นจากชีวิตครอบครัว คือเริ่มตั้งแต่การมีระเบียบวินัยในบ้าน มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ เป็นต้น ทุกขั้นตอนจะฝึกฝนให้มีความสำนึกในเรื่องวินัยจนกลายเป็นธรรมชาติในตัวทั้งสิ้น มนุษย์นั้นเป็นผู้ที่มีความสามารถที่พัฒนาได้ แต่ที่พัฒนาได้ไม่เท่ากันทุกคน ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลไป พระพุทธเจ้าจึงได้จัดรูปแบบการพัฒนาด้วยศีล เป็นลำดับตามความสามารถ

^{๕๒}วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๘๕/๖๑, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๘๘.

หรือตามความมุ่งหมายโดยแบ่งประเภทของศีลออกหลายระดับตามความสามารถหรือความเหมาะสมของบุคคล ดังนี้

(๑) ศีล ๕ สำหรับ คฤหัสถ์ และบุคคลทั่วไป

(๒) ศีล ๘ หรือ อุโบสถศีล สำหรับคฤหัสถ์ที่ตั้งใจจะถือปฏิบัติให้สูงขึ้นไป และโดยธรรมดาให้ถือในวันขึ้นและแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ หรือ ๑๔ ค่ำ เดือนละ ๔ ครั้ง แต่ผู้ที่ประสงค์จะถือปฏิบัติให้มากกว่านั้นหรือจะปฏิบัติตลอดชีวิตก็ยิ่งเป็นการดี

(๓) ศีล ๑๐ สำหรับสามเณรและสามเณรีที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ

(๔) ศีล ๒๒๗ เป็นศีลสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ

(๕) ศีล ๓๑๑ เป็นศีลสำหรับภิกษุณีที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ

ในการรักษาศีลนี้พระพุทธเจ้าทรงวางวิธีการรักษาไว้สามประการที่เรียกว่าวิริตี ๓ ประการ^{๕๓} คือ

๑) สัมปัตตวิริตี คือ การเว้นสิ่งที่ประจวบเฉพาะหน้า, เว้นเมื่อประสบซึ่งหน้า หรือเว้นได้ทั้งที่ประจวบโอกาส ได้แก่ ไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมาทานสิกขาบทไว้เลย แต่เมื่อประสบเหตุที่จะทำชั่ว นึกคิดพิจารณาขึ้นได้ขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูล วัย หรือคุณวุฒಿಯ่างนี้ ไม่สมควรกระทำการเช่นนั้น แล้วงดเว้นเสียได้ไม่ทำผิดพลาด

๒) สมาทานวิริตี คือ เว้นด้วยการสมาทาน ได้แก่ ตนได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน โดยได้รับศีล คือ สมาทานสิกขาบทไว้แล้ว ถึงดเว้นตามที่ได้สมาทานนั้น

๓) สมุจเฉทวิริตี หรือ เสตุจมาตวิริตี คือ เว้นด้วยตัดขาด หรือด้วยชักสะพานตัดตอนเสียทีเดียว, เว้นได้เด็ดขาด ได้แก่ การงดเว้นความชั่ว ของพระอริยะทั้งหลาย อันประกอบด้วย อริยมรรคซึ่งขจัดกิเลสเป็นเหตุแห่งความชั่วนั้น ๆ เสร็จสิ้นแล้ว ไม่เกิดมีแม้แต่ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นเลย

ศีลที่กล่าวมานั้นเป็นศีลที่เป็นบพัญญูหรือเรียกว่ากฏหมาย ข้อบังคับ ใช้ในการฝึกฝน หรืออบรม เพื่อพัฒนามนุษย์ที่ไม่เป็นระบบระเบียบให้เป็นระบบระเบียบ ยังมีศีลอีก ๔ ประเภท คือ ปาวิสุทธศีล ๔^{๕๔} หมายถึง ศีลคือความบริสุทธิ์, เครื่องให้บริสุทธิ์, ความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล ได้แก่ (๑) ปาฏิโมกขสังวรศีล (๒) อินทริยสังวรศีล (๓) ปัจจยัตถ์นินิตศีล (๔) อาชีวปาวิสุทธศีล ซึ่งเป็นหลักการพัฒนามนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์แบบ ดังนี้ คือ

^{๕๓} ที.อ. (บาลี) ๑/๓๓๗; พุททก.อ. (บาลี) ๑๕๖; สงฺกม.อ.(บาลี) ๑๘๘.

^{๕๔} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๓/๕๕๒, วิสุทธ. (ไทย) ๑/๑/๕๐.

(๑) ปาฏิโมกขสังวรศีล เป็นศีลคือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

(๒) อินทริยสังวรศีล เป็นศีลที่เกิดจากการรักษาคุ้มครองอินทริย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ช่วยสนับสนุนศีลที่เป็นสิกขาบท เช่นศีล ๕

(๓) ปัจจยสันนิสิตศีล เป็นศีลที่เกิดจากการพิจารณาปัจจัยหรือเครื่องอาศัย ๔ อย่าง ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

(๔) อาชีวปาริสุทธิศีล เป็นศีลคือการเลี้ยงชีพโดยทางบริสุทธิ์ ละมิจฉาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพผิด ภิกษุทำอินทริยสังวรให้ถึงพร้อมได้ด้วยสติ ฉันทะ อาชีวปาริสุทธิพึงทำให้ถึงพร้อมด้วยความเพียร ฉันทะ เพราะความเพียรเป็นเหตุการณละมิจฉาอาชีวะ เมื่อละการแสวงหาที่ไม่บริสุทธิ์ เว้นปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยไม่บริสุทธิ์ คุณหลักเลี้ยงจรพิน การแสวงหาไม่เป็นมิจฉาอาชีวะก็ย่อมเป็นสัมมาอาชีวะ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะแล้ว ก็ดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ”^{๕๕}

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า หลักการพัฒนามนุษย์โดยการรักษาศีล เป็นรักษาดนให้มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนา ด้วยการไม่เบียดเบียนก่อให้เกิดความเดือดร้อนให้ผู้อื่น แก่สังคม และประพฤติกสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมมีระเบียบวินัยประกอบอาชีพสุจริต ฝึกตนเองให้อยู่ในสังคมด้วยดี มีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิต มีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี เป็นชีวิตที่พร้อมจะรับการพัฒนา และมีโอกาสทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเป็นอันมาก ทำให้เป็นคนที่มีความมั่นใจในตนเอง เพราะได้เว้นในสิ่งที่ควรเว้น ทำในสิ่งที่ควรทำ การดำเนินชีวิตก็ปราศจากความกังวล

การพัฒนาโดยใช้หลักของศีล คือ การชำระกาย วาจา ให้สะอาด ถือว่าเป็นเบื้องต้นในการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการงดเว้นจากความชั่วทั้งปวง พระองค์ได้ทรงพิจารณาถึงความเป็นไปได้ หรือความเป็นจริงตามธรรมชาติ และได้พิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์คือประโยชน์ที่จำเป็นแก่ผู้รับการพัฒนา คือ แต่ละบุคคลได้เป็นผู้มีระเบียบในตนเอง สามารถบังคับตนเองให้อยู่ในขอบเขตที่ต้องการได้ ไม่ทำอะไรตามใจชอบแต่มีความรับผิดชอบค้ำประกันถึงผู้อื่น โดยเริ่มต้นจากชีวิตครอบครัว คือเริ่มตั้งแต่การมีระเบียบวินัยในบ้าน มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ เป็นต้น ทุกขั้นตอนจะฝึกฝนให้มีความสำนึกในเรื่องวินัยจนกลายเป็นธรรมชาติในตัวทั้งสิ้น มนุษย์นั้นเป็นผู้ที่มีความสามารถที่พัฒนาได้ แต่ก็พัฒนาได้ไม่เท่ากันทุกคน ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละ

^{๕๕} อภ.วิ.อ.(ไทย) ๒/๑/๒๕๐.

บุคคลไป พระพุทธเจ้าจึงได้จัดรูปแบบการพัฒนาด้วยศีล เป็นลำดับตามความสามารถ ด้วยการ
รักษาศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ และ ศีล ๓๑๑ ตามความสามารถของแต่ละบุคคล

๓.๓.๒ หลักการพัฒนามนุษย์โดยการอบรมทางด้านสมาธิ (จิตตสิกขา)

ความหมายของคำว่า “สมาธิ” คือความมีใจตั้งมั่น, ความตั้งมั่นแห่งจิต, การทำให้ใจสงบ
แน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน, การมีจิตกำหนดแน่วแน่อยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ^{๕๖}

หลักการพัฒนามนุษย์โดยการอบรมด้านสมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกมนุษย์ในด้านจิตใจ
หรือระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา
กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียร
พยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอึด
ใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่อนคลาย ความรู้สึกพอใจ โดยอาศัยตัวศีลเป็นฐานเบื้องต้น
เพื่อให้เกิดสมาธิ ให้จิตมั่นคงเป็นปกติ ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด แต่ให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทัน
ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาทางจิต เพื่อเป้าหมายให้พ้นจากอบายภูมิ เมื่อปฏิบัติตามจะก่อให้เกิด
ประโยชน์ดังนี้ คือ

การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญออกงามด้วยคุณธรรม
ทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อุตุน มีสมาธิและสดชื่น เบิกบาน เป็นสุข
ผ่อนคลาย เป็นต้น^{๕๗} เป็นการพัฒนาด้านอารมณ์ เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้น จิตเป็นตัวรับอารมณ์
ทั้งหมดที่เข้ามาสู่กายมนุษย์ผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมนุษย์ ดังนั้นคนเราทุกคนจึงมีความ
จำเป็นที่จะต้องปรับอารมณ์ ให้รู้เท่าทันพิจารณาความรู้สึกของตนเองอยู่ตลอดเวลา การที่มนุษย์เรา
จะพัฒนาอารมณ์หรืออบรมจิตให้สงบตั้งมั่น ให้บริสุทธิ์ ควรแก่การงานได้นั้น ถือว่าเป็นการพัฒนา
อย่างหนึ่ง

หลักการพัฒนาด้านอารมณ์นี้ ต้องมีแรงจูงใจที่ดี ให้เกิดการใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ที่เรียก
กันว่า ฉันทสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ มิใช่ถึงพร้อมด้วยฉันทหา การพัฒนาด้าน
อารมณ์นี้ มนุษย์สามารถที่จะพัฒนาได้ดี เพราะความที่มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ ฝึกได้ พัฒนาได้ มี
ศักยภาพที่สามารถพัฒนาจิตให้สมบูรณ์ เริ่มตั้งแต่มีเมตตากรุณา มีศรัทธา มีความกตัญญู การ
พัฒนาที่เน้นสมาธิ ก็เพื่อจะสร้างสติ ให้มีความเพียร มีความเอาใจใส่ รับผิดชอบ เป็นต้น จนเกิดการ
พัฒนาสุขภาพจิต คือ จิตใจมีความสุข เป็นจิตใจที่เบิกบาน มีปีติ มีความร่าเริงบันเทิงใจ

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๔.

^{๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๐.

ดังนั้นหลักการพัฒนาด้านสมาธิ จึงเป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิตใจ หรือ ระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็ง มั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่ มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริง เบิกบานใจ ความสดชื่น ผ่องใส ความรู้สึกพอใจ โดยอาศัยตัวศีลเป็นฐานเบื้องต้นเพื่อให้เกิดสมาธิ ให้จิตมั่นคงเป็นปกติ ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด แต่ให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทัน จึงเป็นคุณสมบัติของผู้พัฒนาทางจิต เรียกว่า ภาวิตจิตโต เป็นการพัฒนาด้านอารมณ์ เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้น จิตเป็นตัวรับอารมณ์ทั้งหมดที่เข้ามาสู่กายมนุษย์ผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมนุษย์ ดังนั้นคนเราทุกคนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับอารมณ์ ให้รู้เท่าทันพิจารณาความรู้สึกของตนเองอยู่ตลอดเวลา การที่มนุษย์เราจะพัฒนาอารมณ์หรืออบรมจิตให้สงบตั้งมั่น ให้บริสุทธิ์ ควรแก่การงานได้นั้น ถือว่าเป็นการพัฒนาอย่างหนึ่ง

หลักการฝึกจิตของมนุษย์ให้มีคุณภาพและสมรรถภาพเพื่อให้จิตเข้มแข็ง แน่วแน่ และสงบผ่องใสบริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนให้เศร้าหมอง สามารถควบคุมตนเองได้ดี คือการฝึกเรียนรู้ที่จะควบคุมใจไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ เพื่อให้เกิดสติและรู้เท่าทันอยู่เสมอ ดังนั้นหลักการของสมาธิ จึงจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงถึงประโยชน์ของสมาธิไว้ เช่น สมาธิภาวนา เป็นไปเพื่อการมีชีวิตอย่างเป็นสุข เป็นการพักผ่อนทางจิต สมาธิที่เป็นไปเพื่อให้เกิดญาณทัสสนะ คือ มีปัญญาที่หยั่งรู้ได้เป็นพิเศษ เป็นไปเพื่อประโยชน์คือ ๑) ให้มีสติและสัมปชัญญะ เพื่อประโยชน์ในการกระทำอยู่เสมอ ๒) เพื่อการดับอาสวะ คือ กิเลส ตัณหา ราคะ ที่อาจชักจูงให้มีพฤติกรรมที่จะนำมาซึ่งความเดือดร้อนทั้งตนเองและผู้อื่นโดยสมาธิ^{๕๔}

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า หลักการพัฒนามนุษย์โดยการฝึกสมาธินั้น เป็นการพัฒนาต่อมาจากการศึกษาศีล พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้สำหรับผู้ที่รักษาศีล พัฒนากาย วาจา ของตนให้สะอาดได้แล้วมุ่งหวังความสงบสุขทางใจ นำไปพัฒนาต่อ เพื่อที่มนุษย์นั้นได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนมีจิตใจ หรือใจคอหนักแน่น เอาจริงเอาจังกับงานที่ได้รับมอบหมาย หรือหน้าที่ที่รับผิดชอบ สมาธินั้นเป็นความพร้อมของจิตใจ ที่จะทำงานอันมีลักษณะบริบูรณ์หรือสมบูรณ์ด้วยสติ สัมปชัญญะ มีความสามารถควบคุมตนเองได้ ตลอดจนมีความเพียรพยายามเอาใจจดจ่อไม่ทอดลอย สมาธิจึงเท่ากับความมั่นคงในการประกอบอาชีพการงานทุกอย่าง สมาธิได้รับอิทธิพลมา

^{๕๔} ที. ปา.(บาลี) ๑๑/๓๐๗/๑๕๘, ที. ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๗/๒๗๘.

จากศีล คือ ระเบียบวินัยที่จะช่วยให้จิตใจมีความสงบ ไม่ฟุ้งซ่านแว่วแน่ ในขณะที่เดียวกันก็มีส่วนช่วยศีลให้มีลักษณะจริงจิ่งขึ้นอีกด้วย

๓.๓.๓ หลักการพัฒนามนุษย์โดยการพัฒนาปัญญา (ปัญญาศึกษา)

หลักการพัฒนามนุษย์โดยการพัฒนาปัญญา คือ การมีปัญญา ได้แก่ ความรู้ทั่ว, ปรึกษา หยั้งรู้เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน, ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดิษฐ์ คุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ ประโยชน์ เป็นต้น และรู้จะจัดแจง จัดสรร จัดการ, ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง^{๕๕}

การพัฒนาปัญญา จึงมีความสำคัญสูงสุดเพราะปัญญาเป็นตัวนำทางและควบคุม พฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแคไหน ก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญญานำหรือ บอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมี ปัญหาคิดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวางแยกออกไปได้หลายด้านและมีขั้นหลายระดับ เช่น

(๑) เป็นปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จความรู้ ความเข้าใจในข้อมูล รวมทั้งศิลปวิทยาการต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายถูกต้องชัดเจน การเรียนรู้ อย่างถูกต้องตามเป็นจริง โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมทั้งชัดเจน หรือโยงออกไปสู่ความ หยั้งรู้หยั่งเห็นใหม่ ๆ ได้

(๒) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ความรู้เข้าใจในระบบ ความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย

(๓) ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ความเข้าใจเข้าถึงเท่าทัน ความจริงของสังขารคือโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จน สามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้น เป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์^{๖๐}

การพัฒนาปัญญา เป็นการฝึกหรือพัฒนาให้เกิดความรู้ตามความเป็นจริง เริ่มตั้งแต่ความ เชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั้งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิด การต่าง ๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มันเป็น

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๖.

^{๖๐} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๖, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๓๑,

ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมชาติของวัตถุและจิตใจที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์^{๖๑}

การพัฒนาทางปัญญา เป็นการอบรมจิต ให้เกิดปัญญา รู้จักใช้เหตุผลนำมาพิจารณา มีความเมตตา เอื้ออาทรต่อกัน รู้จักว่า อะไรควรเว้น ควรทำ มีทัศนคติและค่านิยมที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุตามปัจจัย เป็นท่าทีของจิตที่นำมาซึ่งปัญญา และการทำตามเหตุผล เชื่อในหลักของกรรม จะมีสติสัมปชัญญะในการรับรู้ กำหนดรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง คือ มองว่ามันคืออะไร เป็นมาอย่างไร เป็นไปอย่างไร เมื่อพิจารณาจนเกิดปัญญา ก็จะรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำให้รู้จักปัญหา รู้จักเหตุของปัญหา และปฏิบัติต่อสิ่งนั้นได้ถูกต้อง เป็นการแก้ปัญหา แก้ทุกข์ที่เกิดขึ้นได้ด้วยสติปัญญา เป็นการรู้จักคิด รู้จักพิจารณา เรียกว่า คิดเป็น ตามแบบโยนิโสมนสิการ แปลว่า การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการพัฒนาชีวิตมนุษย์ และจะทำให้มนุษย์เรานั้นมีอิสรภาพพึ่งพาตนเองได้ ชีวิตก็จะมีการพัฒนา ด้วยความรู้ วิชา สติ สมีความสุข ความสำเร็จในชีวิต ความเจริญก้าวหน้าทุกประการ

กระบวนการพัฒนาทางปัญญา เพื่อเป้าหมายให้พ้นจากอบายภูมิ เมื่อปฏิบัติตามจะก่อให้เกิดประโยชน์ตามสมควรแก่การฝึกฝนอบรมด้านปัญญากล่าวคือมีปัญญาเจริญงอกงามโดยลำดับ ก่อให้เกิดการรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง คือ เข้าใจสิ่งนั้นตามสภาวะที่มันเป็น ไม่เอนเอียงด้วยอคติ การเข้าใจโลกตามความเป็นจริงและตามเหตุปัจจัย รู้จักหาทางแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ความสำเร็จให้มนุษย์พัฒนายิ่ง ๆ ขึ้น รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์มีคุณสมบัติของมนุษย์โดยสมบูรณ์

หลักการพัฒนามนุษย์ทั้ง ๓ ด้าน ตั้งแต่ศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีประโยชน์ตั้งแต่ขั้นต้นคือไม่มีความเดือดร้อนใจกระทั่งถึงการพ้นทุกข์ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสประโยชน์ของศีลอันเป็นปัจจัยนำไปสู่การพัฒนาจนถึงการพ้นทุกข์ไว้ว่า

ศีลที่เป็นกุศล^{๖๒} มีอวิปปฏิสารเป็นผล มีอวิปปฏิสารเป็นประโยชน์ อวิปปฏิสารมีปราโมทย์เป็นผล มีปราโมทย์เป็นประโยชน์ ปราโมทย์มีปีติเป็นผล มีปีติเป็นประโยชน์ ปีติ

^{๖๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), จะพัฒนาคนกันอย่างไร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๖๒}ศีลที่เป็นกุศล หมายถึงศีลที่ไม่มีโทษ เป็นไปเพื่อความไม่เก้อเจิน ไม่ร้อนใจ (อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑/๓๑๘).

มีปีสัทธเป็นผล มีปีสัทธเป็นประโยชน์ ปีสัทธมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นประโยชน์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นประโยชน์ สมาธิมีญาณทัสสนะ^{๖๓}เป็นผล มีญาณทัสสนะเป็นประโยชน์ ญาณทัสสนะมีนิพพิทา^{๖๔}และวิราคะ^{๖๕}เป็นผล มีนิพพิทาและวิราคะเป็นประโยชน์ นิพพิทาและวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะ^{๖๖}เป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นประโยชน์ อย่างนี้ อานนทีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรรถผลให้บริบูรณ์โดยลำดับอย่างนี้แล

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า หลักการพัฒนามนุษย์โดยการพัฒนาปัญญา เป็นหลักการพัฒนามนุษย์ให้เกิดความรู้ตามความเป็นจริงในสองส่วน คือ ในส่วนที่เป็นวิชาชีพ จัดว่าเป็นปัญญาที่ใช้ในการประกอบอาชีพการงาน บุคคลต้องมีความรู้และเชี่ยวชาญในอาชีพนั้น และในส่วนที่เป็นทางธรรม เป็นความรอบรู้ชีวิตและธรรมชาติที่แท้จริงจนสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้หมดสิ้น การพัฒนามนุษย์ที่เป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนามีหลักสุดท้ายอยู่ที่ปัญญาที่จะทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ หรือบรรลุอิสรภาพที่แท้จริง หลักการพัฒนาด้านศีลและสมาธิสองประการข้างต้นนั้นมิขึ้นก็เพื่อพัฒนามาสู่การพัฒนาปัญญา ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงวางหลักการพัฒนาด้านปัญญาไว้ก็เพื่อให้มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างแท้จริง หรือตามที่เป็นอยู่จริง ๆ จนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความคิดเห็น เปลี่ยนค่านิยม มีโลกทัศน์และชีวิตทัศน์อย่างใหม่ได้ ตลอดทั้งเป็นปัจจัยนำไปสู่การพ้นทุกข์คือหมดกิเลสได้

๓.๔ วิธีการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

วิธีการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีวิธีการพัฒนามนุษย์ ๓ ประการคือ

^{๖๓} ญาณทัสสนะ หมายถึงตรมวิปัสสนาคือวิปัสสนาที่ยังอ่อนกำลัง เป็นความรู้ชั่วขณะที่ตัดแยกแยะระหว่างความเป็นปุถุชนกับความเป็นอริยบุคคล ยังไม่ใช่ความรู้ขั้นสุดท้าย (อภ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑/๓๑๘).

^{๖๔} นิพพิทา ในที่นี้หมายถึงพลววิปัสสนา คือ วิปัสสนาที่มีพลัง (อภ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑/๓๑๘).

^{๖๕} วิราคะ หมายถึงมรรคที่สืบเนื่องจากนิพพิทา ก่อนวิมุตติจะเกิดขึ้น (อภ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑/๓๑๘).

^{๖๖} วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นความรู้ขั้นสุดท้าย แยกอธิบายได้ว่า วิมุตติ หมายถึงอรรถผลญาณทัสสนะหมายถึงปัจเจกเวทญาณ คือญาณที่เกิดขึ้นถัดจากการบรรลุมรรคผลด้วยมัคคญาณและผลญาณเพื่อพิจารณามรรคผล พิจารณาภิเลสทีละได้และเหลืออยู่รวมทั้งพิจารณานิพพาน (อภ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑/๓๑๘).

๓.๔.๑ วิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยการประพฤติเรียบร้อย คือมีความประพฤติธรรมทางกาย ๓ ประการ^{๖๗} คือ

๑. เว้นจากปาณาติบาต คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดการฆ่าสัตว์ วางทณฺหะ วางศาสตราเสียแล้ว มีความละอาย มีความเอ็นดู มีกรุณาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่

ลักษณะของปาณาติบาต คือการเข้าไปตัดชีวิตินทรีย์ของบุคคลผู้ฆ่าสัตว์ คือ เป็นคนเหี้ยมโหด มีมือเปื้อนเลือด พอใจในการประหารและการฆ่าไม่มีความละอาย ไม่ถึงความเอ็นดูในสัตว์ ด้วยกาย คือกระทำด้วยตนเอง หรือด้วยวาจา คือสั่งให้ผู้อื่นฆ่า^{๖๘}

ผู้รักษาศีลข้อนี้ นอกจากจะระวังไม่ให้ขาด เพราะการฆ่าสัตว์แล้ว ถ้าเว้นจากการกระทำที่เป็นฉายาของปาณาติบาตได้ด้วยแล้ว ก็จะทำให้ศีลของตนบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ถ้าเว้นไม่ได้ศีลของตนก็ต่างพร้อยเหมือนผ้าที่ไม่ขาดแต่สกปรก ลักษณะที่อนุโลมปาณาติบาต คือ การทำร้ายร่างกายและทรกรรม

การทำร้ายร่างกาย หมายถึง การทำร้ายผู้อื่นโดยการทำให้พิการเสียโฉมหรือเจ็บลำบากแต่ไม่ถึงแก่ชีวิต แยกออกเป็น ๓ อย่าง^{๖๙} คือ

๑) ทำให้พิการ คือ ทำให้เสียอวัยวะเป็นเครื่องใช้การ เช่น ทำให้เสียนัยน์ตา เสียแขน เสียขา เป็นต้น

๒) ทำให้เสียโฉม คือ ทำร่างกายให้เสียรูป เสียงามไม่ถึงพิการเช่น ใช้มีดหรือไม้กรีดหรือตีที่ใบหน้าให้เป็นแผลเป็น เป็นต้น

๓) ทำให้เจ็บลำบาก คือ ทำร้ายไม่ถึงเสียโฉม เป็นแต่เสียความสำราญ

การทำร้ายร่างกายทั้งหมดนี้ หมายถึงเฉพาะทำแก่มนุษย์

ทรกรรม หมายความว่า ประพฤติเหี้ยมโหดแก่สัตว์ไม่ปรานีดังจะจัดตัวอย่างให้เห็นตามที่จัดเป็นแผนกดังนี้

^{๖๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๓๖.

^{๖๘} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มัทมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๔.

^{๖๙} คุราวละเอียดย ใน <http://www.dharma-gateway.com/dhamma/dhamma-sila-00-02.htm>. (๑๑ มกราคม ๒๕๕๔).

๑) ใช้การ หมายถึง ใช้สัตว์ไม่มีปราณีปล่อยให้อวดอยากชูบผอม ไม่ให้กินไม่ให้นอน ไม่ให้หยุดพักผ่อนตามกาล ขณะใช้งานก็เขินดี ทำร้ายร่างกายโดยไม่มีเมตตาจิตหรือใช้การเกินกำลังของสัตว์ เช่น ให้เซ็นภาระอันหนักเหลือเกิน เป็นต้น จัดเป็นทรกรรมในการใช้การ

๒) กักขัง หมายถึง กักขังให้อวดอยาก อิดโรย หรือผูกมัดไว้จนไม่สามารถจะผลัดเปลี่ยนอิริยาบถได้ จัดเป็นทรกรรมในการกักขัง

๓) นำไป พึงเห็นในการผูกมัด เปิด ไล่ สุนัข หิวหามเอาศีรษะลง เอาเท้าขึ้น ผู้ทำเช่นนี้จัดเป็นทรกรรมในการนำไป

๔) เล่นสนุก พึงเห็นในการตีปีก ทิ้งขาของสัตว์ มีตักแตน และจิ้งหรีด เป็นต้น เพื่อความสนุกของตน

๕) ผจญสัตว์ พึงเห็นในการชนโค ชนกระบือ ชนแพะ ชนแกะ ตีไก่กัดปลา กัดจิ้งหรีด เป็นต้น

การทรกรรมหมายเอาเฉพาะสัตว์เดรัจฉาน

องค์ของปาณาติบาต^{๓๐}

การที่จะทราบได้ว่า บุคคลได้ทำปาณาติบาต คือการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกไปแล้วเป็นอกุศลกรรมที่ต้องได้รับผลของการกระทำมีองค์ ๕ คือ สัตว์นั้นมีชีวิต ๑ ความเป็นผู้สำคัญว่าสัตว์มีชีวิต ๑ มีจิตคิดจะฆ่า ๑ มีความพยายาม ๑ สัตว์นั้นตายด้วยความพยายามนั้น ๑

๒. เว้นจากอทินนาทาน คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการถือเอาทรัพย์ที่เขามิได้ให้ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ไม่ลักทรัพย์เป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นที่อยู่ในบ้าน หรือที่อยู่ในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ซึ่งนับว่าเป็นขโมย

ลักษณะของอทินนาทาน คือ ลักษณะของการลักทรัพย์เป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของบุคคลอื่น ที่อยู่ในบ้าน หรือที่อยู่ในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ซึ่งนับว่าเป็นขโมย

การถือเอาสิ่งของที่ไม่มีผู้ให้ ด้วยการกระทำอย่างโจรทุกอย่าง จัดเป็นโจรกรรม ในทางศีลธรรม ท่านรวมไว้ ๑๔ วิธีด้วยกัน^{๓๑} ดังนี้

^{๓๐} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลสูตรที่ปฐมนิเปต เล่ม ๒, หน้า ๕๗.

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน <http://www.dharma-gateway.com/dhamma/dhamma-sila-00-03.htm>. (๓๑ มกราคม ๒๕๕๔).

- ๑) ลัก ได้แก่ การขโมยทรัพย์สินของคนอื่นที่เจ้าของเขาไม่เห็น มีชื่อเรียกต่างกัน ดังนี้
- (ก) ขโมย ในเวลาเงิบเห็นเขาตากผ้าไว้ ไม่ให้เจ้าของรู้ หยิบเอาของเขาไป
 - (ข) ย่องเบา เวลาสัจคน แอบเข้าไปในบ้าน หยิบฉวยเอาของต่างๆ ไป
 - (ค) ตัดช่อง ้งัดหรือเจาะประตูหน้าต่างที่ปิดช่องอยู่ แล้วหยิบเอาของเขาไป
- ๒) ฉก ได้แก่ การถือเอาของในเวลาเจ้าของเผลอ มีชื่อเรียกต่างกันตามอาการ ดังนี้
- (ก) วิ่งราว คนถือเอาของมากำลังเผลอ เข้าแย่งแล้ววิ่งหนีไป
 - (ข) ตีชิง ตีเจ้าของทรัพย์สินให้เจ็บตัว แล้วถือเอาของไป
- ๓) กรรโชก แสดงอำนาจ หรือใช้อาวุธให้เขากลับแล้วให้ของ เรียกว่า ชู่ หรือจี้
- ๔) ปล้น ได้แก่ รวมพวกกันหลายคน มีศาสตราวุธเก็บเอาของผู้อื่นด้วยอำนาจ
- ๕) ทุ่ม คือ อ้างกรรมสิทธิ์ ยืนยันเอาของคนอื่นมาเป็นของตน
- ๖) ฆ้อ ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น รับของแล้ว โกงเสีย อ้างว่าเป็นของของตน
- ๗) หลอก ได้แก่ กิริยาที่พูดปด เพื่อถือเอาของของผู้อื่น
- ๘) ลวง ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาของผู้อื่น ด้วยแสดงของอย่างใดอย่างหนึ่งให้เข้าใจผิด เช่น ใช้เครื่องชั่งเครื่องตวงโกง
- ๙) ปลอม ได้แก่ กิริยาที่ทำของปลอมให้คนอื่นเห็นว่าเป็นของแท้ แล้วแลกเปลี่ยนเอาทรัพย์สินไป
- ๑๐) ครอบงำ ได้แก่ กิริยาที่ยึดของของคนอื่นไปใช้ แล้วเอาเสีย เช่น ยึดของแล้วไม่ส่งคืน ภู่งเงินเขาแล้วเบียดไม่ส่งดอก
- ๑๑) เบียดบัง ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาเศษ เช่น ท่านใช้ให้ไปเก็บเงินค่าเช่าบ้าน เป็นต้น ได้มากแต่ให้ท่านน้อย
- ๑๒) ลักลอบ ได้แก่ กิริยาที่ลักลอบเอาของที่ต้องห้ามหลบหนีภาษี เช่น สิ้นค้าเถื่อน เป็นต้น
- ๑๓) สับเปลี่ยน ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาสิ่งของของตน ที่เลวเข้าไว้แทน แล้วเอาสิ่งของที่ดีของผู้อื่น

๑๔) ยักยอก ได้แก่ กิริยาที่ยักยอกทรัพย์ของตน ที่จะต้องถูกยึด เอาไว้เสียที่อื่น

องค์ของอทินนาทาน^{๑๒}

บุคคลผู้ที่จะประกอบอทินนาทานสำเร็จนั้น พิจารณาได้จากองค์ ๕ คือ พัสคอันผู้อื่น
หวงแหน ๑ มีความเป็นผู้มีความสำคัญว่า เป็นของอันผู้อื่นหวงแหน ๑ มีจิตคิดจะลัก ๑ มีความ
พยายาม ๑ ลักมาได้ด้วยความพยายามนั้น ๑

๑. เว้นจากกามะสุมิจณาจาร คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละการประพฤติดิถีในกาม
ทั้งหลาย เว้นขาดจากการประพฤติดิถีในกามทั้งหลาย คือ ไม่ถึงความสมสู่ในพวกหญิง ที่มารดา
รักษา ที่บิดารักษา ที่มารดาและบิดารักษา ที่พี่ชายรักษา ที่พี่สาวรักษา ที่ญาติรักษา ที่มีสามี ที่
อิสฺรชนหวงห้าม ที่สุดหญิงที่เขาคล้องแล้วด้วยพวงมาลัย

ลักษณะของการประพฤติดิถีในกาม คือ ข้อที่บุคคลมีเจตนาเป็นเหตุก้าวล่วงฐานะอัน
บุคคลไม่พึงถึง ได้แก่ ภรรยา หรือสามีของคนอื่น หรือลูกสาวที่ยังมีผู้ปกครองดูแล เป็นไปทาง
กายทวาร ด้วยประสงค์สัทธรรม คือการมีเพศสัมพันธ์

หญิงที่ต้องห้ามสำหรับชาย มี ๓ ประเภท^{๑๓} คือ

๑) หญิงที่มีสามี ที่เรียกว่า ภรรยาท่าน ได้แก่ หญิง ๔ จำพวก คือ

- (๑) หญิงที่แต่งงานกับชายแล้ว
- (๒) หญิงที่ไม่ได้แต่งงาน แต่อยู่กินกับชายอย่างเปิดเผย
- (๓) หญิงที่รับสิ่งของ มีทรัพย์สิน เป็นต้น ของชายแล้วยอมอยู่ร่วมกับเขา
- (๔) หญิงที่ชายเลี้ยงเป็นภรรยา

๒) หญิงที่ญาติรักษา คือ มีผู้ปกครอง ไม่เป็นอิสระแก่ตน เรียกว่า หญิงอยู่ในพิทักษ์
รักษาของท่าน คือ หญิงที่มารดาบิดารักษา หรือญาติรักษา

๓) หญิงที่จารีตรักษา ที่เรียกว่า จารีตห้าม ได้แก่ หญิงที่เป็นเทือกเถาเหล่ากอ ๓
ประเภทคือ

(๑) เทือกเถา คือ ญาติผู้ใหญ่ นับย้อนขึ้นไป ๓ ชั้น มี ย่าทวด ยายทวด ๑ ย่า ยาย ๑ แม่
๑ เหล่ากอ คือ ผู้สืบสายจากตนลงไป ๓ ชั้น มีลูก ๑ หลาน ๑ เหลน ๑

^{๑๒} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒, หน้า ๕๕.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน <http://www.dharma-gateway.com/dhamma/dhamma-sila-00-04.htm>. (๑๑
มกราคม ๒๕๕๔).

(๒) หญิงที่อยู่ใต้พระบัญญัติในพระศาสนา อันห้ามสังวาสกับชาย เช่น ภิกษุณี ในกาลก่อน หรือ แม่ชีในบัดนี้

(๓) หญิงที่บ้านเมืองห้าม เช่น แม่หม้ายงานท่าน อันมีในกฎหมาย

หญิง ๓ จำพวกนี้ จะมีฉันทะร่วมกัน หรือไม่ร่วมกัน ไม่เป็นประมาณ ชายร่วมสังวาสด้วย ก็เป็นกามาสุมิจฉาจาร

หญิงที่เป็นวัตถุต้องห้ามของชายโดยพิสดารมี ๒๐ จำพวก คือ

๑. หญิงที่มารดารักษา
๒. หญิงที่บิดารักษา
๓. หญิงที่มารดาบิดารักษา
๔. หญิงที่พี่ชายน้องชายรักษา
๕. หญิงที่พี่สาวน้องสาวรักษา
๖. หญิงที่ญาติรักษา
๗. หญิงที่โคตร หรือมีแซ่รักษา
๘. หญิงมีธรรมรักษา
๙. หญิงมีสามีรักษา
๑๐. หญิงมีสินไหม คือ พระราชารักษา
๑๑. หญิงที่ชายไถ่หรือซื้อมาด้วยทรัพย์เพื่อเป็นภรรยา
๑๒. หญิงที่อยู่กับชายด้วยความรักใคร่ชอบใจกันเอง
๑๓. หญิงที่อยู่เป็นภรรยาชายด้วย โภคทรัพย์
๑๔. หญิงที่เจริญใจ ได้สีกว่าผ้าถุงผ้าห่มแล้วอยู่เป็นภรรยา
๑๕. หญิงที่ชายขอเป็นภรรยา มีผู้ใหญ่จัดการให้
๑๖. หญิงที่ชายช่วยปลดภาระอันหนักให้แล้ว ยอมเป็นภรรยา
๑๗. หญิงที่เป็นทาสีอยู่ก่อน แล้วชายเอามาเป็นภรรยา
๑๘. หญิงที่รับจ้างแล้ว ชายเอาเป็นภรรยา
๑๙. หญิงที่ชายรบข้าศึกได้เป็นเชลยแล้ว เอาเป็นภรรยา
๒๐. หญิงที่ชายอยู่ด้วยขณะหนึ่ง และหญิงนั้นก็เข้าใจว่าชายนั้นเป็นสามีของตน

ชายต้องห้ามสำหรับหญิง มี ๒ ประเภทคือ

๑. ชายอื่นนอกจากสามี เป็นวัตถุต้องห้ามสำหรับหญิงที่มีสามีแล้ว
๒. ชายที่จาริตห้าม เป็นวัตถุต้องห้ามสำหรับหญิงทั้งปวง

ชายที่จาริตห้ามนั้น มี ๓ จำพวก คือ

๑. ชายที่อยู่ในพิทักษ์รักษาของตระกูล เช่น ปู่ พ่อ ตา ทวด
๒. ชายที่อยู่ในพิทักษ์ของธรรมเนียม เช่น นักพรต นักบวช
๓. ชายที่กฎหมายบ้านเมืองห้าม เช่น พระภิกษุ สามเณร

หญิงที่ไม่เป็นวัตถุกามเมสุมิจฉาจารย์ของชาย มี ๔ อย่าง คือ

๑. หญิงที่ไม่มีสามี
๒. หญิงที่ไม่อยู่ในพิทักษ์รักษาของท่าน
๓. หญิงที่จาริตไม่ห้าม
๔. หญิงที่เป็นภรรยาของตน

ชายที่ไม่เป็นวัตถุแห่งกามเมสุมิจฉาจารย์ของหญิงมี ๔ คือ

๑. ชายที่ไม่มีภรรยา
๒. ชายที่จาริตไม่ห้าม
๓. สามีของตน
๔. ชายที่ทำโดยผลการพันอำนาจของหญิง (เช่นชายที่ข่มขืน)

องค์ของกามเมสุมิจฉาจารย์^{๑๔}

หญิงหรือชายที่จะเป็นกามเมสุมิจฉาจารย์ได้ก็ต่อเมื่อครบองค์ ๔ คือ วัตถุอันไม่ควรถึง (ชายหรือหญิงที่ต้องห้าม) ๑ จิตคิดจะเสพในวัตถุอันไม่ควรถึงนั้น ๑ ทำความพยายามในอันที่จะเสพ ๑ มรรคต่อมรรคถึงกัน (การมีเพศสัมพันธ์) ๑

๒.๔.๒ วิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยการประพฤติเรียบร้อย คือ มีความประพฤติธรรมทาง วาจา มี ๔ ประการ ^{๑๕} คือ

๑. เว้นจากมุสาวาท คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ ไปในที่ประชุม หรือไปในหมู่ชน หรือไปในท่ามกลางญาติ หรือไปในท่ามกลางขุนนาง หรือไปในท่ามกลางราชสกุล หรือถูกนำไปเป็นพยาน ถูกถามว่า บุรุษผู้เจริญ เจริญเถิด ท่านรู้เรื่องใด ก็จึงบอกเรื่องนั้น เขาเมื่อไม่รู้ก็บอกว่า ไม่รู้ หรือเมื่อรู้ก็บอกว่า รู้ เมื่อไม่เห็นก็บอกว่า ไม่เห็น หรือเมื่อ

^{๑๔} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลสูตรที่ปิ่นแปล เล่ม ๒, หน้า ๑๐๑.

^{๑๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖.

เห็นก็บอกว่า เห็น ไม่กล่าวเท็จทั้งรู้ที่อยู่ เพราะเหตุตนบ้าง เพราะเหตุผู้อื่นบ้าง เพราะเหตุเห็นแก่
 สิ่งของเล็กน้อยบ้าง

ลักษณะของการกล่าวคำเท็จ คือ การที่บุคคลกล่าวหรือแสดงอาการทางกายอย่างไร
 อย่างหนึ่งมี การสันนิษฐานเป็นต้นให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง โดยมีเจตนาจะคลาดเคลื่อนจาก
 ความเป็นจริง เพื่อหักรานประโยชน์ของผู้อื่น

การกล่าวเท็จ คือ การโกหก หมายถึง การแสดงออกด้วยเจตนาบิดเบือนความจริง ให้คน
 หลงเชื่อแสดงออกได้ ๒ ทาง^{๑๖} คือ

๑) ทางวาจา ได้แก่ พูดโกหกซัด ๆ

๒) ทางกาย ทำเท็จทางกาย เช่น เขียนจดหมาย โกหก ทำรายงานเท็จ ทำหลักฐานปลอม
 หรือ มีใครถามข้อความที่ควรรับ ก็สังขริระแสดงปฏิเสธ

เพื่อความสะดวกในการเรียน และการปฏิบัติ ท่านจำแนกภิกขุที่เป็นมุสาวาทไว้ ๗ อย่าง
 คือ

๑) ปด

๒) ทนสาบาน

๓) ทำเล่ห์กระเท่ห์

๔) มารยา

๕) ทำเลศ

๖) เสริมความ

๗) อำนาจ

๑) ปด ได้แก่ พูดมุสาซัด ๆ ไม่อาศัย ไม่อาศัยมูลเหตุเลย เช่น เห็นว่าไม่เห็น รู้ว่าไม่รู้ โดย
 โวหารต่างกัน ตามความมุ่งหมายของผู้พูด ท่านแสดงไว้เป็นตัวอย่าง ๔ ข้อ คือ

(ก) พูดเพื่อจะให้เขาแตกกัน เรียกว่า ส่อเสียด

(ข) พูดเพื่อจะ โกงท่าน เรียกว่า หลอก

(ค) พูดเพื่อจะยกย่อง ท่านเรียกว่า ยก

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน <http://www.dharma-gateway.com/dhamma/dhamma-sila-00-05.htm>.(๓๑

(ง) พุดไว้แล้วไม่รับ เรียกว่า กลับคำ

๒) ทนสาบาน ได้แก่ กิริยาที่เล็งสัจย์ว่าจะพูดตามจริง แต่ใจไม่ตั้งจริงตามนั้น มีพูดปิดเป็นลำดับ บรรยาย เช่น เป็นพยานทนสาบานไว้ แล้วเบิกความเท็จ เป็นต้น

๓) ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่ กิริยาที่อวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์อันไม่มีจริง เช่น อวดรู้วิชาคงกระพัน ฟันไม่เข้ายิงไม่ออก เป็นต้น ซึ่งเป็นอุบายหลอกลวง

๔) มารยา ได้แก่ กิริยาที่แสดงให้เขาเห็นผิดจากที่เป็นจริง หรือลวงให้เข้าใจผิด เช่น เป็นคนทูลดี ก็ทำท่าทางให้เขาเห็นว่ามิใช่ล้น เจ็บน้อยก็ครวญครางมาก

๕) ทำเลศ ได้แก่ พุดมุสาเล่นสำนวน เช่น เห็นคนวิ่งหนีเขามา เมื่อผู้ใดมาถาม ไม่อยากจะให้เขาจับคนนั้นได้ แต่ไม่ต้องการให้ใครตราหน้าว่าเป็นคนพุดมุสา จึงย้ายไปยืนที่อื่น แล้วพุดว่าตั้งแต่มายืนที่นี่ ยังไม่เคยเห็นใครวิ่งมาเลย

๖) เสริมความ ได้แก่ พุดมุสาอาศัยมูลเดิม แต่ตัดความที่ไม่ประสงค์จะให้รู้ออกเสีย เรื่องมากพุดให้เหลือน้อย ปิดความบกพร่องของตน

องค์ของมุสาวาท^{๑๖}

มุสาวาทนั้น มีองค์ ๔ คือ เรื่องไม่จริง ๑ จิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน ๑ ความพยายามเกิดจากจิตนั้น ๑ ผู้รู้เรื่องนั้น ๑

๒. เว้นจากปิสุณาวาจา คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละวาจาอันส่อเสียด เว้นขาดจากวาจาส่อเสียด คือ ได้ฟังข้างนี้แล้วไม่นำไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายพวกข้างนี้ หรือได้ฟังข้างโน้นแล้ว ไม่นำมาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายพวกข้างโน้นสมานพวกที่แตกกันให้ดีกันบ้าง ส่งเสริมพวกที่ดีกันให้สนิทสนมบ้าง ชอบใจพวกที่พร้อมเพรียงกัน ยินดีแล้วในพวกที่พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมในพวกที่พร้อมเพรียงกัน และกล่าววาจาอันทำให้พร้อมเพรียงกัน

ลักษณะของการกล่าวคำส่อเสียด คือการที่ได้ฟังข้างนี้แล้ว นำไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายพวกข้างนี้บ้าง หรือฟังข้างโน้นแล้ว นำไปบอกข้างนี้ เพื่อทำลายพวกข้างโน้นบ้าง ยุพวกที่พร้อมเพรียงกันให้แตกกันไปบ้าง ส่งเสริมพวกที่กำลังแตกกันบ้าง ส่งเสริมพวกที่แตกกันแล้วบ้าง ชอบใจในคนที่แตกกันเป็นพวก ยินดีในความแตกกันเป็นพวก ชื่นชมในพวกที่แตกกัน และกล่าววาจาที่ทำให้แตกกัน

^{๑๖} พระสิริมิ่งคลาจารย์, มงคลตัดที่ปนิแปล เล่ม ๒, หน้า ๑๐๗.

เป็นพวกหรือคำพูดที่พูดออกไปเพื่อให้ตนเป็นที่รักของคนอื่นให้เขามองตนว่าเป็นคนดีด้วยยกย่องตนเอง

องค์ของปิสุณวาจา^{๗๔}

ปิสุณวาจานั้นมีองค์ ๔ คือ คนอื่นที่ฟังทำลาย ๑ ความเป็นผู้มุ่งเพื่อทำลายด้วยประสงค์ว่า “คนพวกนี้จักเป็นผู้แตกต่างกัน ด้วยอุบายอย่างนี้” ดังนี้ หรือความเป็นผู้ปรารถนาจะทำตนให้เป็นที่รัก ด้วยประสงค์ว่า “เราจักเป็นที่รัก จักเป็นผู้คุ้นเคยด้วยอุบายอย่างนี้” ดังนี้ ๑ ความพยายามอันเกิดจากจิตนั้น ๑ ผู้รู้ความนั้น ๑

๓. เว้นจากผรุสวาจา คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละวาจาหยาบ เว้นขาดจากวาจาหยาบ กล่าววาจาที่ไม่มีโทษ ไพเราะหู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ ชอบใจ

ลักษณะของผรุสวาจา คือ การที่บุคคลมีใจหยาบโดยส่วนตัวแล้วเปล่งถ้อยคำที่เผ็ดร้อนแก่ผู้อื่น อันขัดใจผู้อื่น อันใกล้ต่อความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบจิตเป็นต้นที่ทำให้คนอื่นฟังแล้วเกิดปฏิเสธหรือความขุ่นเคืองในจิตใจนั่นเอง คำหยาบเหล่านี้ ท่านประสงค์เอาคำที่เปล่งออกมาจากบุคคลมีใจที่หยาบเท่านั้น ถึงแม้ว่าบางครั้งคำนั้นฟังดูเผิน ๆ แล้วจะรู้สึกอะไรแต่ภายในใจของผู้พูดกับแฝงไปด้วยเจตนาที่หยาบเช่น ต้องการให้ คนใดคนหนึ่งตายเสีย แต่พูดว่า ทำให้เขาสบายที ดังนี้เป็นต้นย่อมได้ชื่อว่าคำหยาบแท้เพราะเจตนาหยาบ ตรงกันข้ามคำบางคำเป็นคำที่ฟังดูแล้วเหมือนหยาบแต่เจตนาของผู้ว่านั้นกลับ ไม่ได้คิดอย่างที่ว่ามา ดังเช่นคำที่ออกมาจากปากของมารดาที่ดำว่าเป็นบุตรที่ไม่เชื่อฟัง หรืออาจารย์กล่าววาลูกศิษย์ที่ไม่ค่อยเชื่อฟังเป็นต้น คำประเภทนี้ก็ไม่ได้ชื่อว่าเป็นคำหยาบ เพราะเจตนาไม่หยาบ

องค์ของผรุสวาจา^{๗๕}

ผรุสวาจานั้น มีองค์ ๓ คือ คนอื่นที่ฟังคำ ๑ จิตโกรธ ๑ การดำ ๑

๔. เว้นจากสัมผัปปลาปะ คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละการพูดเพื่อเจ้อ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ พูดในเวลาที่ไม่ควรพูดตามความจริง พูดเรื่องที่เป็นประโยชน์ พูดเรื่องที่เป็นธรรม พูดเรื่องที่เป็นวินัยและกล่าววาจาที่มีหลักฐาน มีที่อ้างได้มีที่สุดประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

ลักษณะของสัมพัปปลาปะ คือการพูดในเวลาไม่ควรพูด พูดเรื่องที่ไม่เป็นจริง พูดไม่เป็น ประโยชน์ พูดไม่เป็นธรรม พูดไม่เป็นวินัย กล่าววาจาไม่มีหลักฐาน ไม่มีที่อ้าง ไม่มีที่สุด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลไม่สมควร

องค์ของสัมพัปปลาปะ^{๕๐}

สัมพัปปลาปะนั้น มีองค์ ๒ คือ ความเป็นผู้มุ่งพูดเรื่องอันหาประโยชน์มิได้ มีเรื่อง การตยุทธ์และเรื่องน่านางสีดามาเป็นต้นเป็นเบื้องหน้า ๑ การพูดเรื่องเห็นปานนั้น ๑

๒.๔.๓ วิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยการประพฤติเรียบร้อย คือ มีความประพฤติธรรมทางใจ ๓ ประการ^{๕๑} คือ

๑. อภิชฌา คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ไม่มีความโลภมาก ไม่เพ่งเล็งทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า “ขอของผู้อื่นพึงเป็นของเราเถิด” เป็นต้น

ลักษณะของอภิชฌา คือ ภาวะที่เป็นไปโดยความเป็นผู้มุ่งหน้าต่อภักษะของผู้อื่นแล้ว น้อมไปในภักษะนั้น ได้แก่อาการที่บุคคลเห็นภักษะคือสิ่งของ ๆ คนอื่น แล้วมีความเพ่งเล็งต้องการน้อมสิ่งของนั้นมาเป็นของตน คือมีความคิดอยากได้ของคนอื่นเอามาเป็นของตัวเอง เช่น คิดว่า “โหนหนอ ของสิ่งนี้จะพึงเป็นของ ๆ เรา” เป็นต้น

องค์ของอภิชฌา^{๕๒}

อภิชฌานั้นมีองค์ ๒ คือ ภักษะคือสิ่งของของผู้อื่น ๑ การน้อมมาเพื่อตนด้วยความคิด ๑

๒. อพยาบาท คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีจิตไม่พยาบาท มีความดำริในใจไม่ชั่วช้าว่า “ขอสัตว์เหล่านี้ จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่มีความเบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีแต่สุข รักษาตนเถิด” เป็นต้น

ลักษณะของพยาบาท คือ ความคิดที่ต้องการให้ผู้อื่นได้รับความทุกข์ ให้ได้รับความพินาศเสียหาย ไม่ต้องการให้เขาได้รับความสุข มีความดำริในใจอันชั่วช้าว่า ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า บ้าง จงถูก ทำลายบ้าง จงขาดสูญบ้าง อย่าได้มีแล้วบ้าง เป็นต้น

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

^{๕๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗.

^{๕๒} พระสิริมังกลาจารย์, มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒, หน้า ๑๑๕.

องค์ของพยาบาท^{๘๓}

พยาบาทนั้น มีองค์ ๒ คือ สัตว์อื่น ๑ ความคิดความพินาศเพื่อสัตว์นั้น ๑

๓. สัมมาทิฏฐิ คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีความเห็นชอบ คือ มีความเห็นไม่วิปริตว่า ผลแห่งทานที่ให้แล้วมีอยู่ ผลแห่งการการบูชามีอยู่ ผลแห่งการเช่นสรวงมีอยู่ ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มีอยู่ โลกหน้ามีอยู่ มารดา มีอยู่ บิดามีอยู่ สัตว์ทั้งหลายที่เป็นอุปปาติกะมีอยู่ สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ได้มีอยู่ในโลกนี้

ลักษณะของมิจฉาทิฏฐิ มีความเห็นวิปริตว่า ผลแห่งทานที่ให้แล้วไม่มีผลแห่งการบูชา ไม่มี ผลแห่งการเช่นสรวงไม่มี ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้า ไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ทั้งหลายที่เป็นอุปปาติกะไม่มี สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสั่งสอน ให้ผู้อื่นรู้ไม่มีอยู่ในโลก

องค์ของมิจฉาทิฏฐิ^{๘๔}

มิจฉาทิฏฐินั้น มีองค์ ๒ คือ ความที่วัตถุวิปริตจากอาการที่มิจฉาทิฏฐิถือเอา ๑ ความปรากฏแห่งวัตถุนั้น ด้วยไม่เป็นโดยประการที่มิจฉาทิฏฐิถือเอา ๑

จากที่กล่าวมาจัดว่าเป็นวิธีการที่สอนให้ละชั่วและสร้างที่ดีทางกาย ๓ ประการ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักขโมย เว้นจากการประพฤติผิดในกาม ทางวาจา ๔ ประการ คือ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ และทางใจ ๓ ประการ คือ ความเป็นผู้ไม่โลภอยากได้ของเขา ความไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น มีความเห็นถูกต้องตามทำนองครองธรรมซึ่งมีลักษณะเป็นเครื่องชำระกายและวาจาให้เป็นปกติ ให้สะอาด หลักกุศลกรรมบถ ๔ ข้อข้างต้นนั้นมีลักษณะตรงกันกับศีลจำนวนสี่ข้อข้างต้นของเบญจศีล คือนิจศีลของมนุษย์ ดังนั้นจึงมองได้ว่า หลักกุศลกรรมบถ เป็นวิธีการที่จะนำไปปฏิบัติได้ในระดับพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ทุกคน และด้วยเหตุนี้จึงมีปรากฏหลักฐานที่พระพุทธเจ้าได้ทรงนำวิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยหลักกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการสั่งสอนพัฒนาพุทธบริษัท ๔ ในหลายสูตรด้วยกัน ได้แก่

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖.

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

ในสาเลยยกสูตร ^{๔๕} พระพุทธเจ้าตรัสโปรดชาวบ้านสาละ เมื่อสมัยที่พระพุทธองค์เสด็จไปประทับแรมที่หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อสาละ ในแคว้น โกศล พวกพราหมณ์และคหบดีชาวหมู่บ้านสาละ ทราบข่าวว่าพระองค์เสด็จมา และทราบว่าเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงพากันไปเฝ้า และได้ทูลถามปัญหา ๒ ข้อ คือ

๑. อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ไปเกิดในอบายทุกติ วินิบาตนรก

๒. อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากที่ได้ตายไป

พระองค์ได้ทรงแสดงว่า อกุศลกรรมบถ นั้นเป็นเหตุปัจจัยให้เข้าถึงอบายทุกติ วินิบาตนรก กุศลกรรมบถ เป็นเหตุปัจจัยให้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ซึ่งมีความย่อดังนี้

“พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ความประพฤติน่าสรรเสริญ คือ ความประพฤติอธรรมทางกาย มี ๓ ประการ ทางวาจา มี ๔ ประการ ทางใจ มี ๓ ประการ”

จากพระพุทธพจน์นี้ มีสาระสำคัญดังนี้คือ

๑) ความประพฤติอธรรมทางกายมี ๓ ประการ คืออะไรบ้างคือบุคคลในโลกนี้(๑) เป็นผู้ฆ่าสัตว์ (๒) เป็นผู้ลักทรัพย์ (๓) เป็นผู้ประพฤตินอกใจในกาม คือประพฤติกว้างเกินในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา ของบิดา ของโคตร ที่ประพฤตินอกใจ มีสามี มีกฎหมายคุ้มครองโดยที่สุด แม้สตรีที่บุรุษสวมพวงมาลัยหมายไว้

๒) ความประพฤติอธรรมทางวาจามี ๔ ประการ คือ (๑) เป็นผู้พูดเท็จทั้งที่รู้ (๒) เป็นผู้พูดส่อเสียด (๓) เป็นผู้พูดคำหยาบ (๔) เป็นผู้พูดเพื่อเจ้อ

๓) ความประพฤติทางใจ ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา (๒) เป็นผู้มึนจิตพยายาม (๓) เป็นมิจฉาทิฎฐิ

ในส่วนของการประพฤติทางธรรม มี ๓ ประการ คือ

๑) ความประพฤติธรรมทางกาย ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ (๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ (๓) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤตินอกใจในกาม

๒) ความประพฤติธรรมทางวาจา ๔ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ (๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด (๓) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ (๔) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ

^{๔๕}ดูรายละเอียดใน ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๓๕-๔๔๒/๕๒๓-๕๓๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๕-๔๔๒/๔๓๑-๔๓๕. ดูรายละเอียดใน พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๔๕-๔๕๐.

๓) ความประพฤติทางใจ ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา (๒) เป็นผู้ไม่มีจิตพยาบาท (๓) เป็นสัมมาทิฐิ

ในจุนทสูตร^{๕๖} พระผู้มีพระภาคตรัสโปรดแก่นายจุนทกัมมารบุตร ในสมัยที่พระองค์ประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร ใกล้เมืองปาวา นายจุนทกัมมารบุตรได้เข้าไปถวายบังคมแล้วนั่งเข้าเฝ้า พระองค์ได้ตรัสถามถึงความชอบใจความสะอาดแก่นายจุนทะ นายจุนทะได้กราบทูลถึงความที่ตนชอบใจความสะอาดของพราหมณ์ชาวปัจฉาภูมิ ผู้ถือน้ำเต้า สวมพวงมาลัยสำหรับ บำเรอไฟ ลงน้ำเป็นวัตร พระองค์ก็ตรัสถามอีกว่า พราหมณ์เหล่านั้น พวกเขาบัญญัติความสะอาดไว้อย่างไร

นายจุนทะ กราบทูลว่า พวกพราหมณ์พากันชักชวนสาวกทั้งหลายว่า มาเถิด พวกท่านควรลุกจากที่นอนแต่เช้า จับต้องแผ่นดิน ถ้าไม่จับต้องแผ่นดิน ต้องจับต้องโคมัยสค ถ้าไม่จับต้องโคมัยสค ต้องจับต้องหญ้าเขียวสด ถ้าไม่จับต้องหญ้าเขียวสด ต้องบำเรอไฟ ถ้าไม่บำเรอไฟ ต้องประคองอัญชูลีนอบน้อมดวงอาทิตย์ ถ้าไม่ประคองอัญชูลีนอบน้อมดวงอาทิตย์ ต้องลงน้ำวันละ ๓ ครั้ง

พระองค์ก็ตรัสว่า พราหมณ์เหล่านั้นบัญญัติความสะอาดไว้เป็นอย่างหนึ่ง ส่วนความสะอาดในอริยวินัยเป็นอีกอย่างหนึ่ง นายจุนทะ ก็ทูลถามว่า ความสะอาดในอริยวินัยเป็นอย่างไร

พระองค์ก็ได้ตรัสสอนให้เห็นถึงความต่างกันระหว่างความสะอาดในพระพุทธศาสนากับของพราหมณ์ โดยได้ตรัสถึงความไม่สะอาดก่อน คือ อกุศลกรรมบถ แล้วจึงตรัสถึงความสะอาดคือ กุศลกรรมบถในภายหลัง ดังนี้

ความไม่สะอาดทางกายมี ๓ อย่าง คือ (๑) ฆ่าสัตว์ (๒) ลักทรัพย์ (๓) ประพฤติผิดในกาม ความไม่สะอาดทางวาจา ๔ อย่าง คือ (๑) พูดเท็จ (๒) พูดส่อเสียด (๓) พูดคำหยาบ (๔) พูดเพ้อเจ้อ ความไม่สะอาดทางใจ ๓ อย่าง คือ (๑) เพ่งเล็งอยากได้ของเขา (๒) มีจิตพยาบาท (๓) เป็นมิจฉาทิฐิ

บุคคลประกอบด้วยอกุศลกรรมบถมี ๑๐ ประการนี้ เมื่อลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้าตรู่ ถึงแม้จับต้องแผ่นดิน ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง เพราะอกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ เป็นกรรมไม่สะอาด เป็นเหตุก่อให้เกิดความไม่สะอาด ความเกิดขึ้นแห่งนรก กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต หรือทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งก็มีได้

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน อง.ทสก.(บาลี) ๒๔/๑๗๖/๒๘๓-๒๘๗, อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๑๕-๓๒๔.

จากนั้นพระองค์ก็ตรัสถึงความสะอาดทางกาย ๓ อย่าง ความสะอาดทางวาจา ๔ อย่าง ความสะอาดทางใจ ๓ อย่าง แล้วตรัสอธิบายว่า

๑) ความสะอาดทางกาย ๓ อย่าง คือ (๑) ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ (๒) ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ (๓) ละเว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกาม

๒) ความสะอาดทางวาจา ๔ ประการ คือ (๑) ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ (๒) ละเว้นขาดจากการพูดต่อเสียด (๓) ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ (๔) ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ

๓) ความสะอาดทางใจ ๓ ประการ คือ (๑) ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา (๒) ไม่มีจิตพยาบาท (๓) เป็นสัมมาทิฐิ

บุคคลประกอบกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้าตรู่ ถึงแม้จับต้องแผ่นดิน ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง เพราะกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้เป็นของสะอาด

จากพุทธพจน์ที่กล่าวมา สามารถสรุปผลของวิธีการการประพฤดิธรรมว่า ถ้าบุคคลผู้ประพฤดิสม่ำเสมอ คือ ประพฤดิในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีความประพฤดิธรรมทางกาย ๓ ประการ คือ มีการไม่ทำร้ายผู้อื่น แต่มีการช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกัน กระทบต่อกันด้วยความปรารถนาดี มีเมตตา ไม่เบียดเบียนทรัพย์สินของผู้อื่น แต่มีการแบ่งปัน มีการให้ ไม่แสดงอาการความโลภ คืออยากได้ไม่จบสิ้น การงดเว้นพฤติกรรมดังกล่าว เป็นการฝึกหัดพัฒนาจิตของตนให้ยกระดับสูงขึ้น จะก่อให้เกิดให้ได้ความรัก ความนับถือ ความเกรงใจตอบแทน มีบริวาร คือมีพรรคพวกมาก ทำกิจใด ๆ คนที่เคยช่วยเหลือ ก็จะกลับมาช่วยแทน ไม่สำสอนทางเพศ พอใจในคู่ของตน การสำสอนทางเพศเป็นความผิดร้ายแรง เพราะเป็นการเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นในสิ่งที่รักใคร่หวงแหน ในความเป็นจริงแล้วหากสำสอนทางเพศไม่เล็ดกว่าเป็นคู่ของใคร ก็ไม่ต่างไปจากสัตว์เดรัจฉาน เพราะมนุษย์เรานั้นมีสติปัญญา มีศักยภาพสามารถที่จะควบคุมธรรมชาติความต้องการได้

วิธีการควบคุมทางกายกรรม ซึ่งเป็นหลักของศีล ๓ ข้อ เบื้องต้น เป็นวิธีการควบคุมตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัยของสังคัม เป็นการส่งเสริมการพัฒนาตนเองและชีวิตของตนเองให้ก้าวหน้าในสังคัมพร้อมกับการมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สังคัมให้สงบสุข เพราะผู้ที่ปฏิบัติตามหลักของศีลธรรม ตามกุศลกรรมบถ จะไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อนและไม่ทำให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อนเพราะความประพฤดิของตนเอง

วิธีการควบคุมทางวาจา ๔ เน้นเกี่ยวกับการพูด คือ ให้พูดแต่คำจริง มีประโยชน์ หรือ เจรจาชอบ มี ๔ ประการ คือ เว้นจากการพูดเท็จ ให้พูดคำจริงที่เรียกว่าสัจจวาจา ก่อให้เกิดความสามัคคี มีวาจาอ่อนหวานสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง มีประโยชน์ สร้างสรรค์ พูดแล้วทำจิตใจให้ร่าเริง เบิก

บาน การพูดของคนเรานั้นเมื่อพูดดี ก็จะเกิดเสน่ห์ เมื่อมีการพูดด้วยการเจรจาขอความสัมพันธ์ที่ดี ในหมู่คณะย่อมเกิดขึ้น

เป้าหมายของการรักษาศีลกุศลกรรมบถด้านวาจา หรือวจีกรรมนี้ เป็นวิธีการพัฒนา พฤติกรรมด้านคำพูด เพราะทุกชีวิตต้องพบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ หรือสนทนาเพื่อให้เกิด ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน หากมีการพูดด้วยถ้อยคำแห่งเมตตา โลกทั้งโลกจะน่าอภิรมย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะถึงแม้คำพูดจะไม่ใช่อาวุธที่หยิบมาทำร้ายกันได้ แต่มันช่างมีอำนาจเสียยิ่งกว่าอาวุธอื่นใด มันสามารถทำให้คนที่ได้รับฟังต้องทุกข์กับคำพูด ต้องเจ็บปวดเหมือนมีมีดกรีดลงไปและเจ็บถึงใจ กว่าที่จะคลายออกเสียได้

การดำรงชีวิตในปัจจุบัน ต้องมีวิธีการพัฒนาด้านการพูด ให้รู้จักระวังในคำพูดที่สื่อสาร ต่อกันให้พูดด้วยถ้อยคำที่เอื้ออาทรต่อกัน เพราะเมื่อเรายังไม่พูดออกไป ถือว่าเราเป็นนายคำพูด แต่ ตรายใดที่พูดออกไปด้วยความไม่ระวังพฤติกรรมของตนเอง คำพูดนั้นจะกลับมาเป็นนายทันที และ หากพูดไม่ถูกกาลเทศะ การพูดแม้จะดีเพียงใดก็ด้วยคำทันที วิธีการพูดนี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สิ่งใดเป็นความจริง แต่ไม่มีประโยชน์ พระองค์ก็ไม่ตรัสคำนั้นออกไป ถึงแม้ว่า สิ่งที่พระองค์จะตรัสมันเป็นความจริง และมีประโยชน์มาก แต่หากไม่ใช่กาลเวลาที่จะตรัส พระองค์ก็ไม่ทรงตรัส”^{๔๗} หากแต่พระพุทธองค์ทรงเลือกกาลเวลาที่จะตรัสเพื่อให้บรรลุประโยชน์ ของการพูดอย่างสูงสุด การพูดต้องพูดให้ถูกกาลเวลา และประกอบด้วยประโยชน์ มีสติในการพูด พูดออกมาแล้วต้องจริงใจ ไม่พูดเพื่อเป็นการซ้ำเติมเหยียบย่ำอีกฝ่ายให้เจ็บช้ำน้ำใจ

คำพูดที่เราได้โอกาสพูดควรเพิ่มคุณค่าต่อยอดให้กำไรแก่ชีวิต ด้วยการกล่าวถ้อยคำที่ ประกอบด้วยเมตตา ปราบณาคี คำพูดที่ดี ที่กลั่นออกมาจากใจจริง จะเป็นคุณประโยชน์ทั้งผู้พูดและ ผู้ฟัง การอยู่ร่วมกับสังคมก็จะพบแต่สันติสุข

วิธีการควบคุมด้านมโนกรรม คือ ไม่ละโมภจ้องจะเอาของของใคร ใจพร้อมจะเผื่อแผ่ ด้วยการดำรงชีวิตด้วยอาชีพสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย การรู้จักหา รู้จักเก็บ รู้จักใช้ รู้จักพอ รู้จักให้ รู้จัก วาง เป็นการประพฤตินิสัยมาชีพ ไม่ละโมภอยากได้ของใคร มีการตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะต้องตั้งตัว ตั้งฐานะให้ได้ ด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม จะเป็นอาชีพอะไรก็ แล้วแต่ความถนัดของแต่ละบุคคล ขอแต่เพียงให้เป็นอาชีพสุจริต และเมื่อตั้งเป้าหมายชีวิตไว้แล้ว ก็ ฝึกฝนพัฒนาตนเอง สร้างตัวให้บรรลุเป้าหมายชีวิตนั้นให้ได้ ซึ่งหลักของพระพุทธศาสนาก็มีการ กล่าวถึงการดำรงชีวิตให้มีความก้าวหน้า คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)

^{๔๗}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๘๗/๑๑๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๗/๑๔๖.

๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)

๓. กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)

๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)^{๔๘}

๑) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น หมายความว่า ผู้ที่อยู่ในโลกนี้ไม่ว่าจะเลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรม รัฐบาล หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้

๒) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายความว่า ผู้ที่เป็นอยู่ในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวม ด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม^{๔๙} ได้มาโดยธรรม^{๕๐} เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์นั้นไม่ให้เสียหายไปด้วยภัยต่าง ๆ มี ภัยเพราะไฟไหม้ เป็นต้น

๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายความว่า ผู้เป็นอยู่ในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจริญ สนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ เพื่อสอบถามถึงเหตุแห่งความเจริญรุ่งเรือง และเหตุแห่งความเสื่อมเสีย อะไรควร อะไรไม่ควร สิ่งที่ควรละ สิ่งที่ควรปฏิบัติตาม แล้วลงมือปฏิบัติสิ่งที่ดีควร ละสิ่งที่ไม่ดีเสีย

๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม หมายความว่า ผู้ที่เป็นอยู่ในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ใช่จ่ายเกินรายรับ ใช้จ่ายทรัพย์ให้มีความเหมาะสมกับฐานะ

วิธีการของการประพฤติด้านมโนกรรม ด้วยการไม่ละโมภะอยากได้ของผู้อื่น มุ่งแต่การขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาในการทำงาน รักษาทรัพย์ รักษาการงานไม่ให้เสื่อมถอย รู้จักคบหาคนดีที่เกื้อกูลแก่การงานความก้าวหน้าของชีวิต ใช้จ่ายอย่างพอดี ไม่ฟุ่มเฟือย ชีวิตจะมีการพัฒนาขึ้น ความสุขของการเป็นมนุษย์ในการรักษากุศลกรรมบถ ๑๐ ก็เกิดขึ้นได้ เพราะการรู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง สามารถดำเนินคู่ไปกับการทำเลี้ยงชีวิตได้ เพราะเป็นการหยุดใจไม่ให้ความโลภเกิดขึ้นได้

^{๔๘}ดูรายละเอียดใน อจ.อุฏฐก.(บาลี) ๒๓/๓๕-๓๖/๒๖๘, อจ.อุฏฐก.(ไทย) ๒๓/๓๕-๓๖/๓๘๘-๓๙๐, พุ.ฐ. (บาลี) ๓๐/๑๒๓/๒๔๕, ๑๔๔/๒๕๐, พุ.ฐ. (ไทย) ๓๐/๑๒๓/๔๑๐, ๑๔๔/๔๖๔.

^{๔๙}ประกอบด้วยธรรม ในที่นี้หมายถึงมีกุศลธรรม ๑๐ ประการ (อจ.ติก.ฎีกา. (บาลี) ๒/๑๔/๑๐๓).

^{๕๐}ได้มาโดยธรรม ในที่นี้หมายถึงโภคทรัพย์ที่บุคคลดำรงอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ แล้วได้มา (อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๑/๓๕๓).

เมื่อมีการไม่โลกอยากได้ของคนอื่น ใจก็จะไม่คิดร้ายใคร มีใจเมตตาปรารถนาให้ทุกชีวิตอยู่ดีมีสุข ความสุขของการเป็นมนุษย์ ที่ทำมาหาเลี้ยงตัว เพราะความสุขในการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์นั้น โดยส่วนใหญ่มุ่งความสุขที่ยังต้องเกี่ยวข้องกับโลกของวัตถุ ซึ่งโดยสรุปแล้วการดำเนินชีวิตที่จัดว่านำความสุขมาให้สำหรับชีวิตของคฤหัสถ์หรือความสุขของผู้ครองเรือนนั้นมี ๔ ประการ ได้แก่

๑. อัตติสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์)
๒. โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์)
๓. อานันทยสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้)
๔. อนวัชชสุข (สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ)^{๕๐}

(๑) อัตติสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์) หมายถึง สุขที่เกิดจากการเก็บรวบรวมทรัพย์ ด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบอาชีพสุจริต ได้มาโดยชอบธรรม มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือมีทรัพย์สมบัติเพียงพอสำหรับใช้เป็นทุนรอนในการเลี้ยงชีพอย่างไม่อึดคักขัดสน ผู้มีโภคทรัพย์สำหรับการดำรงชีพเช่นนี้ย่อมได้ความภาคภูมิใจ เอิบอímใจ ว่าโภคทรัพย์ที่ตนได้มานั้น ได้มาโดยชอบธรรม

(๒) โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์) หมายถึง สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ได้อย่างอิสระเพื่อตนเอง เพื่อครอบครัว ใช้จ่ายโภคทรัพย์เพื่อประโยชน์แก่ตนและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ย่อมได้ความภาคภูมิใจว่า โภคทรัพย์ที่ตนหามาได้นั้นได้ถูกใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่สุดเท่าที่จะมีได้ ผู้ที่ใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์เช่นนี้ย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและได้รับประโยชน์แห่งการใช้จ่ายทรัพย์ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

โภคทรัพย์มีประโยชน์ ๕ ประการนี้ ประโยชน์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงตน บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๒. บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงบิดามารดา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๓. บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงบุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๔. บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงมิตร

^{๕๐} อ. จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖๒/๗๘, อ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕, คำว่า อานันทยสุข นี้ ฉบับสยามรัฐสุต เติปฏิกรณ์ (๒๕๒๓) อ. จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖๒/๕๐-๕๑ และ ฉบับทยขรสุต สงคีติเตปฏิกรณ์ (๒๕๓๐) อ. จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖๒/๕๕ เป็น อนนฺตสุข.

อำนาจ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๕. บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำเพ็ญทักษิณาในสมณพราหมณ์ซึ่งมีผล มากเป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผลให้เกิดในสวรรค์^{๕๒}

(๓) อนนสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้) หมายถึง ความเป็นไท ดำรงชีพอยู่ด้วยความอิสระ ผู้ไม่เป็นหนี้ใครในโลกนี้ ไม่ว่าจะน้อยหรือมากก็ตาม เขาได้รับสุขโสมนัสความภาคภูมิใจว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร ไม่ว่าจะน้อยหรือมาก

(๔) อนวัชสุข (สุขเกิดจากความประพฤตินี้ไม่มีโทษ) หมายถึง สุขเกิดจากการดำรงชีวิตที่ปราศจากโทษ มีชีวิตบริสุทธิ์ไม่ประกอบความชั่วทั้งทางความคิด ทางวาจา และทางกาย ย่อมได้รับความสุขโสมนัส เกิดความภาคภูมิใจ เอิบอímใจ ว่าตนมีความประพฤตินี้สุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครๆ ดิเตือนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ก็จะมีความสุขจากทรัพย์สินที่หามาได้ มีความสุขจากการหาทรัพย์ ไม่ต้องเป็นหนี้ ดำเนินชีวิตด้วยความสุข จิตใจก็ประกอบไปด้วยสัมมาทิฐิ เข้าใจหลักกรรม เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม ไม่เบียดบัง ผูกขาดในวัตถุอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ไม่เอาเปรียบแรงงานของเพื่อนมนุษย์ การรู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง เป็นการดำเนินชีวิตของการแสวงหาทรัพย์มาเลี้ยงตัว ด้วยการหยุดใจไม่ให้เกิดความโลภ มีใจประกอบไปด้วยเมตตา รู้คุณค่าของกฎธรรมชาติ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้วิธีการของการเลี้ยงชีพ ตามแนวทางของพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการได้

โดยนัยที่กล่าวมา การพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นการเน้นไปที่ตัวบุคคล เพราะมนุษย์มีศักยภาพความสามารถคิดตัวมาทุกคน โดยมีจุดหมายคือ ความสุข อิศรภาพ ความดีงามของชีวิต เพื่อพัฒนาตนเอง โดยมีวิธีการให้เกิดความใฝ่รู้ สิ่งที่ยากจนประสบผลสำเร็จ ประพฤติในกุศลกรรมบถ ๑๐^{๕๓} ประการ ดังนี้

ด้านกาย

๑. ไม่ตัดรอนชีวิต ใฝ่ใจทำประโยชน์แก่ทุกคนทุกชีวิต
๒. ไม่ถือเอาทรัพย์สินที่เขามาให้ได้ให้ ไม่ว่าจะของผู้ใดที่ใด
๓. ไม่ประพฤตินิสิตทางเพศ ไม่ละเมิดต่อสามีภรรยาผู้อื่น

ด้านวาจา

๔. ไม่กล่าวเท็จ ซื่อตรงพูดตามที่เป็นอย่างจริง

^{๕๒} อ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๒๗/๒๔๕, อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๒๗/๓๖๕, อำมาตย์ ในที่นี้หมายถึงบุคคลที่ทำงานร่วมกัน ซึ่งเนะกันได้ ปรีกษาหรือกันได้ทุกเรื่อง ทุกอิริยาบถ (ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๑๒/๓๖๗, ส.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๐๑๒/๖๒๕).

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน อ.ทก. (บาลี) ๒๐/๑๔/๑๐๔, อ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔.

๕. ไม่พูดคุยกุญแจส่อเสียด แต่กล่าวถ้อยคำสมานสามัคคี
 ๖. ไม่พูดคำหยาบ แต่ให้กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ
 ๗. ไม่พูดเพื่อเจ้อ ให้พูดแต่พอดี มีหลักฐาน ถูกกาล เป็นประโยชน์
- ด้านใจ (ทางจิต และปัญญา)**
๘. ไม่ละโมภจะเอาของของใคร (ใจพร้อมจะเผื่อแผ่)
 ๙. ไม่คิดร้ายใคร ให้มีใจเมตตาปรารถนาให้ทุกชีวิตอยู่ดีมีสุข
 ๑๐. มีสัมมาทิฐิ เข้าใจหลักกรรม เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม^{๕๔}

เมื่อมีคุณสมบัติ ๑๐ ประการนี้ ถือว่ามีวิธีการของการพัฒนาความเป็นมนุษย์ เรียกได้ว่าเป็นกัลยาณชน และย่อมได้รับประโยชน์ของการประพตีสัจจธรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วาจสุจริต และมโนสุจริตที่เรากล่าวมาควรทำโดยส่วนเดียว บุคคลนั้นจะได้รับประโยชน์ดังต่อไปนี้ คือ (๑) แม้นกัตติยตนเองไม่ได้ (๒) ผู้รู้ใครครวญแล้วย่อมสรรเสริญ (๓) กิตติศัพท์อันงามย่อมจรไป (๔) ไม่หลงลืมสติตาย (๕) หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วาจสุจริต และมโนสุจริตที่เรากล่าวมาควรทำโดยส่วนเดียวบุคคลนั้นจะได้รับประโยชน์นี้^{๕๕}

๓.๕ จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

๓.๕.๑ จุดมุ่งหมายของการพัฒนามนุษย์

พระพุทธศาสนาได้แบ่งจุดหมายของชีวิตออกเป็น ๒ ระดับ คือ จุดหมายระดับโลกิยะ และระดับโลกุตตระ การจะเข้าถึงแต่ละจุดหมายนั้นมีวิธีการที่แตกต่างกันและคุณสมบัติของผู้สำเร็จในแต่ละเป้าหมายก็แตกต่างกัน ดังมีรายละเอียด ดังนี้

๑. จุดหมายระดับโลกิยะ

ในการเข้าถึงจุดหมายระดับโลกิยะนั้น สามารถทำได้โดยการดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิตในปัจจุบันและในปัจจุบัน

- ๑) ทิฐุชัมมิกัตถะ จุดหมายขั้นตาเห็นหรือประโยชน์ปัจจุบัน ที่สำคัญคือ

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สยามสามไตร, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐๕-๒๑๐.

^{๕๕} อัง.ทุก.(บาลี) ๒๐/๑๘/๕๗, อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

- (ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว
- (ข) มีเงิน มีงาน มีทรัพย์สินจากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- (ค) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- (ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าถือ

เมื่อมนุษย์ทุกคนตั้งอยู่ในศีลธรรมบด ๑๐ ประการอย่างเคร่งครัดแล้วย่อมได้รับอานิสงส์ของการรักษาศีลคือ เป็นผู้มีกายและวาจาสงบเรียบร้อย ทั้งยังเป็นสาเหตุให้มีโภคสมบัติมากมาย เป็นผู้มีอายุยืน ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน, ทรัพย์สินสมบัติที่อยู่ในความปกครอง มีความปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายมาราวิ เบียดเบียนทำลาย, ระหว่างลูก หลาน สามี ภริยา อยู่ด้วยกันเป็นผาสุก ไม่มีผู้คอยล่วงล้ำกรายต่างครองกันอยู่ด้วยความเป็นสุข, พுகอะไร มีผู้เคารพเชื่อถือ ถ้าพุดมีเสน่ห์เป็นที่จับใจไพเราะด้วยสัจด้วยศีล, เป็นผู้มีสติปัญญาดีและเฉลียวฉลาด ไม่หลงหน้าหลงหลัง จับโน้นชนนี้เหมือนคนบ้าคนบอหาสติไม่ได้ ผู้มีศีล เป็นผู้ปลูกและส่งเสริมสุขบนหัวใจคนและสัตว์ทั่วโลกให้มีแต่ความอบอุ่นไม่เป็นระแวงสงสัย สมกับอานิสงส์ของศีล ๕ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในที่ต่าง ๆ มีความว่า “คนมีศีลถึงพร้อมด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมได้กองโภคทรัพย์ใหญ่หลวง เพราะเหตุแห่งความไม่ประมาท ชื่อเสียงอันดีงามของคนมีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมเฟื่องฟูไป คนมีศีลถึงพร้อมด้วยศีล เข้าไปหาบริษัทใด ๆ เช่น ชัดดีบริษัท พรหมณบริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัท ย่อมเป็นผู้แก่กล้า ไม่ขวยเงินเข้าไปหาบริษัทนั้น ๆ คนมีศีลถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมไม่หลงทำกาละ”^{๕๖}

๒) สัมปรายิกัตถะ จุดหมายชั้นเลขตาเห็นหรือประโยชน์เบื้องต้น ที่เป็นคุณค่าของชีวิตซึ่งให้เกิดความสุขล้ำลึกภายใน โดยเฉพาะ

- (ก) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- (ข) ความภูมิใจในชีวิตที่สะอาด ที่ได้ประพุดิแต่ความงามสุจริต
- (ค) ความภูมิใจในชีวิตที่มีคุณค่าที่ได้ทำประโยชน์ด้วยน้ำใจเสียสละ
- (ง) ความแก่กล้ามั่นใจ ด้วยปัญญาที่จะแก้ปัญหาหน้าพาชีวิตไป
- (จ) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่^{๕๗}

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน วิ. ม.(บาลี) ๕/๒๘๕/๖๑, วิ. ม.(ไทย) ๕/๒๘๕/๘๘.

^{๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

เมื่อมนุษย์ตั้งมั่นอยู่ในหลักของศีลกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการอย่างบริบูรณ์ด้วยดีแล้ว นอกจากจะ ได้รับผลในชาติปัจจุบันคือเป็นกัลยาณชนเป็นที่เคารพยกย่องของคนอื่น และสามารถพัฒนาไปจนบรรลุธรรมได้ ถ้ายังไม่บรรลุผลสูงสุดในปัจจุบัน เมื่อละจากโลกนี้ไปย่อมได้รับผลสูงไปตามลำดับข้อวัตรปฏิบัติที่สามารถทำได้ ตั้งแต่เกิดเป็นพระราชมาหาอำมาตย์ จนเข้าถึงชั้นพรหมโลกชั้นสูงสุด สมด้วยพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แก่พราหมณ์และคฤหบดีว่า

พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ถ้าบุคคลผู้ประพฤติเรียบร้อย คือ ประพฤติธรรมพึงหวังว่า ทำอย่างไรหนอ หลังจากตายไปแล้ว เราพึงเกิดเป็นพวกกษัตริย์มหาศาลเถิด ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ หลังจากตายไปแล้ว บุคคลนั้นพึงเกิดเป็นพวกกษัตริย์มหาศาล นั่นเป็นเพราะอะไร เพราะบุคคลนั้นเป็นผู้ประพฤติเรียบร้อย คือ เป็นผู้ประพฤติธรรมอย่างนั้นแหละ

พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ถ้าบุคคลผู้ประพฤติเรียบร้อย คือ ประพฤติธรรมพึงหวังว่า ทำอย่างไรหนอ หลังจากตายไปแล้ว เราพึงเกิดเป็นพวกพราหมณ์มหาศาลเถิด... ความเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภพเถิด ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ หลังจากตายไป บุคคลนั้นพึงเข้าถึงความเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภพ นั่นเป็นเพราะอะไร เพราะบุคคลนั้นเป็นผู้ประพฤติเรียบร้อย คือ เป็นผู้ประพฤติธรรมอย่างนั้นแหละ^{๕๘}

จากพุทธพจน์ที่ยกมานั้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่า หลักกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการนั้น เมื่อมนุษย์ประพฤติปฏิบัติตาม ได้อย่างบริบูรณ์แล้ว ย่อมสามารถพัฒนาตนให้ได้รับผลทุกระดับชั้นแล้วแต่ความปรารถนาของผู้นั้น ๆ

การพัฒนาตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้นนอกจากจะเป็นการพัฒนาเพื่อมุ่งผลในปัจจุบันแล้ว ยังมีผลในอนาคต คือติดตัวข้ามภพข้ามชาติไป อานิสงส์ของการรักษาศีลที่บุคคลรักษาบริบูรณ์ด้วยดีแล้วเมื่อตายจากโลกนี้ไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ อีกทั้งเมื่อกลับมาเกิดอีกในโลกมนุษย์ย่อมได้รับอานิสงส์อีกคือ

- ๑) การเว้นจากการฆ่าสัตว์^{๕๙} มีอานิสงส์ ๘ ประการ คือ
 - (๑) มีร่างกายสมบูรณ์
 - (๒) มีรูปพรรณสัณฐานงดงาม
 - (๓) มีกำลังกายดี
 - (๔) มีกำลังปัญญาไว

^{๕๘} ม.ญ.(ไทย) ๑๒/๔๔๒/๓๕๒, ม.ญ.(ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๓๘.

^{๕๙} ดูรายละเอียดใน พุ. อิติ. อ. (ไทย) ๔๕/๔/๔๕๖.

- (๕) เป็นคนองอาจ
- (๖) ไม่ทำลายตนหรือถูกผู้อื่นทำลาย
- (๗) ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน
- (๘) มีบริวารมาก
- (๙) มีอายุยืน^{๑๐๐}

๒) การเว้นจากการลักทรัพย์ มีอานิสงส์ ๖ ประการ คือ

- (๑) มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์
- (๒) ชีวิตไม่ฝืดเคือง
- (๓) ไม่มีความอดอยาก
- (๔) มีความเจริญก้าวหน้าในการค้าขาย
- (๕) ย่อมได้สิ่งที่ตนปรารถนา
- (๖) ไม่มีความพินาศด้วยความพิบัติใดๆ ไม่ถูกอุทกภัย วัตภัย เป็นต้น

๓) การเว้นจากการประพฤตินอกใจ มีอานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ

- (๑) มีคนรักนิยมนับถือมาก
- (๒) ไม่มีคนคอยปองร้าย
- (๓) มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์
- (๔) ไม่มีความอดอยากยากจน
- (๕) ไม่ต้องเกิดเป็นหญิง
- (๖) ไม่เกิดเป็นกระเทย
- (๗) เกิดเป็นบุรุษในตระกูลสูง
- (๘) ได้รับเกียรติอยู่เสมอ
- (๙) มีร่างกายสมบูรณ์
- (๑๐) ไม่มากไปด้วยความวิตกกังวล
- (๑๑) ไม่ต้องพลัดพรากจากผู้ที่ตนรัก

๔) การเว้นจากการพูดเท็จ มีอานิสงส์ ๘ ประการ คือ

- (๑) เป็นคนพูดเสียงไพเราะชัดเจน
- (๒) มีฟันเรียบร้อยดี
- (๓) มีกลิ่นปากหอม
- (๔) ไม่มีกลิ่นตัวเหม็น

^{๑๐๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๐๔/๖๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๔/๗๕.

- (๕) มีดวงตาสมส่วน
- (๖) มีปกติพูดจาด้วยความจริงใจ
- (๗) มีกิริยาท่าทางสง่าผ่าเผย
- (๘) มีจิตใจมั่นคง

๕) การเว้นจากการพูดส่อเสียด มีอานิสงส์ ๔ ประการ คือ

- (๑) เป็นคนไม่ติเตียนตนเอง
- (๒) มีปกติรับฟังคำพูดจริง
- (๓) บัณฑิตย่อมยกย่องสรรเสริญเสมอ
- (๔) มีความสามัคคีกับมิตรเสมอ

๖) การเว้นจากการพูดคำหยาบ มีอานิสงส์ ๔ ประการ คือ

- ๑) เป็นคนสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์
- ๒) มักจะได้ยินเสียงเป็นที่น่าพอใจ
- ๓) มีกายวาจาเรียบร้อย
- ๔) เวลาตายมีสติสมบูรณ์

๗) การเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ มีอานิสงส์ ๔ ประการ คือ

- (๑) เป็นคนมักพูดเป็นธรรม
- (๒) ไม่วิกลจริต
- (๓) มีอำนาจวาสนาดี
- (๔) มีความพอใจคำพูดของตนเสมอ

๘) การเว้นจากการโถกหยอกได้ของเขา มีอานิสงส์ ๔ ประการ คือ

- (๑) สมบูรณ์ด้วยทรัพย์และคุณความดี
- (๒) เกิดในตระกูลสูง
- (๓) ได้รับคำสรรเสริญอยู่เสมอ
- (๔) มีลาภสักการะสมบูรณ์

๙) การเว้นจากการไม่พยาบาลปองร้าย มีอานิสงส์ ๔ ประการ คือ

- (๑) เป็นคนมีรูปงาม
- (๒) ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน
- (๓) มีอายุยืน
- (๔) ตายตามอายุขัย

๑๐) การเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม มีอานิสงส์ ๔ ประการ คือ

- (๑) เป็นคนอยู่ใกล้ชิดพระธรรมเสมอ
- (๒) มีปัญญาดี
- (๓) เกิดในตระกูลมีความรู้
- (๔) เป็นผู้มีความทะนุถนอมคนที่มีฐานะดี^{๑๑๑}

๒. จุดหมายระดับโลกุตตระ

จุดหมายระดับโลกุตตระนั้น จัดเป็นจุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ โดย

- ก) ไม่หวั่นไหว หรือถูกรบกวนด้วยความผันผวนปรวนแปรต่าง ๆ
- ข) ไม่คิดหวัง โศกเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด ๆ
- ค) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
- ง) เป็นอยู่และกระทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

การพัฒนาตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้นเป็นการพัฒนาที่ละเอียดเป็นการพัฒนาที่ให้ผลได้ไม่มีจำกัด สามารถพัฒนามนุษย์ให้เจริญขึ้นได้ตามลำดับคือพัฒนามนุษย์ที่เป็นปุถุชนธรรมดาให้บรรลุเป็นอริยบุคคลได้ สามารถพัฒนาอริยบุคคลชั้นโสดาบันให้บรรลุเป็นอริยบุคคลชั้นสกิทาคามี พัฒนาอริยบุคคลชั้นสกิทาคามีให้บรรลุเป็นอริยบุคคลชั้นอนาคามี พัฒนาอริยบุคคลชั้นอนาคามีให้บรรลุเป็นอริยบุคคลชั้นอรหัตตามลำดับ ดังเช่นเรื่องพระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดาให้สำเร็จเป็นพระโสดาบันด้วยพระคาถาว่า “อตุตฺถิเฐน ปฺปมชฺเชชฺช” เป็นต้น เนื้อความเป็นภาษาไทยว่า “บรรพชิตไม่พึงประมาทในก้อนข้าวอันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ, บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต (กุศลกรรมบถ) ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า” ให้สำเร็จเป็นพระสกิทาคามี ด้วยพระคาถาว่า ธมฺมํ จเร สุจฺริตํ เป็นต้น เนื้อความเป็นภาษาไทยว่า “บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต(กุศลกรรมบถ), ไม่พึงประพฤติธรรมนั้นให้สุจริต(อกุศลกรรมบถ), ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า”^{๑๑๒} ให้สำเร็จเป็นพระอนาคามีด้วยการแสดง “มหาธรรมบาลชาดก และทรงประกาศสังฆธรรม”^{๑๑๓}

^{๑๑๑} ที. ม. (บาลี) ๑๐/๓๐๕/๓๕๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๐๕/๒๓๘, พ.พ.อ. (ไทย) ๓๕/๑/๔๐.

^{๑๑๒} ดูรายละเอียดใน พ.พ.อ. (ไทย) ๑/๑๔๖, พ.พ.อ. (ไทย) ๔๑/๒/๒๓๔.

^{๑๑๓} ดูรายละเอียดใน พ.พ.อ. (ไทย) ๕๕/๕/ ๘๘๒-๘๘๒.

จากพระธรรมเทศนาทั้งสามนั้นโดยใจความแล้วพระองค์ได้แสดงถึงหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการอันเป็นการยืนยันว่า หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น เป็นหลักการพัฒนามนุษย์ให้เจริญขึ้นตามลำดับได้อย่างดี

พระพุทธศาสนาดังจุดมุ่งหมายสูงสุดไว้ที่การบรรลุนิพพาน ซึ่งจัดว่าเป็นจุดหมายที่มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้บรรลุดังได้ด้วย “การพัฒนา” ซึ่งในพระพุทธศาสนาใช้คำว่า “ภาวนา” แปลว่า การทำให้มี ทำให้เป็น และการบรรลุนิพพาน มีความสัมพันธ์กับบุคคลและเงื่อนไขต่าง ๆ ในการบรรลุนิพพาน ซึ่งจะขอเสนอเป็น ๒ ประเด็น คือ

๑) นิพพานเป็นจุดหมายที่ทุกคนเข้าถึงได้ ไม่จำกัดชาติ ชั้น หลั ง ชาย

เมื่อบุคคลใด มีฉันทะ เพียรพยายาม มีความพร้อมแล้ว ก็สามารถบรรลุได้ ไม่มีข้อจำกัดว่าจะต้องเป็นคนชาติชั้นวรรณะใด มีฐานะอย่างไร ยากจน มั่งมี เป็นหญิงหรือชาย เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ดังมีพุทธพจน์ตรัสไว้ดังนี้

ทางนั้น ชื่อว่าทางสายตรง ทิศนั้นชื่อว่าทิศไม่มีภัย รถชื่อว่าไร้เสียง ประกอบด้วยล้อคือธรรม มีหิริเป็นฝา มีสติเป็นเกราะกั้น ธรรมนั้นเราบอกให้มีสัมมาทิฏฐินำหน้าเป็นสารถิบุคคลใดมียานเช่นนี้จะป็นสตรีหรือนุรุษก็ตาม เขาย่อมไ้ช้ยานนั้นถึงในสำนักแห่งนิพพาน^{๑๐๔}

๒) นิพพานเป็นภาวะที่ทุกคนอาจบรรลุได้ในชาตินี้

คุณลักษณะอย่างหนึ่งของนิพพานที่ว่า “สนุทิฏฐก” แปลว่า เห็นได้เอง, ประจักษ์ได้ในชีวิตนี้ และ “อกาลิก” หมายถึง ไม่จำกัดกาล, ไม่ขึ้นต่อเวลา เหล่านี้เป็นการแสดงถึงการบรรลุนิพพาน เป็นสิ่งที่สามารถบรรลุได้ในชาตินี้ ดังมีพุทธพจน์ตรัสไว้ดังนี้

บุรุษเป็นวิญญู ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา เป็นคนตรง จงมาเถิด เราจะสั่งสอน เราจะแสดงธรรม เมื่อเขาปฏิบัติตามคำสั่งสอนก็จักประจักษ์แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งขึ้นเองซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือน บวชเป็นอนาคาริกโดยชอบ อันเป็นจุดหมายของพราหมณ์ เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้ทีเดียว^{๑๐๕}

ในชาติปัจจุบัน เมื่อมนุษย์ไม่ว่าเป็นหญิงหรือชายสามารถประพฤติปฏิบัติตามหลักของกุศลกรรมบถได้อย่างสมบูรณ์และด้วยดีแล้ว ย่อมได้ผลคือความดีที่เกิดขึ้นกับตัวเองและสังคมแล้ว

^{๑๐๔} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๔๖/๓๗, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

^{๑๐๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๗๗/๔๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๗/๕๖.

เมื่อปรารถนาการบรรลุธรรมคือทำกิเลสอาสวะให้หมดสิ้นในชาติปัจจุบันนี้ ก็ยอมเป็นไปได้ สมด้วยพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้แก่พราหมณ์และคฤหบดีว่า “พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ถ้าบุคคลผู้ประพฤติเรียบร้อย คือประพฤติธรรม (กุศลกรรมบถ) พึงหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ และปัญญาวิมุติ อันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว เข้าถึงอยู่ในชาตินี้เถิด ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ บุคคลนั้นพึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติปัญญาวิมุติ อันไม่มีอาสวะเพราะสิ้นอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว เข้าถึงอยู่ในชาตินั้นเป็นเพราะเหตุอะไร เป็นเพราะบุคคลนั้นเป็นผู้ประพฤติเรียบร้อย คือ เป็นผู้ประพฤติธรรม (กุศลกรรมบถ) อย่างนั้นแหละ”^{๑๐๖}

จากพระบาลีสามารถยืนยันได้ว่า ผู้ที่ประพฤติเรียบร้อย คือประพฤติธรรมได้แก่ประพฤติตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นการประพฤติศีลทางกาย ๓ ประการ ประพฤติศีลทางวาจา ๔ ประการ และประพฤติศีลทางใจ ๓ ประการอย่างบริบูรณ์ด้วยดีแล้ว เมื่อหวังการบรรลุธรรมสิ้นกิเลสในชาติปัจจุบันก็สามารถทำได้ โดยไม่จำเป็นต้องรอถึงภพหน้าแต่อย่างใด

๓.๕.๒ ประโยชน์ของการพัฒนามนุษย์

พระพุทธศาสนาได้ประกาศหลักการบำเพ็ญประโยชน์ไว้โดยหลังจากที่ได้ตรัสรู้และโปรดพระสาวกให้รู้ตามแล้วก็ทรงประกาศแก่เหล่าสาวกของพระองค์ว่า “พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๑๐๗} ทั้งนี้ก็ทรงมุ่งสร้างประโยชน์เพื่อมหาชน มุ่งความสันติสุขแก่มหาชนเป็นหลักใหญ่ กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นมุ่งการทำประโยชน์สุขให้เกิดคุณค่าทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่นอย่างสูงสุด ซึ่งประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนานั้น มีการแบ่งประโยชน์ไว้ ดังนี้ คือ

๑. อัตตัตถะ ประโยชน์ตน

การพัฒนาเพื่อประโยชน์ตน เป็นการพัฒนาในระดับพื้นฐานสามารถนำไปพัฒนามนุษย์ได้หมดทุกคน ซึ่งหมายถึงการบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของตน เน้นการพึ่งตนได้ในทุกระดับและเพื่อความเป็นผู้พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่น^{๑๐๘} สามารถบำเพ็ญกิจต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับตนได้อย่างสมบูรณ์ เพื่อเป้าหมายของชีวิตที่มั่นคง ด้วยความไม่ประมาทในการพัฒนาตนตามหลักประโยชน์

^{๑๐๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๒/๓๕๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๕.

^{๑๐๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๔๑/๑๒๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๑/๑๗๕.

^{๑๐๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕๕๕.

ขั้นที่ ๑ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของตนสมควรแท้ เพื่อที่จะทำกิจของตนให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๑๑๕}

การพัฒนาตนเองเพื่อประโยชน์ตนนั้น เป็นการตั้งตนอยู่ในหลักของความไม่ประมาท ซึ่งหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นหลักของกรรมคือการกระทำที่เกิดขึ้นทางทวารทั้ง ๓ คือกาย วาจา และใจ แน่แน่นอนว่ามนุษย์ทุกคนที่เกิดมาย่อมเลี้ยงไม่ได้ที่จะไม่กระทำอะไรเลย ดังนั้นหลักกุศลกรรมบถ จึงเป็นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนที่ควรนำไปประพฤติปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น หลักกุศลกรรมบถที่เป็นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนสามารถทำได้นั้นท่านกล่าวไว้ ๔ ประการ^{๑๑๖} ซึ่งอยู่ในรูปของศีล ๕^{๑๑๗} คือ

- ๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์
- ๒) เว้นจากการลักทรัพย์
- ๓) เว้นจากการประพฤตินิคม
- ๔) เว้นจากการพูดเท็จ
- ๕) เว้นจากการดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ศีล ๕ เป็นศีลที่เหมาะสมแก่ผู้ครองเรือน ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมที่มนุษย์ทุกคนสามารถประพฤติปฏิบัติตามได้โดยไม่ต่างกันโดยการพัฒนาตนให้เป็นผู้มีกายและวาจาสะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกุศลกรรมบถ ถือว่าเป็นเครื่องชำระกาย และวาจา ให้สะอาด มีผลทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข มีความสบายใจในการดำเนินชีวิต มีความปลอดภัยต่อชีวิตของตนเองและครอบครัวไม่ต้องกลัวว่าจะถูกฆ่าทำร้าย มีความปลอดภัยในทรัพย์สมบัติไม่ต้องระแวงระวังว่าจะถูกขโมย ปล้นจี้ มีความปลอดภัยในคู่ครองไม่ต้องกลัวว่าคู่ครองของตนจะนอกใจ มีความปลอดภัยในการคบค้าสมาคมติดต่อดำเนินกิจการต่าง ๆ ไม่ต้องกลัวว่าจะแต่ละฝ่ายจะไม่จริงใจซื่อสัตย์ต่อกัน อีกทั้งยังทำให้เป็นผู้มีสติปัญญาดี สามารถประกอบกิจการงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒. ปรารถนา ประโยชน์ผู้อื่น

การพัฒนาเพื่อประโยชน์จุดหมายเพื่อผู้อื่นหมายถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่น ให้บรรลุประโยชน์ หรือเข้าถึงจุดหมายแห่งชีวิตของเขาในระดับต่าง ๆ ปรารถนาปรารถนาก็เขา

^{๑๑๕} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๒/๒๘, ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

^{๑๑๖} คุราลละเอียดใน พระสิริมังคลาจารย์, มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๑.

^{๑๑๗} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๘๖/๑๘๕, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๓๓.

สามารถพึ่งตนเองได้^{๑๒} อย่างไรก็ตามผู้ที่ได้รับการพัฒนาตนจนบรรลุจุดหมายของชีวิตในประโยชน์เบื้องต้นแล้ว ก็ไม่ควรที่จะเป็นผู้ประมาทในกิจธุระของผู้อื่น ควรที่จะประกอบด้วยความกรุณามุ่งช่วยเหลือผู้อื่นให้บรรลุถึงจุดหมายในชีวิตของเขาชักนำหรือสนับสนุนผู้อื่นให้พัฒนาชีวิตของเขาให้ดีขึ้นโดยลำดับ ผู้ที่บรรลุประโยชน์ตนแล้วไม่ควรประมาทดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น สมควรแท้ เพื่อที่จะทำกิจของผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๑๓}

ประโยชน์เพื่อผู้อื่นนี้เป็นการช่วยเหลือเพื่อให้เขาได้รับความสุขในจุดหมายชีวิตของเขา อาจพิจารณาประโยชน์ระดับนี้ได้ ๒ แง่ได้แก่ ๑. ประโยชน์เพื่อผู้อื่นในระดับที่เป็นปัจเจกชน ๒. ประโยชน์เพื่อผู้อื่นในระดับส่วนรวม หลักธรรมที่เกี่ยวพันให้ประโยชน์ระดับนี้เกิดขึ้นก็คือหลักพรหมวิหาร ๔^{๑๔} ซ้ำว่าด้วยกรุณา เพราะกรณานั้นหมายถึงความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์^{๑๕} ผู้ที่จะบำเพ็ญประโยชน์ขั้นนี้ได้ก็ต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วยหลักกรณานี้ และหลักธรรมที่ต้องนำมาประพาดเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับประโยชน์ขั้นนี้ในชีวิตของเขาได้แก่ หลักสังคหัตถุ หมายถึงธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ ๔ ประการ^{๑๖} ได้แก่

๑. ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา หรือ เปยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาสุดดีมน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ่งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

๓. อัถตถจริยา การประพาดประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๕๕.

^{๑๓} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๒/๒๘, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

^{๑๔} คูรายละเอียดใน ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๒๗/๒๑๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

^{๑๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๑๐/๑๓๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๓๐-๑๓๑, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

๔. สมนัดคตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอดั้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่าเสมอกันในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู่ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

๓. อุภยัตตะ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ^{๑๑๗}

การพัฒนาเพื่อประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หมายถึงประโยชน์ที่เป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและคนอื่น หรือแก่สังคม แก่ชุมชนอันเป็นส่วนรวม โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่อันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ และการบำเพ็ญปรีตตะของทุก ๆ คน ^{๑๑๘} ผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคมเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย พิจารณาเห็นความสุขร่วมกันที่จะพึงได้รับร่วมกันในสังคมควรประพฤติประโยชน์ทั้งสองฝ่ายนี้ด้วยความไม่ประมาท ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย สมควรแท้ที่จะทำกิจของทั้ง ๒ ฝ่ายให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๑๑๙}

มนุษย์ผู้ใดดำรงตนได้อย่างนี้จัดว่าได้ถือเอาซึ่งประโยชน์ทั้งสองฝ่ายไม่ให้เกิดเสียหายไปดังที่พระพุทธองค์ตรัสแก่พระเจ้ามahanามะที่ทูลถามว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นด้วยเหตุเพียงเท่าไร ซึ่งพระองค์ก็ตรัสตอบว่า

มahanามะ เมื่อใดแล อุบาสก ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา และชักชวนผู้อื่นให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล และชักชวนผู้อื่นให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ และชักชวนผู้อื่นให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ตนเองเป็นผู้ประสงคจะเห็นภิกษุ และชักชวนผู้อื่นให้เห็นภิกษุตนเองเป็นผู้ประสงคจะฟังสัทธรรม และชักชวนผู้อื่นให้ฟังสัทธรรม ตนเองเป็นผู้ทรงจำธรรมที่ฟังแล้วไว้ได้ และชักชวนผู้อื่นให้ทรงจำธรรมที่ฟังแล้วไว้ได้ ตนเองเป็นผู้พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ฟังแล้ว และชักชวนผู้อื่นให้พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมตนเองเป็นผู้รู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม และชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อนั้น อุบาสกชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล^{๑๒๐}

^{๑๑๗} คุรยละเอียคใน บุ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๒๓/๒๕๐, บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๓/๔๑๐.

^{๑๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๕๕.

^{๑๑๙} ตี.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๒/๒๕, ตี.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

^{๑๒๐} อจ. อุฏจก. (บาลี) ๒๓/๒๕/๑๘๑, อจ. อุฏจก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๕-๒๗๐.

ประโยชน์ในขั้นนี้เป็นผลประโยชน์ที่ประสานทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเข้าด้วยกันก่อให้เกิดเป็นความสุข ความดีงาม ความมั่นคงทั้งสองฝ่าย กล่าวคือบรรลุจุดหมายของชีวิตในประโยชน์ระดับนี้ร่วมกัน เมื่อพัฒนาตนมาถึงขั้นนี้ก็จะเป็นการเกื้อหนุนให้ผู้ที่ได้รับการฝึกฝนพัฒนาตนแล้ว เป็นปัจจัยส่งเสริมทั้งตนและผู้อื่นให้ดำเนินไปสู่จุดหมายหรือเป้าหมายของชีวิตในระดับต่อไปจนถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือการหลุดพ้นจากกองทุกข์คือพระนิพพาน

การพัฒนาตนตามหลักประโยชน์ ๓ เพื่อบรรลุจุดหมาย ๓ ด้าน คือเพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสองฝ่าย การพัฒนาแต่ละด้านมุ่งการพัฒนาให้บรรลุประโยชน์ตนก่อน เพราะเมื่อตนได้รับการพัฒนาและได้รับประโยชน์ในด้านของตนแล้ว นั่นก็หมายความว่าผู้นั้นพร้อมที่จะพัฒนาช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นกล่าวคือบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

สรุปประโยชน์และจุดหมายของชีวิตทั้ง ๓ ด้านนั้น เป็นการรักษากุศลกรรมบถ ๑๐ ได้อย่างเกี่ยวเนื่องกันและกันเพราะถ้ามุ่งกระทำเพียงแต่รักษากุศลกรรมข้อใดข้อหนึ่งแล้ว การดำเนินชีวิตเพื่อให้ถึงจุดหมายใดจุดหมายหนึ่งก็จะกลายเป็นการดำเนินชีวิตที่ไม่สมดุล อาจเป็นเหตุให้เสื่อมเสียจุดหมายที่ควรจะได้รับทั้งที่เป็นจุดหมายเพื่อตนและจุดหมายเพื่อผู้อื่น คุณภาพแห่งชีวิตย่อมไม่มี ฉะนั้น การดำเนินชีวิตควรเริ่มที่การพัฒนาตนเพื่อให้ได้บรรลุถึงจุดหมายเพื่อตนนี้เสียก่อน ด้วยการรักษากุศลกรรมบถ ๑๐ ให้ถึงพร้อม เมื่อบรรลุถึงจุดหมายเพื่อตนแล้ว การที่จะขยายจุดหมายของการรักษาศีล และช่วยเหลือชักจูงผู้อื่นให้รักษาตามก็ย่อมที่จะกระทำได้อย่างง่าย ทั้งนี้เพราะตนได้รับการพัฒนามาอย่างดีแล้ว เรียกว่ามีคุณสมบัติที่เพียบพร้อมในการที่จะช่วยเหลือคนอื่น เพราะนั่นหมายถึงว่าตนมีอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการช่วยเหลือผู้อื่นอย่างเพียงพอนั่นเอง เมื่อพัฒนาตนและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมได้อย่างนี้แล้ว ย่อมก่อให้เกิดเป็นประโยชน์สุขต่อผู้ที่ดำรงอยู่ในสังคม ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายย่อมไม่เสียหายไป

๓.๖ สรุป

จากการวิจัยเกี่ยวกับหลักการ วิธีการ และจุดมุ่งหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ พบว่า

พระพุทธศาสนามีแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนมนุษย์ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ทางพระเรียกว่าเป็นทัมมะ คือเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ข้อนี้ถือว่า เป็นความคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาขึ้นมา ก็เพราะถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก หลักนี้เป็นแกนสำคัญของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้จริยธรรมมีความหมายเท่ากับ

การศึกษา และเพราะเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ ในการพัฒนาเป็นการพัฒนาที่มองคน ในฐานะเป็นมนุษย์ หมายความว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของเขาเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล

การพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการมีความหมายและความสำคัญเพราะเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมการพัฒนามนุษย์ให้ดีทั้ง ๓ ทวาร คือ กาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนา ทั้งกาย วาจา และใจไปในทางที่เป็นกุศลคือดีได้แล้ว ย่อมเป็นอุปการะต่อการใช้ชีวิตในสังคม คือ ย่อมเป็นการทำให้ตนเป็นคนดี พร้อมทั้งยังปฏิบัติต่อคนรอบข้างด้วยความดี เมื่อทุกคนเป็นคนดีประพฤติปฏิบัติดีต่อกันเป็นจำนวนมาก สังคมที่อยู่ก็เป็นสังคมของคนดี ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู และปรับปรุงทั้งตนเอง และสังคมนรอบข้างให้ดีขึ้น ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในกระบวนการพัฒนาขึ้นอยู่กับบุคคลเป็นส่วนสำคัญ ไม่เอาผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นเกณฑ์ พร้อมกันนั้น ยังเป็นการพัฒนาที่มีธรรมชาติเป็นพื้นฐาน อำนวยให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม ซึ่งให้ความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ มีเป้าหมายเพื่อเป็นการแก้ปัญหาของมนุษย์ โดยมีหลักการปฏิบัติรวมลงในไตรสิกขา เป็นหลักการพัฒนาทางกาย วาจา จิต และปัญญา ซึ่งสามารถพัฒนามนุษย์ได้ทุกระดับชั้น ระดับสังคม

วิธีการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นวิธีการควบคุมทั้งสามส่วนให้สงบ คือ เริ่มตั้งแต่วิธีการควบคุมกายกรรม ให้อยู่ในระเบียบวินัยของสังคม เป็นการส่งเสริมการพัฒนาตนเองและชีวิตของตนเองให้ก้าวหน้าในสังคมพร้อมกับการมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุข เพราะผู้ที่ปฏิบัติตามหลักของศีลธรรม ตามกุศลกรรมบถ จะไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน และไม่ทำให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อน

วิธีการควบคุมวาจา หรือ วชิกรรมนี้ เป็นวิธีการพัฒนาพฤติกรรมด้านคำพูด เพราะทุกชีวิตต้องพบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ หรือสนทนาเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน หากมีการพูดด้วยถ้อยคำแห่งเมตตา โลกทั้งโลกจะน่าอภิรมย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะถึงแม้คำพูดจะไม่ใช่อาวุธที่หยิบมาทำร้ายกันได้ แต่มันช่างมีอำนาจเสียยิ่งกว่าอาวุธอื่นใด มันสามารถทำให้คนที่ได้รับฟังต้องทุกข์กับคำพูด ต้องเจ็บปวดเหมือนมีมีดกรีดลงไปและเจ็บถึงใจว่าจะคลายออกเสียได้ แต่หากมีการกล่าวถ้อยคำที่ประกอบด้วยเมตตา ปราณณาดี คำพูดดีดี ที่กลั่นออกมาจากใจจริง จะเป็นคุณประโยชน์ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง การอยู่ร่วมกับสังคมก็จะพบแต่สันติสุข

วิธีการควบคุมใจ คือ ไม่ละโมภจะเอาของของใคร ใจพร้อมจะเผื่อแผ่ ด้วยการดำรงชีวิตด้วยอาชีพสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย การรู้จักหา รู้จักเก็บ รู้จักใช้ รู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง เป็นการประพฤติในสัมมาชีพ ไม่ละโมภอยากได้ของใคร มีการตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะต้องตั้งตัวตั้งฐานะ

ให้ได้ ด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม มีความถึงพร้อมด้วยความหมั่นสามารถทำได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร มีมิตรดี เป็นอยู่เหมาะสม รู้ทางเจริญแห่ง โภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่ง โภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ

จุดมุ่งหมายของการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียะ และระดับโลกุตตระ ในระดับโลกียะนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือการพัฒนาเพื่อให้ได้รับผลที่เป็นความสุข ความเจริญที่เกิดในปัจจุบันชาติที่เห็น ได้ด้วยตา และที่ส่งผลเป็นความสุขในสัมปรายภพ คือภพหน้าอันได้แก่การไปบังเกิดในสุคติภพตั้งแต่สวรรค์ ๖ ชั้นจนถึงพรหมโลก หรือแม้เมื่อกลับมาเกิดใน โลกมนุษย์อีกย่อมได้รับอานิสงส์อีกมากมาย อันได้แก่ ทำให้เป็นผู้มีอายุยืน รูปร่างสวยสมศักดิ์ส่วน มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงเป็นต้น จุดมุ่งหมายในระดับโลกุตตระ คือ การพัฒนาเพื่อให้ได้บรรลุธรรมตั้งแต่ชั้นพระโสดาบันขึ้นไป จนถึงพระอรหันต์ หรือพระนิพพานที่สามารถบรรลุได้ในภพนี้ทั้งชายและหญิง สำหรับประโยชน์ของการพัฒนามี ๓ ประการ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสอง ในการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น สามารถพัฒนามนุษย์ให้ถึงจุดมุ่งหมายทั้งสองระดับได้ และบรรลุประโยชน์ทั้งสามประการได้เป็นอย่างดีดังที่มีปรากฏตามหลักฐานจากพระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่าง ๆ อื่นอีก

บทที่ ๔

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

จากแนวคิดทฤษฎี และจุดมุ่งหมายที่ต่างกันของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักทั่วไปกับการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไปนั้น มีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโดยการมองมนุษย์ในฐานะเป็นทรัพยากร คือเป็นทุนเป็นปัจจัยในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทรัพยากรมนุษย์ เป็นกุญแจไขสู่ความสำเร็จของชาติ ถ้าหากประเทศใดประเทศหนึ่งมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ และคุณภาพสูงก็สามารถก้าวเข้าไปแข่งขันในโลกไร้พรมแดนได้อย่างไม่ยากเย็นนักและมีจุดมุ่งหมายของการพัฒนาก็เพียงเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพในการปฏิบัติงาน, เพื่อความก้าวหน้าในการเลื่อนขั้นตำแหน่ง, เพื่อพัฒนาฝีมือในการปฏิบัติงานโดยการทดลองปฏิบัติ, เพื่อปรับปรุงสภาพการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น, เพื่อสร้างความสนใจในการปฏิบัติงานของข้าราชการ พนักงานและเจ้าหน้าที่, เพื่อสอนแนะวิธีการปฏิบัติงานที่ดีที่สุด และเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานให้ได้ผลสูงสุดแก่องค์กรเป็นต้น โดยมีได้มุ่งเน้นในการพัฒนาให้มนุษย์ได้รับประโยชน์แก่ตนเองคือความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิตเป็นสำคัญ

ส่วนการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการซึ่งเป็นการพัฒนาด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น มีแนวความคิดในการพัฒนาที่มองคนในฐานะเป็นมนุษย์หมายความว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตนเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล มิได้เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นเพื่อนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่ก็เป็นการพัฒนาที่ทำให้สังคมและเศรษฐกิจได้รับอานิสงส์โดยอ้อม เพราะการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้นเป็นการพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้มีความประพฤติดี คือ เป็นผู้มีความสะอาดทั้งกายวาจา และใจ เป็นการพัฒนาให้มนุษย์ทุกคนเป็นคนดี มีคุณธรรม จึงเป็นผลดีทั้งแก่ตนเองและสังคม อีกทั้งจุดมุ่งหมายของการพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา ก็เพื่อให้มนุษย์แต่ละคนได้รับประโยชน์ตนเอง คือได้รับความสุข ความเจริญ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต แล้วจึงขยายออกไปเป็นการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่น เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือแก่ตนและผู้อื่นตามลำดับ

ในปัจจุบัน มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาตามหลักการทั่วไปยังคงประสบกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากมนุษย์ด้วยกัน คือ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสงคราม^๑ ปัญหาการฉ้อโกง ลักขโมย ฉกชิงวิ่งราว ปล้นจี้^๒ ปัญหาครอบครัวหย่าร้างเพราะคู่ครองนอกใจ^๓ ปัญหาการถูกข่มขืน ปัญหาการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์และการทำแท้ง^๔ ปัญหาการทิ้งเด็ก และปัญหาโรคเอดส์^๕ ปัญหาการให้ความเท็จในศาล การหลอกลวงต้มตุ๋น^๖ การใส่ร้ายป้ายสี การด่าทอ การยุยงให้แตกสามัคคี การแต่งเรื่องหลอกลวงกัน การใส่ไข่ การหลอกลวงประชาชน การโฆษณาชวนเชื่อเกินความเป็นจริง ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหาการโกงกินบ้านเมือง^๗ ปัญหาของการคิดอาฆาตผูกพยาบาทปองร้ายถึงขั้นประหารชีวิตประหารทำร้ายกันให้ตายไปข้างใดข้างหนึ่ง และปัญหาที่ทำให้มนุษย์ไม่รู้จักรงชู้กัลลวต่อบาปขาดสติปัญญาหลงมัวเมาในอบายมุข ดิถิการพนัน ดิถิยาเสพติด^๘ ไม่ก่ตัญญูต่อผู้มีพระคุณ คือไม่ก่ตัญญูต่อพ่อแม่ ครู อาจารย์ พระศาสนา และประเทศชาติ สาเหตุมาจากที่มนุษย์นั้นยังมีกิเลสพื้นฐาน คือ ความโลภ โกรธ หลง จึงมีการแสดงที่ออกมาทางกาย วาจา และใจไปในทางที่ก่อให้เกิดปัญหาตามมามาก ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จำเป็นที่ต้องพัฒนาในส่วนของกายวาจา และใจอันเป็นส่วนพื้นฐานเสียก่อน คือ ต้องพัฒนาตามหลักกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ เพื่อให้กาย วาจา และใจ สะอาด บริสุทธิ์ เพื่อจะทำให้ปัญหาต่าง ๆ ลดน้อยและหมดไป

ดังนั้นในบทนี้ เพื่อให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เกิดประสิทธิภาพ คือเกิดประโยชน์คน ประโยชน์ผู้อื่น คือสังคม และองค์การ และประโยชน์ทั้งสองฝ่ายโดยตรงและโดยอ้อม ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ มาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน และด้วยสาเหตุที่มนุษย์มีความจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในหลาย ๆ สถานะ คือหลายระดับ การพัฒนาจำเป็นต้องมีการปรับให้เหมาะสมแก่สถานะหรือระดับที่

^๑ <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=74096>, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

^๒ <http://www.thailand-cpa.com/panha.html>, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

^๓ http://www.m-culture.go.th/detail_page.php?sub_id=1772, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

^๔ <http://www.love4home.com/index.php?Id=109359&Ntype=3&ac=article&lay=show>, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

^๕ <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=369351>, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

^๖ <http://www.pantown.com/board.php?id=5174&area=&name=board1&topic=191&action=view>, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

^๗ http://www.tortaharn.net/contents/index.php?option=com_content&task=view&id=91&Itemid=75, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

^๘ <http://www.chetupon.ac.th/Yasebtid/Pages/ProblemDrug1.html>, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

มีมนุษย์เข้ามีความสัมพันธ์ด้วย ในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาวิธีการในการพัฒนามนุษย์ให้มีความเหมาะสม แต่ละสถานะหรือระดับ โดยมีแนวทางการประยุกต์ใช้หลักสูตรรวมผล ๑๐ ประการ สำหรับการ พัฒนาการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ใน ๔ ระดับด้วยกัน คือ ระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับองค์กร และระดับสังคมตามลำดับ ดังนี้

๔.๑ แนวทางการประยุกต์ใช้หลักสูตรรวมผล ๑๐ ในระดับปัจเจกบุคคล

การพัฒนามนุษย์เป็นการเน้นไปที่ตัวบุคคล เพราะมนุษย์มีศักยภาพความสามารถคิดด้ว มาทุกคน โดยมีจุดหมาย คือ สุขภาพ อิศรภาพ ความดีงามของชีวิต เพื่อพัฒนาตนเอง โดยมี หลักการให้เกิดความใฝ่รู้ สู้สิ่งที่ยาก จนประสบผลสำเร็จ ซึ่งการจะพัฒนาตนเองให้ได้ประโยชน์ ตามหลักของหลักสูตรรวมผล ๑๐ แบ่งออกเป็น ๓ ด้านด้วยกัน ได้แก่

๑. หลักสูตรรวมผล คือ ความประพฤติดีด้านกาย มี ๓ ประการ^๕ คือ

๑) เว้นจากปาณาติบาต คือ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศาสตรา เสียแล้ว มีความละอาย มีความเอ็นดู มีกรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่

๒) เว้นจากอกุศลนาทาน คือ ละการถือเอาทรัพย์ที่เขามิได้ให้ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ไม่ลักทรัพย์เป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้คนที่อยู่ในบ้าน หรือที่อยู่ในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ซึ่ง นับว่าเป็นขโมย

๓) เว้นจากกาเมสุมิฉมาจาร คือ ละการประพฤติดีกในกามทั้งหลาย เว้นขาดจากการ ประพฤติดีกในกามทั้งหลาย คือ ไม่ถึงความสมสู่ในพวกหญิง ที่มารดา รักษา ที่บิดารักษา ที่มารดา และบิดารักษา ที่พี่ชายรักษา ที่พี่สาวรักษา ที่ญาติรักษา ที่มีสามี ที่อิสรชนหวงห้าม ที่สุดหญิงที่เขา คล้องแล้วด้วยพวงมาลัย

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักสูตรรวมผลด้านกายของปัจเจกบุคคล คือ

หากในระดับปัจเจกบุคคล นำหลักของหลักสูตรรวมผลด้านกาย ด้วยการทำให้เป็น เพื่อ ก้าวไปข้างหน้า ด้วยการนำแนวทางในการประยุกต์ใช้ในชีวิตให้ได้ ด้วยการ

๑. ไม่ทำร้ายผู้อื่น แต่จงช่วยเหลือเกื้อกูลเขา เพราะทุกคนต่างรักชีวิตของตนเองทั้งสิ้น เราจึงควรเห็นใจกัน ด้วยการไม่รังแก ไม่เบียดเบียนกัน กระทำด้วยความปรารถนาดี มีเมตตา และ ช่วยเหลือ เป็นกรุณา เป็นการกระทำที่ถูกต้อง เพราะรายละเอียดของปาณาติบาต มิใช่ว่าให้งดเว้น จากการฆ่าสัตว์เพียงอย่างเดียวก็หาไม่ แต่ในระดับปัจเจกบุคคลต้องมีการไม่ทำร้ายคนในครอบครัว

^๕ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖.

มีภรรยา บุตร ธิดา เป็นต้น หากจะทำร้ายด้วยอาวุธต่าง ๆ มีมีด และไม้ หรือแม้แต่มือ แต่ให้มีใจ
 ละอาย ภรรยา บุตร ธิดา ต่างกลัวเจ็บ กลัวตาย ทุกคนที่มีส่วนร่วมในชีวิตต่างก็ถือคู่ต่อกัน ไม่ทาง
 ไต่ก็ทางหนึ่ง พยายามตั้งความปรารถนา ให้มีความแน่วแน่ว่า ตัวเองต้องมีความเมตตากรุณาต่อ
 เพื่อนร่วมโลก ไม่มุ่งทำร้ายกัน ไม่ใช้งานจนเกินกำลัง คบดีให้เจ็บปวด ให้พิการหรือเสียโฉม แต่ให้
 มีความปรารถนาดีต่อกัน

ปัจเจกบุคคลที่ไม่ถูกทาง คือ งดเว้นจากสิ่งที่กล่าวมาแล้วไม่ได้ แม้แต่ทำไปด้วยความ
 รู้เท่าไม่ถึงการณ์ อาจจะได้รับผลย้อนกลับ หรือได้รับผลตอบแทน คือ ระยะเวลาของชีวิตปัจเจก
 บุคคลนั้น อายุจะลดน้อยลง หรืออาจต้องเจ็บป่วยพิการได้ ซึ่งเป็นผลกรรมที่อาจตอบแทน แต่หาก
 มองในมุมตรงกันข้าม ปัจเจกบุคคลมีการทำที่ถูกต้อง ด้วยการช่วยเหลือถือคู่กัน ย่อมมีผลคือ
 ความเข้มแข็งทั้งสองฝ่าย เท่ากับเป็นการเพิ่มยาร่างชีวิตให้ยืนยาวต่อไป

๒. ไม่เบียดเบียนทรัพย์สิน หรือสิทธิของผู้อื่น แต่งแบ่งปันและบริจาค การเบียดเบียน
 ทรัพย์สิน หรือกรรมสิทธิ์ของใครก็ตาม ถ้าทำด้วยเจตนาถือว่าลักขโมย น้อ โกง การเอาสมบัติของ
 ผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง เป็นการลักทรัพย์ ซึ่งเกิดจากความโลภ เป็นพวกหิวจัด ได้แล้วไม่รู้จักพอ แม้
 ปัจเจกบุคคลนั้นจะมีฐานะ มีตำแหน่ง มีความสุขทางวัตถุ แต่ก็รู้สึกว่าจะไม่รู้จักอิ่ม จะเป็นคนเห็นแก่
 ได้ ซึ่งจะแสดงออกทางพฤติกรรมที่เห็นได้ชัด เช่น น้อ โกง เอาต่อหน้า ตู กอบโกย ปล้น ถ้ำของ
 เลื่อน คอร์ปชั่น เป็นต้น

การกระทำที่ผิด ๆ ที่เกิดจากความโลภ ความอยากได้ เพราะมีความไม่เข้าใจที่ไม่ถูกต้อง
 ย่อมมีผลต่อตนเองคือ เหตุลักทรัพย์ ผลต้องติดคุก น้อ โกง ต้องมีคดี หรือแม้แต่การปกอลอก
 กอบโกย ยักยอกเอาสมบัติของส่วนรวม ตนเองต้องสูญเสียทรัพย์สินในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ถูกฉกชิง
 วิวรรว ถูกขู่กรรโชกทรัพย์ ถูกยึดทรัพย์ เป็นต้น

ปัจเจกบุคคล หากทำให้ถูกต้องถูกทาง กระทำด้วยความไม่โลภอยากได้ของเขา เคารพ
 ในกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินสมบัติของภรรยา สามิ บิดา มารดา ของบุตรธิดา และผู้อื่น ไม่คิดจะลัก หรือ
 หยิบไปโดยไม่ได้อนุญาต และมีกรงดเว้นจากพฤติกรรมดังกล่าว หากงดเว้นได้ จะเป็นการพัฒนา
 ตนเองให้ดีขึ้น เป็นเหตุให้ได้ความรัก ความนับถือ ความเกรงใจตอบแทน จะมีบริวาร มีพรรคพวก
 คนที่เคยให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นมาก่อน เมื่อถึงคราวต้องการความร่วมมือร่วมใจ ก็จะได้รับ
 ความช่วยเหลือ กิจกรรมต่าง ๆ ก็จะสำเร็จได้

๓. ไม่สาส์นทางเพศ แต่งพอใจเฉพาะคู่ของตนเอง ปัญหาใหญ่ที่มีอยู่ทุกวันนี้ในการ
 ดำเนินชีวิต คือ การมีสัมพันธ์ทางเพศกับคนอื่นที่ไม่ใช่คู่ครองของตนเอง เกิดเพราะการได้เห็นคน
 หน้าตาสวย หล่อ การได้ยินคำหวานหู ชวนให้ติดใจ การได้ใกล้ชิด การได้สัมผัสแต่ละต้องตัว ทำให้

มนุษย์เกิดการรู้ การเห็น และจิตใจอยากได้ไปเรื่อย ๆ หากควบคุมตนเองไม่ได้ ย่อมจะติดบ่วงแห่งมาร แห่งความอยากไม่มีที่สิ้นสุด

ในกุศลกรรมบถ กล่าวว่า การประพฤติดำสอนทางเพศ เป็นการทำความผิดที่ร้ายแรง ควรจะละเลิก เพราะเป็นการเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นในสิ่งที่รักใคร่หวงแหน เพราะชาวนั้น ไม่ควรมีสัมพันธภาพเพศกับหญิงอื่นที่ไม่ใช่คู่ครองของตนเอง มีหญิงต้องห้าม คือ หญิงที่มีสามี หญิงที่มีพ่อแม่ ญาติคุณแล หญิงที่เป็นเด็กเถาเหล่ากอ มี ย่า ยาย แม่ ลูก หลาน เป็นต้น ส่วนหญิง ก็ไม่ควรมีเพศสัมพันธ์กับชายอื่นที่ไม่ใช่คู่ของตน มีชายต้องห้าม คือ ชายมีภรรยา ชายที่เป็นเด็กเถาเหล่ากอ มีปู่ ตา พ่อ ลูก หลาน ภิกษุสามเณร

ทั้งนี้ เนื่องจากมนุษย์เรานั้นมีสติปัญญา มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองได้สูงสุด มีคุณสมบัติที่ประเสริฐกว่าสัตว์ หากดำเนินทางเพศก็ไม่ต่างอะไรกับสัตว์เดรัจฉาน หากแต่มนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคลพิทักษ์รักษาประเพณีการสืบเชื้อสายของเผ่าพันธุ์มนุษย์ไว้ ไม่ให้ดำเนินทางเพศ จะเป็นการช่วยป้องกันปัญหาความประพฤติดิฉัน ไม่มีการฆ่าล้างแค้นเพราะการแย่งชิงของรัก หรือเพราะการทรยศ ไม่ซื่อตรง จากคนรัก และเป็นการป้องกันปัญหา จากการเกิดโรคเอดส์ หรือจากอาชญากรรมทางเพศได้ ปัจเจกบุคคลนั้นจะมีชีวิตที่ก้าวหน้า ดำรงวงศ์ตระกูลไว้ได้

๒. หลักกุศลกรรมบถ คือ ความประพฤติดิฉันวาจา ๔ ประการ^{๑๑} คือ

- ๑) เว้นจากมุสาวาท คือ ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ
- ๒) เว้นจากปิสุณาวาจา คือ ละวาจาอันส่อเสียด เว้นขาดจากวาจาส่อเสียด
- ๓) เว้นจากผรุสวาจา คือ ละวาจาหยาบ เว้นขาดจากวาจาหยาบ
- ๔) เว้นจากสัมผัปปลาปะ คือ ละการพูดเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถด้านวาจา ของปัจเจกบุคคล คือ

๑. ไม่พูดโกหกแต่ให้พูดคำจริง ซื่อตรงพูดตามที่เป็นจริง รู้เห็นอะไร หากถูกถามให้เป็นพยานก็จำเป็นต้องให้ความร่วมมือ ให้คำตอบตามที่รู้ที่เห็น ไม่ใช่กล่าวเท็จ คือรู้แต่บอกไม่รู้ ไม่เห็นแต่บอกว่าเห็น ด้วยความกลัว หรือเพื่อเอารางวัล เอาความดีความชอบจากคนอื่น หรือพูดสร้างเรื่องขึ้นมาใหม่ให้ผิดเพี้ยนไปจากเดิมเพราะความสนุก

^{๑๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖.

ในการพูดคำจริงนั้น หากพูดเรื่องจริงแต่ไม่เกิดประโยชน์ก็ไม่ควรพูด และหากแม้เป็นคำจริงและเป็นประโยชน์ก็ต้องพิจารณาว่าจัดการพูดให้ถูกกาลเทศะ และควรรู้จักวิธีการพูดคำจริงไม่ให้สะเทือนใจใคร

๒. ไม่พูดคุยกุแหย่ต่อเสียด ให้เขาแตกแยกกัน แต่กล่าวถ้อยคำสมานสามัคคี การพูดคุยกุแหย่ต่อเสียดจะทำให้คนเราเกิดความระแวงสงสัย หากนำความลับอีกฝ่ายมาบอกอีกฝ่าย ด้วยต้องการให้ผู้ฟังชอบใจตน หรือมีวัตถุประสงค์ให้คนที่รักกันอยู่แล้วให้แตกสามัคคีกันเพื่อหวังผลประโยชน์ใส่ตน

ปัจเจกบุคคลที่พูดคุยกุแหย่ต่อเสียด ยุยงให้เขาแตกกัน เป็นคนที่มีจิตริษยา จะทำให้เกิดความทะเลาะเบาะแว้ง แบ่งพรรคแบ่งพวก ซึ่งดีซึ่งเด่น เพราะเกิดจากแรงยุยงให้ระแวงสงสัยกัน จะเป็นอุปสรรคในการทำกิจการงานของปัจเจกบุคคลนั้น แต่หากปัจเจกบุคคลมุ่งแต่พูดให้เกิดความสามัคคี มีมิตรต่อกัน การทำงานของปัจเจกบุคคลนั้นจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

๓. ไม่พูดคำหยาบ แต่ให้กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ การพูดคำหยาบคายเป็นภาษาที่แสดงออกของความต่ำต้อยด้านความคิดและขาดความประณีตในการเรียบเรียงความคิดเป็นถ้อยคำขาดทักษะในการใช้ถ้อยคำที่ประณีตละเอียด หรือเป็นเพราะจิตใจขาดความประณีตและมีความมักง่ายในการใช้ถ้อยคำ เพราะอารมณ์โกรธพลุ่งพล่าน ระวังใจไม่อยู่ แต่หากปัจเจกบุคคลมีการฝึกทักษะการคิดสรุปรวบยอดแล้วถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาที่ตรงกับใจได้อย่างสมบูรณ์ มีการศึกษาที่ดี จะเจรจากับใคร ติดต่อยุทธะกับใครจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

๔. ไม่พูดเพื่อเจ้อ ให้พูดแต่พอดี มีหลักฐาน ถูกกาล เป็นประโยชน์ คำพูดเพื่อเจ้อเป็นคำพูดที่เหลวไหล ฟุ้งแล้วไม่ได้ประโยชน์ เช่น คำพูดเล่น พูดปลั่งผลอ พูดโดยไม่คิด พูดแล้วไม่ประเทืองปัญญา และอาจทำให้เกิดความรู้สึกไม่ดีต่อผู้ฟังถ้าพูดมากเกินไป

ปัจเจกบุคคลหากพูดเพื่อเจ้อ ไร้สาระดูเหมือนจะได้รับการตำหนิน้อย เมื่อเทียบกับการพูดผิด ๆ แต่หากพูดเพื่อเจ้อบ่อยเข้า ทำให้เกิดการผิดพลาดได้ ทำให้เกิดการติเตียนและขาดความเชื่อถือ เช่น นำเรื่องส่วนตัวซึ่งเป็นความลับของคนอื่นมาพูดคุยกุแหย่เป็นเรื่องขบขัน หากรู้ถึงเจ้าของจะทำให้เกิดการต่อว่า ปฏิเสธ หรือขอโทษ ที่พูดล่วงเกิน ทำให้ผู้พูดกลายเป็นคนมีคำพูดที่ไร้ค่า มีโทษแก่ผู้พูดเอง

คำพูดที่ดีมีสาระ ไม่เพื่อเจ้อเหลวไหล พูดแล้วได้ประโยชน์ ทำให้ผู้ฟังเกิดกำลังใจที่จะสู้ต่อไป หรือเกิดสติปัญญา มีความรู้เพิ่มเติม ผู้พูดจะได้รับความนิยมนับถือ แม้จะพูดน้อย แต่ทุกถ้อยคำล้วนมีค่ามีราคา การพูดไม่เพื่อเจ้อจึงทำให้คุณค่าของปัจเจกบุคคลนั้นมีประโยชน์แก่ผู้ฟัง

๓. หลักคุณธรรมบด คือ ความประพฤติดีด้านใจมี ๓ ประการ^{๑๑} คือ

- ๑) อนุภิชฌา คือ เป็นผู้ไม่มีความโลภมาก ไม่เพ่งเล็งทรัพย์ของคนอื่น
- ๒) อพยาบาท คือ เป็นผู้มีจิตไม่พยาบาท
- ๓) สัมมาทิฏฐิ คือ เป็นผู้มีความเห็นชอบ

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบดด้านใจ ของปัจเจกบุคคล ที่มีปัญหาเป็นเครื่องชี้ นำ มีการไม่ละโมภอยากได้ของของใคร ใจพร้อมจะเผื่อแผ่ ไม่คิดร้ายใคร ให้มีใจเมตตาปรารถนาให้ทุกชีวิตอยู่ดีมีสุข มีสัมมาทิฏฐิ เข้าใจหลักกรรม เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม ต้องอยู่ในกระบวนการของการคิดให้ถูกต้องของปัจเจกบุคคล คือ

๑. ใจของปัจเจกบุคคลต้องระวังไม่ให้เป็นผู้มีความโลภมาก อยากได้ทรัพย์สินของคนอื่น เพราะหากมีความรู้สึกนึกคิดอยากได้ เพราะการเห็นทรัพย์สินของคนอื่น แล้วชอบใจ จะเกิดการได้พบ ได้ยิน ได้ฟัง และมีความเกี่ยวพันในสิ่งนั้น ถ้าชอบใจมาก ก็อยากได้มาก จนเกิดความโลภ เกิดความเห็นแก่ตัว แต่หากปัจเจกบุคคลพยายามคิดให้ถูกต้อง ถูกทาง คิดด้วยความเสียสละ ลดละความอยากได้ให้น้อยลง ความอยากได้ในทรัพย์สินของผู้อื่นตามที่ประสาทสัมผัสได้รับรู้ จะส่งผลต่อพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลคือ การกินดื่ม เทียวเตร่ หลงไหลได้ปลื้มกับวัตถุ จะอยู่ในเกณฑ์พอดี การดำรงชีวิตจะอยู่เป็นสุข ใจไม่ดิ้นรนทะยานอยากได้ของผู้อื่น

๒. ใจของปัจเจกบุคคลระวังไม่ให้มีจิตคิดร้าย เพราะความพยาบาท จะทำให้ใจขุนเคืองมองเห็นสิ่งใดก็ไม่ถูกใจ จะเกิดความรู้สึกเบียดเบียน ชิงชังคนอื่นอยู่ตลอด จนทำให้กลายเป็นความโกรธ เกลียดทุกสิ่ง กลายเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย ทำให้อารมณ์ขุ่นมัวอยู่ตลอดเวลา เพราะจิตคิดไปในทางที่ไม่ดี ไม่ชอบ ไม่พอใจคนรอบข้าง จะทำให้เกิดการเบียดเบียนแต่ไม่คลายความกำหนด ใครอยู่ใกล้จะหงุดหงิดจนถึงกับโกรธ แต่หากปัจเจกบุคคล ปรับทัศนคติเสียใหม่ ด้วยการพยายามมองโลกตามความเป็นจริง เห็นใจในความบกพร่องของผู้อื่นและให้อภัยต่อความผิดพลาดของมนุษย์ด้วยกัน จะเกิดความคิดดี ปรารถนาดี มีเมตตา คิดแต่จะอภัยให้กัน ไม่คิดพยาบาทจองเวรกัน ปัจเจกบุคคลก็จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๓. ใจของปัจเจกบุคคลต้องมีความเห็นที่ถูกต้อง เกี่ยวกับความดี ความชั่ว ซึ่งเป็นคุณธรรมของปัจเจกบุคคลทุกคนที่ต้องมี หากปัจเจกบุคคลมีจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง จะเป็นหนทางในการนำความเห็นที่ถูกต้องเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาชีวิตได้ เพราะหากมีความเห็นความเชื่อที่ชัดเจนว่า ความดีคืออะไร ความชั่วคืออะไร อะไรเป็นสิ่งถูก สิ่งผิด มีศรัทธาเป็นเกณฑ์

^{๑๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๕๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗.

ในการตัดสินใจที่ดี ความช่วยเหลืออย่างไม่สั้นกลอน เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จะทำให้ปัจเจกบุคคลทำแต่กรรมดี ปฏิเสธกรรมชั่ว จะเป็นคนที่มีบุคลิกภาพ มั่นคง กล้าหาญ จะมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หากปัจเจกบุคคลปฏิบัติสม่ำเสมอ ก็สามารถแก้ไขปัญหา ที่จะเกิดขึ้นได้ จากการคิด การพูด การทำ เพื่อตนเองและส่วนรวมได้

จากที่กล่าวมา แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ มาพัฒนาในระดับปัจเจกบุคคล เชื่อว่า บุคคลนั้นเป็นมนุษย์มีศีล ๕ ก็ได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณบุรุษ^{๑๒} ซึ่งหากบุคคลใดทำตาม ก็มั่นใจได้ว่ามีคนในสังคมที่ดี มีความสุข แต่สิ่งที่จะต้องพัฒนาเพื่อให้เกิดผลของการพัฒนาความเป็นกัลยาณชน ต้องพัฒนาต่อไปจนถึงความเป็นคนที่ประเสริฐที่สุด ที่มีคุณสมบัติและบทบาทของการได้รับการพัฒนามาแล้ว โดยมีเครื่องมือในการพัฒนาสู่ความเป็นคนที่ประเสริฐ ที่เรียกว่า อริยวัฑฒติ ๕ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา^{๑๓} มาพัฒนาร่วมกับกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ขยายความหลักของอริยวัฑฒติ ๕ ไว้ว่า

๑. ศรัทธา ความซาบซึ้งมั่นใจในคุณ พระรัตนตรัย ซึ่งมีแกนอยู่ที่ตถาคตโพธิสัทธา คือ ศรัทธาในปัญญาตรัสรู้ที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะ เท่ากับมั่นใจในความเป็นมนุษย์ที่จะฝึกให้เลิศ ประเสริฐจนมีปัญญารู้แจ้งเป็นพุทธะได้ เป็นคุณสมบัติที่เป็นจุดตั้งต้นของการศึกษาพัฒนาชีวิต

๒. ศีล ความประพฤติมาตรฐานขั้นต้น เริ่มด้วยศีล ๕ แล้วค่อยพัฒนาต่อไปสู่ศีล ๘ ฯลฯ

๓. สุตะ สดับฟังอ่านข่าวสารข้อมูลคำสอนหลักธรรมคำอธิบายที่จะนำมาไตร่ตรอง พิจารณาวิเคราะห์วิจัยให้เข้าถึงความหมาย ได้หลักที่จะนำไปปฏิบัติพัฒนาให้ถูกต้องหรือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้จริง

๔. จาคะ ความมีน้ำใจเพื่อแผ่เสียสละ ครอบครองด้วยใจที่ไม่ตระหนี่คับแคบ ใฝ่ใจรับฟังทุกข์สุขของคน พร้อมที่จะให้ปันช่วยเหลือ เพื่อลดความเห็นแก่ตัว ละกิเลสขยายกุศลขึ้นเรื่อย ๆ

๕. ปัญญา ความมีปัญญาหยั่งถึงความเกิดขึ้นจนถึงความดับสลาย แก้ปัญหาทำทุกข์ให้หมดสิ้นไป^{๑๔}

^{๑๒} บุรุษ หมายถึงคนที่ยังมีกิเลสหนา ที่เรียกเช่นนี้เพราะบุคคลประเภทนี้ยังมีเหตุก่อให้เกิดกิเลสอย่างหนานานัปการ บุรุษมี ๒ ประเภท คือ (๑) อันธบุรุษ คนที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต (๒) กัลยาณบุรุษ คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓/๕๘-๕๙).

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน ม.ม.(บาลี) ๑๓/๑๖๕/๑๔๐, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๖๕/๑๔๐.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สยามสามไตร, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑๔.

การพัฒนาด้านอริยาวัชฌิ ๕ ประการนี้ หากพัฒนาร่วมกับกุศลกรรมบถ ๑๐ จะเป็นตัวขับเคลื่อนในการพัฒนาบุคคลนั้นมีชีวิตที่ก้าวหน้า มีการส่งเสริมกันและกันให้เจริญงอกงาม มีแต่กัลยาณมิตร ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้แสดงหลักธรรมของการพัฒนาโดยมีกัลยาณมิตรเป็นปัจจัยเริ่มต้นแห่งการพัฒนาตนอันนำไปสู่ประโยชน์ของชีวิตไว้ว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์มาก เหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก”^{๑๕}

ดังนั้น ผลของการพัฒนามนุษย์โดยใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ บุคคลที่ที่ต้องมีความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถฝึกได้โดยมีฐานอยู่ที่ศีล รักษากายวาจา เพิ่มพูนปัญญาด้วยการฟังแล้วนำมาไตร่ตรองให้ดี แล้วนำความรู้จากการใคร่ครวญมาแบ่งปันเอื้อเฟื้อเพื่อนร่วมสังคม เมื่อมีปัญหา ก็สามารถที่จะแก้ไขได้ ทั้งนี้ก็เพราะคนในสังคมมีการใฝ่ดี ที่จะคบหากัลยาณมิตร การพัฒนาชีวิตก็จะรุ่งเรืองดังแสงเงินแสงทองยามอาทิตย์กำลังจะอุทัยขึ้นฉะนั้น

๔.๒ แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับครอบครัว

ชีวิตของครอบครัวส่วนใหญ่ ต้องการมีความสุขในชีวิต ต่างก็สรรหาสิ่งของและวัตถุที่อำนวยความสะดวกสบาย และสร้างความสุขให้กับชีวิต ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ไม่ใช่เป็นเพียงแค่ปัจจัย ๔ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค) แต่ยังมีปัจจัยอื่นๆ อีกมากมายที่มาตอบสนองความต้องการของครอบครัว ปัญหาที่มีอยู่ว่า การดำเนินชีวิตของครอบครัวเราก็คืออะไร จะดำเนินชีวิตของครอบครัวเราให้มีความสุขได้อย่างไร การที่ครอบครัวเรามีชีวิตอยู่อย่างสบาย เราสามารถกำหนดชีวิตของครอบครัวเราได้ ไม่ว่าชีวิตครอบครัวจะสุขหรือชีวิตครอบครัวเราจะทุกข์ขึ้นอยู่กับตัวเราและคนในครอบครัวมีการรักษาศีล ที่เป็นศีลกรรมบถ เป็นสิ่งที่มนุษย์ควรประพฤติปฏิบัติ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เต็มที่ มีความกลมกลืนกับแนวทางปฏิบัติในสังคม ทำให้สังคมระดับครอบครัวมีความสุขและเต็มไปด้วยความเมตตากรุณา ซึ่งหลักของการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับครอบครัวนี้ มีดังนี้

๑. แนวทางการประยุกต์ใช้ในระดับครอบครัว ในด้านกาย มี ๓ ประการ คือ

๑) แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ในด้านกายของระดับครอบครัวเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะหากในระดับครอบครัวละเลยการประพฤติดีทางกาย จะมีผลกระทบเป็นวงกว้างต่อองค์กรสังคมระดับชาติ เราคงจะปฏิเสธไม่ได้ว่า สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันหลักที่จะสอนให้คนระดับปัจเจกบุคคล จนถึงระดับองค์กรและสังคม เป็นคนดีทางกาย เพราะหากสถาบันครอบครัว

^{๑๕} อภ. เอกก. (บาลี) ๒๐/๕๕/๑๕, อภ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๕/๑๖.

ละเอียดไม่สนใจที่สอนให้อยู่ในศีลธรรม ปัญหาของการประพฤติไม่ดีทางกาย ย่อมจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน

เมื่อมองในแง่การดำเนินชีวิตของครอบครัว เรามองปัญหาในแง่ของการทำร้ายร่างกายคนในครอบครัว หรือผู้อื่น ด้วยความโทสะ เกลียดชัง โดยการทำให้พิการเสียโฉม มีการกรีดหน้าหรือทุบตีร่างกายให้เจ็บลำบาก เมื่อคลายโทสะแล้ว ความเศร้าเสียใจย่อมเกิดแก่ครอบครัว ความแตกแยกในครอบครัวก็เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องเป็นภาระแก่ครอบครัวและสังคม อีกทั้งจิตใจของคนในครอบครัว มีลูกที่เห็นพฤติกรรมการทำร้ายร่างกายของพ่อแม่ จิตใจและการกระทำของลูกจะก้าวร้าว มีการประพฤติเหี้ยมโหดต่อคนอื่น โดยที่สุด เมื่อเห็นคนในครอบครัวทำบ่อย ๆ ความเคยชินในการเห็นการทำร้าย ก็สามารถทำร้ายต่อผู้มีพระคุณ เช่น บิดามารดาได้

จากปัญหาที่กล่าวมาเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า หากสังคมในระดับครอบครัวพากันละเอียดไม่ประพฤติดีทำดีด้านกาย คนที่ต้องเดือนร้อนที่สุดคือคนในครอบครัวเอง หากสถาบันครอบครัวมองเห็นปัญหาเหล่านี้แล้ว พากันนำหลักธรรมของกุศลกรรมบถ มาเป็นแนวทางการประพฤติใช้ ด้วยการที่สถาบันครอบครัวพากันเอาใจใส่กับคนของตนเองด้วยการนำหลักของการประพฤติดีทางกาย ไม่ทำร้ายร่างกายบุตร ธิดา ภรรยา สามี หากคิดจะทำร้ายต่อกัน ให้นึกถึงความดีงาม ความรัก ความปรารถนาดีที่เคยมีต่อกัน ให้พิจารณาว่า ทุกคนต้องการสุข เกลียดทุกข์กลัวตาย จะไม่มีการแบ่งแยกแตกต่าง และไม่สร้างความเดือดร้อนให้ใครมาทำร้าย การทำลายชีวิตใดก็ตาม เป็นสิ่งที่ไม่ดีทั้งสิ้น หากสถาบันครอบครัวทุกคนมีเมตตาและไม่ตรีที่ไม่จำกัด

๒) เมื่อมองในแง่การดำเนินชีวิตของครอบครัว มองปัญหาของการถือเอาทรัพย์สินของผู้อื่น สถาบันครอบครัว ไม่มีการแนะนำสั่งสอนว่าสิ่งไหนควรถือเอาหรือไม่ควรถือเอา ในทรัพย์สินต่าง ๆ ที่เจ้าของเขาหวงแหน ไม่สละให้ หรือแม้แต่ทรัพย์สินในครอบครัว ไม่ถือเอาทรัพย์สินของภรรยา สามี ไปทำอาชีพที่ผิดกฎหมาย แต่พากันแสวงหาทรัพย์สินเงินทองให้ได้มาอย่างชอบธรรม เพื่อการดำรงชีวิตให้มีความสุข หากทำผิดด้วยการเริ่มต้นขโมยที่บ้าน ผลจะสะท้อนสู่สังคมทุกสังคม จะเดือดร้อนเพราะการไม่ทำอาชีพสุจริต มีแต่การลักขโมยกัน ความเดือดร้อนก็มีทุกหย่อมหญ้า คนในบ้านก็ไม่มีการไว้ใจกัน เพราะคิดจะหยิบอะไรก็ได้โดยไม่มีการขออนุญาต ลูกอาจเป็นคนขโมย สุดท้ายก็สามารถที่จะทำการขโมยได้ในระดับชาติ มีปัญหาการอุปชั่นได้

๓) เมื่อมองปัญหาของการประพฤติผิดในกาม ในภรรยา หรือสามีของคนอื่น หรือในลูกสาว ลูกชาย ไม่สำถ่อนทางเพศ แต่จงพอใจเฉพาะคู่ของตนเอง เพราะหากคนในครอบครัวกระทำผิดเกี่ยวกับข้อนี้ ผลที่ตามมาคนใกล้ชิดอาจถูกล่วงล้ำทางเพศ เกิดปัญหาการตั้งครรภ์อันไม่พึงประสงค์ย่อมเกิดขึ้น หากไม่มีการรับเลี้ยงดูกัน ก็เกิดปัญหาการทำแท้งได้ นำไปสู่การเสียชีวิต หรือ

ต้องโทษทางคดีโลก และศีลธรรม ก็เป็นการฆ่าสัตว์อื่น ทำให้ต้องเป็นคนบาปหนา ทำมาค้าขายใน อาชีพไม่ขึ้น แม้แต่การครองคู่กัน ก็ไม่ทำร้ายร่างกายอีกฝ่ายให้ต้องเจ็บ ทั้งคำพูดและการกระทำ แต่ ให้ทำต่อกันด้วยเมตตาจิต อีกทั้งรักเดียวใจเดียวในคู่ครองของตนเอง มีความซื่อสัตย์ไว้วางใจใน คู่ครองของตน มีใจหนักแน่น เพื่อพัฒนาครอบครัวให้มีความเป็นปกติสุข ให้มีความเย็นในบ้าน ให้ เป็นที่สุขกายแก่คนในครอบครัว

กรรมที่ไม่ดีทั้งสามอย่าง ด้านกาย คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิฉฉาจาร นี้ เป็นกรรมที่กระทำทางกาย หากสถาบันครอบครัวไม่สอน ไม่เห็นความสำคัญ ปัญหาที่จะเกิดขึ้นแก่ ตนเองเป็นเบื้องต้น และแก่ส่วนรวมอย่างแน่นอน

หากแต่สถาบันครอบครัวนำแนวทางของกุศลกรรมบถ มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ของการทำให้ถูกต้อง ที่สถาบันครอบครัวตระหนักถึงอย่างถ่องแท้ จะเกิดเป็นคุณค่าของการกระทำ ภายนอกมาสนับสนุนคุณค่าภายใน เป็นการนำหลักของกุศลกรรมบถ มาพัฒนาคุณภาพของชีวิตใน ระดับครอบครัว ให้เกิดความรักที่เป็นสากลคือความเมตตา มีความเมตตา จะมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประรณาคิดต่อกัน ช่วยเหลือกัน ไม่โกรธกัน ไม่คิดจะทำร้ายกัน มองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ที่สากล ที่ได้รับการฝึกหัดมาอย่างดีด้านกาย เมื่อเป็นมนุษย์ที่สากลแล้ว ความแตกแยกกระหว่างเชื้อ ชาติ ก็จะไม่ปรากฏ จะมีแต่การปฏิบัติต่อกันด้วยปัญญา ความสงบสุขสันติภาพก็จะปรากฏขึ้นใน โลกใบนี้ การเช่นฆ่าประหัตประหารกันก็ไม่เกิด การปล้นสะดมเผาบ้านเรือนก็ไม่เกิด การผิดใน ภรรยา สามี ลูกของคนอื่น จนถึงขั้นมีการค้าขายมนุษย์ และสัตว์ ก็จะไม่เกิดขึ้น

๒. แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ในระดับครอบครัวด้านวาจา มี ๔ ประการ คือ

๑) ไม่พูดโกหกแต่ให้พูดคำจริง ซื่อตรงพูดตามที่เป็นจริง ให้กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ หากสถาบันครอบครัวมีการพูดไม่เป็น พูดโกหกทั้ง ๆ ที่รู้แล้วบาปกรรมอย่างอื่นมีอะไรบ้างที่ผู้พูด โกหกนั้นจะทำได้ การพูดโกหกเป็นเบื้องต้นของการทำชั่วอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก และคนที่ ชอบพูดปด พูดโกหกท่านเปรียบไว้ว่า เป็นคนปากเหม็น หากคนในครอบครัวพูดโกหกกันอยู่ ตลอดเวลา การพูดก็จะไม่มีใครเชื่อถือ เหมือนกับมีของเหม็นซ่อนอยู่ในปาก สิ่งกลิ่นฟุ้งกระจายเป็นที่ รังเกียจของคนทั่วไป

๒) สถาบันครอบครัวสอนให้คนในครอบครัวไม่พูดขยง ให้เขาแตกแยกกัน แต่สอน ให้พูดถ้อยคำที่สมควรสมานสามัคคี ให้ผู้ฟังเกิดกำลังใจที่จะสู้กับวิกฤติต่าง ๆ การที่สถาบัน ครอบครัวสอนลูกหลานให้เป็นคนพูดขยง ส่อเสียดจะทำให้เกิดความระแวงสงสัย หากนำความลับ อีกฝ่ายมาบอกอีกฝ่าย ด้วยต้องการให้ผู้ฟังชอบใจตน หรือมีวัตถุประสงค์ให้คนที่รักกันอยู่แล้วให้ แยกสามัคคีกันเพื่อหวังผลประโยชน์ใส่ตน จะเกิดปัญหาทะเลาะเบาะแว้ง แบ่งพรรคแบ่งพวก ซึ่งดี

ซึ่งเด่นกัน เมื่อมีภัยมา ต่างคนต่างเอาตัวรอด ไม่มีการเอื้อเฟื้อต่อกัน เพราะเกิดความระแวงสงสัย เนื่องมาจากความเข้าใจผิดเพราะฟังคำพูดที่ขุ่นให้แตกกัน ต่างคนก็ต่างไม่รอดกันทั้งคู่ แต่หากสถาบันครอบครัวส่งเสริมให้บุตรหลานพูดแต่คำที่สมานไมตรี ทุกคนต่างก็มีกำลังใจในการทำงานให้ลุ่ล่งไปได้

๓) สถาบันครอบครัวเริ่มที่บ้านด้วยการไม่พูดคำหยาบ กับสามี ภรรยา บุตร ธิดา แต่ให้กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ หากในสถาบันครอบครัว ชอบที่จะพูดคำหยาบคาย ย่อมทำให้ได้เถียงกัน ได้ การติดต่อธุรกิจ ก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะการพูดคำหยาบคาย เป็นภาษาที่แสดงออกของความต่ำต้อยด้านความคิด และไม่ได้รับการฝึกให้พูดให้เป็น จะเป็นการขาดความประณีตในการเรียบเรียงความคิดเป็นถ้อยคำ ขาดทักษะในการใช้ถ้อยคำที่ประณีตละเอียด หรือเป็นเพราะจิตใจขาดความประณีตและมีความมั่งง่ายในการใช้ถ้อยคำ เพราะอารมณ์โกรธพลุ่งพล่าน เมื่อทำบ่อย ๆ จะเป็นครอบครัวที่มีบุคลิกภาพบกร่อง ใครอยู่ใกล้แล้วขุ่นมัว แต่หากสถาบันครอบครัว มีการฝึกทักษะการคิดสรุปรวบยอด กล่าวถ้อยคำใดออกมา ก็ให้ตรึงตรองเสียก่อนแล้วถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาที่ตรงกับใจได้อย่างสมบูรณ์ เชื่อว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถสูง มีการศึกษาที่ดี เมื่อคนในครอบครัวพูดอะไรออกมา ล้วนแต่เป็นคำจริง คำไพเราะ ผู้ฟังก็จะเกิดความนิยมเลื่อมใสในผู้พูด และเชื่อถือว่าคำพูดที่พูดออกมาเป็นคำพูดที่ศักดิ์สิทธิ์ควรแก่นำไปใช้ ครอบครัวก็จะอยู่อย่างมีความสุข

๔) สถาบันครอบครัวไม่พูดเพื่อเจ้า ไร้สาระ ควรพูดเฉพาะเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อกัน ให้พูดแต่พอดี มีหลักฐาน ถูกกาล เป็นประโยชน์ จะเป็นคำจริงตามที่พูด หรือหากพูดคำชม พูดให้กำลังใจต่อกัน คำพูดทุกคำพูดจะมีค่ามีราคา ใครได้ฟังสามารถนำไปอ้างอิงได้ เพราะเป็นผลมาจากการคิดก่อนพูด ผู้ที่พูดไม่ไร้สาระ จะเป็นคำพูดที่หอม ชวนอยู่ใกล้ และยึดถือเอาเป็นที่พึ่งได้ หากสถาบันครอบครัวสอนให้แต่ใช้คำพูดเพื่อเจ้าเป็นคำพูดที่เหลวไหล ฟังแล้วไม่ได้ประโยชน์ เช่น คำพูดเล่น พูดปลั่งเปลอ พูดโดยไม่คิด พูดแล้วไม่ประเทืองปัญญา หรือพูดมากจนเป็นคนขี้นั่นจู้จี้ คนในครอบครัวจะไม่ได้ประโยชน์จากการพูดเหลวไหลไร้สาระ และ หากให้คนในครอบครัว เจรจาอย่างไร้สาระไปวัน ๆ เพื่อการฆ่าเวลา อาจทำให้เกิดความรู้สึกไม่ดีต่อผู้ฟังถ้าหากพูดมากเกินไป

จากที่กล่าวมาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ด้านวาจา คือ ไม่กล่าวเท็จ ชื่อตรงพูดตามที่เป็นจริง ไม่พูดยุแหย่ส่อเสียด แต่กล่าวถ้อยคำสมานสามัคคี ไม่พูดคำหยาบ กล่าวคำต่อเสียด พูดยุแหย่ตะแคงร้ายให้คนแตกกัน กล่าวคำหยาบ และพูดเพื่อเจ้าหาประโยชน์จากคำพูดไม่ได้ พูดในเวลาไม่ควรพูด พูดเรื่องที่ไม่เป็นจริง พูดไม่เป็นประโยชน์

การพูดเป็นปรากฏการณ์แรกที่สำคัญ เมื่อสถาบันครอบครัวละเลยการในข้อนี้ ความซื่อสัตย์ต่อกันก็ไม่มี ปัญหาความแตกร้างย่อมเกิด เพราะในครอบครัวหากมีการ โทกหก ไม่มีการเชื่อใจ ไว้วางใจกัน หากมีผู้ประสงคร้ายต่อครอบครัว จะคำพูดไม่กี่คำเพื่อให้แตกสามัคคี ความสุขสวัสดิ์ก็จะไม่เกิดขึ้น อีกทั้งคนในครอบครัวพูดจาหยาบคาย ทะเลาะกัน ไม่มีวันหยุด ตัวอย่างดี ๆ ที่มาจากพ่อแม่ก็ไม่มีผลดีแก่ลูกอย่างแน่นอน ลูกอาจกลายเป็นคนก้าวร้าว เจ้าโทสะ เพราะหาความสุขจากบ้านไม่ได้ ผลที่ตามมาลูกอาจติดยาเสพติดเพราะการชักชวนของเพื่อนไม่ดี หรือหนีออกจากบ้านเพื่อไปหาสิ่งที่คิดว่าดีกว่าอยู่บ้าน ปัญหาคือคนในครอบครัวต้องเข้าใจ

แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถด้านวาจา ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับสถาบันครอบครัวที่เห็นเด่นชัด คือ ในครอบครัวมีการนำหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ด้านวาจามาใช้ การที่คนในครอบครัวจะโทกหกว่าไม่เที่ยวนอกบ้าน หรือนอกใจ ก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะทุกคนต่างมีพันธะทางใจที่จะซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่โทกหกต่อกัน พูดตามที่เป็นจริง ด้วยการรักษาน้ำใจ ไม่พูดหักรานจิตใจให้อีกฝ่ายต้องเจ็บช้ำน้ำใจ เพราะหากคนในครอบครัวมีแต่การพูดทำลายน้ำใจ พูดหักรานน้ำใจ ทำให้อีกฝ่ายต้องเสียใจเพราะคำพูดที่พูดออกมาโดยไม่คิด คุณภาพชีวิตที่อยู่ร่วมกันย่อมบั่นทอนลง แต่หากคนในครอบครัวพูดจาอ่อนหวาน อ่อนโยน ประกอบไปด้วยเมตตาจิต ไม่พูดจาต่อเสียด ให้เสียดแทงหัวใจเล่น เพราะเชื่อคำพูดจากคนที่ไม่ประสงค์ดีต่อครอบครัว แต่พยายามพูดจาให้เกิดประโยชน์ พูดแล้วมีแรงจูงใจที่จะทำดีต่อสิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่พูดคำหยาบกับคนในครอบครัว ถึงแม้ว่าจะพบเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ก็ตาม แต่พยายามรู้จักยับยั้งชั่งใจ กล่าวแต่วาจาสุภาพ พูดจាកันด้วยดี สอบถามถึงสาเหตุ แล้วหาทางช่วยกันแก้ไข ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่คนในครอบครัวไม่พูดจาเหลวไหล พูดแต่พอดี มีหลักฐาน ถูกกาล และเป็นประโยชน์ ปัญหาต่าง ๆ ก็สามารถที่จะคลี่คลายลงได้ อยู่ที่ว่า ทุกคนพร้อมที่จะปฏิบัติหรือไม่เท่านั้นเอง

๓. แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถในระดับครอบครัวด้านใจ มี ๓ ประการ คือ

๑) ในระดับครอบครัว ต้องมีการสอน และทำตัวอย่างให้บุตรหลานเห็น คือ ต้องระวังไม่ให้เป็นผู้มีความโลภมาก อยากได้ของเขา หากคนในครอบครัวมีแต่ความอยากได้ หากคนใดคนหนึ่งมีทรัพย์สินมาก มีการทำประกันชีวิต หลายสิบล้าน แต่มีความอยากได้ของคนในครอบครัว เกิดความเห็นผิด ทำให้เกิดความคิดอาฆาตปองร้ายวางแผนอยากได้ของเขา อยากได้ทรัพย์สินของคนอื่น เพราะหากมีความรู้สึกนึกคิดอยากได้ เพราะการเห็นทรัพย์สินของคนอื่น แล้วชอบใจ ก็อยากได้มาก จนเกิดความโลภ เกิดความเห็นแก่ตัว แต่หากสถาบันครอบครัว พยายามคิดให้ถูกต้อง ถูกทาง คิดด้วยความเสียสละ ลดละความอยากได้ให้น้อยลง ความอยากได้ในทรัพย์สินของผู้อื่นก็จะลดน้อยลง การดำรงชีวิตจะอยู่เป็นสุขใจไม่คั่นรันทะยากอยากได้ของผู้อื่น

๒) สถาบันครอบครัวต้องระวังไม่ให้มีจิตคิดร้าย เพราะความพยายาม อาฆาต จะเกิดความรู้สึกเบียดเบียน ซึ่งซึ่งคนอื่นอยู่ตลอด จนทำให้กลายเป็นความโกรธเกลียดทุกสิ่ง กลายเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย ทำให้อารมณ์ขุ่นมัวอยู่ตลอดเวลา เพราะจิตคิดไปในทางที่ไม่ดี ไม่ชอบ ไม่พอใจ คนรอบข้าง ด้วยการพยายาม คือ มีความคิดที่ต้องการให้คนในครอบครัวได้รับความทุกข์ ให้ได้รับความพินาศเสียหาย ไม่ต้องการให้เขาได้รับความสุข มีความคิดอยู่ในใจอันชั่วช้าว่า ขอคนนี่ที่เกลียดซึ่งจงถูกฆ่าบ้าง จงถูกทำลายบ้าง จงขาดสูญบ้าง จะทำให้เกิดการเบียดเบียนแต่ไม่คลายความกำหนด ใครอยู่ใกล้จะหงุดหงิดจนถึงกับโกรธ แต่หากครอบครัว ปรับมุมมองเสียใหม่ ด้วยการพยายามมองโลกตามความเป็นจริง เห็นใจในความบกพร่องของผู้อื่นและให้อภัยต่อความผิดพลาดของมนุษย์ด้วยกัน จะเกิดความคิดดี ประารถนาดี มีเมตตา คิดแต่จะอภัยให้กัน ไม่คิดพยายามจองเวรกัน สถาบันครอบครัวก็จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๓) สถาบันครอบครัวต้องมีความเห็นที่ถูกต้อง เกี่ยวกับความดี ความชั่ว ซึ่งเป็นคุณธรรมของครอบครัวทุกครอบครัวที่ต้องมี หากครอบครัวมีจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง แนะนำแนวทางของความดี ความชั่วแก่บุตรหลาน จะเป็นหนทางในการนำความเห็นที่ถูกต้องเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาชีวิตของครอบครัวได้ เพราะหากมีความเห็น ความเชื่อที่ชัดเจนว่า ความดีคืออะไร ความชั่วคืออะไร การทำดีต่อผู้มีพระคุณคืออะไร อะไรเป็นสิ่งถูก สิ่งผิด มีศรัทธาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ ความชั่วอย่างไม่สั่นคลอน เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จะทำให้ครอบครัวได้ทำแต่กรรมดี ปฏิเสธกรรมชั่ว จะเป็นครอบครัวที่มั่นคง กล่าวหาญ จะมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หากครอบครัวปฏิบัติสม่ำเสมอ ก็สามารถแก้ไขปัญหา ที่จะเกิดขึ้นได้ จากการคิด การพูด การทำ เพื่อตนเองและส่วนรวมได้ แต่หากครอบครัวสร้างพื้นฐานของการ มีความเห็นผิดจากคลองธรรม ไม่คิดว่า คนในครอบครัวเป็นคนในครอบครัว เมื่อจิตคิดแต่จะอยากได้ ความเสียสละก็ไม่มี จนถึงขั้นมองว่า ผลแห่งทานที่ให้แล้วไม่มี ผลแห่งการบูชาคุณบิดามารดาไม่มี ผลแห่งการทำดีและทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบไม่มี ปัญหาของการที่ตั้งใจไว้ผิด จะเป็นปัญหาอย่างใหญ่หลวง คนในสถาบันครอบครัวไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ถ้าหากสถาบันครอบครัวละเลยปัญหาเหล่านี้ ผู้ที่ได้รับทุกข์มากที่สุดคือครอบครัวเอง ก่อนที่จะแผ่ขยายวงกว้างสู่สังคมวงกว้างนั้น ๆ

มนุษย์ที่จะพัฒนาตนเองในระดับครอบครัวให้สมบูรณ์ได้ จะต้องละความโลภ ความโกรธ ความหลงให้ได้ ซึ่งการจะละสิ่งเหล่านี้ได้คือ ต้องหมดจากความเห็นผิด ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนามนุษย์ เพราะถ้าละความเห็นผิดแล้ว มาแก้ไขปรับให้เห็นถูกต้องแล้ว ถึงแม้ว่าจะยังมีความโลภ ความโกรธซึ่งซึ่งกันบ้างและมีความหลงเห็นแก่ตัวอยู่ ก็จะเป็นเหตุเกิดขึ้นเป็นราย ๆ ไป

ไม่รุนแรง ไม่ยึดเชื้อ ไม่ยาวนานเกินไป เพราะไม่มีตัวทิวูฐเข้าไปจับด้วย แต่ถ้าหากความโลภ ความโกรธแค้นชิงชัง ความเห็นแก่ตัว มีทิวูฐ ความเห็นผิดเป็นฐานรองรับ จะมีผลร้ายและแผ่ไปในวงกว้าง

ในการนำแนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ เพื่อนำมาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับครอบครัว ถ้าหากคนในครอบครัวมีคุณสมบัติของการละความเห็นผิด มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง สิ่งที่จะช่วยในการละความโลภอยากได้ ต้องถึงพร้อมด้วยการให้ เพราะการให้จะดำเนินไปกับการได้ สิ่งเบื้องต้นในหลักของการดำเนินตามหลักกุศลกรรมบถด้านใจนี้ ต้องประกอบด้วยการให้ เป็นทานบารมี เพราะในชีวิตครอบครัวหากทุกครอบครัวตั้งอยู่ในการให้ ไม่โลภมาก ชีวิตจะมีคุณภาพ สังคมรอบข้างจะมีคุณภาพตามไปด้วย การเบียดเบียนต่อกันจะน้อยลง เพราะเราคงจะปฏิเสธไม่ได้ว่า ในสังคมทุกวันนี้ ความแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นในผลประโยชน์มีอิทธิพลครอบงำสังคม ทำให้สังคมนี้อาจได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่หากทุกครอบครัว นำหลักของกุศลกรรมบถด้านใจ มาประยุกต์ใช้ด้วยการนำหลักของการให้ ไม่คิดแต่จะรับอย่างเดียว เพื่อเป็นการเสียสละให้คนที่ด้อยโอกาส คนที่ขาดแคลนก็สามารถมีทางรอดอยู่ในสังคมได้ ทุกคนจะอยู่กันอย่างมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทำให้สถาบันครอบครัวมีบรรยากาศแห่งความจริงใจและมีไมตรี

การนำหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ มาปรับใช้ในชีวิตประจำวันเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ด้วยการทำแต่กรรมดี พุศแต่เรื่องดี คิดแต่เรื่องดี ตั้งตนไว้ชอบในกายสุจริต วาจิสุจริต มโนสุจริต จะเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยการพัฒนาโดยรวมให้ถึงจิตใจ ให้ทุกคนมีอิสรภาพ มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุขให้สัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งทางสังคมและด้านวัตถุ ด้วยการที่สถาบันครอบครัวเริ่มให้การศึกษาที่บ้าน ให้ลูกได้เรียนรู้ในเรื่องของคุณงามความดี สอนให้ลูกเรียนรู้การมีชีวิตที่ดี มีความสุข ในสภาวะที่โลกทุกวันนี้กำลังเปลี่ยนแปลง ให้รู้เท่าทันกายเท่าทันจิต รู้เท่าทันโลก เมื่อโลกมากระทบที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สถาบันครอบครัวที่มีพ่อแม่เป็นคนดีมีสัมมาทิฐิ ต้องเป็นผู้นำเสนอโลกให้ลูกได้เห็นและจดจำในสิ่งที่ดี เพื่อเป็นการปลูกฝัง บ่มเพาะสติปัญญาของลูกตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโต ด้วยการทุ่มเทมอบความรัก ความเอาใจใส่ให้ลูกเห็นคุณค่าของคุณธรรมมากกว่าการสร้างค่านิยมในเรื่องวัตถุสิ่งของ

การจะตั้งมือรับกับประสบการณ์เหล่านี้ในการพัฒนาของการดำเนินชีวิต ระดับครอบครัวนั้น จุดเริ่มต้นที่จะดำเนินชีวิตได้ผลดีนั้น ต้องมีการฝึกตั้งแต่ที่ตา ต้องดูเป็น ที่หู ต้องฟังเป็น ที่จมูก ต้องดมเป็น ที่ลิ้น ต้องกินเป็น ที่กาย ต้องทำเป็น และที่สำคัญที่สุด คือ ที่ใจ ต้องคิดเป็น ในสถาบันครอบครัวหากมีการเริ่มต้นศึกษาที่บ้าน ด้วยการให้ลูกได้เรียนรู้ในเรื่องของคุณงามความดี

ศีลธรรม มาตั้งแต่บ้าน ความดีจากบ้าน จะมาแบ่งปันที่สังคมในโรงเรียน การศึกษาเพื่อพัฒนาการดำเนินชีวิตในระดับปัจเจกชน จะเกิดความเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาคได้ จะกลายเป็นสังคมที่ห่างไกลจากความชั่ว เพราะมีการศึกษาตามหลักของกุศลกรรมบถ จะทำให้เป็นคนที่มีประเสริฐ เป็นอิสระชนที่รู้จักพึ่งพาตนเองได้ด้วยกายกรรม วาจกรรม มโนกรรมที่สุจริต จะทำให้สังคมเกิดความไว้วางใจกัน พึ่งพาอาศัยกันได้

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า การรักษากุศลกรรมบถ มีประโยชน์สำคัญต่อครอบครัวนำไปสู่การพัฒนาตนเองและครอบครัว ก็ด้วยการไม่ประมาทในการดำรงชีวิต ประกอบแต่กรรมดี ซึ่งการครองชีวิตที่ดีของคนมีครอบครัว หรือที่เรียกว่า คฤหัสถ์ จะเป็นคนร่ำรวย มีฐานะมั่นคง มีครอบครัวเป็นปึกแผ่นมั่นคง มีความสุขตามวิสัยของชาวบ้านทั่วไป จะต้องรู้จักปรับปรุงตนเองให้ก้าวหน้า การรู้จักปลูกฝังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นในใจ ยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการอยู่ครองเรือน ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ^{๑๖} ธิดิ จากะ^{๑๗} ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ควรประยุกต์ใช้ นำไปปฏิบัติควบคู่ไปกับกุศลกรรมบถ คือ

๑) สัจจะ เป็นการซื่อสัตย์ต่อกัน มีความจริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจ ความซื่อสัตย์ต่อกัน เป็นคุณธรรมสำหรับผู้อยู่ครองเรือน เช่น สามเณร ภรรยา คู่รัก ต้องมีความซื่อตรงต่อกัน หากมีปัญหาอะไรก็ปรึกษากันด้วยความบริสุทธิ์ใจไม่ปิดบังอำพราง และที่สำคัญ ไม่นอกใจกัน ก็จะทำให้ชีวิตครอบครัวอยู่อย่างมีความสุข หรือแม้แต่การทำงาน ก็ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อเจ้านาย หรือผู้บังคับบัญชา และต่อหน้าที่ตนเอง ชีวิตก็จะก้าวหน้า

๒) ทมะ รู้จักข่มจิตของตน การรู้จักฝึกฝนตนเอง ควบคุมตนเองได้ ข่มใจตัวเองเป็นปรับปรุงตนเองให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา โดยข่มใจในอารมณ์ที่มากกระทบทั้งปวง รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ ไม่ใช้อารมณ์ให้อยู่เหนือเหตุผล ต้องรู้จักให้อภัยต่อกัน และในขณะที่เดียวกันก็รู้จักที่จะหาวิธีปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น ๆ ขึ้นไป ในทุกด้าน

๓) ขันติ ความอดทน มุ่งมั่นต่อหน้าที่การงานด้วยความขยันอดทน เข้มแข็ง มั่นคงในจุดหมาย ไม่หวั่นไหวในอุปสรรคของชีวิต มีใจหนักแน่นในการครองคู่ อดทนต่อการล่วงล้ำเกินกัน ทั้งคำพูด กิริยาท่าทาง ทำให้เป็นคนไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคอะไรง่าย ๆ ไม่ใจเสาะ ไม่หลีกเลี่ยงงาน ความอดทนเป็นเหตุให้คนเราก้าวทำงาน ไม่หลบเลี่ยงงาน ไม่หลบเลี่ยงปัญหาทั้งปวง

^{๑๖} ธรรมะ และ ทมะ ในที่นี้มีความหมายว่า ปัญญา เหมือนกัน (ถ.ศ.อ. ๑/๒๔๖/๓๑๕-๓๑๖) บุคคลอยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธา.

^{๑๗} ถ.ศ. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๕, ถ.ศ. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

๔) จาคะ สละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ การมีครอบครัวต้องรู้จักแบ่งปันสิ่ง ที่หามาได้แก่ครอบครัวทั้งสองฝ่าย การมีน้ำใจต่อครอบครัวทำให้ชีวิตครองคู่มิปัญหาน้อย เพราะมี เสียสละ มีน้ำใจสามารถสละความสุขสบาย ประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้

จากรายละเอียดที่กล่าวมาล้วนเป็นการประยุกต์หลักของกุศลกรรมบถ เพื่อนำมาพัฒนา มนุษย์ในสังคมให้เป็นสังคมของครอบครัวที่มีประสิทธิภาพ เป็นการแสดงออกทางกาย วาจา หรือ ความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม เมื่อชีวิตในครอบครัวต่างมีสติและใช้สติกำกับในการดำเนินชีวิต รู้จัก ที่จะตั้งรับกับวิถีที่มากกระทบทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหว ด้วยการรู้จักใช้สติ ของการดูเป็น ฟังเป็น คมเป็น กินเป็น ทำเป็น และคิดเป็น ความไม่ดีต่าง ๆ ที่จะมาทำร้ายครอบครัว และตัวเองก็จะพ่ายแพ้ อีกทั้งเมื่อนำมาประยุกต์ใช้ ปฏิบัติควบคู่กับหลักธรรมสำหรับการอยู่ครอง เรือน เป็นการฝึกคนที่อยู่ครองเรือน ให้มีการจริงจัง ฝึกฝน ทนได้ ให้ปัน จะช่วยให้สังคมของ ครอบครัวอยู่เป็นสุข มีความสามัคคีกันเกิดขึ้นที่สถาบันครอบครัว สังคมรอบข้างก็จะอยู่เป็นสุข

๔.๓ แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับองค์กร

การนำกุศลกรรมบถ ๑๐ มาใช้ในระดับองค์กรของสังคมนั้น ๆ เพื่อพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ เป็นการนำภาคทฤษฎีของกุศลกรรมบถ มาสู่ภาคปฏิบัติ เพื่อให้องค์กรของสังคมนั้น ดำรงอยู่ ด้วยความไม่ประมาท เพราะในองค์กร สังคมใดก็ตาม หากมีการแสดงออกทางกายและวาจา ที่ ประกอบด้วยเมตตาธรรมนั้น จะเป็นบทพิสูจน์ของการประพฤติชอบ ประพฤติดี การประพฤติชอบ และประพฤติดี เป็นเรื่องของกายและวาจา ส่วนความประพฤติดี ความประพฤติชอบ เป็นเรื่องของ จิตใจ เป็นการประพฤติที่เป็นเหตุให้บุคคลนั้นเป็นคนดี เป็นที่พึงประสงค์ของสังคม และองค์กรนั้น ๆ ด้วยการนำแนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับองค์กร มี ๓ ทาง คือ

๑. แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถในระดับองค์กร ในด้านกาย มี ๓ ประการ คือ

๑) ในระดับองค์กรในด้านกาย หากสังคมระดับองค์กรพากันละเลย ทำแต่ความชั่วด้วยการเบียดเบียนต่อเพื่อนร่วมงานในองค์กร มองตั้งแต่ระดับหัวหน้า หากละเลยไม่เอาใจใส่ต่อ ลูกน้อง เบียดเบียนทั้งค่าจ้าง ทารุณกรรมด้วยการใช้แรงงานเกินกำลัง หรือให้ทำงานที่เสี่ยงต่อชีวิต แต่ไม่มีการประกันภัยให้ มองชีวิตของคนในองค์กรไม่มีค่า ไม่มีการรักษาเยียวหา หากเกิดปัญหาภัย ต่าง ๆ การจะได้ใจของลูกน้องก็จะไม่เกิด ภายในองค์กรนั้น ๆ

การเอาใจใส่กับลูกน้องในองค์กรของตนเอง ด้วยการมองเห็นเพื่อน ลูกน้องในองค์กร เป็นเพื่อนร่วมโลกใบนี้ ต่างต้องการความสุข เกลียดความทุกข์ กลัวความตาย จะไม่เกิดการแบ่งแยก แยกต่าง ระหว่างคนในองค์กร เพราะทุกชีวิตในองค์กรใดก็ตาม ต่างก็ไม่ปรารถนาความเดือดร้อน

ให้ใครมาทำร้าย แม้ว่า หากคนในองค์กรมองว่า การประพฤติเหี้ยมโหดแก่สัตว์ไม่ปรานี ปล่อยให้
อดอยากหิวโหย ไม่ให้กินไม่ให้นอน มองความลำบากของสัตว์เป็นการเล่นสนุก เป็นการค้าขาย
สิ่งเหล่านั้นก็เป็นสิ่งที่ไม่ดีทั้งสิ้น

หากมองในแง่คุณค่าด้านกายที่สถาบันองค์กรควรตระหนักถึงอย่างถ่องแท้ จะเกิดเป็น
คุณค่าของการกระทำภายนอกมาสนับสนุนคุณค่าภายใน เป็นการนำหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ด้าน
กายมาพัฒนาคุณภาพของชีวิตในระดับองค์กร ให้เกิดเป็นความรัก ความเอื้ออาทรที่มีต่อกันใน
องค์กร ให้มีความเอื้อเพื่อเอื้อแก่ ประารถนาดีต่อกัน ช่วยเหลือกัน ไม่โกรธกัน ไม่คิดจะทำร้ายกัน
หากเพื่อนในองค์กรได้ตำแหน่งที่ดีกว่า ให้มีความพลอยยินดีกับเพื่อนในองค์กร ให้มองเห็นคุณค่า
ของความเป็นมนุษย์ในองค์กรที่เป็นสากล ที่ได้รับการฝึกหัดมาอย่างดีด้านกาย เมื่อเป็นมนุษย์ที่
สากลแล้ว ความแตกแยกว่าใครจะดีกว่า ได้เงินเดือนมากกว่า ก็จะไม่ปรากฏ จะมีแต่การปฏิบัติต่อ
กันด้วยปัญญา ความสงบสุขสันติภาพ ก็จะเกิดในองค์กร การเข่นฆ่าประหัตประหารกันด้วยการ
ทำลายอีกฝ่ายไม่ให้เจริญงอกงามในหน้าที่ก็จะไม่เกิด

๒) องค์กรใดก็ตามหากมีสวัสดิการดี เอาใจใส่ต่อลูกน้อง จะไม่มีการลักทรัพย์ ขโมย
สิ่งของต่าง ๆ ในองค์กรได้ และไม่มีการเบียดเบียนเพื่อนร่วมงานในองค์กรด้วยการถือเอา
ทรัพย์สินของบุคคลอื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต หากภายในองค์กรไม่มีคุณธรรมของการงดเว้นจาก
การถือเอาทรัพย์สินของผู้อื่น จะมีแต่การเบียดเบียนต่อกันจะเกิดขึ้นในองค์กรกว้าง ความภักดี
ซื่อสัตย์ในองค์กรก็จะไม่เกิดขึ้น จะเกิดการลักเล็กขโมยน้อยตามโอกาสที่จะขโมยได้ หากมีโอกาส
จะเกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือขโมยทรัพย์สินภายในองค์กร ทำให้องค์กรต้องเสียหายหาความ
เจริญงอกงามในองค์กรไม่มี เมื่อขโมยได้ การดำรงชีวิตก็อยู่ในความประมาท องค์กรก็ไม่สามารถที่
จะขับเคลื่อนไปได้ดี

๓) ความรักเดียวใจเดียวในคู่ครองของตนเอง ในองค์กรใดก็ตามหากมีการนำหลักกุศล
กรรมบถข้อให้รักเดียวใจเดียว ในคู่ครองของตน ด้วยการให้คนในองค์กรมีจิตสำนึก ของความ
รับผิดชอบ มองเพื่อนร่วมงานเป็นเสมือนเครือญาติ การจะนอกใจจากคนรักจะไม่เกิด ไม่เกิดความ
ทรยศต่อคนรัก ต่อครอบครัว เพราะคนในองค์กรอยู่กันอย่างพอเพียง อยู่อย่างเครือญาติ ความ
เกื้อกูลต่อกัน ก็จะเกิดขึ้น ความเคียดแค้นก็จะไม่เกิดในสถาบันองค์กรนั้น ๆ การประพฤติผิดใน
กาม นอกใจในคู่ครองของตนเองก็จะไม่เกิดขึ้น

๒. การประยุกต์ใช้คุณธรรมบถในระดับองค์กร ในด้านวาจา ๔ ประการ คือ

๑) การประยุกต์ใช้ในระดับองค์กรด้านวาจา เป็นการงดเว้น ไม่ให้วาจาไปทำร้ายเพื่อนในองค์กร เพื่อนร่วมสังคม ต้องเข้าใจผิด เพราะการพูดเท็จ พูดเพื่อให้ผู้อื่นเชื่อด้วยถ้อยคำเท็จ การที่คนในองค์กรจะโกหกกว่ามาทำงานตรงเวลา หรือโกหกว่า งานนี้ตนเองเป็นคนทำ ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้ทำ ก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะทุกคนต่างมีพันธะทางใจต่อองค์กรที่ตนทำอยู่ว่า จะซื่อสัตย์ต่อองค์กร ไม่ขายความลับขององค์กร ไม่โกหกต่อกัน พูดตามที่เป็นจริง ด้วยการรักษาน้ำใจ ไม่พูดห้กรานจิตใจให้อีกฝ่ายต้องเจ็บช้ำน้ำใจ เพราะหากคนในองค์กรชอบพูดทำลายน้ำใจ พูดห้กรานน้ำใจ ทำให้เพื่อนในองค์กรต้องเสียใจเพราะคำพูดที่พูดออกมาโดยไม่คิด คุณภาพชีวิตในการทำงานร่วมกันย่อมบั่นทอนลง นอกจากนี้ไม่พูดโกหกต่อกันในองค์กรแล้ว ต้องมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนความรู้และการแนะนำสั่งสอน การให้เสียสละแบ่งปันต่อกัน ควรทำด้วยเมตตา เพื่อแสดงออกถึงน้ำจิตน้ำใจอันดี ด้วยมุ่งถึงความกรุณาต่อเพื่อนร่วมโลก เพื่อบรรเทาความเดือดร้อน และมีจิตพลอยยินดี แสดงมุทิตาจิตต่อเพื่อนร่วมองค์กร เป็นการยกย่องบุคคลที่ควรยกย่อง เมื่อทำความดี

๒) ไม่พูดคำหยาบคาย ในองค์กร พูดจาไพเราะอ่อนโยน ประกอบไปด้วยเมตตาจิตไม่พูดคำหยาบกับคนในองค์กร ถึงแม้ว่าคนในองค์กรบางคนจะพูดจาไม่ดี แต่คนในองค์กรพยายามกล่าววาจาอันเป็นที่รัก ถ้อยคำที่สุภาพไพเราะอ่อนหวาน คำพูดที่สร้างความสมานฉันท์ ให้เกิดความรัก ความสามัคคี เป็นคำพูดที่แสดงถึงประโยชน์ประกอบไปด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้คนทำความดี จะเป็นการพูดที่เสริมสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นกับตัวเองและคนรอบข้าง การพูดที่ดี จะช่วยให้การทำงานที่ทำอยู่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มิตรภาพอันดีงามย่อมเกิดขึ้นในองค์กรนั้น ๆ ซึ่งการพูดวาจาให้ดีเป็นที่รักต้องประกอบด้วย การพูดที่ชัดเจน พูดแล้วมีแรงจูงใจให้คนทำความดี มีกำลังใจอาจหาญร่าเริง ฟังแล้วมีความสุข มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ที่จะทำการงานนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

๓) ไม่พูดคำส่อเสียด ให้เสียคนทางหัวใจเล่น เพราะเชื่อคำพูดขยอกจากคนที่ประจบสอพลอ จากคนที่ไม่ประสงค์ดีต่อองค์กร แต่พยายามพูดจาให้เกิดประโยชน์ พูดแล้วมีแรงจูงใจที่จะทำดีต่ออื่น ๆ ขึ้นไป ให้รู้จักยับยั้งชั่งใจ กล่าวแต่วาจาสุภาพ พูดจากันด้วยดี สอบถามถึงสาเหตุ แล้วหาทางช่วยกันแก้ไข ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่คนในองค์กรพร้อมที่จะพูด พูดแต่พอดี มีหลักฐานถูกต้อง และเป็นประโยชน์ ปัญหาต่าง ๆ ในองค์กรก็สามารถที่จะคลี่คลายลงได้

๔) ไม่พูดคำเพื่อเจ้า แต่ทุกคำพูดที่พูดออกมาล้วนเป็นคำพูดที่พูดออกจากใจ ไม่เสแสร้งทำตนเองให้เสมอต้นเสมอปลาย วางตนเองให้ถูกให้เหมาะแก่ฐานะ ภาวะบุคคลในองค์กร ไม่มีมีการ

ถือตนว่าเป็นผู้มาก่อน แต่หากมีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจในองค์กร ก็ช่วยกันร่วมสุขร่วมทุกข์ ไม่ถือว่าเป็นงานของคนใดคนหนึ่ง หากเพื่อนในองค์กรต้องการความช่วยเหลือ มิใช่สักแต่พูดเพื่อเอื่อไปวัน ๆ แต่ควรมีการพูดและทำอย่างจริงจัง ด้วยการช่วยเหลืองานในองค์กร มีจิตสาธารณะเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ทั้งทางร่างกาย และช่วยเหลือกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ความสามัคคีในหมู่คณะย่อมเกิดขึ้น จะอยู่ที่ไหนก็เป็นที่พักของคนในชุมชน เป็นการช่วยการพัฒนาสังคมในองค์กรให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

๓. การประยุกต์ใช้คุณธรรมบถในระดับองค์กรด้านใจ มี ๓ ประการ คือ

๑) ในองค์กรต้องเป็นผู้ไม่มีความโลภมาก อยากได้ทรัพย์สินขององค์กรอื่น ด้วยการคิดจะขโมยทรัพย์สินทางปัญญาของกลุ่มมาเป็นของตนเอง เพราะหากมีความรู้สึกนึกคิดอยากได้ แต่ไม่ลงมือทำให้ดี จนเกิดความ โลก เกิดความเห็นแก่ตัว สามารถทำทุกวิถีทางให้ได้มา แม้ว่าจะผิดจากทำนองคลองธรรม แต่หากองค์กรพยายามคิดให้ถูกต้อง ถูกทาง คิดด้วยความเสียสละ ลดละความอยากได้ให้น้อยลง ความอยากได้ในทรัพย์สินทางปัญญาขององค์กรอื่นจะน้อยลง เพราะอิทธิพลของความคิด หากทำตามความคิดบ่อย ๆ จนมันครอบงำได้ มันจะเป็นเหมือนอย่างที่คุณคิด ทุกสิ่งองค์กรไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขที่แวดล้อมได้ แต่คนในองค์กรสามารถใช้พลังจิตเปลี่ยนแปลงตนเองให้เป็นไปตามความคิด ด้วยการให้กำลังใจว่ามนุษย์ทุกคนที่อยู่ในองค์กรสามารถที่จะควบคุมจิตของตนเองได้ ควบคุมความอยากได้ไม่มีที่สิ้นสุดได้ การดำเนินชีวิตจะอยู่เป็นสุข ใจไม่คั่นรันทะยากอยากได้ของผู้อื่น

๒) ในองค์กรควรปรับทัศนคติเสียใหม่ต่อเพื่อนในองค์กรด้วยกัน ด้วยการไม่มีจิตคิดร้าย เพราะความพยาบาท อาฆาต เพราะหากคิดร้ายคิดจะทำลายเพื่อนในองค์กรด้วยกัน จะเกิดความคิดที่รุนแรง ทำให้คิดจะรุกรานเพื่อนในองค์กรได้ ด้วยการข่มเหงรังแก คนที่ด้อยกว่า หรือเล่นสนุก ไม่เห็นความสำคัญของเพื่อนร่วมงาน จนกลายเป็นความริษยาผู้อื่น ทำให้รู้สึกเบื่อหน่าย ซิงซังเพื่อนร่วมงานที่ได้คืออยู่ตลอดเวลา ทำให้กลายเป็นคนโกรธง่าย เกลียดทุกสิ่งทุกอย่างที่ใครได้ดี เกินหน้า กลายเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย ทำให้อารมณ์ขุ่นมัวอยู่ตลอดเวลา เพราะจิตคิดไปในทางที่ไม่ดี ไม่ชอบ ไม่พอใจจนรอบข้าง ด้วยการพยาบาท คือ มีความคิดที่ต้องการให้คนในองค์กรต้องประสบทุกข์ได้รับความเดือดร้อน ให้ได้รับความพินาศเสียหาย ไม่ต้องการให้เขาได้รับความสุข มีความคิดอยู่ในใจอันชั่วช้าว่า ขอคนนี่ที่เกลียดชังจงพินาศไปด้วยเหตุต่าง ๆ จะทำให้การทำงานไม่ก้าวหน้า หงุดหงิดอยู่ตลอดเวลา จนกลายเป็นคนเจ้าโทสะ ชอบ โกรธ แต่หากคนในองค์กร ปรับมุมมองเสียใหม่ เปลี่ยนความคิดไปในทางตรงกันข้าม คือ ให้คิดช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นใจในความบกพร่องของผู้อื่นและให้อภัยต่อความผิดพลาดของมนุษย์ด้วยกัน ให้ใช้ความคิดในทางที่จะส่งเสริมคุณภาพจิตใจของตนเอง ลดความเป็นตัวตน ต้องฝึกคิดเพื่อที่จะพัฒนาปัญญาให้สูงขึ้น แล้ว

นำความเฉลียวฉลาด ความรอบรู้นั้น ทำกิจการในองค์กรให้ก้าวหน้าขึ้นไป เพราะคนที่มีปัญญาสามารถที่จะทำจิตที่คืนรน กวัดแกว่งให้ตรงได้ จะเกิดความคิดดี ปรารถนาดี มีเมตตา คิดแต่จะอภัยให้กัน ไม่คิดพยาบาทจองเวรกัน สถาบันองค์กรนั้น ๆ ก็จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๓) องค์กรต้องมีความเห็นที่ถูกต้อง เกี่ยวกับความดี ความชั่ว เพราะในระดับองค์กรเป็นสถาบันที่รวบรวมคนไว้หลายจำพวก และผู้ที่เป็นหัวหน้าต้องมียุทธธรรมของความเห็นที่ถูกต้องให้ ผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นและปฏิบัติตาม หากองค์กรใด มีจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง แนะนำแนวทางของความดี ความชั่วแก่พนักงาน จะเป็นหนทางในการนำความเห็นที่ถูกต้องเป็น เครื่องมือแก้ปัญหาภายในองค์กรได้ เพราะหากมีความเห็น ความเชื่อที่ชัดเจนว่า การทำความดี ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ คืออะไร การยกย่องพนักงานที่ดีเด่น จะทำให้ลูกน้องมีกำลังใจในการทำงานเป็นอย่างไร การทำดีต่อผู้มีพระคุณคืออย่างไร อะไรเป็นสิ่งถูก สิ่งผิด มีศรัทธาเป็นเกณฑ์ ในการตัดสินใจ ความชั่วอย่างไม่สั่นคลอน เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จะทำให้องค์กรนั้น ๆ พากเพียรทำแต่เรื่องดี ปฏิเสธที่จะทำความชั่ว จะเป็นองค์กรที่มั่นคง กล้าหาญ นำพาองค์กรให้ก้าวไปข้างหน้าอย่างไม่หยุดถอย จะมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หากองค์กรปฏิบัติสม่ำเสมอ ก็สามารถแก้ไขปัญหา ที่จะเกิดขึ้นจากส่วนรวมได้ แต่หากองค์กรสร้างพื้นฐานของการ มีความเห็นผิดจากคลองธรรม ไม่คิดว่า คนในองค์กรเป็นคนในองค์กร ใครจะประสบผล เช่นไรก็แล้วแต่ ไม่มีจิตคิดจะเอื้อเพื่อ เมื่อจิตคิดแต่จะอยากได้ ความเสียสละก็ไม่มี จนถึงขั้นมองว่า ผลแห่งทานที่ให้แล้วไม่มี ผลแห่งการบูชาคุณบิดา มารดาไม่มี ผลแห่งการทำดีและทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบไม่มี ปัญหาของการที่ตั้งใจไว้ผิด จะเป็นปัญหาอย่างใหญ่หลวง คนในองค์กรไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ถ้าหากองค์กรพากันละเลยปัญหาเหล่านี้ ผู้ที่ได้รับผลกระทบก่อนใครมากที่สุดคือ สังคมองค์กรนั้น ๆ

อย่างไรก็ตาม การจะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในระดับองค์กรให้สมบูรณ์ได้ ในระดับองค์กรต้องไม่มีความเห็นผิด ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนามนุษย์ เพราะถ้าในองค์กรมีการ ละความเห็นผิด แล้วมาแก้ไขปรับให้เห็นถูกต้องแล้ว ถึงแม้ว่าจะยังมีความโลภ ความโกรธชิงชังกัน บ้างและมีความหลงเห็นแก่ตัวอยู่ ก็จะเป็นเหตุเกิดขึ้นเป็นราย ๆ ไปไม่รุนแรง ไม่ยึดถือ ไม่ยาวนาน เกินไป เพราะไม่มีตัวทิฐิเข้าไปจับด้วย แต่ถ้าหากความโลภ ความโกรธแค้นชิงชัง ความเห็นแก่ตัว มีทิฐิ ความเห็นผิดเป็นฐานรองรับ จะร้ายและแผ่ไปในวงกว้างทำให้เกิดการเอาเปรียบใน สิ่งแวดล้อมได้

การประพฤติดี ทั้ง ๓ ทางนี้ หากบุคคลในองค์กรนั้น นำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดขึ้นในตนเอง จะทำให้คนในองค์กรนั้น สังคมนั้น อยู่อย่างมีความสุข เพราะนอกจากสุขของมนุษย์เราที่ว่า

สุขเพราะการมีทรัพย์สินเงินทอง จากน้ำพักน้ำแรงของตนเอง มีความสุข สามารถใช้จ่ายอย่างไม่
อึดคั่งคัดสน ไม่เป็นหนี้เงินนอกระบบ หรือใช้เงินอนาคต ต้องเป็นหนี้ เพราะการเป็นหนี้ ถือว่าเป็น
ทุกข์อย่างยิ่ง แต่สุขทั้งปวงที่กล่าวมา ถือว่าเป็นความสุขเล็กน้อย ถ้าหากสิ่งที่ยากได้ไม่พอกับ
ค่าใช้จ่าย แต่ถ้าหากเทียบกับสุขที่เกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ จะมีความภูมิใจ อิ่มใจ ว่าตนเอง
ประพฤติดี ประพฤติชอบ ไม่บกพร่อง ใคร ๆ ก็ติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย วาจา ใจ

โดยนัยที่กล่าวมา หากมนุษย์เรามีความสุขทางโลกทรัพย์ ที่ไม่ผิดศีล ผิดธรรมแล้ว
มนุษย์ที่อยู่ในองค์กร ต้องมีการนำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาประยุกต์ใช้ ปฏิบัติร่วมกับกุศลกรรมบถ ๑๐
ถึงจะพองค์กรที่อยู่ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ดังพุทธพจน์ที่พระองค์ตรัสไว้ คือ

ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการนี้ สังคหวัตถุ ๔ ประการ
๒ อะไรบ้าง คือ ทาน(การให้) เปยยวัชชะ(วาจาเป็นที่รัก) อตถจริยา(การประพฤติ
ประโยชน์) ในโลกนี้ และสมานัตตดา(การวางตนสม่ำเสมอ) ในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร
สังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิมสลักเพลาคูมรดที่เล่นไปไว้ได้ฉะนั้น ถ้าไม่
มีสังคหธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือ หรือการบูชา เพราะบุตรเป็นเหตุ
แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านี้จึงถึงความ
เป็นใหญ่และเป็นผู้นำสรรเสริญ^{๑๔}

จากที่กล่าวมา แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับองค์กรนั้นสรุปได้ว่า
มนุษย์ในองค์กรที่ร่วมมือกันประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ สังคมในองค์กรก็จะทำงานอย่างมี
ความสุข และเมื่อปฏิบัติควบคู่กับหลักสังคหวัตถุ ๔ มีการให้ รู้จักแบ่งปันทั้งความรู้ และเอื้อเฟื้อ
เกี่ยวกับการงานในองค์กร แนะนำกันด้วยวาจาที่สุภาพ กล่าวแต่คำพูดที่สร้างความสมานฉันท์ต่อ
องค์กร มีจิตสาธารณะเพื่อจะช่วยเหลือองค์กรและเพื่อนในองค์กรด้วยการประพฤติแต่สิ่งที่เป็น
ประโยชน์ วางตนเสมอดั้นเสมอปลาย การจะพัฒนาตนเองและองค์กรนั้น ก็สามารถฟันฝ่าอุปสรรค
ทั้งปวงไปได้

๔.๔ การประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับสังคม

พระพุทธศาสนาให้มนุษย์เป็นแกนกลางของการพัฒนาสังคม กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็น
ผู้กระทำด้วยการฝึกอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ได้แก่ มีคุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต
และทางปัญญา จึงจะส่งผลไปสู่ภายนอกสังคมได้

^{๑๔} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๓๒/๓๖, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

การพัฒนาคนตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ต้องพัฒนาคนให้เป็นคนดีก่อน สังคมถึงจะดีตามไปด้วย ซึ่งเป็นหลักแห่งความประพฤติ เป็นแนวทางของการปฏิบัติชอบในการดำเนินชีวิต มนุษย์ในสังคม การประพฤติตนให้เป็นคนดีของสังคม มีหลักพื้นฐานที่เหมือนกันคือ ทุกชีวิตต้องการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปลอดภัย อยู่ในสังคมอย่างปกติสุข มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนามาแล้ว จึงได้สร้างกฎเกณฑ์ กฎระเบียบให้เกิดขึ้นแก่สังคมมนุษย์ คือ การมีศีลกรรมบถ ๑๐ เป็นกฎข้อบัญญัติ ที่จะนำพามวลมนุษยชาติให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข ซึ่งในการประยุกต์ใช้กฎศีลกรรมบถ ๑๐ ในระดับสังคม มีดังนี้

๑. การประยุกต์ใช้หลักศีลกรรมบถในระดับสังคม ในด้านกาย

๑) มีการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ สิ่งที่จะช่วยสังคมในปัจจุบันและต่อไปในอนาคต ให้อยู่อย่างมีความสุขและความหวัง คือ ความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน แม้ว่าในสังคมทุกวัน มีการเลี้ยงชีพด้วยการค้าสัตว์ และต้องฆ่าสัตว์เป็นอาหาร ผู้คนในสังคมก็ต้องมีความเมตตากรุณาต่อสัตว์ที่เลี้ยง ด้วยการไม่ทารุณ โหดร้าย ไม่มีจิตมุ่งที่จะพยายามในการทำลายเสียโดยส่วนเดียว แต่ทุกสิ่งหากมองโดยความเป็นธรรมชาติแล้ว สัตว์ทุกอย่างต่างมีความสมดุลตามธรรมชาติของระบบนิเวศวิทยา ที่ว่า สัตว์กินพืชเป็นอาหาร และมีสัตว์กินสัตว์ที่กินพืชเป็นอาหารอีกด้วย กลายเป็นห่วงโซ่ของอาหาร หากมนุษย์ในสังคมมีความเข้าใจในสภาวะเช่นนี้ ต้องมีการทำอาชีพอย่างมีคุณธรรม ต้องมีการบำรุงเลี้ยงสัตว์และค้าขายสัตว์อย่างเหมาะสม เช่น ไม่จับสัตว์ในฤดูวางไข่ ไม่ฆ่า ไม่ขายในวันพระ ไม่กักขังทรมานสัตว์โดยไม่มีเหตุผล

อย่างไรก็ดี ก็มีคนที่เข้าถึงธรรมะ ที่มองโลกตามความเป็นจริง จนเกิดความเห็นใจในชีวิตผู้อื่น ก็ไม่ประกอบอาชีพในด้านการค้าขายสัตว์ ทำลายสัตว์ แต่มีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ที่ใคร ๆ ปรารถนา สามารถสัมผัสได้ในชีวิตปัจจุบันนี้ เป็นความรักความปรารถนาดีต่อกัน เพราะเมื่อมีความปรารถนาดีต่อกัน ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ก็อยู่ร่วมกันอย่างไม่หวาดระแวง เพราะทุกคนมีใจประกอบด้วยเมตตา เมื่อมีเมตตาเกิดขึ้นในใจได้ ย่อมเชื่อว่าได้สร้างความรักความปรารถนาดีขึ้นในใจ และพร้อมที่จะมอบความสุข ความกรุณาต่อเพื่อนร่วมโลก ทำให้รู้สึกดีว่า ชีวิตที่อยู่สังคมนี้มีค่า เมื่อเกิดความคิดที่ดีแบบนี้ขึ้นมา การจะทำร้ายคนอื่น สัตว์อื่นก็จะไม่เกิดขึ้น

๒) งดเว้นจากการลักทรัพย์ จะมีการเคารพในกรรมสิทธิ์ ในทรัพย์สินของผู้อื่น มีการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นอาชีพที่ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง หรือ ผิดศีลธรรมอันดีงาม เป็นอาชีพที่ถูกต้อง และไม่ประพฤติทุจริตในอาชีพนั้น ๆ เพราะหากทำอาชีพที่ไม่บริสุทธิ์ จะเป็นอุปสรรคในการพัฒนาสังคม การจะอยู่ในสังคมอย่างเป็นปกติสุขไม่ควรประกอบอาชีพที่ไม่ควรประกอบ ๕ ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่ามิชชาสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกไม่ควรทำการค้าขาย ๕ ประการนี้ การค้าขาย ๕ ประการ อะไรบ้างคือ
 ๑. การค้าขายศัสตราวุธ^{๑๙} ๒. การค้าขายสัตว์^{๒๐} ๓. การค้าขายเนื้อ^{๒๑} ๔. การค้าขายของมีน
 เมา^{๒๒} ๕. การค้าขายยาพิษ^{๒๓} ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกไม่ควรทำการค้าขาย ๕ ประการนี้
 แล^{๒๔}

การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบัน สิ่งที่สร้างคุณค่าประโยชน์ให้เกิดขึ้นคือ การประกอบ
 อาชีพที่สุจริต เช่น ไม่ขายอาวุธต่าง ๆ ที่ใช้ทำร้ายกันเอง ไม่ขายสัตว์เพื่อนำให้เขาเอาไปฆ่า ไม่ขาย
 มนุษย์ด้วยกันเพื่อเป็นทาสรับใช้ หรือหลอกลวงคนไปขายบริการทางเพศ ไม่ขายของมีนเมา เพราะ
 จะทำให้ผู้เสพขาดสติสัมปชัญญะ เป็นการทำลายสุขภาพ เป็นอันตรายต่อชีวิต และไม่ขายสารพิษ
 ต่าง ๆ จะเป็นการทำลายมนุษย์และสัตว์ เป็นการทำลายระบบนิเวศของธรรมชาติ การเลี้ยงชีพชอบ
 ด้วยสัมมาชีพไม่ผิดศีลธรรม ไม่กดโกงหลอกลวงผู้อื่น ไม่เบียดเบียนหรือมีอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตอื่น
 ๆ มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การงาน หน้าที่ ไม่ทำงานคั่งค้าง เพื่อประโยชน์แก่
 การมีปัจจัย ๔ อย่างพอเพียง การจะสร้างคุณค่าของชีวิตให้เกิดขึ้นในสังคมได้ก็ด้วยการทำงาน ไม่
 มีใครลัทธิขโมยแล้วเจริญงอกงาม หรืออมมือเงงเท้าไม่ทำงานแล้วสร้างคุณค่าของชีวิตเกิดขึ้นได้

๓) งดเว้นจากการประพฤติดุคในกาม ในระดับสังคมเมื่อเริ่มต้นชีวิตเข้าสู่สังคม ผู้ชีวิต
 ใหม่ของการทำงาน ชีวิตต้องมีการเคลื่อนไหว มีพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น หากเริ่มชีวิตในสังคม
 ด้วยการทำพฤติกรรมในการผิดในคู่ของคนอื่น เท่ากับว่าเริ่มเสียโอกาสในการที่จะทำความดี เพราะ

^{๑๙} การค้าขายศัสตราวุธ หมายถึงการให้สร้างอาวุธแล้วขายอาวุธนั้น (อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๗๗/๖๘) ที่ห้ามค้าขายก็เพราะการค้าขายอาวุธเป็นเหตุให้ทำความผิดก่อโทษแก่ผู้อื่นได้ (อภ.ปญจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๗๗-๘/๖๖).

^{๒๐} การค้าขายสัตว์ ในที่นี้หมายถึงการค้าขายมนุษย์ ที่ห้ามค้าขาย ก็เพราะการค้าขายมนุษย์ทำให้
 มนุษย์หมดอิสรภาพ (อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๗๗/๖๘, อภ.ปญจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๗๗-๘/๖๖).

^{๒๑} การค้าขายเนื้อ หมายถึงการเลี้ยงสัตว์มีสุกรเป็นต้นไว้ขาย หรือการขายเนื้อสัตว์ ที่ห้ามค้าขาย ก็
 เพราะการค้าขายเนื้อเป็นเหตุให้ต้องฆ่าสัตว์ (อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๗๗/๖๘, อภ.ปญจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๗๗-
 ๘/๖๖).

^{๒๒} การค้าขายของมีนเมา หมายถึงการให้ปรุงของมีนเมาชนิดใดชนิดหนึ่งแล้วขาย ที่ห้ามค้าขาย ก็
 เพราะการค้าขายของมีนเมาเป็นเหตุให้มีการดื่มแล้วเกิดความประมาท (อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๗๗/๖๘, อภ.
 ปญจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๗๗-๘/๖๖).

^{๒๓} การค้าขายยาพิษ หมายถึงการให้ทำยาพิษแล้วค้าขายยาพิษนั้นการค้าขาย ๕ ประการนี้ อุบาสก
 ไม่ควรทำทั้งด้วยตนเองและไม่ควรชักชวนบุคคลอื่นให้ทำด้วย (อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๗๗/๖๘).

^{๒๔} อภ. ปญจก.(บาลี) ๒๒/๑๗๗/๑๕๗, อภ. ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๕๕.

การผิดในคู่ครองของผู้อื่น หากทำด้วยความเคยชิน ความเคยชินจะติดตัวตลอดไป ชีวิตจะลำบาก ต้องอยู่อย่างหลบซ่อน เพราะความกลัวคนอื่นจะมาทำร้าย แต่หากในระดับสังคม ทุกคนพยายาม เริ่มต้นชีวิตด้วยการให้โอกาสแก่ตนเอง โดยเริ่มจากสังคมพ่อแม่ที่มีระเบียบวินัยในการซื้อสัตย์ต่อ คนในครอบครัว เมื่อลูกเห็นตัวอย่างที่ดีของการซื้อสัตย์ไม่นอกใจกัน ลูกจะมีต้นแบบที่ดี เมื่อเข้าสู่ สังคมใหม่ จะมีพฤติกรรมที่ดี หรือในสังคมของการทำงาน หากนายเป็นคนที่รักครอบครัว ไม่นอกใจ คนในครอบครัว ถึงแม้จะมีบริวารบางคนทำเพื่อเอาใจนาย ด้วยการนำหญิงสาว ชายหนุ่ม มา ปรนเปรอ แต่เพราะความมีต้นแบบจากสังคมที่ดีมาจากบ้าน จะทำให้มีพฤติกรรมที่น่ายกย่อง ลูกน้องก็มองเป็นแบบอย่าง เมื่อนาย ผู้มีอำนาจ เป็นคนมีปัญญา มองเห็นว่า ปัญหาการผิดใน คู่ครองเป็นสิ่งที่บั่นทอนคุณภาพชีวิต เมื่อฝึกบ่อย ๆ จากการเป็นผู้มีคุณธรรมบดในข้อนี้ ผลดีคือ ความสัมพันธ์กันระหว่างสังคมนั้น ๆ จะมีความสุข ทำให้เกิดปัญญา ู้เข้าใจเหตุผล มองเห็น คุณค่าของการซื้อสัตย์ต่อกัน ทำให้พฤติกรรมของคนในสังคมมีความหนักแน่น มีความรัก ความ อบอุ่น มีความเป็นกันเอง มีกัลยาณมิตร ผู้รู้เหตุและผล ทำให้คนสังคมเข้าใจเหตุผลและเห็นคุณค่า ในสิ่งทำ

๒. การประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบดในระดับสังคม ในด้านวาจา

การใช้คำพูดในระดับสังคมถ้ามองในสังคมของผู้ที่มีสื่ออยู่ในมือ จะต้องมีการเจรจาที่ดี เพื่อเป็นศูนย์กลางในการกระจายข่าวสารความรู้ ให้คนในสังคมได้รับรู้ข่าวสารที่ถูกต้อง หากสังคม ที่ใดมีปัญหา การสื่อสารของผู้ที่มีสื่อจะช่วยแก้ไขปัญหานั้น ๆ ได้ ซึ่งการจะเป็นกระบอกเสียง เป็นสื่อกลางให้คนในชุมชนได้รับทราบต้องอยู่ในหลักของคุณธรรมบดด้านวาจา คือ

๑) ไม่พูดเท็จ ไม่พูดโกหกหลอกลวงทำให้ผู้อื่นเสียหาย เพราะในสถานการณ์บางอย่าง หากเกิดปัญหาอุทกภัยในสังคมเป็นวงกว้าง มีสื่ออยู่ในมือ มีอำนาจ แต่กลับพูดคำที่ไม่จริง ไม่มีการ กล่าวเตือนประชาชนให้ระวังภัย หรือหากอุทกภัยมาไม่ถึงชุมชน แต่กลับพูดให้ขนย้ายสิ่งของ ความเดือดร้อนจะเกิดขึ้นแก่สังคม เพราะการพูดที่ไม่จริง

โดยนัยเดียวกัน หากมีสื่ออยู่ในมือแล้ว ได้ทำหน้าที่ของตัวเองด้วยการไม่โกหก แต่ทำ หน้าที่ของการพูดจริง ให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง แทนข่าวลือต่าง ๆ ชุมชนในสังคมนั้นจะรวมตัว กันเพื่อสร้างพลังของความสามัคคี เมื่อมีความสามัคคีต่อกันในชุมชน จะมีการตั้งเวรยามระวังภัย ให้แก่สังคม อะไรที่จะเป็นปัญหาต่อสังคม เป็นอันตราย ก็จะมีการช่วยกระจายข่าวให้กันรับรู้เพื่อสู้ กับปัญหา และหลีกเลี่ยงกับปัญหาที่จะเกิดขึ้นมาได้ ความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่คณะย่อมเกิดขึ้น

๒) ไม่พูดต่อเสียด การจะนำพาสังคมให้รอดพ้นจากภัยวิกฤตต่าง ๆ มีอุทกภัยเป็นต้น คนในสังคมต้องร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหามา ไม่พูดจาต่อเสียดคนที่ทำงานให้เสียกำลังใจ ให้คนอื่น

เข้าใจผิดทะเลาะเบาะแว้งกัน ให้เจ็บช้ำน้ำใจจากคำพูด ทำให้แตกความสามัคคี ให้พูดแต่คำที่เสริมสร้างความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะ ไปสู่ความก้าวหน้า ด้วยการสร้างทัศนคติที่ดีต่อกัน มีค่านิยมที่จะกล่าวถ้อยคำดีดี เพื่อสร้างมติมหาชนในสังคมให้มีไฟพร้อมที่จะส่องให้สังคมรู้เห็นและรู้ตัว เพื่อส่องนำทางให้เดินไปข้างหน้าอย่างไม่ย่อท้อ

๓) ไม่พูดคำหยาบ ทำให้ผู้อื่นอับอาย ให้พูดแต่คำที่ไพเราะ มีวัฒนธรรมในพูดเพื่อสื่อถึงกิริยามารยาทว่าได้รับการอบรมมาดีแล้ว เพราะการจะเป็นผู้นำสังคมที่สำคัญในปัจจุบัน ผู้ที่มีสื่ออยู่ในมือจะมีอิทธิพลมากในการเป็นผู้นำ แต่การจะเป็นผู้นำที่ดีนั้น ต้องไม่มีการพูดจาคำหยาบคายให้ผู้อื่นในสังคมได้รับความอับอาย เพราะผู้นำนั้นต้องรู้พื้นฐานและรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมของตัวเองอย่างเพียงพอ คือ ต้องเป็นผู้รู้เท่าทันสังคมโลกที่มีความเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมที่พัฒนาแล้ว ที่เจริญแล้วจึงจะสามารถสร้างสรรค์สังคม สามารถรู้จุดอ่อน จุดแข็ง จุดบกพร่อง จุดดี จุดเด่น ในสังคมได้

๔) ไม่พูดเพื่อเจ้อ พูดพาล่ม หรือ พูดจาเหลวไหลไร้สาระ ไม่มีประโยชน์ ต้องพูดให้ถูกกาลเทศะ มุ่งประโยชน์ที่ผู้ฟังจะได้รับ ก็จะทำให้หมู่คณะเกิดความเข้าใจกัน ไว้วางใจกัน การพูดในสังคมของการมีสื่ออยู่ในมือ ต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่กำลังพูดอย่างชัดเจน ว่ามีเนื้อหาอย่างไร สามารถลำดับเรื่องราวได้ พรรณนาได้ บรรยายได้ ไม่พูดพาล่มเหลวไหล ก็จะทำให้การทำงานเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร มีความชัดเจน ถูกต้อง เพราะถ้ารู้ไม่จริง ไม่ชัด และไม่รีบค้นหาสืบสาวหาสาเหตุ งานทุกอย่างสามารถพลาดได้ และเมื่อพูดออกมาแล้วต้องจับประเด็นให้ได้ ว่าปัญหาอยู่ที่ไหน และต้องมีการใช้ภาษาให้เป็น พูดแล้วผู้ฟังเข้าใจตามที่เรากำลังต้องการให้เขาเข้าใจ ที่สุดแม้แต่การเจรจาความขัดแย้งให้ยุติลงได้ ทำให้ชุมชนในสังคมเกิดความรู้ความคิดใหม่ ๆ ที่จะริเริ่มสร้างสรรค์หาแนวทางในการแก้ปัญหา ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากเพราะการไม่พูดเพื่อเจ้อไร้สาระนั่นเอง

ประโยชน์จากการใช้คำพูด เพราะทุกชีวิตล้วนต้องใช้ปากในการเจรจาพาที เพื่อพบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ หรือสนทนาเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน หากมีการพูดด้วยถ้อยคำแห่งเมตตา สังคมทุกสังคมจะนำอภิมภย์เป็นอย่างยิ่ง ในทุกสังคมหากจะสื่อสารกันด้วยดีแล้ว ต้องมีการพัฒนาด้านการพูด ให้รู้จักระวังในคำพูดที่สื่อสารต่อกันให้พูดด้วยถ้อยคำที่เอื้ออาทรต่อกัน เพราะเมื่อเรายังไม่พูดออกไป ถือว่าเราเป็นนายคำพูด แต่คราวใดที่พูดออกไปด้วยความไม่ระวังพฤติกรรมของตนเอง คำพูดนั้นจะกลับมาเป็นนายทันที และหากพูดไม่ถูกกาลเทศะ การพูดแม้จะดีเพียงใดก็ด้อยค่าทันที หลักของการพูดนี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สิ่งใดเป็นความจริง แต่ไม่มีประโยชน์ พระองค์ก็ไม่ตรัสค้ำน้นออกไป ถึงแม้ว่า สิ่งที่พระองค์จะตรัสมัน

เป็นความจริง และมีประโยชน์มาก แต่หากไม่ใช่กาลเวลาที่พระองค์ก็ไม่ทรงตรัส”^{๒๕}
หากแต่พระพุทธองค์ทรงเลือกกาลเวลาที่พระองค์ให้บรรลุประโยชน์ของการพูดอย่างสูงสุด

จะป่วยกล่าวไปไปถึงเราท่านทั้งหลาย แม้แต่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้รู้แจ้งโลก พระองค์ยังต้องพิจารณาการตรัสของพระองค์ เราต้องมีสติในการพูด ทุกคำพูดที่พูดออกมาต้องให้ ถูกกาลเวลา และประกอบด้วยประโยชน์ พูดออกมาแล้วต้องจริงใจ ไม่พูดเพื่อเป็นการซ้ำเติมเหยียบ ย่ำอีกฝ่ายให้เจ็บช้ำน้ำใจ แต่ทุกคำพูดที่เราใช้ปากพูดควรให้สัจจะแก่ตัวเองด้วยการให้โอกาสแก่ ตัวเองว่า การพูดควรเพิ่มคุณค่าต่อยอดให้กำไรแก่ชีวิต ด้วยการกล่าวถ้อยคำที่ประกอบด้วยเมตตา ให้ตรงตามความเป็นจริงและเข้าใจในเนื้อหา สามารถจับประเด็นได้ถูกต้อง มองเห็นปัญหาว่าคือ อะไร มีการพูดที่ใช้ภาษาสละสลวยไม่ก้าวร้าว แต่ตรงประเด็น ได้ผลตามที่ต้องการ และพูดไปแล้ว มีคุณค่าในการแก้ปัญหา และให้ความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ความเจริญงอกงามของคนในสังคมนั้น จะเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๓. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถในระดับสังคมในด้านใจ

แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในสังคม ให้เกิดแก่การดำเนินชีวิต สังคมทุก สังคมต้องเริ่มต้นที่ มีความเห็นที่ถูกต้อง การจะพัฒนาสังคมให้เกิดคุณค่า พระพุทธศาสนาวางหลัก ไว้ว่า มนุษย์ในสังคมจะต้องมีความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับ โลกและชีวิตด้วยความเห็นที่ถูกต้อง เป็นทาง ดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ปัญหาที่มีอยู่ว่า อะไรคือสิ่งจำเป็นเบื้องต้นในการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ใน ระดับสังคม หมายความว่า อะไรที่จะก่อให้เกิดความสงบสุขของสังคม เพื่อพัฒนาสังคมมนุษย์ให้ ยิ่งยืน สิ่งเบื้องต้นของการพัฒนาสังคม คือ ความมีกัลยาณมิตรและถึงพร้อมด้วยไตรสิกขาด้วยความ พอใจที่จะฝึก มีความเห็นต่อการปฏิบัติต่อชีวิตและสังคม ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทในการพัฒนา สังคม การพัฒนาสังคมมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ จึงมีการประยุกต์ใช้ในด้านใจ คือ

๑. ในสังคมต้องเป็นผู้ไม่มีความโลภมาก อยากได้ทรัพย์สินของคนอื่น เพราะหากมี ความรู้สึกลึกซึ้งคิดอยากได้ เพราะการเห็นทรัพย์สินของคนอื่น ก่อให้เกิดความไม่ดิ้งามทั้งตนเองและ สังคม การประพตติผิดในระดับพื้นฐานเป็นเหตุของความทุกข์ความเดือดร้อน ในสังคมจึงเกิดความ ขัดแย้งเอาเปรียบ แสดงออกด้วยความวู่วาม ตกอยู่ในวังวนของอำนาจกิเลส คือ ไม่มีความเข้มแข็ง ในการควบคุมตนเอง เมื่อมีการละเมิดในศีลกรรมบถ สภาพจิตใจไม่เข้มแข็ง จะแสดงออกทาง ร่างกาย ด้วยการดำเนินชีวิตในทางที่ร้าย สร้างแต่ปัญหาของมนุษย์มากยิ่งขึ้น พระพุทธเจ้าผู้มี อุปการะต่อชาวโลก ทรงเห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นแก่สังคม จึงตรัสสอนให้มนุษย์มีหลักในการดำเนิน

^{๒๕} คุราญละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๕๗/๑๑๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๗/๑๔๖.

ชีวิต ด้วยการมีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบให้รู้เท่าทันจิตของตนเอง มิให้ความโลภเข้ามาครอบงำ เพื่อการดำเนินชีวิตให้อยู่เป็นสุข ใจจะได้ไม่ดิ้นรนทะยานอยากได้ของผู้อื่น

หากมองปัญหาของสังคมทุกวันนี้ ในทุกสังคมต่างพัวพันเกี่ยวข้องกับกาม มีความต้องการไม่มีที่สิ้นสุดของตาหู ฟุ้ง เป็นต้น ถ้าหากพอใจ ก็จะจิตใจ อยากรู้ได้เห็นได้ยินบ่อย ๆ หากไม่พอใจ จะมีอาการเคือง จะมีแต่ความคิดในทางเห็นแก่ตัว อยากรู้ไม่มีที่สิ้นสุด จนก่อให้เกิดความเกลียดแค้นชิงชัง มองสิ่งทั้งหลายเป็นศัตรูไปทั้งหมด ใครพูดอะไรทำอะไรให้ก็จะไม่พอใจ ไม่ถูกใจ มีแต่ความโกรธเข้าครอบงำตลอด ไม่มีเมตตาในจิตใจ คิดแต่จะทำลาย เบียดเบียน ไม่ต้องการให้ใครดีกว่าตนเอง ขาดความกรุณาปรารถนาดีต่อกัน ทั้งนี้ก็เนื่องจากการขาดการไตร่ตรองที่ดี รับอารมณ์ที่มากกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รับอารมณ์มาทั้งคู้้น โดยขาดสติสัมปชัญญะ ในการกลั่นกรอง มองสิ่งทั้งหลายตามความชอบใจของตนเอง ทั้งนี้ก็เป็นเพราะ เข้าใจอย่างผิด ๆ จึงมีความคิดที่ผิด ทำให้เกิดปัญหากับตัวเองและผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา เพราะอาศัยการคิดที่ผิดพลาดจนกลายเป็นความอวดคือร้อน ถือตัว จนกลายเป็นติดกับดักความคิดผิด พร้อมกับทำลายความคิดถูกออกไปจากใจโดยสิ้นเชิง

๒. ในระดับสังคมต้องระวังไม่ให้มีจิตคิดร้าย เพราะความอาฆาตพยาบาทต่อกันในสังคม หากทำบ่อย ๆ จนเป็นความเคยชิน จะกลายเป็นความโกรธ เกลียดทุกสิ่ง กลายเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย ใครทำดีให้ ใจก็ขุ่นมัวอยู่ตลอดเวลา เพราะจิตคิดไปในทางที่ไม่ดี ไม่ชอบ ไม่พอใจ คนรอบข้าง แต่หากในสังคมตั้งจิตไว้ด้วยความไม่พยาบาท อาฆาตมาดร้าย ปองร้ายใคร หรือจองเวรกับใคร แต่พยายามกำจัดหรือบรรเทาความโกรธ ความอิจฉาตร้อนอยู่เสมอ เห็นใครได้ดี ก็ยินดี มีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง ที่ถูกต้องตามหลักแห่งความดี สอดคล้องกับศีลธรรม จึงจะพัฒนาปัญญาได้ โดยมีกระบวนการศึกษาก็สามารถดำเนินไปได้ สามารถพัฒนาสังคมให้สมบูรณ์ได้ ซึ่งการจะทำให้เกิดการเห็นชอบได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัย ๒ ด้านเข้ามาประกอบกันคือ ปัจจัยภายนอก ที่เป็นเสียงจากคนอื่นหรือสิ่งอื่น กล่าวคือคำแนะนำจากผู้อื่นนั่นเอง เพราะการจะรักษาใจ บางครั้งต้องอาศัยผู้รู้แนะนำสั่งสอนเพื่อชี้หนทางที่ถูกและผิดให้เห็นชัดเจน ปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิตของบุคคลในสังคมก็มาจากคำแนะนำสั่งสอน ของพ่อ แม่ ครู อาจารย์ มิตรสหาย การโฆษณาประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารที่อยู่ในยุคไอที ที่ต้องเสพข้อมูลข่าวสารด้วยตาหู ฟุ้ง ถ้าหากมีปัญหาในการควบคุมพฤติกรรมมีสติในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารใช้ตาหู ฟุ้งเป็น ไม่ตกเป็นทาสของไอที แต่แสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาชีวิตจากการใช้ตาหู ฟุ้งแล้วได้ประโยชน์ในการเสริมปัญญาได้อย่างไร เมื่อทำได้อย่างนี้จะเป็นเสริมปัจจัยภายในได้ คือ การทำให้ใจโดยอุบายอันแยบคาย ผู้ที่สามารถรักษาศีลกรรมบถ ๑๐ ได้อย่างแน่วแน่เพราะมีการกระทำไว้

ในใจอย่างแยกกายเพราะมีการสั่งสมบุญมาดี มีการใช้ความคิดถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบคิดหาเหตุผลสืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยความชอบความชังของตัวเองเข้ามาจับ

แนวทางการประยุกต์ใช้ของใจในระดับสังคม หากมองในแง่ของการดำเนินชีวิต ต้องสามารถทำให้เกิดในจิตประจำวัน เพื่อความก้าวหน้าไม่ปล่อยชีวิตไปตามยถากรรม จะมีแต่ภาวะสร้างสรรค์ เพราะใช้สติเป็นคู่มือนำทาง จะทำให้รู้จักจัดระเบียบชีวิต รู้คุณค่าของเวลาที่ได้ชีวิตมา เมื่อใจจิตริเริ่มในทางดี จะมีการพัฒนาตนเอง เมื่อต้องรับมือในสนามชีวิตจริง ทุกความคิดและการกระทำจะพุ่งตรงไปสู่เป้าหมายที่วางเอาไว้ ชีวิตก็จะไม่มัวเมาในกามคุณไม่มีความคิดอาฆาตพยาบาทผู้อื่น ศัตรูอื่น จะมีแต่ความก้าวหน้าในชีวิต ไม่มีเวรภัยมาเบียดเบียน

๓) ในสังคมต้องมีความเห็นที่ถูกต้อง เมื่อคนในสังคม มองเห็นความดี ความชั่ว ที่จะเริ่มกันทำให้ต้อง เป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง จะเป็นหนทางในการนำความเห็นที่ถูกต้องเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาของสังคมได้ เพราะหากมีความเห็น ความเชื่อที่ชัดเจนว่า ความดีในการช่วยเหลือสังคม สังคมจะย้อนกลับมาช่วยเหลือคืน ความชั่ว ที่ทำแล้ว ยิ่งเป็นภาระแก่สังคม ก็พากันมีใจที่หนักแน่น ลด ละ เลิก มองสิ่งทั้งหลายว่าอะไรเป็นสิ่งถูก สิ่งผิด มีศรัทธา ความเชื่อ เป็นเกณฑ์ในการตัดสินความดี ความชั่วอย่างไม่สั่นคลอน เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จะทำให้สังคมทุกระดับ พากันทำแต่กรรมดี ปฏิเสธกรรมชั่ว จะเป็นสังคมที่เข้มแข็ง มั่นคง กล่าวหา จะมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หากสังคมพากันปฏิบัติสม่ำเสมอ ก็สามารถแก้ไข ปัญหา ที่จะเกิดขึ้นได้ จากการคิด การพูด การทำ เพื่อส่วนรวมได้

การพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมแห่งการเห็นถูก เห็นชอบ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการประพฤติให้ดีงาม ที่มีการประพฤติฝึกตนในกุศลกรรมบถ ๑๐ เมื่อใดก็ตามการประพฤติดีงาม ที่มีความเห็นถูกเป็นตัวนำ การประพฤติทุกอย่างจะมั่นคง เป็นหลักประกันได้ว่าการรักษาศีลกรรมบถ ที่เป็นนามธรรมนำมาเพื่อประยุกต์ใช้ให้เป็นรูปธรรมในสังคมให้อยู่อย่างปลอดภัยเป็นวิธีการที่ถูกต้อง ไม่เป็นการรักษาศีลโดยงมงาย เพราะมนุษย์ในสังคมเริ่มรู้จักคิดไตร่ตรองด้วยความรอบคอบ เป็นการประพฤติที่มีเป้าหมายมีประโยชน์ ตนเองก็ได้ความเข้าใจ มีความมั่นใจจิตเป็นกุศล มองอะไรชัดเจน ไม่เอนเอียงสองมาตรฐานไปทางใดทางหนึ่ง จะเกิดปัญญา ที่มองเห็นคุณค่าของการประพฤติศีล ที่เป็นความเห็นถูก คิดถูก ทำถูก ชีวิตก็จะดำเนินไปในทางถูก มีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น

ในทางตรงกันข้ามหากคนในสังคมไม่พัฒนา เพราะปัจจัยภายนอกที่เข้าวนที่ตาหู หูฟัง กระทำไม่ดี ทั้งการพูด การทำ การทำงาน การพยายาม เป็นมิชฌาภิภูมิจึงมีความเห็นผิดจากธรรมนอง

คลองธรรม ตกอยู่ในอำนาจของวัตถุ กินอยู่แต่งตัวเพื่ออวดฐานะ เพื่อข่มคนอื่น ล่อใจคนอื่นให้หลงตาม คบแต่พวกมิตรชั่วที่พากันไปในทางเสียหาย จะเป็นการไม่รักษาศีลธรรมบด ถึงรักษาก็รักษาแบบไม่มีการคิดไตร่ตรองให้รอบคอบ จะไม่เกิดปัญญา เพราะไม่ใช้การไตร่ตรองที่เป็นปัจจัยภายใน มานำพฤติกรรม ก็จะไม่มีความหมายที่ชัดเจน ไม่เป็นประโยชน์ จิตใจก็เป็นอกุศล คิดวิเคราะห์ไม่เป็น ว่าสิ่งไหนดีหรือไม่ดี สติ สมาธิในการทำงานเหล่านั้น จะไร้ปัญญา ไม่ควรแก่การงาน

จากที่กล่าวมา แนวทางการประยุกต์ใช้หลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ในด้านใจ หากใจของมนุษย์มีเห็นที่ถูกต้อง กับความคิดที่ถูกต้อง ไม่คิดอะไรเข้าข้างตนเอง เพื่อสนองตัณหา ความทะยานอยากตามความต้องการของตนเองเป็นบรรทัดฐาน แต่หากมนุษย์ที่พร้อมจะพัฒนาตนเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขแล้ว ต้องรู้จักคิดเป็น เพราะคนเรานั้นจะพูดดี ทำดี และคิดดีได้นั้น ต้องมีความรู้ความเข้าใจจากตัวเอง และคนรอบข้าง จึงกล้าแสดงออกตามความเชื่อ ตามค่านิยมและความคิดเห็นของตนเอง ถ้าแสดงออกทางพฤติกรรมที่ดีก็เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม เรียกว่า เป็นคนมีสัมมาทิฐิ รู้จักบาปบุญ คุณ โทษ รู้คุณของมารดาบิดา รู้จักกตัญญูเกื้อกูลต่อเพื่อนร่วมสังคมไม่คิดร้ายต่อใคร ไม่โลภอยากได้ของใคร เพราะเหตุปัจจัยทั้งหลายที่ทำให้คนเรานั้นเป็นสัมมาทิฐิได้นั้น ต้องมีปัจจัยภายนอก ที่เป็นเสียงของผู้อื่น เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า อิทธิพลจากคนรอบข้างทางสังคม ที่เป็นมีจนาทิฐินั้นมีอยู่รอบตัวในสังคมนี้อันล้วนเป็นทางแนะนำชักจูงให้เราไปในทางที่ดีหรือผิดได้ ซึ่งทั้งนี้ในตัวเราเองต้องทำให้ไว้ในใจอย่างดีว่า ต้องมีวิธิดีให้ถูก รู้จักคิดคิดให้เป็น เพราะหากคิดไม่เป็น คิดไม่ทันแล้ว จะเป็นอันตราย เป็นภัยที่คุกคามทั้งแก่ผู้คิดเอง และถ้าแสดงออกมาทางกาย วาจา ก็เป็นภัยต่อคนอื่น ต่อสังคม ซึ่งการจะหลุดพ้นจากบ่วงนี้ไปได้ต้องมีความคิดที่ชอบ เป็นการคิดที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เศร้าหมองบ่นมัวเป็นไปทางสร้างสรรค์ เช่น คิดในทางเสียสละหวังดี มีไมตรีจิต ไม่เอนเอียงไปด้วยความเห็นแก่ตัว ไม่มีความคิดจะเอาจะได้อะไร หรือคิดพยายบาทเคียดแค้น ไม่มีการเบียดเบียนต่อกัน จะเป็นความคิดที่ไกลเกิดเป็นปัญญาที่จะเกื้อกูลต่อสังคม ช่วยลดความวุ่นวายสับสนในสังคมและองค์กรได้อย่างดี หากมนุษย์ในสังคม ได้รับการพัฒนาและพยายามนำหลักธรรมของกุศลกรรมบถ ๑๐ มาปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน บุคคลในสังคมก็จะเป็นมนุษย์ที่มีคุณค่า การครองชีวิตก็อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขได้

จากที่ได้กล่าวมาเบื้องต้น จะเห็นได้ว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นฐานเบื้องต้นในการประยุกต์ใช้ทั้งตนเองและสังคมนับว่า ก็เพราะกุศลกรรมบถ เป็นกระบวนการพัฒนาความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นการศึกษาเรียนรู้ของมนุษย์นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาและพัฒนาทั้ง ๓ ด้านไป พร้อม ๆ กัน คือ ด้านพฤติกรรม กาย วาจา ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ซึ่งล้วนเป็นแนว

ทางการประยุกต์หลักของกุศลกรรมบถในการพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า ให้เกิดประสิทธิภาพสำหรับมนุษย์ที่อยู่ในสังคมนี้ได้ เพราะการใช้หลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นการแสดงออกทางกาย และ วาจา เป็นความประพฤติที่ดีงาม เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของมนุษย์ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

๔.๕ สรุปผล

จากการวิจัยมาข้างต้น เกี่ยวกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคม เป็นการตอบปัญหาที่ต้องการทราบว่า แนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมได้อย่างไร พบว่า

การประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับปัจเจกบุคคล ที่มุ่งให้ปัจเจกบุคคลทำความดี ด้านกาย คือ ไม่ทำร้ายผู้อื่น แต่งช่วยเหลือเกื้อกูลเขา เพราะทุกคนต่างรักชีวิตของตนเองทั้งสิ้น เรา จึงควรเห็นใจกัน ด้วยการไม่รังแก ไม่เบียดเบียนกัน ไม่เบียดเบียนทรัพย์สิน หรือสิทธิของผู้อื่น แต่ ใจแบ่งปันและบริจาค ไม่ลำส่วนทางเพศ แต่งพอใจเฉพาะคู่ของตนเอง ปัญหาใหญ่ที่มีอยู่ทุกวันนี้ ในการดำเนินชีวิต คือ การมีสัมพันธ์ทางเพศกับคนอื่นที่ไม่ใช่คู่ครองของตนเอง เกิดเพราะการ ได้ เห็นคนหน้าตาสวย หล่อ การได้ยินคำหวานหู ชวนให้ติดใจ การได้ใกล้ชิด การได้สัมผัสและต้องตัว ทำให้มนุษย์เกิดการรู้ การเห็น และติดใจอยากได้ไปเรื่อย ๆ หากควบคุมตนเองไม่ได้ ย่อมจะติดบ่วง แห่งมาร แห่งความอยากไม่มีที่สิ้นสุด

ด้านวาจา ปัจเจกบุคคลต้องไม่พูดโกหกแต่ให้พูดคำจริง ซื่อตรงพูดตามที่เป็นจริง รู้ เห็นอะไร หากถูกถามให้เป็นพยานก็จำเป็นต้องให้ความร่วมมือ ให้คำตอบตามที่รู้ที่เห็น ไม่พูดยุ แหย่ส่อเสียด ให้เขาแตกแยกกัน แต่กล่าวถ้อยคำสมานสามัคคี การพูดยุยง ส่อเสียดจะทำให้คนเรา เกิดความระแวงสงสัย หากนำความลับอีกฝ่ายมาบอกอีกฝ่าย ด้วยต้องการให้ผู้ฟังชอบใจตน หรือมี วัตถุประสงค์ให้คนที่รักกันอยู่แล้วให้แตกสามัคคีกันเพื่อหวังผลประโยชน์ใส่ตน ไม่พูดคำหยาบ แต่ให้กล่าวคำสุภาพ เพราะ การพูดคำหยาบกลายเป็นภาษาที่แสดงออกของความต่ำต้อยด้าน ความคิดและขาดความประณีตในการเรียบเรียงความคิดเป็นถ้อยคำ ขาดทักษะในการใช้ถ้อยคำที่ ประณีตสละสลวย หรือเป็นเพราะจิตใจขาดความประณีตและมีความมั่งง่ายในการใช้ถ้อยคำ เพราะ อารมณ์โกรธพลุ่งพล่าน ระวังใจไม่อยู่ แต่หากปัจเจกบุคคลมีการฝึกทักษะการคิดสรุปรวบยอดแล้ว ถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาที่ตรงกับใจได้อย่างสมบูรณ์ มีการศึกษาที่ดี จะเจรจากับใคร ติดต่อธุระกับ ใครจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่พูดเพื่อเจ้า ให้พูดแต่พอดี มีหลักฐาน ถูกกาล เป็นประโยชน์ คำพูด เพื่อเจ้าเป็นคำพูดที่เหลวไหล ฟังแล้วไม่ได้ประโยชน์ เช่น คำพูดเล่น พูดพลั้งเผลอ พูดโดยไม่คิด พูดแล้วไม่ประเทืองปัญญา

ใจของปัจเจกบุคคลต้องระวังไม่ให้เป็นผู้มีความโลภมาก อยากได้ทรัพย์สินของคนอื่น จนเกิดความโลภ เกิดความเห็นแก่ตัว แต่หากปัจเจกบุคคลพยายามคิดให้ถูกต้อง ถูกทาง คิดด้วยความเสียสละ ลดละความอยากได้ให้น้อยลง ความอยากได้ในทรัพย์สินของผู้อื่นตามที่ประสาทสัมผัสได้รับรู้ จะส่งผลต่อพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลคือ การกินดื่ม เทียวเตร่ หลงใหลได้ปลื้มกับวัตถุ จะอยู่ในเกณฑ์พอดี การดำรงชีวิตจะอยู่เป็นสุข ใจไม่คั่นรันทะยากอยากได้ของผู้อื่น ใจของปัจเจกบุคคลระวังไม่ให้มีจิตคิดร้าย เพราะความพยายาม จะทำให้ใจขุ่นเคืองมองเห็นสิ่งใดก็ไม่ถูกใจ จนทำให้กลายเป็นความโกรธ เกลียดทุกสิ่ง กลายเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย แต่หากปัจเจกบุคคล ปรับทัศนคติเสียใหม่ ด้วยการพยายามมองโลกตามความเป็นจริง เห็นใจในความบกพร่องของผู้อื่นและให้อภัยต่อความผิดพลาดของมนุษย์ด้วยกัน จะเกิดความคิดดี ปราศจากอคติ มีเมตตา คิดแต่จะอภัยให้กัน ไม่คิดพยาบาทจองเวรกัน ปัจเจกบุคคลก็จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และ ใจของปัจเจกบุคคลต้องมีความเห็นที่ถูกต้อง เกี่ยวกับความดี ความชั่ว ซึ่งเป็นคุณธรรมของปัจเจกบุคคล ทุกคนที่ต้องมี หากปัจเจกบุคคลมีจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง จะเป็นหนทางในการนำความเห็นที่ถูกต้องเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาชีวิตได้ เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จะทำให้ปัจเจกบุคคลทำแต่กรรมดี ปฏิเสธกรรมชั่ว จะเป็นคนที่มีบุคลิกภาพ มั่นคง กล้าหาญ จะมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หากปัจเจกบุคคลปฏิบัติสม่ำเสมอ ก็สามารถแก้ไขปัญหา ที่จะเกิดขึ้นได้

แนวทางการประยุกต์ใช้คุณธรรมบด ๑๐ ในระดับครอบครัว จะพบว่า การนำหลักคุณธรรมบด ๑๐ มาปรับใช้ในชีวิตประจำวันเป็นสิ่งที่มนุษย์ในระดับครอบครัว สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ด้วยการทำแต่กรรมดี พุศแต่เรื่องดี คิดแต่เรื่องดี ตั้งตนไว้ชอบในกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต จะเป็นการพัฒนามนุษย์ โดยการพัฒนาโดยรวมให้ถึงจิตใจ ให้ทุกคนมีอิสรภาพ มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุขให้สัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งทางสังคมและด้านวัตถุ ด้วยการที่สถาบันครอบครัวเริ่มให้การศึกษาที่บ้าน ให้ลูกได้เรียนรู้ในเรื่องของคุณงามความดี สอนให้ลูกเรียนรู้การมีชีวิตที่ดี มีความสุข ในสภาวะที่โลกทุกวันนี้กำลังเปลี่ยนแปลง ให้รู้เท่าทันกาย เท่าทันจิต รู้เท่าทันเมื่อเมื่อโลกมากระทบที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สถาบันครอบครัวที่มีพ่อแม่เป็นคนดีมีสัมมาทิฐิ ต้องเป็นผู้นำเสนอโลกให้ลูกได้เห็นและจดจำในสิ่งดีดี เพื่อเป็นการปลูกฝัง บ่มเพาะสติปัญญาของลูกตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโต ด้วยการทุ่มเทมอบความรัก ความเอาใจใส่ให้ลูกเห็นคุณค่าของคุณธรรมมากกว่าการสร้างค่านิยมในเรื่องวัตถุสิ่งของ จะทำให้เป็นคนที่มีประเสริฐ รู้จักพึ่งพาตนเองได้ด้วยกายกรรม วาจากรรม มโนกรรมที่สุจริต จะทำให้สังคมเกิดความไว้วางใจกัน พึ่งพาอาศัยกันได้

แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับองค์กร การประพฤติดี ทั้ง ๓ ทางนี้ หากบุคคลในองค์กรสังคมนั้น ประพฤติให้เกิดขึ้นในตนเอง จะทำให้คนในองค์กรนั้น สังคมนั้น อยู่อย่างมีความสุข เพราะนอกจากสุขของมนุษย์เราที่ว่า สุขเพราะการมีทรัพย์สินเงินทอง จากน้ำพักน้ำแรงของตนเอง มีความสุข สามารถใช้จ่ายอย่างไม่อึดคักขัดสน ไม่เป็นหนี้เงินนอกระบบ เพราะการเป็นหนี้ ถือว่าเป็นทุกข์อย่างยิ่ง แต่สุขทั้งปวงที่กล่าวมา ถือว่าเป็นความสุขเล็กน้อย แต่ถ้าหากเทียบกับสุขที่เกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ จะมีความภูมิใจ อิ่มใจ ว่าตนเองประพฤติดี ประพฤติชอบ ไม่บกพร่องในหน้าที่ ใคร ๆ ก็ติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย วาจา ใจ ทั้งนี้ในการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับองค์กรควรปฏิบัติควบคู่กับหลักสังคหวัตถุ ๔ มีการให้ รู้จัก แบ่งปันทั้งความรู้ และเอื้อเฟื้อเกี่ยวกับการงานในองค์กร แนะนำกันด้วยวาจาที่สุภาพ กล่าวแต่คำพูดที่สร้างความสมานฉันท์ต่อองค์กร มีจิตสาธารณะเพื่อจะช่วยเหลือองค์กรและเพื่อนในองค์กร ด้วยการประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย การจะพัฒนาตนเองและองค์กรนั้น ก็สามารถฟันฝ่าอุปสรรคทั้งปวงไปได้

แนวทางการประยุกต์ใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ ในระดับสังคม การพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ต้องพัฒนาตนให้เป็นคนดีก่อน สังคมถึงจะดีตามไปด้วย ซึ่งเป็นหลักแห่งความประพฤติ เป็นแนวทางการปฏิบัติชอบในการดำเนินชีวิตมนุษย์ในสังคม การประพฤติตนให้เป็นคนดีของสังคม มีหลักพื้นฐานที่เหมือนกัน คือ ทุกชีวิตต้องการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปลอดภัย อยู่ในสังคมอย่างปกติสุข ด้วยการดำเนินชีวิตที่ดี สิ่งที่จะช่วยสังคมในปัจจุบันและต่อไปในอนาคต ให้อยู่อย่างมีความสุขและความหวัง คือ ความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องที่ใคร ๆ ปรารถนา สามารถสัมผัสได้ในชีวิตปัจจุบันนี้ เป็นความรักความปรารถนาดีต่อกัน เพราะเมื่อมีความปรารถนาดีต่อกัน ไม่ว่าจะมนุษย์หรือสัตว์ก็อยู่ร่วมกันอย่างไม่หวาดระแวง เมื่อมีเมตตาเกิดขึ้นในใจได้ ย่อมเชื่อว่าจะได้สร้างความรักความปรารถนาดีขึ้นในใจ และพร้อมที่จะมอบความสุข ความกรุณาต่อเพื่อนร่วมโลก ทำให้รู้สึกดีว่า ชีวิตที่อยู่สังคมนี้มีค่า ด้วยการเจรจาดี ให้รู้จักระวังในคำพูดที่สื่อสารต่อกันให้พูดด้วยถ้อยคำที่เอื้ออาทรต่อกัน หลักของการพูดดี แม้ว่า สิ่งใดเป็นความจริง แต่ไม่มีประโยชน์ ก็ไม่ควรพูดออกไป ถึงแม้ว่า สิ่งที่พูดนั้นเป็นความจริง และมีประโยชน์มาก แต่หากไม่ใช่กาลเวลาที่จะพูด ก็ไม่ควรพูด แต่ควรพิจารณาถึงกาลเวลาที่จะพูดเพื่อให้เกิดประโยชน์ของการพูดอย่างสูงสุด ด้วยการคิดที่ถูกต้อง เป็นการคิดไปในทางที่ดี ที่ถูกต้อง ให้ความคิดที่ดี ปรารถนาดีต่อตัวเอง ไม่ให้มีความเห็นแก่ตัวมาก ให้มีความเสียสละเอื้อเฟื้อ ไม่คิดปองร้ายใคร หรือจ้องแค้นกับใคร แต่พยายามกำจัดหรือบรรเทาความโกรธ ความอิจฉาริษยาอยู่เสมอ ให้มีเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์ใช้สติเป็นคู่มือแนวทาง จะทำให้รู้จักจัดระเบียบชีวิต รู้คุณค่าของเวลาที่ได้ชีวิตมา ด้วยการมีความเห็นถูกต้อง มีการใช้ความคิดถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบคิดหาเหตุผลสืบค้นถึงต้นเค้า

สืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยความชอบความชังของตัวเองเข้ามาจับ

จะเห็นได้ว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นฐานเบื้องต้นในการประยุกต์ใช้ทั้งตนเองและสังคมรอบตัว ก็เพราะกุศลกรรมบถ เป็นกระบวนการพัฒนาความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นการศึกษาเรียนรู้ของมนุษย์นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาและพัฒนาทั้ง ๓ ด้านไป พร้อม ๆ กัน คือ ด้านพฤติกรรม กาย วาจา ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการพัฒนามนุษย์ ล้วนเป็นการประยุกต์หลักของกุศลกรรมบถในการพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า ให้เกิดประสิทธิภาพสำหรับมนุษย์ที่อยู่ในสังคมนี้ได้ เพราะการใช้หลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นการแสดงออกทางกาย และวาจา เป็นความประพฤติที่ดีงาม เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของมนุษย์ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศึกษาการพัฒนาทรพยากรมนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ

๑. เพื่อศึกษาการพัฒนาทรพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป
๒. เพื่อศึกษาการพัฒนาทรพยากรมนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ
๓. เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการในการพัฒนาทรพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัย จากการศึกษาครั้งนี้ ได้ดังนี้

๕.๑.๑ ศึกษาการพัฒนาทรพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป

จากการได้วิจัยการพัฒนาทรพยากรมนุษย์ ตามหลักการทั่วไป ทำให้ทราบว่า การพัฒนาทรพยากรมนุษย์นั้นเป็นการมองมนุษย์ในฐานะเป็นทรพยากร คือเป็นทุนเป็นปัจจัยในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นคำที่เกิดในช่วง ค.ศ. ๑๙๖๕ – ๑๙๗๐ คือ พ.ศ. ๒๕๐๘ – ๒๕๑๓ เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในช่วงที่เน้นเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ และก็ขยายไปถึงการพัฒนาสังคม การพัฒนาทรพยากรมนุษย์เป็นการพัฒนาเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการทำงานเพื่อให้เกิดการปรับปรุงการทำงานและเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าของบุคลากร เป็นการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะ ทักษะ ทักษะ และประสบการณ์ให้แก่บุคลากร และพัฒนาให้คนในองค์กรมีความก้าวหน้า ทันสมัย และยังเป็นเตรียมบุคลากรเพื่อความก้าวหน้าไปสู่ระดับสูงขึ้นไป เนื่องจากทรพยากรมนุษย์เป็นทรพยากรที่มีค่าสูงสุดขององค์กรหรือที่เรียกว่า “ทุนมนุษย์” โดยเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารมุ่งเน้นเกี่ยวกับการพัฒนาทรพยากรมนุษย์ภายในองค์กรอย่างเต็มความสามารถ โดยใช้ทั้งกลยุทธ์และทักษะเพื่อพัฒนาทรพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการวางแผนอย่างเป็นระบบต่อเนื่องเพื่อจัดการให้มีการพัฒนาขีดความสามารถในการปฏิบัติงานของพนักงานและประสิทธิภาพในการดำเนินงานขององค์กร โดยใช้วิธีการฝึกอบรม จัดกิจกรรมที่จะเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของทรพยากรมนุษย์ ให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ในการปฏิบัติงานได้ยิ่งขึ้น รวมทั้งมี

ทัศนคติที่ดีต่อหน้าที่ ความรับผิดชอบ อันจะทำให้งานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นทั้งในปัจจุบัน และในอนาคตต่อไปได้

ทั้งนี้ ระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร ได้แบ่งระบบของการพัฒนาออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระบบการพัฒนาในระดับจุลภาค และระดับมหภาค ระดับจุลภาคเป็นระดับการเรียนรู้ ในองค์กรเรียนรู้ใน ๓ ส่วน คือ ๑) การเรียนรู้ของบุคคล ๒) ทีมการเรียนรู้ และ ๓) องค์กรแห่ง การเรียนรู้ ระบบการพัฒนาในระดับมหภาคก็มีอยู่ ๓ ส่วนเช่นกัน คือ ๑) การพัฒนาระดับชุมชน หรือประเทศ ๒) การพัฒนาระดับภูมิภาค และ ๓) การพัฒนาสู่ระดับโลก

การพัฒนาในแต่ละระดับก็มีหลักการและวิธีการพัฒนาที่ต่างกันออกไปตามความ เหมาะสมแต่เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วก็จะมีหลักการและวิธีการที่คล้าย ๆ กัน คือ หลักการของการ พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สามารถจำแนกออกเป็น ๓ แนวทางใหญ่ ๆ ได้แก่ ๑) แนวทางการดำเนิน ใ้บุคลากรได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อนำมาปรับปรุง ความสามารถในการทำงาน โดยวิธีการ ๓ ประการ คือ (๑) การฝึกอบรม (Training) (๒)การศึกษา (Education) และ (๓) การพัฒนา (Development) ๒) แนวทางการนำกิจกรรมที่มีการกำหนดและ วางรูปแบบอย่างมีระบบมาใช้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะ และปรับปรุงพฤติกรรม ของพนักงานให้ดีขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาใน ๓ ส่วน คือ (๑) การพัฒนาบุคคล (Individual Development) (๒) การพัฒนาสายอาชีพ (Career Development) และ (๓) การพัฒนาองค์กร (Organization Development) ๓) แนวทางการพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) เป็นการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้และงานเข้าด้วยกันซึ่งสามารถ รวมกันได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบใน ๓ ส่วน คือ ในระดับบุคคล (Individual) ระดับกลุ่ม หรือ ทีมผู้ปฏิบัติงาน (Work groups or teams) และระดับระบบโดยรวม (The system) เพื่อให้บรรลุ จุดมุ่งหมายที่จะได้รับการพัฒนาใน ๒ ประการ คือ ๑) ความมุ่งหมายขององค์กร เป็นความมุ่ง หมายในแง่ส่วนรวม ได้แก่ เพื่อสร้างความสนใจในการปฏิบัติงานของข้าราชการ พนักงานและ เจ้าหน้าที่ เพื่อสอนแนะวิธีการปฏิบัติงานที่ดีที่สุด และเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานให้ได้ผลสูงสุด เป็นต้น ๒) ความมุ่งหมายส่วนบุคคล หมายถึง ความมุ่งหมายของข้าราชการ พนักงานที่ ปฏิบัติงานอยู่ในองค์กร ความมุ่งหมายส่วนบุคคล ได้แก่ เพื่อความก้าวหน้าในการเลื่อนขั้น ตำแหน่ง เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพในการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาฝีมือในการปฏิบัติงานโดยการทดลอง ปฏิบัติ เพื่อปรับปรุงสภาพการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น และเพื่อส่งเสริมและสร้างขวัญในการปฏิบัติงาน เป็นต้น

๕.๑.๒ ศึกษาการพัฒนาตนตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

จากการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ พบว่า พระพุทธศาสนามีแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก และเพราะเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ มนุษย์จึงมีความเป็นมนุษย์ของตนเอง เพราะชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต

การพัฒนาตนตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการมีความหมายและความสำคัญเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมการพัฒนามนุษย์ให้ดีทั้ง ๓ ทาง คือ ทาง กาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาทั้งกาย วาจา และใจไปในทางที่ดีแล้ว ย่อมมีแนวทางในการใช้ชีวิตในสังคม ด้วยการทำให้ตนเป็นคนดี พร้อมทั้งยังปฏิบัติต่อคนรอบข้างด้วยความดี เมื่อทุกคนเป็นคนดีประพฤติปฏิบัติดีต่อกันเป็นจำนวนมาก สังคมที่อยู่ก็เป็นสังคมของคนดี ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู และปรับปรุงทั้งตนเอง และสังคมรอบข้างให้ดีขึ้น ความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ มีเป้าหมายเพื่อเป็นการแก้ปัญหามนุษย์ โดยมีหลักการปฏิบัติรวมลงในไตรสิกขา เป็นหลักการพัฒนาทางกาย วาจา จิต และปัญญา ซึ่งสามารถพัฒนามนุษย์ได้ทุกระดับชั้น ระดับสังคม

วิธีการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นวิธีการควบคุมทั้งสามส่วนให้สงบคือเริ่มตั้งแต่ วิธีการควบคุมกาย ให้อยู่ในระเบียบวินัยของสังคม เป็นการส่งเสริมการพัฒนาตนเองและชีวิตของตนเองให้ก้าวหน้าในสังคมพร้อมกับการมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุข

วิธีการควบคุมวาจา เป็นวิธีการพัฒนาพฤติกรรมด้านคำพูด เพราะทุกชีวิตต้องพบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ หรือสนทนาเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน หากมีการพูดด้วยถ้อยคำแห่งเมตตา โลกทั้งโลกจะน่าอภิรมย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะถึงแม้คำพูดจะไม่ใช่อาวุธที่หยิบมาทำร้ายกันได้ แต่มันช่างมีอานุภาพเสียยิ่งกว่าอาวุธอื่นใด มันสามารถทำให้คนที่ได้รับฟังต้องทุกข์กับคำพูด ต้องเจ็บปวดเหมือนมีมีดกรีดลงไปและเจ็บถึงใจกว่าจะคลายออกเสียได้ แต่หากมีการกล่าวถ้อยคำที่ประกอบด้วยเมตตา ปราณานิติ คำพูดดีดี ที่กลั่นออกมาจากใจจริง จะเป็นคุณประโยชน์ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง การอยู่ร่วมกับสังคมก็จะพบแต่สันติสุข

วิธีการควบคุมใจ คือ ไม่ละโมภจะเอาของของใคร ใจพร้อมจะเผื่อแผ่ ด้วยการดำรงชีวิตด้วยอาชีพสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย การรู้จักหา รู้จักเก็บ รู้จักใช้ รู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง เป็นการประพฤติในสัมมาชีพ ไม่ละโมภอยากได้ของใคร มีการตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะต้องตั้งตัวตั้งฐานะให้ได้ ด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริต มีความดีพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร มีมิตรดี เป็นอยู่เหมาะสม รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ

จุดมุ่งหมายของการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับโลกิยะ และระดับโลกุตตระ ในระดับโลกิยะนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ การพัฒนาเพื่อให้ได้รับผลที่เป็นความสุข ความเจริญที่เกิดในปัจจุบันชาตินี้ และที่ส่งผลเป็นความสุขในสัมปรายภพ คือภพหน้า หรือแม่เมื่อกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีกย่อมได้รับอานิสงส์ ได้แก่ เมื่อเกิดมาแล้วเป็นผู้มีอายุยืน รูปร่างสวยสมสัดส่วน มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง เป็นต้น จุดมุ่งหมายในระดับโลกุตตระ คือ การพัฒนาเพื่อให้ได้บรรลุธรรมตั้งแต่ชั้นพระโสดาบันขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์หรือพระนิพพาน

สำหรับประโยชน์ของการพัฒนามี ๓ ประการ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสอง ในการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น สามารถพัฒนามนุษย์ให้ถึงจุดมุ่งหมายทั้งสองระดับได้ และบรรลุประโยชน์ทั้งสามประการได้เป็นอย่างดี

๕.๑.๓ แนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ในการพัฒนามนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

จากการได้วิจัยแนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการในการพัฒนามนุษย์ในสังคมปัจจุบัน เป็นการนำหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มาใช้คือ

ในระดับปัจเจกบุคคล ที่มุ่งให้ปัจเจกบุคคลทำความดีด้านกาย คือ ไม่ทำร้ายผู้อื่น แต่จงช่วยเหลือเกื้อกูลเขา ควรเห็นใจกัน ด้วยการไม่รังแก ไม่เบียดเบียนทรัพย์สิน หรือสิทธิของผู้อื่น แต่จงแบ่งปันและบริจาค ไม่สำส่อนทางเพศ แต่จงพอใจเฉพาะคู่ของตนเอง ปัญหาใหญ่ที่มีอยู่ทุกวันนี้ในการดำเนินชีวิตคือ การมีสัมพันธภาพเพศกับคนอื่นที่ไม่ใช่คู่ครองของตนเอง เกิดเพราะการได้เห็นคนหน้าตาสวย หล่อ การได้ยืมคำหวานหู ชวนให้ติดใจ การได้ใกล้ชิด การได้สัมผัสและต้องตัว ทำให้มนุษย์เกิดการรู้ การเห็น และติดใจอยากได้ไปเรื่อย ๆ หากควบคุมตนเองไม่ได้ ย่อมจะติดบ่วงแห่งมาร แห่งความอยากไม่มีที่สิ้นสุด

ด้านวาจา ปัจเจกบุคคลต้องไม่พูดโกหกแต่ให้พูดคำจริง ซื่อตรงพูดตามที่เป็นจริง ให้คำตอบตามที่รู้ที่เห็น ไม่พูดยุแหย่ต่อเสียด ให้เขาแตกแยกกัน แต่กล่าวถ้อยคำสามานสามัคคี การพูดยุยง ต่อเสียดจะทำให้คนเราเกิดความระแวงสงสัย หากนำความลับอีกฝ่ายมาบอกอีกฝ่าย ด้วยต้องการให้ผู้ฟังชอบใจตน ไม่พูดคำหยาบ แต่ให้กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ การพูดคำหยาบคายเป็นภาษาที่แสดงออกของความต่ำต้อยด้านความคิดและขาดความประณีตในการเรียบเรียงความคิดเป็นถ้อยคำ ขาดทักษะในการใช้ถ้อยคำที่ประณีตสละสลวย หรือเป็นเพราะจิตใจขาดความประณีตและมีความมั่งก่ายในการใช้ถ้อยคำ เพราะอารมณ์โกรธพลุ่งพล่าน ระวังใจไม่อยู่ แต่หากปัจเจกบุคคลมีการฝึกทักษะการคิดสรุปรวบยอดแล้วถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาที่ตรงกับใจได้อย่างสมบูรณ์ มี

การศึกษาที่ดี จะเจรจากับใคร ติดต่อธุระกับใครจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่พูดเพื่อเชื่อ ให้พูดแต่พอดี มีหลักฐาน ถูกกาล เป็นประโยชน์

ใจปัจเจกบุคคลต้องระวังไม่ให้เป็นผู้มีความโลภมาก อยากได้ทรัพย์สินของคนอื่น จนเกิดความโลภ เกิดความเห็นแก่ตัว แต่หากปัจเจกบุคคลพยายามคิดให้ถูกต้อง ถูกทาง คิดด้วยความเสียสละ ลดละความอยากได้ให้น้อยลง ใจไม่คั่นรันทะยากอยากได้ของผู้อื่น ใจของปัจเจกบุคคลระวังไม่ให้มีจิตคิดร้าย เพราะความพยาบาท จะทำให้ใจขุ่นเคืองมองเห็นสิ่งใดก็ไม่ถูกใจ จนทำให้กลายเป็นความโกรธ เกลียดทุกสิ่ง กลายเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย แต่หากปัจเจกบุคคล ปรับทัศนคติเสียใหม่ ด้วยการพยายามมองโลกตามความเป็นจริง สนใจในความบกพร่องของผู้อื่นและให้อภัยต่อความผิดพลาดของมนุษย์ด้วยกัน จะเกิดความคิดดี ปรารถนาดี มีเมตตา คิดแต่จะอภัยให้กัน ไม่คิดพยาบาทจองเวรกัน ปัจเจกบุคคลก็จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และ ใจของปัจเจกบุคคลต้องมีความเห็นที่ถูกต้อง เกี่ยวกับความดี ความชั่ว ซึ่งเป็นคุณธรรมของปัจเจกบุคคลทุกคนที่ต้องมี หากปัจเจกบุคคลมีจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง จะเป็นหนทางในการนำความเห็นที่ถูกต้อง เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาชีวิตได้ เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จะทำให้ปัจเจกบุคคลทำแต่กรรมดี ปฏิเสธกรรมชั่ว จะเป็นคนที่มีบุคลิกภาพ มั่นคง กล้าหาญ จะมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง สามารถแก้ไขปัญหา ที่จะเกิดขึ้นได้

ในระดับครอบครัว พบว่า การนำหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ มาปรับใช้ในชีวิตประจำวันเป็นสิ่งที่มนุษย์ในระดับครอบครัว สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ด้วยการทำแต่กรรมดี พูดแต่เรื่องดี คิดแต่เรื่องดี ตั้งตนไว้ชอบในกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต และสถาบันครอบครัวเริ่มให้การศึกษาที่บ้าน ให้ลูกได้เรียนรู้ในเรื่องของคุณงามความดี สอนให้ลูกเรียนรู้การมีชีวิตที่ดี มีความสุข ในสถานะที่โลกทุกวันนี้กำลังเปลี่ยนแปลง ให้รู้เท่าทันกาย เท่าทันจิต รู้เท่าทันเมื่อเมื่อโลกมากระทบที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สถาบันครอบครัวที่มีพ่อแม่เป็นคนดีมีสัมมาทิฐิ ต้องเป็นผู้นำเสนอโลกให้ลูกได้เห็นและจดจำในสิ่งที่ดี เพื่อเป็นการปลูกฝัง บ่มเพาะสติปัญญาของลูกตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโต ด้วยการทุ่มเทมอบความรัก ความเอาใจใส่ให้ลูกเห็นคุณค่าของคุณธรรมมากกว่าการสร้างค่านิยมในเรื่องวัตถุสิ่งของ จะทำให้เป็นคนที่มีประเสริฐ รู้จักพึ่งพาตนเองได้

ในระดับองค์กร การประพฤติดี ทั้ง ๓ ทางนี้ หากบุคคลในองค์กรสังคมนั้น ประพฤติให้เกิดขึ้นในตนเอง จะทำให้คนในองค์กรนั้น สังคมนั้น อยู่อย่างมีความสุข เพราะนอกจากสุขของมนุษย์เราที่ว่า สุขเพราะการมีทรัพย์สินเงินทอง จากน้ำพักน้ำแรงของตนเอง มีความสุข สามารถใช้จ่ายอย่างไม่อึดอัดขัดสน ไม่เป็นหนี้เงินนอกระบบ เพราะการเป็นหนี้ ถือว่าเป็นทุกข์อย่างยิ่ง แต่สุขทั้งปวงที่กล่าวมา ถือว่าเป็นความสุขเล็กน้อย แต่ถ้าหากเทียบกับสุขที่เกิดจากความประพฤติที่ไม่มี

โทษ จะมีความภูมิใจ อิ่มใจ ว่าตนเองประพฤติดี ประพฤติชอบ ไม่บกพร่องในหน้าที่ ใคร ๆ ก็ติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย วาจา ใจ ทั้งนี้ในการประยุกต์ใช้กุศลกกรรมบท ๑๐ ในระดับองค์กรควรปฏิบัติควบคู่กับหลักสังคหวัตถุ ๔ มีการให้ รู้จักแบ่งปันทั้งความรู้ และเอื้อเฟื้อเกี่ยวกับการงานในองค์กร แนะนำกันด้วยวาจาที่สุภาพ กล่าวแต่คำพูดที่สร้างความสมานฉันท์ต่อองค์กร มีจิตสาธารณะเพื่อจะช่วยเหลือองค์กรและเพื่อนในองค์กรด้วยการประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย การจะพัฒนาตนเองและองค์กรนั้น ก็สามารถฟันฝ่าอุปสรรคทั้งปวงไปได้

ในระดับสังคม การพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ต้องพัฒนาตนให้เป็นคนดีก่อน สังคมถึงจะดีตามไปด้วย ซึ่งเป็นหลักแห่งความประพฤติ เป็นแนวทางของการปฏิบัติชอบในการดำเนินชีวิตมนุษย์ในสังคม การประพฤติตนให้เป็นคนดีของสังคม มีหลักพื้นฐานที่เหมือนกัน คือ ทุกชีวิตต้องการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปลอดภัย อยู่ในสังคมอย่างปกติสุข ด้วยการดำเนินชีวิตที่ดี สิ่งที่จะช่วยสังคมในปัจจุบันและต่อไปในอนาคต ให้อยู่อย่างมีความสุขและความหวัง คือ ความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องที่ใคร ๆ ปรารถนา สามารถสัมผัสได้ในชีวิตปัจจุบันนี้ เป็นความรักความปรารถนาดีต่อกัน เพราะเมื่อมีความปรารถนาดีต่อกัน ไม่ว่าจะมนุษย์หรือสัตว์ก็อยู่ร่วมกันอย่างไม่หวาดระแวง เมื่อมีเมตตาเกิดขึ้นในใจได้ ย่อมเชื่อว่าได้สร้างความรักความปรารถนาดีขึ้นในใจ และพร้อมที่จะมอบความสุข ความกรุณาต่อเพื่อนร่วมโลก ทำให้รู้สึกดีว่าชีวิตที่อยู่สังคมนี้มีค่า ด้วยการเจรจาดี ให้รู้จักระวังในคำพูดที่สื่อสารต่อกันให้พูดด้วยถ้อยคำที่เอื้ออาทรต่อกัน หลักของการพูดดี แม้ว่า สิ่งใดเป็นความจริง แต่ไม่มีประโยชน์ ก็ไม่ควรพูดออกไปถึงแม้ว่า สิ่งที่พูดมันเป็นความจริง และมีประโยชน์มาก แต่หากไม่ใช่กาลเวลาที่จะพูด ก็ไม่ควรพูด แต่ควรพิจารณาถึงกาลเวลาที่จะพูดเพื่อให้เกิดประโยชน์ของการพูดอย่างสูงสุด ด้วยการคิดที่ถูกต้อง เป็นการคิดไปในทางที่ดี ที่ถูกต้อง ให้ความคิดที่ดี ปรารถนาดีต่อตัวเอง ไม่ให้มีความเห็นแก่ตัวมาก ให้ความเสียสละเอื้อเฟื้อ ไม่คิดปองร้ายใคร หรือจองเวรกับใคร แต่พยายามกำจัดหรือบรรเทาความโกรธ ความอิจฉาริษยาอยู่เสมอ ให้มีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ใช้สติเป็นคู่มือนำทาง จะทำให้รู้จักจัดระเบียบชีวิต รู้คุณค่าของเวลาที่ได้ชีวิตมา ด้วยการมีความเห็นถูกต้อง มีการใช้ความคิดถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบคิดหาเหตุผลสืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยความชอบความชังของตัวเองเข้ามาจับ

๕.๒ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลการวิจัยในเรื่อง ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุศลกกรรมบท ๑๐ ประการ ขอเสนอแนะผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ควรกำหนดนโยบาย และวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยการประยุกต์ใช้หลักยุทธศาสตร์มบ ๑๐ และหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต และให้เกิดความสอดคล้องระหว่างการพัฒนา ทั้งทางสังคมและทางเศรษฐกิจของชาติ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ควรสำรวจ ศึกษาวิเคราะห์ วิจัยสภาวะทางการศึกษาหลักธรรมต่าง ๆ เพื่อเสนอแนะจุดมุ่งหมาย นโยบายการศึกษาวางแผนการศึกษาแห่งชาติและแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ พิจารณาและประสานโครงการพัฒนาและแผนงานการศึกษาทุกระดับและประเภท

กระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัย ควรทำการวางแผนการศึกษากำหนดให้มีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนทั้งภาคบังคับ ได้แก่ ระดับประถมศึกษา และนอกภาคบังคับได้แก่ ระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ตลอดจนดำเนินการ บริหารการศึกษาของชาติให้เป็นไปตามนโยบายและแผนที่กำหนดไว้

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน และคณะกรรมการข้าราชการ ประเภทต่าง ๆ ควรทำการวางแผนและดำเนินการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่อยู่ในระบบราชการโดยจัดให้มีการวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การสรรหาและว่าจ้างบุคลากร การประเมินผลการปฏิบัติงาน การเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง การฝึกอบรม และการพัฒนาตลอดจนการเปิดโอกาสให้ทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรมีความก้าวหน้าในสายงาน ให้สอดคล้องกับหลักยุทธศาสตร์มบ ๑๐ และหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ฝ่ายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร ควรจัดให้มีฝ่ายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักยุทธศาสตร์มบ ๑๐ และหลักธรรมในพระพุทธศาสนาขึ้นโดยเฉพาะ หน่วยงานดังกล่าวจะมีหน้าที่ ในการกำหนดนโยบายและวางแผนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ รวมทั้งการดำเนินงานและการควบคุมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นไปตามนโยบายที่กำหนดไว้

ผู้บริหารทุกระดับชั้นในองค์กรมีหน้าที่รับผิดชอบในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขององค์กร ผู้บริหารงานทรัพยากรมนุษย์หรือผู้บริหารฝ่ายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีหน้าที่รับผิดชอบ ในการกำหนดแผนดำเนินการ ดำเนินการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยหลักธรรมให้สอดคล้องกับนโยบายและแผนระดับขององค์กร และผู้บริหารระดับต้นได้แก่หัวหน้าหรือผู้บังคับบัญชาชั้นต้นของ

พนักงาน มีหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน ตลอดจนควบคุมดูแลการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในความรับผิดชอบของตน โดยการสอนแนะนำ ให้ความรู้เกี่ยวกับงาน ประเมินผลการปฏิบัติงาน ตลอดจนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของพนักงานให้เป็นไปตามที่องค์กรต้องการ และสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นักวิชาการและวิทยากร ควรทำหน้าที่ในการสอนหรือฝึกอบรมให้แก่ทรัพยากรมนุษย์ด้วยหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นนักวิชาการหรือวิทยากรขององค์กรเอง หรือนักวิชาการและวิทยากรซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกองค์กร

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักธรรมของตัวพนักงานเองจะประสบผลสำเร็จได้ ย่อมขึ้นอยู่กับความตั้งใจและความเต็มใจของพนักงานที่จะเข้ารับการศึกษ การอบรม การพัฒนา ตลอดจนการพัฒนาตนเอง โดยมีจุดมุ่งมั่นเพื่อที่จะทำงานในองค์กรได้อย่างมีความสุข มีประสิทธิภาพประสิทธิผล และมีความก้าวหน้าในสายงานหรือสาขาอาชีพต่อไป

๕.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักของโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งเป็นหัวใจหลักของพระพุทธศาสนา ว่าสามารถนำมาพัฒนามนุษย์ในสังคมปัจจุบันให้มีความเจริญพร้อมความสุขได้อย่างไร

๒. ศึกษาเรื่องการพัฒนาคนตามหลักของทศ ๖ ซึ่งเป็นหลักของการพัฒนามนุษย์ตามหน้าที่ของมนุษย์ที่มีอยู่ในสังคม ว่าจะสามารถนำมาพัฒนามนุษย์ในสังคมปัจจุบันให้มีความเจริญพร้อมความสุขได้อย่างไร

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเถลิงปี ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๒๕.

_____ . พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๔.

_____ . ปกรณวิเสสวิสุทธิธรรมคณาบาลี ภาค ๑-๓ .พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๓.

๒. ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ

๑. หนังสือทั่วไป

กรมวิชาการ. การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์/พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).

กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๓๕.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. การคิดเชิงประยุกต์. กรุงเทพมหานคร: ซีเอสเอ็มดีเอ็ม, ๒๕๔๖.

จำเนียร จวงตระกูล. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เล่ม๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสมาธรรม,

๒๕๔๘.

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

จีระ หงส์ลดารมภ์. แนวคิดและหลักการขบข่ายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่๑๑.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๓.

เฉลิมพงษ์ มีสมนัย รศ.ดร. วิธีการและเทคนิคการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เอกสารการสอนชุด

วิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ปรับปรุงครั้งที่ ๑.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.

- เชาว์ โจรนแสง รศ.ดร. แนวคิดการวางแผนและระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เอกสารการสอน
ชุดวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ปรับปรุงครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.
- ณรงค์ เส็งประชา. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๔๑.
- ณัฐพันธ์ เขจรนันท์. การจัดการทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บริษัทซีเอ็ด
ยูเคชั่น, ๒๕๔๘.
- ณัฐพันธ์เขจรนันท์.การจัดการทรัพยากรบุคคล.พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- คณีย์ เทียนพุดิ. กลยุทธ์การพัฒนาคคน: สำหรับนักฝึกอบรมมืออาชีพ โปรแกรม ๑: การจัดทำแบบ
ฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร. กรุงเทพมหานคร: บুকเบงก์, ๒๕๔๐.
- เต็มศักดิ์ทองอินทร์ ผศ.ดร. เอกสารประกอบการสอน: การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.
กรุงเทพมหานคร: ภาควิชารัฐศาสตร์คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- ธงชัย สมบูรณ์. การบริหารและจัดการมนุษย์ในองค์กร. กรุงเทพมหานคร: ปราชญ์สยาม, ๒๕๔๕.
- ธงชัย สันติวงษ์. การบริหารทรัพยากรมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประชุมช่าง
จำกัด, ๒๕๔๖.
- ธีรพงษ์ มหาวิโร. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: เดอะบุคส์,
๒๕๕๐.
- นิสดารค์ เวชยานนท์. บทความทางวิชาการHR. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.
- บรรยงค์ ไตจินดา, การบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๔๖
- บุญคง หันจางสิทธิ์. เศรษฐศาสตร์ทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ, ๒๕๔๑.
- บุญเลิศ ไพรินทร์. พฤติกรรมการบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร: สำนักคณะกรรมการ
ข้าราชการพลเรือน, ๒๕๓๘.
- เบญจวรรณ มณีฉาย.แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๗. กรุงเทพมหานคร:
ภูมิบัณฑิต, ไม่ปรากฏครั้งและปีที่พิมพ์.
- ประยุทธ์ หลงสมบูรณ์. พจนานุกรมมคช-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒.กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร
จำกัด, ๒๕๔๖.

ปภาวดี ประจักษ์ศุภนิตติ. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๔.

พยอม วงศ์สารศรี. การบริหารทรัพยากรมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: คณะวิทยาการ
จัดการสถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๓๗.

_____. การบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร: คณะวิทยาการจัดการสถาบันราชภัฏ
สวนดุสิต, ๒๕๓๘.

_____. องค์การและการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยดุสิต, ๒๕๓๔.

พระเทพวิสุทธกวี (พิจิตรจิตฺตวณฺโณ). การพัฒนาจิต. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต). วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญา,
๒๕๓๕.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ศัพท์วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีการบริหาร. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกม
คิมทอง, ๒๕๔๕.

_____. จะพัฒนาคนกันอย่างไร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม,
๒๕๓๕.

_____. ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต. กรุงเทพมหานคร:
ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). สยามสามไตร. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๕๒.

_____. พุทธธรรม ฉบับเดิม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ,
๒๕๕๑.

_____. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระพุทธโฆษาจารย์. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และคณะแปล
และเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้งจำกัด,
๒๕๔๖.

_____ . สมันตปาสาทิก. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย,
๒๕๓๗.

พระไพศาล วิสาโล. พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง,
๒๕๓๓.

พระมหาสนอง ปจฺโจปการี (จ่านิล). มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาสมปอง มุทิโต. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
ประยูรวงศ์ พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๗ .

พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตฺโต). ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก, ๒๕๓๕.

_____ . ปรัชญาการศึกษาไทย. ฉบับแก้ไข-รวบรวมใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:
กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๘.

พระสิริมงคลอาจารย์. มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย,
๒๕๓๘.

พุทธทาสภิกขุ. การเมืองคือธรรมะ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา,
๒๕๓๑.

พิน ดอกบัว. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๓.

มхамกุฎราชวิทยาลัย. มงคลัตถทีปนีแปลเล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ . กรุงเทพมหานคร : มхамกุฎ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร, เอกสารประกอบการสอน.
พิมพ์ครั้งที่ ๙, ๒๕๔๑.

มัลลี เวชชาชีวะ. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยสถาบันพัฒนาบัณฑิต
บริหารศาสตร์, ๒๕๒๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
นามมีบุ๊ก จำกัด, ๒๕๔๖.

วศิน อินทสระ. แนวทางพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร:
บรรณาการ, ๒๕๒๕.

- วิชัย โกสุวรรณจินดา. *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ VJ 프린ต์ติ้ง, ๒๕๔๗.
- วิโรจน์ สารรัตนะ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖*. กรุงเทพมหานคร: อักษรบัณฑิต, ม.ป.ป.
- วีระศักดิ์ กิตติวัฒน์. *สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือนการบริหารงานบุคคล*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน ก.พ., ๒๕๓๐.
- สมาน รังสีโยกฤษฎ์. *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล*. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: สวัสดิการสำนักงาน, ๒๕๓๐.
- สมชาย หิรัญกิตติ. *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธีระฟิล์มและโซเท็กซ์ จำกัด, ๒๕๔๒.
- เสนาะ ดิยาว. *การบริหารงานบุคคล*. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.
- สุจิตรา ชนानันท์. *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.
- สุจิตรา จันทนา ผศ.. *การพัฒนาบุคคลและการฝึกอบรม*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาบริหารธุรกิจและสหกรณ์คณะวิทยาการจัดการสถาบันราชภัฏพระนคร, ๒๕๓๕.
- อุทิศ ศิริวรรณ. *ธรรมบทแปลภาค ๖*. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๓๐.
- อำนวยการ แสงสว่าง. *การจัดการทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๐.
- อานาจ เจริญศิลป์. *การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพมหานคร: โอเอส. 프린ต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๔๓.
- อาภรณ์ ภูวิทยาพันธ์. *Career Development in Practice*. กรุงเทพมหานคร: เอชอาร์เซ็นเตอร์, ๒๕๔๗.

๒ ภาษาอังกฤษ

- Flippo, Edwin B. *Management A Behavioral Approach*. Boston : Allyn & Bacon, 1971.
- Meggison, Leon C. *Personnel, A Behavioral Approach to Administration*, Homewood: Richard D Lrwin, 1969.
- Nadler, Leonard. *Designing training program: The critical events model*. Reading, Mass. Addison-Wesley, 1982.
- Pace. P.W. Smith. *Human Resource Development*. New Jersey: Prentice Hall, 1991

๓ สื่ออิเล็กทรอนิกส์

<http://www.thailand-cpa.com/panha.html>, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

<http://www.chetupon.ac.th/Yasebtid/Pages/ProblemDrug1.html>, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

<http://www.drpracha.com/index.php?topic=1014.0>, (๑๐ มกราคม ๒๕๕๔).

<http://www.kr.ac.th/ebook2/julaporn/04.html>, (๒๐ มกราคม ๒๕๕๔).

<http://www.love4home.com/index.php?Id=109359&Ntype=3&ac=article&lay=show>,

(๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

<http://www.learners.in.th/blog/crimeproblem/335795>, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

http://www.m-culture.go.th/detail_page.php?sub_id=1772, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=74096>, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=369351>, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

<http://www.pantown.com/board.php?id=5174&area=&name=board1&topic=191&action=>

View, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

[http://www.tortaharn.net/contents/index.php?option=com_content&task=view&id=91&](http://www.tortaharn.net/contents/index.php?option=com_content&task=view&id=91&Itemid=75)

Itemid=75, (๑๓ มกราคม ๒๕๕๔).

<http://www.School.net.th/library/create-web/10000/generalty/10000-2589.html>, (๑๐ มกราคม

๒๕๕๔).

๔ วิทยานิพนธ์

พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต. “การพัฒนามนุษย์แนวพุทธกับพลวัตพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น: ศึกษากรณีค่ายคุณธรรมและศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามแนวทางของสำนักงานพุทธมณฑล สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

พระมหาอุทัย ภูริเมธี. “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระบุญจันทร์ จันทสาโร(แก้วบุญยงค์). “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวตามหลักไตรสิกขา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระศักดิ์ดา วิสุทธิญา โณ(มรดา). “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระราชนทร์ วิสารโท (ไชยเจริญ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาทรัพยากร

มนุษย์ในพระพุทธศาสนา” วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ พระมหาพรสวรรค์ ฉายา กิตฺติวโร นามสกุล จีนโปรด
 เกิด วันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๗
 ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ ๕๔/๑ หมู่ที่ ๕ ต.หนองหัววัว อ.พรานกระต่าย จ. กำแพงเพชร
 บรรพชา วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ณ วัดไตรภูมิ ต.ถ้ำกระต่ายทอง อ.พรานกระต่าย
 จ. กำแพงเพชร
 อุปสมบท วันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ณ วัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร
 ที่อยู่ปัจจุบัน วัดราชโอรสาราม ถนน ต ๔ แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร
 ๑๐๑๕๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๐ จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนบ้านทุ่งน้ำตก ต.หนองหัววัว
 อ.พรานกระต่าย จ.กำแพงเพชร
 พ.ศ. ๒๕๔๓ จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จากศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน
 เขตจอมทอง
 พ.ศ. ๒๕๕๐ จบปริญญาตรี สาขาวิทยาการคอมพิวเตอร์ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏ
 สวนสุนันทา
 พ.ศ. ๒๕๕๐ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค จากสำนักเรียนวัดราชโอรสาราม
 พ.ศ. ๒๕๕๔ ผ่านการอบรมหลักสูตรพระธรรมทูตสายต่างประเทศรุ่นที่ ๑๗

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๔๗ เป็นประธานสามเณรวัดราชโอรสาราม
 พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๕๔ เป็นวิทยากรอบรมบาลีก่อนสอบสำนักเรียน
 วัดราชโอรสาราม
 พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๕๔ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมประจำสำนักเรียน
 วัดราชโอรสาราม
 พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นครูสอนธรรมศึกษา ที่วัดสังฆวิหาร เมืองสตุทการ์ต
 สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ

พระมหาพรสวรรค์ กิตติวิโร

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป ๒) เพื่อศึกษาการพัฒนามนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

จากการศึกษาวิจัย พบว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไปเป็นการพัฒนาที่มองมนุษย์ในฐานะเป็นทรัพยากร คือเป็นทุนเป็นปัจจัยในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เป็นการพัฒนาเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการทำงานให้เกิดความเจริญก้าวหน้าของบุคลากรด้วยการพัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะ ทักษะ และเตรียมบุคลากรเพื่อความก้าวหน้าไปสู่ระดับสูงขึ้นไปเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าสูงสุดที่เรียกว่า มนุษย์ เป็นกระบวนการที่ผู้บริหารมุ่งเน้นเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายในองค์การอย่างเต็มความสามารถ โดยใช้ทั้งกลยุทธ์และทักษะเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการวางแผนอย่างเป็นระบบต่อเนื่องเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่จะได้รับจากการพัฒนา คือเพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการปฏิบัติงานของพนักงานและประสิทธิภาพในการดำเนินขององค์การ โดยใช้วิธีการพัฒนาด้วยการให้การศึกษา การฝึกอบรม และการพัฒนา ตามลำดับ

จากการศึกษาการพัฒนามนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ อันเป็นการพัฒนาด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่า การพัฒนามนุษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้น มองมนุษย์ในฐานะที่มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตนเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล และการพัฒนาตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการนั้น เป็นการพัฒนามนุษย์ได้ครบทั้งกาย วาจา และใจ ถือได้ว่าเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา เพราะการพัฒนาที่ดีย่อมต้องมีธรรมะเป็นพื้นฐาน อำนาจให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม มีเป้าหมายเพื่อเป็นการแก้ปัญหาของมนุษย์ โดยมีรูปแบบการปฏิบัติรวมลงในไตรสิกขา เป็นกระบวนการพัฒนาทางร่างกาย วาจา จิต และปัญญา ที่สามารถพัฒนามนุษย์ได้ทุกระดับชั้น ระดับสังคม เพื่อพัฒนามนุษย์ให้ได้บรรลุจุดมุ่งหมายของชีวิตและประโยชน์ต่าง ๆ

สำหรับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน พบว่า เป็นการนำเอาหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการพร้อมทั้งหลักธรรมที่เหมาะสมมาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบันใน ๔ ระดับชั้นด้วยกัน ได้แก่ ๑) ระดับปัจเจกบุคคล ๒) ระดับครอบครัว ๓) ระดับองค์กร และ ๔) ระดับสังคม เพื่อเป็นการช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ เพราะเนื่องจากมนุษย์ทุกคนมีพื้นฐานของการกระทำที่ออกมาทางกาย วาจา และใจ ที่ยังประกอบไปด้วย ความโลภ ความโกรธ และความหลง ในการพัฒนาตามหลักการทั่วไปนั้น ไม่ได้พัฒนาในด้านของพื้นฐานของชีวิต ดังนั้นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จำเป็นต้องนำ

หลักสูตรกรรมบท ๑๐ ประการและหลักธรรมที่เหมาะสมไปประยุกต์ใช้ เพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้าน
พื้นฐานให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผลและประโยชน์สูงสุด

Abstract

This thesis is of three objectives: 1) to study the development of human resources according to the general principles. 2) to study the development of human beings according to the principles of the 10 wholesome courses of action 3) to study the development of guidelines for the application of the 10 wholesome course of action in developing the human resources to the present societies.

From the study of the development of the human resources according to the general principles, it is found that it is the development of the human beings as the resource which is the fun and the factor in developing the economics and the societies. It is the development for incasing the efficiency in working to be in progress for the personnels by developing their knowledge, abilities, skills and attitudes. It is also to prepare the personnels for their higher progress to be the highest valuable personnels called the human friends. It is also the process which the administrators aim for the development of human resources. Within the organization efficiently by using both the strategies and the skills to develop the existing human resources effectively by making the plans continually for achieving the aims of the development. It is also to develop the ability in the employee's working and the effectiveness in cursing out the work in the organization by using the method of giving the education, the training and the developing in order.

From the study of the development of human beings according the 10 wholesome courses of action which is the development with Doctrinal principles in Buddhism, it is found that the development of human beings in Buddhism is to look at the human beings as they are the human beings of their own. The lives of the human beings are the aim to happiness freedom and goodness all of which are individual. The development of human beings according of the principles of the 10 wholesome courses of action is the development of the human being's bodies speeches and minds which is regarded is the minds principles in Buddhism, because the good way of developing the human beings must be of Dharma as the base and the aid to cause the human virtue to arise with the aim to solve the problem faced by the human beings with the patterns of practice in the threefold method of training in morality. It is the process of body, speck, mind and wisdom development which can develop the human beings of every class to help the human beings to be successful in their aims and benefits.

Regarding the application of the application of the 10 wholesome courses of action to develop the human resources in the present societies, it is found that it is to apply the principles of the 10 wholesome courses of action and the suitable doctrinal principle to develop the human recourses in the present societies at 4 stages,

namely: 1. The individual state, 2. The family state, 3. The organization state and 4. The society state to solve different problems arising from the human beings, because every human beings has the base of action arising from the body, the speech and the mind all of which consist of the greed, the anger and the delusions. The development according to the genial rules is not connected with the basic development. So, in the development of the human recourse, it is necessary to apply the 10 wholesome courses of action and suitable doctrinal principles to the development of the human resources in the basic state to be of efficiency, effectiveness and the highest benefit.

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสัญชาตญาณน้อยกว่าสัตว์ทุกจำพวก^๑ แต่สามารถพัฒนาได้มากกว่าสัตว์เหล่านี้ ดังมีผู้กล่าวว่า “มนุษย์นั้นดูเหมือนว่าจะมีลักษณะพิเศษหลายประการที่บรรดาสัตว์และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ไม่มี จนทำให้บางคนไม่ยอมรับว่ามนุษย์คือสัตว์ชนิดหนึ่ง ลักษณะพิเศษของมนุษย์ เช่น ใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม รู้จักแต่งตัวได้สวย กินอาหารได้มากมายหลายประเภท เนื้อก็กินได้ พืชก็กินได้ มนุษย์มีมันสมองที่ประเสริฐเฉลียวฉลาด สามารถคิดเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์ และที่สำคัญคือสามารถสะสมและถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อไป”^๒ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า มนุษย์ถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการที่จะเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมหรือเป็นตัวชี้วัดความเป็นไปของสังคมในปัจจุบัน เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบันล้วนเกิดขึ้นได้ด้วยอาศัยมนุษย์เป็นผู้สร้างแทบทั้งสิ้น

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยทั่วไปนั้นเป็นการพัฒนาคุณภาพของมนุษย์เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมปัจจุบันเพื่อที่จะทำให้สังคมสามารถเจริญก้าวหน้าไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการดำเนินการเกี่ยวกับการส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการทำงานดีขึ้นตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน อันเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น หรืออีกนัยหนึ่ง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นกระบวนการที่จะเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงผู้ปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้ ความสามารถ อันจะนำไปสู่ประสิทธิภาพในการทำงานให้มีคุณภาพประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจแก่องค์กร^๓ ในด้านเศรษฐศาสตร์นั้น หมายถึง การเพิ่มทุนมนุษย์ และการลงทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจ ในด้านรัฐศาสตร์ หมายถึง การเตรียมประชาชนสำหรับการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง โดยเฉพาะประชาชนในระบอบประชาธิปไตย^๔

^๑ กรมวิชาการ, การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์/พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑.

^๒ ณรงค์ เส็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

^๓ สมาน รังสีโยกฤษฎ์, ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : สวัสดิการสำนักงาน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘.

^๔ จีระ หงส์ถาวรณ, แนวคิดและหลักการ ขอบข่าย ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๕.

พระพุทธศาสนามองว่า มนุษย์มีภาวะแฝงเร้นอยู่ ภาวะที่แฝงเร้นนั้นเรียกว่า “ศักยภาพของมนุษย์” ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วสามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองให้ประเสริฐที่สุดได้ และผู้ที่สามารถพัฒนาได้ถึงขั้นสูงสุดจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐที่สุด ดังพระพุทธพจน์ว่า “ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำ ล่วงเกินได้ ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด”^๕ การพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา มีการจัดการศึกษา โดยลำดับ (อนุப்புพสิกขา) มีการปฏิบัติโดยลำดับ (อนุப்புพปฏิบัติ) เหมือนมหาสมุทรลุ่มลงโดยลำดับลาดลง โดยลำดับและลึกลงโดยลำดับ ไม่โกรกชั้นเหมือนภูเขาขาด หรือเหมือนเหวลึก การศึกษาและการปฏิบัติพระพุทธศาสนาจึงดำเนินตามลำดับขั้น ไม่ข้ามขั้นตอน ชาวพุทธผู้มุ่งประโยชน์จึงควรประพฤติธรรมอันจักอำนวยประโยชน์ทั้ง ๓ ตามลำดับ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้าและประโยชน์สูงสุดคือมรรคผลนิพพาน^๖

การศึกษาที่มุ่งเอาความเป็นใหญ่เป็นโต เป็นเจ้าคนนายคน และการพัฒนาที่เน้นในทางวัตถุมากเกินไป จนลืมนำพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้านพื้นฐานคือด้านคุณธรรมมาเป็นเวลานานนั้น ทำให้สังคมมีรากเป็นพิษและออกดอกออกผลมาเป็นพิษอย่างที่เห็น ๆ กันอยู่ และยากที่จะแก้ไขได้ ถ้าแก้ไขที่ต้นเหตุ คือ สร้างค่านิยมในสังคมใหม่ สังคมจะได้เจริญอย่างมีสัดส่วนสมบูรณ์ ควรพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณค่าเสียก่อน แล้วจึงพัฒนาทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อรับใช้มนุษย์ มิใช่พัฒนาไปเพื่อเอามนุษย์ไปเป็นทาสรับใช้สิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเกิดภาวะการที่สร้างปัญหามากมาย สังคมไทยปัจจุบันส่วนใหญ่พัฒนาตามสังคมตะวันตก เพื่อไปให้ทันสังคมตะวันตกคือยุโรปและอเมริกา จึงพยายามแสวงหาความจริงภายนอกตัวยิ่งกว่าภายในตัวตามอย่างเขาจึงก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาอีกมากมาย ทั้งเรื่องของความเสื่อมทางศีลธรรม ปัญหาเยาวชน เรื่องอบายมุข ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความรุนแรง และอาชญากรรม อันเป็นผลมาจากการละเลยการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาเน้นพัฒนามนุษย์จากข้างในคือทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุโดยใช้หลักธรรมต่าง ๆ และหลักธรรมหนึ่งในนั้นก็คือ หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการเป็นหลักธรรมที่สามารถพัฒนามนุษย์ทั้งกายวาจา และใจ ไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งจะทำให้มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนา มีความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุขกว่าการพัฒนาตามหลักการทั่วไป คือ ตามหลักวิทยาการสมัยใหม่

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เพื่อพัฒนาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบันเพื่อประโยชน์สุขของคนในสังคม ตลอดจนถึงการพัฒนาสังคม และประเทศให้ได้รับความเจริญยิ่งขึ้นไปทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไป
๒. เพื่อศึกษาพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

^๕ บุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๒๑/๓๒, บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

^๖ ที.ปา.ฎีกา ๑๖๐/๑๐๐.

๓. เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ที่มีลำดับขั้นตอนดังนี้

๑. สืบหาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) โดยอาศัยข้อมูลจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ภาษาไทยและภาษาบาลี พร้อมทั้งคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาฉบับต่าง ๆ

๒. สืบหาข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยอาศัยข้อมูลจากตำรา หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสาร วารสาร บทความ งานเขียนทางวิชาการที่เกี่ยวข้องทั่วไป

๓. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ก. นำข้อมูลที่ได้จากชั้นรวบรวมข้อมูลมาทำการแยกแยะ จัดประเภทตามความเหมาะสมของเนื้อหา

ข. ศึกษาข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ อรรถาธิบาย ตีความ สังเคราะห์ และหาจุดร่วมที่เหมาะสมในการประยุกต์ใช้

๔. สรุปผลการวิจัยเพื่อนำเสนอต่อไป

๔. สรุปผลการวิจัย

๑. ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทั่วไปในปัจจุบัน เป็นการพัฒนาที่มองมนุษย์ในฐานะเป็นทรัพยากร คือเป็นทุนเป็นปัจจัยในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นคำที่เกิดในช่วง ค.ศ. ๑๙๖๕ – ๑๙๗๐ คือ พ.ศ. ๒๕๐๘ – ๒๕๑๓ เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในช่วงที่เน้นเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ และก็ขยายไปถึงการพัฒนาสังคม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นการพัฒนาเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการทำงานเพื่อให้เกิดการปรับปรุงการทำงานและเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าของบุคลากร เป็นการพัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะทัศนคติ และประสบการณ์ให้แก่บุคลากร และพัฒนาให้คนในองค์กรมีความก้าวหน้า ทันสมัย และยังเป็นการเตรียมบุคลากรเพื่อความก้าวหน้าไปสู่ระดับสูงขึ้น เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีค่าสูงสุดขององค์การหรือที่เรียกว่า “ทุนมนุษย์”

ทั้งนี้ระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร ได้แบ่งระบบของการพัฒนาออกเป็น ๒ ระดับ คือระบบการพัฒนาในระดับจุลภาค และระดับมหภาค การพัฒนาในแต่ละระดับก็มีหลักการและวิธีการพัฒนาที่ต่างกันออกไปตามความเหมาะสมแต่เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วก็จะมีหลักการและวิธีการที่คล้าย ๆ กัน คือ หลักการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สามารถจำแนกออกเป็น ๓ แนวทางใหญ่ ๆ ได้แก่ ๑) แนวทางการดำเนินให้บุคลากรได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อนำมาปรับปรุงความสามารถในการทำงาน ๒) แนวทางการนำกิจกรรมที่มีการกำหนดและวางรูปแบบอย่างมีระบบมาใช้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะ และปรับปรุง

พฤติกรรมของพนักงานให้ดีขึ้น และ ๓) แนวทางการพัฒนาองค์การให้เป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) เป็นการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้และงานเข้าด้วยกันซึ่งสามารถรวมกันได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่จะได้รับการพัฒนาใน ๒ ประการ คือ ความมุ่งหมายขององค์การ และความมุ่งหมายส่วนบุคคล หมายถึง ความมุ่งหมายของข้าราชการ

๒. ด้านการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการซึ่งเป็นการพัฒนาด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น มีแนวความคิดในการพัฒนาที่มองคนในฐานะเป็นมนุษย์ หมายความว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตนเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล มิได้เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นเพื่อนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่ก็เป็นการพัฒนาที่ทำให้สังคมและเศรษฐกิจได้รับอานิสงส์โดยอ้อม เพราะการพัฒนาตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้นเป็นการพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้มีความประพฤติดี คือ เป็นผู้มีความสะอาดทั้งกายวาจา และใจ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาทั้งกาย วาจา และใจไปในทางที่ดีแล้ว ย่อมมีแนวทางในการใช้ชีวิตในสังคม ด้วยการทำให้ตนเป็นคนดี พร้อมทั้งยังปฏิบัติต่อคนรอบข้างด้วยความดี การพัฒนามนุษย์ มีเป้าหมายเพื่อเป็นการแก้ปัญหาของมนุษย์ โดยมีหลักการปฏิบัติรวมลงในไตรสิกขา เป็นหลักการพัฒนาทางกาย วาจา จิต และปัญญา ซึ่งสามารถพัฒนามนุษย์ได้ทุกระดับชั้น ระดับสังคม

จุดมุ่งหมายของการพัฒนาแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับโลกิยะ และระดับโลกุตตระ ในระดับโลกิยะนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ การพัฒนาเพื่อให้ได้รับผลที่เป็นความสุข ความเจริญที่เกิดขึ้นในปัจจุบันชาตินี้ และที่ส่งผลเป็นความสุขในสัมปรายภพ คือภพหน้า หรือแม้เมื่อกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีกย่อมได้รับอานิสงส์ ได้แก่ เมื่อเกิดมาแล้วเป็นผู้มีอายุยืน รูปร่างสวยสมศักดิ์ ส่วน มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงเป็นต้น จุดมุ่งหมายในระดับโลกุตตระ คือ การพัฒนาเพื่อให้ได้บรรลุธรรมตั้งแต่ชั้นพระโสดาบันขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์ หรือพระนิพพาน

๓. ด้านแนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เพื่อเป็นการช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ เพราะเนื่องจากมนุษย์ทุกคนมีพื้นฐานของการกระทำที่ออกมาทางกาย วาจา และใจ ที่ยังประกอบไปด้วย ความโลภ ความโกรธ และความหลง ในการพัฒนาตามหลักการทั่วไปนั้นไม่ได้พัฒนาในด้านของพื้นฐานของชีวิต และด้วยสาเหตุที่มนุษย์มีความจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในหลาย ๆ สถานะ คือหลายระดับ การพัฒนาจำเป็นต้องมีการปรับให้เหมาะสมแก่สถานะหรือระดับที่มีมนุษย์เข้าไปมีความสัมพันธ์ด้วยการพัฒนามนุษย์ให้มีความเหมาะสมแต่ละสถานะหรือระดับจึงได้มีแนวทางการประยุกต์ใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ สำหรับการพัฒนาศาสนิกชนใน ๔ ระดับด้วยกัน คือ

ในระดับปัจเจกบุคคล ที่มุ่งให้แต่ละบุคคลทำความดีด้านกาย คือ ไม่ทำร้ายผู้อื่น แต่จงช่วยเหลือเกื้อกูลเขา ไม่เบียดเบียนทรัพย์สิน หรือสิทธิของผู้อื่น แต่งแบ่งปันและบริจาค ไม่สาส์อนทางเพศ แต่งพอใจเฉพาะคู่ของตน ด้านวาจา ต้องไม่พูดโกหกแต่ให้พูดคำ ไม่พูดยุแหย่ส่อเสียด ให้เขาแตกแยกกัน แต่กล่าวถ้อยคำสามานสามัคคี ไม่พูดคำหยาบ แต่ให้กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ ไม่พูดเพื่อจ้อ ให้พูดแต่พอดี มีหลักฐาน ถูกกาล เป็นประโยชน์ ด้านใจต้อง

ระวังไม่ให้เป็นผู้มีความโลภมาก อยากได้ทรัพย์สินของคนอื่น ระวังให้มีจิตคิดร้าย เพราะความพยายาม มองโลกตามความเป็นจริง เห็นใจในความบกพร่องของผู้อื่นและให้อภัยต่อความผิดพลาดของมนุษย์ด้วยกัน จะเกิดความคิดดี ปรารถนาดี มีเมตตา คิดแต่จะอภัยให้กัน

ในระดับครอบครัว สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ด้วยการทำแต่กรรมดี พูดแต่เรื่องดี คิดแต่เรื่องดี ตั้งตนไว้ชอบในกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต และสถาบันครอบครัวเริ่มให้การศึกษาที่บ้าน ให้ลูกได้เรียนรู้ในเรื่องของ คุณงามความดี สอนให้ลูกเรียนรู้การมีชีวิตที่ดี มีความสุข ในสภาวะที่โลกทุกวันนี้กำลังเปลี่ยนแปลง ให้รู้เท่าทันกายเท่าทันจิต รู้เท่าทันเมื่อเมื่อโลกมากระทบที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สถาบันครอบครัวที่มีพ่อแม่เป็นคนดีมีสัมมาทิฐิ ต้องเป็นผู้นำเสนอโลกให้ลูกได้เห็นและจดจำในสิ่งที่ดี เพื่อเป็นการปลูกฝัง บ่มเพาะสติปัญญาของลูกตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโต จะทำให้เป็นคนที่มีประเสริฐ รู้จักพึ่งพาตนเองได้

ในระดับองค์กร หากบุคคลในองค์กรสังคมนั้น ประพฤติให้เกิดขึ้นในตนเอง จะทำให้คนในองค์กรนั้น สังคมนั้น อยู่อย่างมีความสุข เพราะนอกจากสุขของมนุษย์เราที่ว่า สุขเพราะการมีทรัพย์สินเงินทอง จากน้ำพักน้ำแรงของตนเอง มีความสุข สามารถใช้จ่ายอย่างไม่อึดคักขัดสน ไม่เป็นหนี้เงินนอกระบบ เพราะการเป็นหนี้ ถือว่าเป็นทุกข์อย่างยิ่ง แต่สุขทั้งปวงที่กล่าวมา ถือว่าเป็นความสุขเล็กน้อย แต่ถ้าหากเทียบกับสุขที่เกิดจากความประพฤติที่ไม่มิโทษ จะมีความภูมิใจ อิ่มใจ ว่าตนเองประพฤติดี ประพฤติชอบ ไม่บกพร่องในหน้าที่ ใคร ๆ ก็ติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย วาจา ใจ

ในระดับสังคม การพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ต้องพัฒนาตนให้เป็นคนดีก่อน สังคมถึงจะดีตามไปด้วย ซึ่งเป็นหลักแห่งความประพฤติ เป็นแนวทางของการปฏิบัติชอบในการดำเนินชีวิตตามนุษย์ในสังคม การประพฤติตนให้เป็นคนดีของสังคม มีหลักพื้นฐานที่เหมือนกันคือ ทุกชีวิตต้องการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปลอดภัย อยู่ในสังคมอย่างปกติสุข ด้วยการดำเนินชีวิตที่ดี สิ่งที่จะช่วยสังคมในปัจจุบันและต่อไปในอนาคต ให้อยู่อย่างมีความสุขและความหวัง คือ ความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน เมื่อมีเมตตาเกิดขึ้นในใจได้ ย่อมเชื่อว่าได้สร้างความรักความปรารถนาดีขึ้นในใจ และพร้อมที่จะมอบความสุข ความกรุณาต่อเพื่อนร่วมโลก ทำให้รู้สึกดีว่า ชีวิตที่อยู่สังคมนี้มีค่า ด้วยการเจรจา ให้อภัยระว่างในคำพูดที่สื่อสารต่อกันให้พูดด้วยถ้อยคำที่เอื้ออาทรต่อกัน หลักของการพูดดี ควรพิจารณาถึงกาลเวลาที่พูดเพื่อให้เกิดประโยชน์ของการพูดอย่างสูงสุด ด้วยการคิดที่ถูกต้อง เป็นการคิดไปในทางที่ดี ที่ถูกต้อง ให้มีความคิดที่ดี ปรารถนาดีต่อตัวเอง ไม่คิดปองร้ายใคร หรือจ้องแค้นใคร แต่พยายามกำจัดหรือบรรเทาความโกรธ ให้อภัยเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์ใช้สติเป็นคู่มือ นำทาง จะทำให้รู้จักจัดระเบียบชีวิต รู้คุณค่าของเวลาที่ได้ชีวิตมา ด้วยการมีความเห็นถูกต้อง มีการใช้ความคิดถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบคิดหาเหตุผลสืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกรู้สึกด้วยความชอบความชังของตัวเองเข้ามาจับ

บรรณานุกรม

๑. พระไตรปิฎกและอรรถกถา

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

๒. หนังสือ

กรมวิชาการ. การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์/พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๑๕.

จีระ หงส์สดารมณี. แนวคิดและหลักการขอขยายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๓.

ณรงค์ เส็งประชา. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑.

สมาน รังสีโยกฤษณ์. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : สวีสติการสำนักงาน, ๒๕๓๐.